1369

Juhana Saarinen

Isänmaan kasvot

-Suomalaiskansallinen nationalismi kansakoulun historian ja maantiedon oppikirjoissa sekä äidinkielen lukukirjoissa 1925-1939

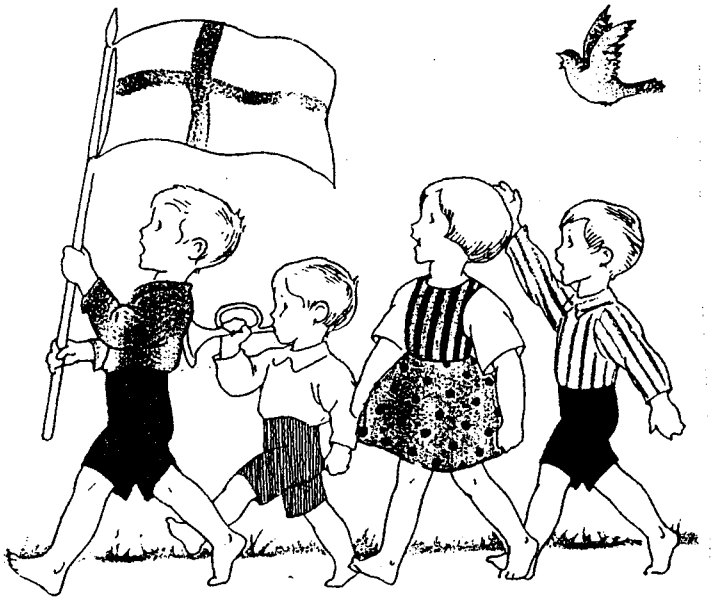

Suomen historian pro-gradu tutkimus
Jyväskylän yliopisto
Historian laitos 1999

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO	
Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos HISTORIAN LAITOS
Tekijä SAARINEN JUHANA OLAVI	
Työn nimi **Isänmaan kasvot** -Suomalaiskansallinen nationalismi kansakoulun historian ja maantiedon oppikirjoissa sekä äidinkielen lukukirjoissa 1925-1939	
Oppiaine SUOMEN HISTORIA	Työn laji PRO-GRADU
Aika 31. 1. 1999	Sivumäärä 118, lähdeluettelo ja liitteet

Tiivistelmä - Abstract

Yhteiskunnassa itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä voimakkaasti esillä ollut nationalismi heijastui monin eri tavoin ja monissa eri yhteyksissä tutkimuksen kohteena olleiden oppi- ja lukukirjojen sisältöön. Nationalismi oli kristillisyyden ohella merkittävin yksittäinen aatteellinen sisältö, jota kirjat edustivat.

Vuoden 1918 sisällissota jätti syvät arvet koko suomalaiseen yhteiskuntaan. Suomalaisten kansallisen yhteenkuuluvaisuuden korostaminen oli eräs keino parantaa haavat. Omaa kansaa ja isänmaata tuli rakastaa, jos itsenäisyys haluttiin säilyttää. Kansakoulun ja sen käyttämien oppi- ja lukukirjojen haluttiin kehittävän nuorison kansallistunteen eläväksi ja voimakkaaksi.

Vuonna 1925 valmistuneessa Mikael Soinisen johtaman Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä isänmaallinen näkökulma oli keskeisessä roolissa. Komiteamietinnöillä oli oppi- ja lukukirjojen sisällön kannalta suuri merkitys, sillä kirjantekijät käyttivät niitä mallinaan laatiessaan kirjojaan. Kouluhallitus käytti samoja mietintöjä kriteerinä hyväksyessään uusia oppi- ja lukukirjoja. Virallisesti hyväksyttyjen kirjojen aatteellisen sisällön voidaan näin todeta edustaneen kouluviranomaisten asettamia kasvatuspäämääriä..

Kustantajien ja kirjojen tekijöiden vahvasti oikeistolais-isänmaallinen maailmankuva on sekin komiteamietintöjen lisäksi ainakin jossain määrin vaikuttanut kirjojen sisältöön. Kirjoja tehdessä otettiin luonnollisesti huomioon vielä kirjoja opetuksessaan käyttäneiden, kristillis-isänmaallista maailmankatsomusta edustaneiden opettajien mieltymykset.

Kaikissa tutkituissa oppi- ja lukukirjoissa esiintyi nationalistisia ajatuksia. Toisissa paljon ja toisissa vähän. Isänmaallisuuden värittämissä kirjoissa esiintyi mm. oman maan, kansan ja kulttuurin ihailua, Suomen kansan asuinalueiden mukaan kulkevien rajojen kaipuuta, maanpuolustuksellisuutta, negatiivista suhtautumista joihinkin vieraisiin kulttuureihin ja aatteisiin, rodullista ylemmyydentuntoa sekä uhkakuvien esittämistä.

Suurin osa kirjoissa esiintyneestä nationalismista oli epäpoliittista isänmaallisuutta ja kulttuurinationalismia. Kirjojen poliittisuus ilmeni lähinnä vuoden 1918 tapahtumien seurauksena äärivasemmiston ja Neuvostoliiton vastaisuutena, ja varsinkin tähän perustuvana maanpuolustushenkisyytenä. Tätä maanpuolustushenkistä nationalismia ei kuitenkaan voida pitää sotaisan ekspansiivisena, vaan nimenomaan puolustuksellisena.

Sodan Neuvostoliittoa vastaan päätyttyä syksyllä 1944, ja poliittisen tilanteen muututtua, joutui koululaitos nopeasti arvostelun kohteeksi. Tässä yhteydessä joutui kiellettyjen ja uudistettavien kirjojen listalle myös useita tässä työssä tutkittuja kirjoja. Kirjojen tarkastuksessa puututtiin moniin tässä työssä käsiteltyihin kohtiin. Nationalismin värittämien oppi- ja lukukirjojen tulkittiin tuolloin vaarantavan Suomen suhteita ulkovaltioihin ja antavan väärää tietoa niistä.

Asiasanat

kansakoulu, nationalismi, oppikirjat, lukukirjat, maantieto, historia, äidinkieli

Säilytyspaikka

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, HISTORIAN LAITOS

Muita tietoja

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat 1
1.2 Tutkimuskysymykset ja lähteet 6
1.3 Oppikirjojen analysoinnista 7
1.4 Aikaisempi tutkimus 9

2. Oppikirjojen sisältöä muovanneet tekijät

2.1 Suomalainen yhteiskunta ja oppivelvollisuuskoulu
2.1.1 Oppivelvollisuuskoulun synty 12
2.1.2 Nuoren kansakoulun arkea 1921-1939 15
2.1.3 Opettajien koulutuksen aatteellinen sisältö 18

2.2 Opetussuunnitelmat koulutyön ohjaajina
2.2.1 Koulukasvatuksen pedagogiset ja tiedolliset tavoitteet 21
2.2.2 Vuoden 1899 oppi- ja lukukirjakomitean ohjeet 23
2.2.3 Vuoden 1925 Opetussuunnitelmakomitean ohjeet 26

2.3 Oppikirjojen tekijät
2.3.1 Kustannusalan toiminta ja poliittinen sidonnaisuus 32
2.3.2 Oppi- ja lukukirjojen kirjoittajien tausta 37

3. Tutkittavien oppikirjojen piirteitä

3.1 Historian ja maantiedon oppikirjat 40
3.2 Äidinkielen lukukirjat 41

4. Oppikirjojen sisällönanalyysi

4.1 Suomalaiset ja sukukansat
4.1.1 Suomalaisten kansalliset erityispiirteet 42
4.1.2 Saavutukset kulttuurin alalla 48
4.1.3 Suhtautuminen heimokansoihin 60

4.2 Suhtautuminen vieraisiin kansoihin
4.2.1 Esimerkillisiä kansoja 65
4.2.2 Esikuvaksi kelpaamattomia kansoja 70
4.2.3 Suomen viholliset 77

4.3 Suomi osana muuta maailmaa
4.3.1 Suomen luonto ja maantiede 90
4.3.2 Suomalaisten tärkeimmät elinkeinot 94
4.3.3 Suomalaisten tulevaisuudennäkymät 98

5. Oppikirja, opetustilanne ja oppilaiden maailmankuva

5.1 Miten opettajat esittivät asiat opetustilanteessa? 103
5.2 Vuoden 1945 kanta sotia edeltäneen ajan oppikirjoista 107

6. Nationalismi kansakoulun oppi- ja lukukirjoissa 1925-1939 111

Lähdeluettelo

Liitteet

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on vuosina 1925-1939 painettujen suomenkielisten maantiedon ja historian oppikirjojen sekä äidinkielen lukukirjojen suhde nationalismiin.

Tutkimuksen aikarajaus perustuu seuraaviin seikkoihin: Vuonna 1921 Suomessa astui voimaan oppivelvollisuuslaki, jonka jälkeen oppivelvollisia olivat kaikki 7-13 vuotiaat lapset. Tulevan oppivelvollisuuskoulun työtä ohjaamaan jo vuonna 1912 asetetun Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö valmistui vasta 1925. Komiteamietinnöt vaikuttivat merkittävästi oppikirjojen sisältöön. Aiemmat oppikirjat olivat perustuneet vanhempiin jo Venäjän vallan aikaisiin mietintöihin, joissa nationalismi esiintyy luonnollisista syistä hieman erilaisessa muodossa kuin vuoden 1925 itsenäisen Suomen mietinnössä. Vuosi 1925 on siis perusteltu kohta aloittaa oppivelvollisuuskoulun käyttämien kirjojen tarkastelu. Tutkimus päättyy toisen maailmansodan syttymiseen vuonna 1939, sillä sota-aika toi oman aatteellisen lisäyksensä sekä opetukseen, että oppikirjoihin.

Sana *nationalismi* ei ole yksinkertainen määritellä, sillä historian kuluessa se on esiintynyt hyvin monenlaisissa tilanteissa, monien erilaisten ryhmien edustamana. Käsitteet kansallisuusaate, kansallis-idealismi, kansallisuusliike, isänmaallisuus ja kulttuurinationalismi sisältävät pieniä vivahde-eroja, mutta ne voidaan kaikki lukea erilaisiksi nationalismin ilmenemismuodoiksi. Nationalismi jakaa voimakkaasti mielipiteitä. Toiset arvostavat tuota aatetta, kun taas toiset eivät pidä siitä. Seuraavassa on esitetty muutamia asioita, jotka on nähty nationalismin perustana ja sen tyypillisinä piirteinä:

Nationalismi voidaan positiivisena pidetyssä merkityksessään ymmärtää ihanteellisen katsomuksen värittämäksi tavaksi ajaa oman kansan kansallisia etuja ja korostaa oman kansakunnan merkitystä. Tällaiseen nationalismiin liittyy *isänmaallisuuden* käsite. Isänmaallisuus on epäpoliittinen, tunnepohjainen nationalismin ilmenemistapa.

Rauhanomainen *kulttuurinationalismi* korostaa kunkin kansan erityispanosta ihmiskunnan sivistyksen kokonaisuudessa. *Kansaksi* käsitetään yleensä kulttuuriltaan, historialtaan ja usein myös hallinnoltaan, kieleltään ja uskonnoltaan yhteenkuuluva ihmisryhmä. Nationalismiin kuuluvan *kansallisen samaistumisen* perusteina on useimmiten nähty vallasta ja poliittisista intresseistä ainakin periaatteessa riippumattomat tekijät; rotu, kieli, kulttuuri ja historian ilmentämät yhteiset vaiheet.

Kansalliset symbolit ovat tärkeitä nationalismin aatteelle. Symbolit ovat konkreettisia asioita, joihin nationalismi kiinnittyy ja joiden ympärillä se elää. Liput, vaakunat, kansallislaulut, kansalliset ritarikunnat, kansalliseepokset, kansallisromaanit, kansallistaide, kansal-

liskukat, kansallispelit ja urheilulajit, jne sekä myös kansalliset suurmiehet ovat yleisiä kansan ja valtiokansan jäseniä yhdistäviä tunnuksia, jotka samalla sekä ilmentävät että ohjaavat kansallista samaistumista, eli *kansallistunnetta.*

Nationalismilla on ollut historian tapahtumien valossa usein negatiivinen kaiku, sillä nationalismi on esiintynyt joskus kansallismielisyytenä, joka on kohonnut jopa *kansalliskiihkon* asteelle yltiöisänmaallisuudeksi. Tähän on liittynyt usein suvaitsemattomuutta vieraita kulttuureja kohtaan. Nationalistiset liikkeiden pyrkimyksenä on myös usein ollut yhdistää oman kansansa asuttamat alueet yhdeksi kansallisvaltioksi. Tällaiseen ekspansiiviseen nationalismiin on liittynyt myös militaristisia piirteitä.

Politiikassa on pyritty nationalistisiin arvoihin popularistisesti vetoamalla saamaan kritiikittömien ihmismassojen kannatus erilaisia pyrkimyksiä varten. Tällöin nationalismin aate on voinut yhtälailla palvella sosialismia, liberalismia tai konservatismia. Se ei ole siis historian kuluessa ollut sidoksissa pelkästään yhteen tiettyyn poliittiseen suuntaukseen.[1] Nationalismi oli kuitenkin tutkimuksessa tarkasteltavalla ajanjaksolla (1925-1939) Suomessa lähinnä osa poliittisen oikeiston ideologiaa.

Koulu ja nationalismi liittyvät kiinteästi yhteen tietyssä kansakunnan kehitysvaiheessa. Nationalismi on perinteisesti nähty modernisoituvan ja teollistuvan yhteiskunnan eräänä luontaisena kehitysvaiheena. Teollistuvassa yhteiskunnassa lukutaito ja koulutus saavat suuremman merkityksen kuin aikaisemmin. Peruskoulutus tulee välttämättömäksi sosiaalisen liikkuvuuden ja komunikointitarpeiden vuoksi. Tälllöin on olemassa sosiaalinen tarve kulttuurilliseen homogenisoitumiseen. Jotta kansalainen voisi lunastaa paikkansa yhteiskunnassa, tulee hänen olla osallinen kansakunnan yhteisestä kulttuurista ja kielestä.[2]

Koulu on osa yhteiskuntaa ja sitä ohjataan poliittisin päätöksin. Koulun toimintaan heijastuvat ja vaikuttavat yhteiskunnassa esiintyvät arvot sekä ilmiöt ja muutokset, jotka olivat Suomessa varsin voimakkaita vuosisadan vaihteessa ja itsenäisyyden alkuaikoina. Yhteiskunnalliset tapahtumat ja esillä olevat arvot vaikuttavat koululakeihin, opetussuunnitelmiin, oppikirjoihin ja opetukseen. Oikeiden tulkintojen tekemiseksi on tärkeää tuntea se yhteiskunnallinen ilmapiiri, jossa kansakoulu syntyi sekä toimi ja jossa oppikirjoja kirjoitettiin. Oleellista on myös tuntea millainen merkitys nationalismilla on ollut Suomen oloissa:

Paikallisesti on ollut kaikkina aikoina oman kielen ja kulttuurin arvostamista, mutta kansakunnan käsitteellä ei ollut sellaista syvää poliittista ja tunnepitoista väriä, jonka se sai vähitellen 1700-luvun lopulta lähtien. Ranskan vallankumouksen ja sitä seuranneiden sotien

---

[1] Nationalismin ja kansakunnan käsitteestä ks. esim: HISTORIAN SANAKIRJA 1997; HOBSBAWM 1994, 11-14; KEMILÄINEN 1964, 48-59; KLINGE 1981, 280; SUOMEN KIELEN PERUSSANAKIRJA I-III 1990-1994.

[2] ALAPURO 1988, 85-86.

katsotaan panneen liikkeelle kansallis-aatteellisen isänmaallisuuden voittokulun Euroopassa.[3]

Myös suomalaisen kansallisuusaatteen juuret periytyvät jo 1800-luvun alkupuolelta. Silloin Suomen kansa alettiin käsittää omaksi omaleimaiseksi kansakseen, jolla oli oma kansallinen kulttuurinsa ja historiansa. Kansallisromantiikka innosti tuolloin taiteilijoita ja tiedemiehiä. Suomalainen kulttuurielämä alkoi elää kultakauttaan. Suomalaiskansalliset poliittiset pyrkimykset kohdistuivat aluksi suomen kielen aseman parantamiseen ja kansansivistyksen kohottamiseen. Kansakoulun synty liittyi osaltaan juuri näihin tavoitteisiin.

Sortokausien venäläistämistoimet saivat aikaan suomalaisten yhteenkuuluvaisuuden tunteen ja lopulta halun muodostaa oma itsenäinen kansallisvaltio. Suomalainen kansallisvaltio syntyi kuitenkin kivulloisesti sisällissodan kautta. "*Vapaussota*" varjosti suomalaista yhteiskunnallista ilmapiiriä miltei kaikilla yhteiskunnallisen elämän alueilla itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. Oppivelvollisuuskoulu syntyi keskelle vastaitsenäistynyttä Suomea, jonka henkistä ilmapiiriä repivät monet ristiriidat. Vasemmiston ja oikeiston sekä myös kieliryhmien välillä oli pitkään ongelmia. Poliittiset virtaukset ja reagointi ongelmiin olivat tuolloin hyvin voimakkaita.

Kansakunnan eheytyminen sisällissodan jälkeen oli kaikille osapuolille ensiarvoisen tärkeää. Sosiaalidemokraateille hallitukseen meno oli kuitenkin vielä 1920-luvun alussa mahdotonta. Oikeistolaisen enemmistöhallituksenkin kokoaminen oli sekin vaikeaa. Keskustalaisten Maalaisliiton ja Edistyspuolueen muodostamien vähemmistöhallitusten aikana maassa toteutettiin kuitenkin merkittäviä yhteiskunnallisia reformeja kuten oppivelvollisuus.

Neuvosto-Venäjän kanssa solmittiin Tarton rauha 1920, jota mm. äärimmäinen oikeisto piti häpeärauhana, sillä Itä-Karjalaa ei pystytty liittämään rauhanteossa Suomeen. Tämä rauhansopimus loi perustan Suomen ja Neuvostoliiton suhteille, mutta diplomaattisten suhteiden alkua sävyttivät monet kahnaukset ja molemminpuolinen epäluulo. Suomen suhteet Ruotsiin olivat Ahvenanmaan kysymyksen vuoksi useita vuosia viileät, ja Suomessa puhjenneet kieliriidat heikensivät Pohjoismaisen yhteistyön edellytyksiä 1920-luvulla entisestään. Ainoaksi ulko- ja turvallisuuspolitiikan vaihtoehdoksi itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä Suomelle jäi siten Kansainliittoon tukeutuva liittoutumattomuus.[4]

Heimoaate ei kuollut siihen, että Itä-Karjalan valtaaminen jäi vain haaveeksi. Kolme heimosotiin osallistunutta ylioppilasta perusti 1922 Akateemisen Karjala-Seuran (AKS), josta tuli Suur-Suomi ja heimoaatteen tärkein asianajaja. Itä-Karjalan ohella myös Inkerinmaa, Länsipohja ja Ruija kuuluivat AKS:n määrittelemään suomenheimoisten valtapiiriin. AKS:n mukaan Suur-Suomen luominen edellytti kansallista eheytymistä ja yhteiskunta-

---

[3] WREDE 1988, 15-16.
[4] HENTILÄ 1995, 124-129.

luokkien välisen kuilun tasoittamista. Seuran julistusta sävytti kiihkeä venäläisvastaisuus, "ryssäviha". AKS oli oman aikansa opiskelijaeliittiä; se hallitsi ylioppilaskuntaa lähes täydellisesti.[5] Venäläisyyden ohella myös ruotsalaisuus koettiin AKS:n piirissä suomalaisuuden viholliseksi. Käytännön politiikassa kieli- ja kansallisuuskysymys muodostui 1920-luvun lopulta AKS:n toiminnan keskipisteeksi.[6]

Tyytymättömyys ruotsinkielisten väkilukuun nähden suhteettoman hyväksi koettuun asemaan purkautui suomalaisuuspiireissä nationalisimin kannatuksena. Ruotsinkielisten aseman murentamisen koululaitoksen ja virkamiehistön piirissä arveltiin avaavan onnellisen, epävarmuuden kahleet murtavan tulevaisuuden. Aitosuomalaisten näkemyksen mukaan suomenruotsalaisen väestön asema oli yksi suurimpia esteitä aidon suomalaisen kultttuurin ja kansallisen valtion tulevaisuuden tiellä.[7]

Huomiotaan erityisen laajasti yliopiston suomalaistamiseen kiinnittäneen Aitosuomalaisen liikkeen tavoitteena oli yksikielinen Suomi, jossa ruotsin kieltä olisi käytetty vain ruotsinkielisten alueiden paikallishallinnossa.[8] Aitosuomalaisten mukaan kansan tuli arvostaa itseään ja kaikkea omaansa. Sen oli samaistuttava kansalliseen valtioon. Maassa vallinnut hajanaisuus oli liikkeen mukaan seurausta kansallistunteen heikkoudesta.[9]

Lapuanliikkeessä yhdistyivät talonpoikainen populismi ja yläluokkainen nationalismi. Liikkeen mukaan kansakunta oli tarpeen vaatiessa saatava yksimieliseksi vaikka väkisin. Lapuanliike koki vasemmiston kansallisen yksimielisyyden pahimmaksi uhaksi. "Lapualaisten" toiminnan tavoitteena oli turvata vapaussodan saavutukset ja palauttaa vuoden 1918 valkoinen Suomi ja sen arvot ennalleen. Äärinationalistisen Lapuanliikkeen syyllistyminen väkivaltaan käänsi kuitenkin ennenpitkää yleisen mielipiteen sitä vastaan. "Mäntsälän kapinan" jälkeen Lapuanliike lakkautettiin. Sen poliittiseksi seuraajaksi syntyi Isänmaallinen Kansanliike (IKL).[10]

Valkoisen, isänmaallisen Suomen vahvin suojajärjestö olivat suojeluskunnat. Tämän 1920-1930-lukujen selvästi suurimman kansalaisjärjestön maailmankatsomus oli oikeistolainen ja jyrkästi kommunisminvastainen. Varsinaiseen puoluepolitiikkaan järjestö ei kuitenkaan osallistunut. Työväenliikkeen suhtautuminen suojeluskuntiin oli tuomitseva. Sosiaalidemokraatit tekivät eduskunnassa jatkuvasti esityksiä suojeluskuntien lakkauttamiseksi ja vastustivat valtionavun myöntämistä niille.[11]

---

[5] Ibid. 1995, 133.
[6] NYGÅRD 1974, 219. -Tutkimuksen aihepiirin kannalta on syytä panna merkille, että Akateemisella Karjala-Seuralla oli alaosastoja mm. opettajaseminaareissa, kansanopistoissa, oppikouluissa ja ammattikouluissa. (NYGÅRD 1974, 219.)
[7] UINO 1989, 190-192.
[8] HENTILÄ 1995, 134.
[9] NYGÅRD 1978, 159.
[10] HENTILÄ 1995, 146-149.
[11] Ibid. 130-131.

Poliittiset äärilaidat menettivät kuitenkin 1930-luvun kuluessa selvästi kannatustaan. Tunteiden viileneminen johti lopulta siihen, että SDP:n ja Maalaisliiton sekä Edistyspuolueen muodostama "punamultayhteistyö" oli hallituksessa mahdollinen vuonna 1937. Kansalaisten elintaso alkoi nopeasti kohota vuosikymmenen alun lamavuosien jälkeen ja Suomi alkoi astua ensiaskeliaan kohti pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Kansakunta eheytyi ja kansallista identiteettiä lujittivat edelleen suomalaisten urheilumenestys ja saavutukset monilla henkisen kulttuurin alueilla.

Toisin kuin monissa muissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneissä maissa, Suomessa parlamentaarinen järjestelmä säilyi toimintakykyisenä ja demokratia lujittui. Kansallinen eheytyminen ei tapahtunut pelkästään poliittisen oikeiston ehdoilla, pakottamalla työväenliike yhteiseen ruotuun, vaan siten että sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen asema tunnustettiin. Kansainvälisen tilanteen kiristyessä suhteet muihin Pohjoismaihin, erityisesti Ruotsiin lämpenivät uudelleen ja maanpuolustuksen arvostus nousi koko kansan silmissä.[12]

Tutkimuksessa käsiteltävällä aikavälillä nationalismi oli siis esillä varsinkin seuraavien seikkojen johdosta: 1.Vasta saavutettu itsenäisyys koettiin erittäin arvokkaaksi asiaksi. 2.Monissa piireissä suomalaisten äärivasemmistolaisten toiminta koettiin epäisänmaalliseksi, ja se haluttiin estää jopa laittomin keinoin. 3.Äärivasemmiston esikuva, kommunistinen Neuvostoliitto koettiin uhaksi Suomen itsenäisyydelle ja suomensukuisille heimoille rajan takana. 4.Kieliriita kärjisti suomenkielisten välejä ruotsinkielisiin. 5.Kansainvälisen tilanteen kiristyminen 1930-luvun lopulla yhdisti suomalaisten rivejä ja nosti maanpuolustuksen kannatusta. 6.Kansallista ylpeyttä kohotti se, että suomalainen kulttuurielämä oli juuri elänyt kultakauttaan ja Suomi oli urheilun suurvalta.

Nationalismi liitetään yleensä oikeistolaisiin puolueisiin ja liikkeisiin. Myös Suomessa se oli tutkimuksessa käsiteltävällä aikavälillä keskeinen osa oikeistoon luokiteltavien liikkeiden ajatusmaailmaa. Nämä oikeistolaiset ryhmät eivät todellakaan edustaneet koko kansaa, mutta esimerkiksi AKS:n kautta hyvin vaikutusvaltaista osaa siitä. Akateemisen ympäristön ilmapiiri onkin hyvin tärkeä seikka mm. opettajien ja tutkijoiden koulutuksen sekä koulukirjojen syntyprosessin kannalta. Vaikka nationalismi ei ollut ainakaan näkyvästi esillä vasemmistolaisten puolueiden ja liikkeiden toiminnassa, tästä ei kannata vetää sitä johtopäätöstä, että niiden kannattajat olisivat olleet "epäisänmaallisia". Aikakauden yleisen hengen mukaisesti miltei kaikki suomalaiset olivat puoluekannasta riippumatta ylpeitä suomalaisuudestaan ja valmiina puolustamaan synnyinmaansa nuorta itsenäisyyttä.

---

[12] Ibid. 153-157.

1.2 Tutkimuskysymykset ja lähteet

Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään, heijastuiko nuoressa Suomen tasavallassa esillä ollut nationalistinen ilmapiiri tutkittaviin oppikirjoihin. Tarkastelussa kiinnitetään huomiota siihen, miten ja missä yhteyksissä nationalismi mahdollisesti esiintyy oppikirjoissa. Tärkeä selvitettävä seikka on myös se, mitä viralliset määräykset edellyttivät oppikirjojen sisältävän. Oleellista on myös tarkastella miten kustantajan ja oppikirjan kirjoittajan tausta on saattanut vaikuttaa kirjan sisältöön. Hieman pohditaan myös sitä, miten kirjoja käytettiin opetuksessa. Lopuksi tarkastellaan millaisessa valossa 1920- ja 1930-lukujen kirjat ja opetus nähtiin toisen maailmansodan jälkeisessä, muuttuneessa poliittisessa tilanteessa.

Ruotsinkieliset oppi- ja lukukirjat on jätetty kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle, sillä tarkastelun kohteena on erityisesti *suomalaiskansallinen* nationalismi. Tutkimusongelmaa on nimittäin yksinkertaisempi käsitellä, kun keskitytään vain yhteen kieli- ja kulttuuripiiriin. Samalla vältetään myös tutkimuksen liiallinen laajeneminen.

Tutkimuksen kohteeksi on valittu historian ja maantiedon oppikirjat sekä äidinkielen lukukirjat. Äidinkielen osalta keskitytään vain varsinaisiin lukukirjoihin, joten Aapiset ja muut alkeiskirjat sekä kielioppikirjat on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle.[13] Myös erityisryhmille suunnatut kirjat on sivuutettu kaikissa aineissa.

Kansallishenkistä aineistoa voisi tietenkin etsiä muidenkin aineiden oppikirjoista, mutta nämä valitut aineet ovat riittävän laaja ja järkevä perusta tutkimuksen tekemiselle. Valitut aineet antavat monipuolisen kuvan kansakoulussa käytettyjen oppikirjojen suhteesta nationalismiin. Historia ja maantieto sisältävät paljon yhteiskunnallista ja kulttuuripitoista materiaalia. Äidinkielen lukukirjat sisältävät taas kappaleita, jotka liittyvät suoraan maantietoon ja historiaan sekä suomalaiseen kulttuuriin yleensä. Kansallinen identiteetti kiinnittyykin erityisen voimakkaasti juuri historiaan, kulttuurisaavutuksiin, maantieteeseen ja kieleen.

Päätutkimusmateriaali löytyy Jyväskylän yliopiston kirjaston vapaakappalekokoelmasta. Tutkimuksen kohteena ovat kaikki virallisesti hyväksytyt, vuosina 1925-1939 ilmestyneet, tai tuona aikana uudistetut vanhemmat kirjat. Normaalisti tutkitaan uusien kirjojen ensimmäisen painos ja vanhemmista kirjoista jokin painos vuosilta 1925-1939.

Ennenkuin oppikirjaa voitiin käyttää opetuksessa, tuli sen saada kouluhallituksen hyväksyntä. Aina 1930-luvulle asti kirjat tuli autonomian ajalta periytyvän tavan mukaan tarkastuttaa painettuna. Ensimmäistä painosta myöhempiin painoksiin sai kirjoittajan omalla vastuulla tehdä pieniä muutoksia ilman uutta kouluhallituksen tarkastusta. Kirjojen ensimmäisten painosten kannanotot ovat siis kouluhallituksen virallisesti hyväksymiä. "Omalla vastuulla"

---

[13] Äidinkielen opetusta ja koulukirjastoja varten julkaistiin myös monia varsinaisiin lukukirjoihin suoranaisesti liittyviä kirjallisuuskokoelmia. Myös näistä on valittu tutkittavaksi muutama kappale.

seuraaviin painoksiin tehdyt muutokset ja lisäykset eivät kuitenkaan Rouhiaisen (1974) mukaan poikkea olennaisesti kouluhallituksen hyväksymistä painoksista.[14] Kouluhallitus lähetti 30. 4. 1912 lähtien tiedot opetuskäyttöön hyväksytyistä oppikirjoista kansakoulujen tarkastajille. Kansallisarkistossa säilytettävistä kirjeistä on tarkistettu tutkittavien kirjojen virallinen hyväksyntä.[15]

Alkuperäislähteinä käytetään myös valtiopäivien pöytäkirjoja ja asetuskokoelmaa sekä komiteamietintöjä. Lähteenä käytetty tutkimuskirjallisuus muodostuu pääasiassa kouluhistoriallisista teoksista ja artikkeleista. Apuna on myös aatehistoriaa ja tutkittavan aikakauden poliittista historiaa käsitteleviä teoksia.

1.3 Oppikirjojen analysoinnista

Oppikirjojen aatteellista sisältöä voisi periaatteessa selvittää vaikkapa kvantitatiivisin menetelmin laskien jollekin tietylle aiheelle omistettuja sivulukuja, tai laskien yhteen kuinka monta kertaa jokin tietty käsite esiintyy kirjassa. Pelkät numerot eivät kuitenkaan ainakaan kaikissa tapauksissa kerro paljoakaan kirjan hengestä. Esimerkiksi laajaa selitystä jostain asiasta voidaan käyttää joko asian puolusteluun tai vastustamiseen. Pelkät numerot eivät siis sinällään kerro onko kyse positiivisesta vai negatiivisesta asenteesta. Kvantitatiivisten menetelmien käyttö on tietenkin joissain tilanteissa paikallaan, mutta tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ei useinkaan ole jokin toistuva ilmiö, vaan jokin ainutkertainen ja spesifi seikka.

Paras menetelmä kirjojen aatteellisen sisällön kartoittamiseen lieneekin siten kuvaileva esitystapa, jota on metodikirjallisuudessa kutsuttu lähinnä kvalitatiiviseksi tai nonfrekvenssianalyysiksi. Kvalitatiivisessa analyysissä päättelyt ovat osa laadullista erittelyprosessia. Kirjoista poimitaan tällöin erinäisiä kohtia, joita sitten lainataan ja referoidaan sekä kommentoidaan. Lainauksia ei tässä työssä aivan joka kerralla kommentoida, vaan niiden on annetaan varsin usein itsenäisesti puhua omaa selvää kieltänsä. Paikoitellen kirjoista joudutaan lainaamaan sangen laajojakin katkelmia. Tätä voi perustella sillä, että tämänkaltaisen

---

[14] ROUHIAINEN 1974, 301. -Oppikirjojen hylkääminen oli harvinaista. Esimerkiksi Rouhiaisen tietojen mukaan kouluhallitus hylkäsi 1917-1945 vain kaksi historian oppikirjaa, molemmat sotavuosina. -Toinen oli hengeltään liian sotainen ja toinen "epäkypsä". (ROUHIAINEN 1974, 302.) Rouhiainen väittää artikkelissaan (s. 299 ja s.306), ettei tässä työssä tutkitulla Hainarin-Laitakarin "Historiaa kansakouluille I-II" -teoksille ollut kouluhallituksen hyväksyntää. Kouluhallituksen lähettämistä kirjeistä löytyy kuitenkin hyväksyntä 13. 6. 1928. (KA: KHA 1924-1928; 13. 6.1928).

[15] Kouluhallituksen silloisen ylijohtajan Y.K. Yrjö-Koskisen 30. 4. 1912 allekirjoittaman saatekirjeen mukana lähetettiin kansakouluntarkastajille luettelo siihen mennessä käyttöön hyväksytyistä oppi- ja lukukirjoista. Kirjeessä luvattiin toimittaa vast'edes tieto kunkin kirjan hyväksymisestä erikseen. (KA: KHA 1909-1918; 30. 4. 1912). Tätä päivämäärää uudempien kirjojen hyväksyntä on tarkastettu seuraavista kiertokirjekokoelmista: KA: KHA 1919-1923; KHA 1924-1928; KHA 1929-1933 ja KHA 1934-1939. -Liitteessä 1. on mainittu jokaisen kirjan kohdalla sen hyväksymispäivä.

tekstianalyysin kannalta pienetkin tekstin vivahteet ovat hyvin tärkeitä. Teksti ei kuitenkaan ole ainut analysoinnin kohde, sillä myös kirjojen kuvitus on huomioitu tarkastelussa. Myös sillä on merkitystä, mikä jätetään alkuperäislähteessä sanomatta.

Alkuperäistekstin sanavalinnat vaikuttavat oleellisesti tehtyihin tulkintoihin. Analyysissä päättelyt perustuvat usein käsitteiden asssosiaatioihin, eli siihen esiintyykö jokin käsite toisen käsitteen yhteydessä vai ei. Sisällön erittelyllä on kaksi analyyttistä tavoitetta, jotka tukevat toinen toisiaan; ensinnäkin sen avulla kuvataan eri näkökulmista sisältöä, niin merkityksiä kuin rakennettakin, mutta toiseksi sen avulla suoritetaan myös päättelyä sisältöä edeltäviä seikkoja koskien (opetussuunnitelmat, kirjoittajat) tai sisältöä seuraaviin seikkoihin (lukijat, opetus).[16]

Non-frekvenssianalyysin päättelyt perustuvat siihen varmuuden tuntuun, jonka empiirinen havainto eräiden asoiden, vaikkapa vain satunnaiselta tuntuvasta yhdessä esiintymisestä kommunikaatiossa ja sen mukaiset perustellut odotukset kommunikaatiolähteen assosiaatistruktuurista (ja käyttäytymisestä) synnyttävät.[17]

Oppikirjoja ei analysoida kukin aine erikseen, vaan tutkimuksessa on pyritty löytämään kirjoja yhdistäviä, kansallisuusaatteen piiriin kuuluvia teemoja. Teemoista on sitten muodostettu oma lukunsa kustakin. Teemoja ovat: 1. suomalaisten kansalliset piirteet, 2. saavutukset kulttuurin alalla, 3. suhtautuminen heimokansoihin, 4. esimerkillisiä kansoja, 5. esikuvaksi kelpaamattomia kansoja, 6. Suomen viholliset, 7. Suomen luonto ja maantiede, 8. Suomen tärkeimmät elinkeinot ja 9. suomalaisten tulevaisuudennäkymät.

Oppikirjojen analysointikappaleiden alaviitteisiin on loppuun lisätty kunkin aineen alkukirjain osoittamaan minkä aineen oppikirjasta tai lukukirjasta on milloinkin kyse. (historia= H, maantieto= M ja äidinkieli= Ä) Äidinkielen lukukirjat ovat suurimmaksi osaksi kokoelmia useiden eri kirjoittajien teksteistä. Tämän vuoksi viitteeseen on merkitty yleensä lukukirjan nimi ja sitten kyseisen tekstikatkelman kirjoittajan nimi tai nimimerkki, jos se on tiedossa.

Kaikkein pisimpiä lainauksia lukuunottamatta lainattuja kohtia ei ole tavallisen käytännön mukaisesti sisennetty ja kirjoitettu pienemmällä fontilla sekä pienemmällä rivivälillä, vaan ne on tekstin yhtenäisyyden vuoksi kirjoitettu samalla koolla ja samalla rivivälillä kuin muukin teksti. Ne erottuvat muusta tekstistä eri tyylisellä fontillaan. Kursiivin käyttö ei lainausten yhteydessä olisi aina mahdollista, sillä alkuperäisteksteissäkin käytetään usein kursiivia vahvistuksen ja harvennuksen ohella omana tehokeinona.

Referoidut ja lainatut kohdat on pyritty valitsemaan niin, että ne kuvastaisivat mahdollisimman hyvin tutkittavien kirjojen yleistä linjaa. Mikäli kyseessä on ainutlaatuinen tai eri-

---

[16] Ks. esim. BORG 1968, 6, 10.
[17] Ibid. 10.

tyisen "äärimmäinen" kannanotto, on tämä pyritty mainitsemaan erikseen tekstissä. Voimakkaasti kantaaottavat esimerkit tietenkin värittävät ja elävöittävät tekstiä, mutta niiden pohjalta ei kannata tehdä liian pitkälle meneviä yleistyksiä ja johtopäätöksiä. Eri kirjoja käsitellään keskenään tasa-arvoisena materiaalina. Tietty oppikirja nostetaan "esiin", vain jos siihen on erityinen syy esimerkiksi poikkeuksellisen sisällön vuoksi. Analysoinnissa ja tulkinnassa ei oteta lainkaan kantaa siihen, miten laajassa käytössä tietty kirja on kouluissa ollut. Tämän vuoksi tutkimus kuvaakin lähinnä sitä, millaisia kirjoja kouluviranomaiset halusivat ja millaisia kirjoja sitten lopulta syntyi, eikä sitä millaisia käytettiin yleisimmin.

Viittaaminen yhtä aikaa useampaan kirjaan on ongelmallista. Jokainen kirja käsittelee asioita hieman eri tavalla. Niissä käytetään erilaisia sanamuotoja sekä painotetaan ja mainitaan erilaisia asioita. Lainausten ja referoinnin perusteella tehtyjen yleistysten tueksi on kuitenkin muutamiin viitteisiin siroteltu myös muita kirjoja osoittamaan, että samanlainen kanta tai käsittelytapa esiintyy joissain muissakin kirjoissa. Kaikkia esitettyjä lainauksia ja esimerkkejä ei siis voi tietenkään yleistää koskemaan kaikkia muitakin oppikirjoja. Esimerkien runsaus pienentänee tehtyjen yleistysten validiteettiongelmia.

1.4 Aikaisempi tutkimus

Oppikirjojen tutkiminen on aikaisemmin kiinnostanut muutamia opinnäytetöiden tekijöitä. Jonkin verran löytyy myös muuta oppikirjoja koskevaa akateemista tutkimusta. Nationalismi on ollut laajan mielenkiinnon kohteena. Koululaitosta koskevaa tutkimuskirjallisuutta on myös runsaasti. Näitä kolmea tutkimusaluetta ei ole kuitenkaan ennen laajemmin yhdistetty toisiinsa.

Hannu Jalonen on tehnyt 1994 Suomen historian pro-gradu -tutkielman nimeltä "Kapinasta kansalaissotaan -vuoden 1918 sisällissodan kuva itsenäisyyden ajan Suomen historian koulukirjoissa". Tässä tutkimuksessa on läpikäyty kaikki kansakoulun, keskikoulun ja lukion Suomen historian oppikirjat vuosilta 1918-1993. Tutkimuksessaan Jalonen toteaa valkoisen puolen voiton sisällissodassa vaikuttaneen 1918-1944 suomalaiseen aatteellis-poliittiseen ilmapiiriin, jota leimasi ns. vapaussotatraditio. Tuona aikana valkoinen totuus heijastui historian tutkimukseen ja sitä kautta myöskin oppikirjoihin. Historian oppikirjojen kirjoittajat lukeutuivat 1920-1940-luvuilla poliittiseen oikeistoon ja olivat omaksuneet valkoisen puolen näkemykset.

Vuosikymmenten kuluessa, varsinkin toisen maailmansodan jälkeen on kirjojen sisällissotaa käsittelevä materiaali kuitenkin muuttunut objektiivisemmaksi ja molempien osapuolten motiiveja ymmärtäväksi. Eräs todiste tästä on pelkästään itse sodan nimi, joka on 1918-

1993 muuttunut kirjoissa seuraavasti: Vapaussota → Kansalaissota → Sisällissota. Käännekohtia oppikirjojen tulkinnoissa olivat Jalosen mukaan syksy 1944 ja Jaakko Paavolaisen terroritutkimukset 1966-1971.[18]

Myös sosiologian piirissä on oltu kiinnostuneita oppikirjojen suhteesta sisällissotaan. Pertti Jokivuori ja Juha Niiranen ovat tehneet Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksella 1989 gradun nimeltä "Historian oppikirjat ja hegemonia: Tutkimus kansalaissodasta koulun historian oppikirjoissa 1918-1939". He ovat tarkastelleet tutkimusongelmaansa marxilaisesta näkökulmasta. Heidän mukaansa oppikirjat esittivät 1920-1930-luvuilla peittelemättömän propagandistisen kuvan vuoden 1918 tapahtumista. Oppikirjat edustivat tuolloin suomalais-nationalistista historiankirjoitusta, joka esitti kansalaissodan vapaussotana, jolla Suomi saavutti itsenäisyyden.[19]

Eila Serälän vuonna 1989 valmistuneessa Suomen historian pro-gradussa nimeltä "Alakansakoulun suomenkielisten lukukirjojen materiaali ja aatesisältö vuosina 1890-1939" todetaan, että lukukirjoille oli tutkitulla aikavälillä tyypillistä maaseutupainotteisuus ja uskonnollis-isänmaallinen leima. Suomalainen elämänmuoto kuvattiin puurtamisena ja velvollisuuksien täyttämisenä. Serälän mukaan lukukirjat pyrkivät 1920-1930-luvuilla yhteiskunnallisia ilmiöitä käsitellessään vahvistamaan ja säilyttämään yhteiskuntaa ja sen arvoja. Sosialisaation pääsisältönä oli kotiseuturakkaus. Yhteiskunnallisen ideologian luominen tapahtui isänmaallisuuden välityksellä.[20]

Eija Barkman ja Anna Koho ovat tutkineet 1995 kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielmassaan "Isänmaallisuus ja kansainvälisyys suomalaisissa lukukirjoissa 1920-luvulta 1980-luvulle" vain yhden kansakoulun lukukirjan kultakin vuosikymmeneltä. Tämän tutkielman lähdemateriaalia voi siis luonnehtia hyvin suppeaksi. Barkman ja Koho tekevät kuitenkin tutkimuksessaan huomion, jonka mukaan 1920-1930-lukujen tekstit käsittelivät pääosin isänmaallisuutta. Heidän mukaansa isänmaallisuutta käsittelevät tekstit ovat vähentyneet selvästi vuosikymmenten kuluessa, kansainvälisyyttä käsittelevien lisääntyessä.[21]

Osmo Kivisen, Sirpa Kinoksen ja Pekka Rahkosen tutkimuksessa "Ajan henki ja lukukirjat suomalaisessa peruskoulutuksessa 1870-luvulta 1980-luvulle" on tutkittu neljätoista kansakoulun neljännen luokan äidinkielen lukukirjaa. Kivisen, Kinoksen ja Rahkosen mukaan lukukirjatekstien sisällönanalyysissa tuli selvästi ilmi, että saman vuosikymmenen lukukirjat saattavat olla hyvinkin erilaisia keskenään. Heidän mukaansa eniten toisistaan poikkesivat kaksi tutkittua 1930-luvun lukukirjaa. Ne osoittautuivat vähemmän maaseutukeskeisiksi, kuin vuoden 1925 opetussuunnitelmakomitean mietinnön perusteella olisi voinut

---

[18] JALONEN 1994, (tiivistelmä).
[19] JOKIVUORI & NIIRANEN 1989, 69-70.
[20] SERÄLÄ 1989, 153.
[21] BARKMAN & KOHO 1995, (tiivistelmä).

odottaa. Toisessa kirjoista esiintyi paljon isänmaallista henkeä suurmiesten ja muutamien suurnaisten henkilöissä, kun taas toisessa oli isänmaallisuutta paljon vähemmän.[22] Jostain syystä 1920-luvulta ei ole tutkittu yhtään lukukirjaa paitsi Topeliuksen vanhan Maammekirjan painos vuodelta 1922. Tämänkin tutkimuksen tutkimusmateriaalia voi luonnehtia kovin suppeaksi.

Historiallisessa Aikakausikirjassa julkaistiin 1974 Pirkko Rouhiaisen artikkeli: "Historian oppikirjat poliittisen mielipiteen muokkaajina maailmansotien välisenä aikana". Artikkelissaan Rouhiainen toteaa, että historian oppikirjat olivat 1920-1930-luvuilla poliittisen mielipiteen muodostajina vallitsevaa järjestelmää tukevia. Ne suhtautuivat kansanvaltaista järjestelmää uhkaaviin liikkeisiin kielteisesti, sekä kotimaassa, että ulkomailla. Kommunismi ja Neuvostoliitto koettiin kirjoissa suomalaisten pahimmaksi sisäiseksi ja ulkoiseksi uhaksi. Rouhiaisen mukaan tuolloinen Suomen virallinen ulkopolitiikka heijastui selvästi oppikirjoihin.[23]

Kouluhistoriaan liittyvää tutkimuskirjallisuutta on runsaasti. Monista kouluista ja oppilaitoksista on tehty historiikkejä ja monenlaisia tutkimuksia. Kasvatuksen ja pedagogiikan sekä opetussuunnitelmien tutkimusta on myös harjoitettu melko paljon. Yleisesityksiä koululaitoksen kehityksestä on muutamia, joista tässä työssä on erityisesti käytetty Aimo Halilan "Suomen kansakoululaitoksen historia" -sarjan neljättä osaa: "Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet" (1950). Halilan teossarja on hyvin perusteellinen. Sitä on käytetty apuna monissa muissakin tutkimuksissa.

Nationalismi on ollut laajan tutkimuksen kohteena. Tunnettu esitys aiheesta on Eric Hobsbawm:n "Nations and Nationalism Since 1780". (Suom. Nationalismi (1994)). Teoksessaan itävaltalaissyntyinen Hobsbawm suhtautuu melko negatiivisesti nationalismiin ja sen ilmenemismuotoihin. Hobsbawm:n mukaan ollakseen vakavasti otettava nationalismia tutkiva historioitsija, ei itse saa olla vakaumuksellinen poliittinen nationalisti, sillä nationalismi vaatii uskomista asioihin, jotka eivät pidä paikkaansa.[24]

Päiviö Tommilan toimittama kokoomateos "Herää Suomi -suomalaisuusliikkeen historia" (1989) aloittaa suomalaisuuden identiteetin pohtimisen jo Ruotsin vallan ajoilta. Teoksessa käsitellään poliittista suomalaisuusliikettä ja kulttuurielämää useiden tunnettujen tutkijoiden tekemissä artikkeleissa. Kansakoululaitosta ei käsitellä kuitenkaan kovin runsaasti. Koulutukseen liittyvä materiaali käsittelee enimmäkseen lähinnä oppikouluja ja yliopistoa. Itsenäisyyden alkuvuosikymmenet osoittautuvat artikkeleiden perusteella erääksi suomalaisuusliikkeen kukoistuskaudeksi mm. aitosuomalaisuuden ja AKS:n toiminnan kautta.

---

[22] KIVINEN, KINOS & RAHKONEN 1989, 73-74.
[23] ROUHIAINEN 1974, 310.
[24] HOBSBAWM 1994, 21.

Aikaisempi tutkimuskirjallisuus näyttää vahvistavan sen, että yhteiskunnassa esiintyi 1920-1930-luvuilla nationalistista henkeä ja se näyttää esiintyneen myös koulukirjoissa. Miten sitten tämä tutkimus puolustaa paikkaansa näiden muiden joukossa?

Aikaisemminkin on kyllä kartoitettu oppikirjoista samaan aihepiiriin kuuluvia aatteellisia aiheita, kuten isänmaallisuutta. Aikaisemmat tutkimukset ovat keskittyneet kuitenkin vain yhteen oppiaineeseen kerrallaan. Tätä tutkimusta sivuavia tutkimuksia löytyy historian oppikirjoista ja äidinkielen lukukirjoista, mutta ei maantiedosta. Joissain tutkimuksissa on ollut suppea tutkimusmateriaali: Kahden tai neljän lukukirjan perusteella ei voi tehdä kovin pitkällemeneviä johtopäätöksiä itsenäisyyden alkuvuosikymmenten lukukirjojen aatteellisesta sisällöstä. Lisäksi joissakin tutkimuksissa on tutkittu vain yhtä tiettyä aihepiiriä kuten vuoden 1918 sisällissotaa. Tuo tapahtuma on myös tämän tutkimuksen kannalta hyvin tärkeä, mutta vain osa suurempaa kokonaisuutta. Jos nationalismista kansakoulun oppikirjoissa halutaan saada monipuolinen ja kattava kuva, täytyy tutkia useampi kuin yksi aine ja käydä kaikki julkaistut oppikirjat systemaattisesti kokonaan läpi. Historia- maantieto- äidinkieliyhdistelmä lienee paras tutkittaessa nationalismin ilmenemistä oppikirjoissa.

2. Oppikirjojen sisältöä muovanneet tekijät

2.1 Suomalainen yhteiskunta ja oppivelvollisuuskoulu

2.1.1 Oppivelvollisuuskoulun synty

Monien mielestä pelkkä yksinkertainen lukutaito ja kristinopin tuntemus olivat riittävä sivistystaso tavalliselle kansalle vielä 1800-luvun alkupuoliskolla. Kirkko olikin huolehtinut rippikoulullaan, kinkereillään ja lukkarinkoulullaan tästä opetuksesta jo vuosisatoja. Johann Vilhelm Snellmanin 1840-luvun loppupuolella aloittamaan kansalliseen herätystaisteluun laajemman kansansivistyksen vaatimus liittyi olennaisena osana. Keskustelu kansanopetuksen uudistamisesta oli kuitenkin pitkään vain pelkkää mielipiteenvaihtoa, sillä ei ollut hallinnollista pohjaa. Keisari Aleksanteri II:n myötä koitti vapaamielisempi aika. Hän kehoitti 1856 senaattia harkitsemaan "*millä tavoin voitaisiin helpottaa kansansivistystä tarkoittavien koulujen järjestämistä maalaiskunnissa*". Tämä kehoitus johti vilkkaaseen keskusteluun tulevan koululaitoksen olemuksesta. Erinäisten komiteamietintöjen ja tutkimusten sekä keskustelun jälkeen kansakouluasetus astui voimaan 1866.[25]

---

[25] SOMERKIVI 1985, 10-11.

Kansakoulun "isä" Uno Cygnaeus asetti kansakouluille Pestalozzin, Fröbelin ja Diesterwegin[26] hengessä sosiaalipedagogisen tehtävän ja kristillissiveellisen kasvatuspäämäärän. Tämä päämäärä ohjasi kansakoulun opetustyötä ja nimenomaan oppisisältöjen valintaa tärkeimpänä tekijänä kansakoulun alkuvuosikymmeninä ja osittain vielä tämän vuosisadan alkupuolella.[27] Ennen kansakouluun tuloa, tuli oppilaan osata ainakin mm. luku- ja kirjoitustaidon alkeet. Alkuopetus oli vuoden 1866 kansakouluasetuksen jälkeen maalla lähinnä kotien ja kirkon huolena. Kaupungeissa alkuopetusta tuli antaa sen sijaan kaksivuotisissa kunnallisissa nk. alemmissa kansakouluissa. Tämän vuosisadan alkupuolella maaseudun kansakoulutoimintaa haittasi myös se, että kiinteitä kouluja oli harvassa ja epäsäännöllisesti toimivat kiertokoulut olivat yleisiä.[28]

Koska koulunkäynti ei ollut pakollista, noin puolet kouluikäisistä lapsista ei saanut minkäänlaista koulutusta ja koulua käyvistäkin hyvin suuri osa keskeytti opintonsa. Vuosisadan alussa Etelä-Suomessa oli kuntia, joiden lapsista yli 80 prosenttia kävi koulua, mutta monilla syrjäseuduilla koulunkäynti oli paljon harvinaisempaa. Vuonna 1920 noin kolmannes kansasta oli Halilan (1950) mukaan vailla täydellistä lukutaitoa. Kun Suomessa keskusteltiin oppivelvollisuuden lopullisesta säätämisestä 1917-1921, oli oppivelvollisuus säätämättä Euroopassa enää vain Belgiassa ja Venäjällä. Oppivelvollisuuden voimaantuloa viivyttivät Suomessa mm. taloudelliset kysymykset, sortokaudet ja sisällissota.

Sisällissodan jälkeen maassa tarvittiin sosiaalisia uudistuksia ja oppivelvollisuus oli niistä merkittävämpiä. Koulun sosiaaliseen tehtävään ja koulun tarjoamiin mahdollisuuksiin sosiaalisen elämän kohentamisessa kiinnitettiin sisällissodan jälkeisissä oloissa huomiota. Valtiollisen kansanvallan perustaksi oli saatava sivistyksellinen kansanvalta.[29] Eduskunnan keskusteluissa erääksi mahdolliseksi sisällissodan syyksi nähtiinkin kansan sivistymättömyys. Sivistymättömyyttä esiintyi kansanedustajien mukaan sodan molempien osapuolten piirissä.[30] Asiantilan korjaamiseksi tarvittiin koulutusta, jolloin oppivelvollisuuslain synty oli lopulta mahdollinen.

Marraskuun 23. päivänä 1920 eduskunta hyväksyi oppivelvollisuuslain ja se astui voimaan 1.8. 1921. Oppivelvollisuuslain mukaan jokaisessa koulupiirissä tuli olla kaksivuotinen alakansakoulu ja eri opettajan hoitama nelivuotinen yläkansakoulu sekä kaksivuotinen

---

[26] Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) Sveitsiläinen pedagogi, joka sovelsi käytäntöön Rousseaun teorioita, pyrkien "luonnollisen" kasvatukseen. Lapsia tuli ohjata oppimaan kokemuksen ja aistien käyttämisen avulla. Friedrich Fröbel (1782-1852) Saksalainen pedagogi jota pidetään "lastentarhan isänä". Fröbelin mukaan lapsen luonnollista kehitystä tuli rohkaista leikin ja toiminnan kautta. Adolf Diesterweg (1790-1866) saksalainen pedagogi, jonka teokset yhdessä edellämainittujen pedagogien kanssa kypsyttivät Cygnaeuksen omaa ajattelua koulukasvatuksesta.

[27] SOMERKIVI 1985, 18-19.

[28] NURMI, 1989,9-10.

[29] HALILA 1950, 13-15.

[30] VALTIOPÄIVÄT 1920 PÖYTÄKIRJAT II 1921, 959-1043, 1361-1399.

jatkokoulu. Koulun tuli olla maksuton. Oppivelvollisia olivat 7-13-vuotiaat lapset. Jos kunnan koululaisten määrä oli alhainen, voitiin perustaa "supistettu kansakoulu", jonka työaika oli lyhyempi kuin tavallisen koulun. Yksi opettaja opetti tällöin sekä ala- että yläkoululaisia. Koulu voitiin vähäisen oppilasmäärän vuoksi jättää myös kokonaan perustamatta. Oppivelvollisen opetus oli mahdollista myös muussa koulussa kuin kansakoulussa, tai opetus voitiin toteuttaa myös kotona. Oppivelvollisuus oli lain mukaan toteutettava maalla kuudentoista ja kaupungeissa viiden vuoden kuluessa.[31]

Oppivelvollisuuskoulu syntyi poliittisin päätöksin ja sen toimintaa ohjattiin poliitikkojen toimesta. Itsenäisyyden kahden ensimmäisen vuosikymmenen lukuisissa hallituksissa ylimmän kouluviranomaisen, opetusministerin salkku oli yhdeksän kertaa Maalaisliiton, kuusi kertaa Kansallisen Kokoomuksen, viisi kertaa Edistyspuolueen, kolme kertaa Nuorsuomalaisen puolueen, yhden kerran Sosiaalidemokraattisen puolueen ja kaksi kertaa ammattiministerin hallussa.[32] Puolueiden suhtautumisesta kouluun ja kasvatukseen voidaan varovaisesti päätellä jotain esimerkiksi puolueohjelmien perusteella. Puolueohjelmat eivät demokraattisessa päätöksenteossa koskaan tietenkään toteudu sellaisenaan. Puolueohjelmat voivat sensijaan kertoa jotain aikakauden politiikan yleisestä ilmapiiristä ja sen suhtautumisesta kasvatukseen ja koulutukseen:

Keskustalaisten ja oikeistolaisten puolueiden puolueohjelmille[33] oli yhteistä vaatimus kansan yhtenäisyydestä ja kumoukselle alttiin maaperän poistamisesta. Tämänkaltaisten kannanottojen syynä on muisto sisällissodasta ja pelko samankaltaisen tapahtuman uusiutumisesta. Puolueet uskoivat sisäisten konfliktien olevan vältettävistä mikäli kansa on kyllin sivistynyttä. Kansan puhaltaminen yhteen hiileen oli tärkeää myös ulkoisen turvallisuuden kannalta. Vain yhtenäinen, samojen rajojen sisällä asuva puolustustahtoinen kansa voi menestyä. Sellaisen kansan luominen oli aloitettava jo pienistä koululaisista lähtien. Kansallistunteen tuli kehittyä mm. kansakouluopetuksen avulla eläväksi ja voimakkaaksi. Perinteisten arvojen säilyttämishalusta kertovat myös vaatimukset uskonnonopetuksen aseman turvaamisesta kansakouluissa.

Sosiaalidemokraatit olisivat taas halunneet poistaa uskonnonopetuksen. Heille oli myös oikeistoa tärkeämpää se, että koulunkäynti olisi tarvikkeita myöten ilmaista ja valtio osallistuisi mahdollisimman paljon kustannusten peittämiseen. Vasemmiston taholta vastustettiin johdonmukaisesti myös kaikkia, lähinnä korkeiden kustannusten aiheuttamia oppivelvolli-

---

[31] AS. KOK. 1921. N:o 101.
[32] VALTIONEUVOSTON HISTORIA 1917-1966 IV 1976, 168-169.
[33] Ks. esim. seuraavat puolueohjelmat: EDISTYSPUOLUE 1929; MAALAISLIITTO 1932; KANSALLINEN KOKOOMUSPUOLUE 1921; KANSALLINEN KOKOOMUSPUOLUE 1932; ISÄNMAALLINEN KANSAN-LIIKE 1934.

suuden lykkäämisehdotuksia.[34] Vasemmisto ja Edistyspuolue olivatkin monissa kysymyksissä kansakouluväen puolella Maalaisliiton ja Kokoomuspuolueen suhtautuessa kylmästi tai vastustaessa. Opettajiston pääosa oli kuitenkin enimmäkseen keskusta- ja oikeistopuolueiden kannattajia, huolimatta siitä että nämä puolueet tuottivat joskus kansakouluväelle pettymyksiä kultuuripolitiikallaan.[35]

Männistön (1994) mukaan kansakoululaitos oli puoluelehdille erittäin tärkeä instituutio, jonka vaikutusvaltaa niiden oli syytä käyttää hyväkseen. Kansakoulukirjoittelusta voidaan päätellä kansakoulua käytetyn palvelemaan muita lehtien ja puolueiden ajamia asioita. Lehtien kansakoulupolitiikan taustalla olivat sivistysihanteet, joiden mukaan Suomi tuli nostaa länsimaiden tasolle, sekä taloudelliset näkökohdat, joiden mukaan korkeamman elintason saavuttaminen vaatii korkeampaa koulutusta ja koulutusreservien käyttöönottoa. Oikeistolaiset lehdet halusivat vaalia perinteisiä arvoja koulumaailmassa. Sosiaalidemokraatti oli kirjoittelussaan enemmän uudistushenkinen. [36]

2.1.2 Nuoren kansakoulun arkea 1921-1939

Oppivelvollisuuslain tultua voimaan, kansakouluja lähdettiin ripeästi perustamaan. Koulujen perustamisen vauhti laski tosin merkittävästi pulavuosien aikana. Kansakoulujen perustamisen määräajan päätyttyä 1937 kouluikäisistä lapsista, joita oli yhteensä 590 417 henkeä, opetusta sai 87.4 prosenttia. Hyvin suuri osa koulua käymättömistä oli vapautettu oppivelvollisuudesta pitkän koulumatkan tai koulun puuttumisen perusteella.[37]

Kieliriidat näkyivät myös kansakoulujen perustamisessa, sillä oppivelvollisuuden toteuttaminen osoittautui hankalaksi joissain kaksikielisissä kunnissa. Ruotsinkieliset kuntien johtomiehet eivät aina olleet valmiita omien koulujen perustamiseen suomenkieliselle vähemmistölle. Suomalaisen Kansakoulun Ystävät pyrki Aitosuomalaisen liikkeen ja muutaman muun järjestön avulla tukemaan suomalaisvähemmistöjen kouluja mm. taloudellisesti ja pyrkimällä vaikuttamaan päättäjiin. Kaunaa kieliryhmien välillä aiheuttivat mm. kansakoulujen piirijako ja tarkastustoiminta. Svenska Folkskolans Vänner pyrki vastaavasti tukemaan ruotsinkielisen vähemmistön kouluja.[38]

Viikkotuntien lukumäärä oli määräysten mukaan alakansakoulussa 20-24 tuntia ja yläkansakoulussa 31 tuntia.[39] Alaluokilla saatiin opettaa kerrallaan enintään 40 oppilasta ja

---

[34] HALILA 1950, 15-19.
[35] Ibid. 278.
[36] MÄNNISTÖ 1994, 289.
[37] HALILA, 1950, 22-23.
[38] Ibid. 40-42.
[39] KOM. 1925, 37, 65 (täydellinen koulumuoto).

yläluokilla enintään 50 oppilasta kerrallaan.[40] Lukuvuonna 1938-1939 yhtä opettajaa kohden oli maaseudulla suomenkielisissä kansakouluissa keskimäärin 31,7 oppilasta ja ruotsinkielisissä 24,4 oppilasta.[41] Oppilaiden minimimäärää ei oltu säädetty, mutta käytännössä se oli 6-10 oppilasta. Pulavuosina enimmäismääräyksiä ylitettiin yleisesti, jolloin opetuksen tulokset huononivat. Opettajien lukumäärä oli myös useimmissa maaseudun kouluissa alempi kuin vuosiluokkien määrä. Tällöin yksi opettaja joutui kerrallaan opettamaan useita luokkia samanaikaisesti. Useampiopettajaisissa kouluissa opettajat saattoivat jakaa opetettavat aineet omien opetustaitojensa ja taipumustensa mukaan. Maaseudulla luokat olivat yleensä aina sekaluokkia, mutta kaupungeissa oli usein tyttö- ja poikaluokat erikseen, varsinkin yläluokilla.[42]

Oppilaiden uskottiin tarvitsevan myös elämään johtavaa lisäkoulua, kansalais- ja ammattikoulua, voidakseen täyttää sosiaalisesti ja taloudellisesti kehittyvän sekä demokratisoituvan yhteiskunnan yksilölle asettamat vaatimukset. Tämän vuoksi niiden oppilaiden jotka eivät jatkaneet oppikouluun, täytyi käydä kaksivuotinen jatkokoulu. Oppilaat ottivat jatkoopetukseen osaa melko vastenmielisesti. Opetuksesta poisjääminen yleistyi usein kevään lähestyessä. Jatkokoulutus ei saanut kotien kannatusta ja se koettiin välttämättömäksi pahaksi.[43]

Kansakoulu pyrki säilyttämään omalta osaltaan vanhoja perinteitä. Juhlat olivat tärkeä osa koulunkäyntiä ja niiden yhteydessä on nähtävissä isänmaallisia painotuksia. Halilan (1950) mukaan joulujuhlat olivat tunnelmallisia ja "*...kevätjuhlat säilyivät vuosikymmenestä toiseen monin paikoin yhtä ihanteellisina uusien oppilaspolvien hiljentyessä rakastetun opettajan puhuessa ja nuorten sydänten herkistyessä isänmaalle ja keväälle*".[44] Muita suosittuja ja näkyvimpiä juhlapäiviä oli Kalevalanpäivä, kansakoulun päivä ja Uno Cygnaeuksen päivä. Joitain kouluvuoden päiviä ja viikkoja oli omistettu myös eräille muille teemoille, kuten säästäväisyydelle, raittiudelle, lasten suojelulle, eläinten ystävyydelle ja Suomen säveltaiteelle. Koulujen juhlatilaisuudet muodostuivat usein koko pitäjän keskeiseksi tapahtumaksi.[45]

Virallisten oppiaineiden lisäksi joissain kansakouluissa järjestettiin muuta opetusta, joka on tutkimuksen aihepiirin kannalta hyvin kiinnostavaa: Kun ensimmäisiä opetussuunnitelmia laadittiin 1920-luvulla, jättivät heimoaatteesta kiinnostuneet järjestöt aloitteita heimoopetuksen järjestämisestä kouluopetuksen yhteydessä.[46] Kouluhallitus teki asiasta ehdotuk-

---

[40] AS. KOK. 1921, N:o 101.
[41] HALILA 1950, 33.
[42] Ibid. 217-219.
[43] Ibid. 227, 237-238.
[44] Ibid. 223.
[45] Ibid. 224-225.
[46] NYGÅRD 1978, 149.

sen 1927 ja 1928. Kansakoulun opetusohjelmaan heimo-opetusta ei liitetty erillisenä oppiaineena, vaan sitä pyrittiin antamaan muiden aineiden yhteydessä. Sellaisia aineita olivat erityisesti äidinkieli, historia ja maantieto. Lisäksi kansakouluissa vietettiin melko yleisesti pieniä juhlatilaisuuksia heimoaatteen nimissä.[47] Heimo-opetuksen laatu ja määrä riippuivat tietenkin opettajan omasta mielenkiinnosta asiaa kohtaan.

Toinen tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen seikka on maanpuolustusopetus: Kansainvälisen tilanteen kiristyessä alettiin ulkomaisten esikuvien perusteella myös Suomessa suunnitella jonkinlaista sotilaallista alkeisopetusta kouluihin. Kouluhallituksessa kysymys oli erityisesti esillä kouluneuvos Onni Rauhamaan toimesta. Esitettyjen ajatusten mukaan maanpuolustusopetuksen tarkoituksena ei ollut nuorison militarisoiminen, vaan johtoaatteena tuli olla isänmaanrakkauden ja maanpuolustustahdon tehostaminen. Kansakoululaitos asettui pääosin myönteiselle kannalle tämän opetuksen järjestämiseksi. Puolustusministerin 1939 opetusministerille lähettämässä kirjelmässä esitettiin lyhyen väestönsuojelukurssin sisällyttämistä yläkansakoulun ylimmän luokan opetusohjelmaan. Maanpuolustuksellista ainesta haluttiin painotettavan erityisesti liikunnan, historian ja maantiedon opetuksen yhteydessä.

Käytännössä maanpuolustuksen lujittamiseen tähdännyt työ rajoittui vapaaehtoiseen toimintaan, joka ratkaisevasti riippui opettajan omasta harrastuneisuudesta. Maanpuolustusopetusta annettiin useissa kouluissa ilman erityistunteja muiden aineiden yhteydessä ja joissakin tapauksissa vapaaehtoisena erikoisaineena etenkin lukuvuosina 1938-1940. Merkittävämpiä työmuotoja olivat maastoretket ja suunnistaminen. Halilan (1950) mukaan syksyllä 1939 käytännöllisesti katsoen jokaisessa Suomen kansakoulussa lapsia perehdytettiin suuren isänmaallisen innostuksen vallitessa maanpuolustusoppiin, mm. väestönsuojelun, viestipalvelu, ensiaputoiminnan, palontorjunnan ja yms. merkeissä.[48]

Oppivelvollisuuskoulun kaksi ensimmäistä vuosikymmentä olivat voimakkaan kehityksen ja uusien koulujen perustamisen aikaa. Kansakoulu niveltyi varsin nopeasti osaksi suomalaista yhteiskuntaa, ollen tärkeä osa sisällissodan jälkeistä kansakunnan eheytymiskehitystä. Jokapäiväinen koulunkäynti oli sidottu aikaansa ja seurasi aikakauden tapahtumia. Koulua koskettivat ajan sisä-ja ulkopoliittiset muutokset, jotka juuri itsenäistyneessä maassa olivat voimakkaat.

---

[47] HALILA 1950, 208.
[48] Ibid. 209-211.

2.1.3 Opettajien koulutuksen aatteellinen sisältö

Kirjojen ja opetussuunnitelmien sisällöstä riippumatta opetuksen sisältö muotoutui paljolti opettajan omien asenteiden ja mielenkiinnonkohteiden mukaan. Opettajien omakohtaista suhdetta nationalismiin voi selvittää esimerkiksi tarkastelemalla heidän koulutustaan. Opettajien arvostukset muovasivat myös oppikirjoja, sillä kustantajat pyrkivät luonnollisesti painamaan sellaisia kirjoja, jotka miellyttäisivät opettajakuntaa sekä kouluhallintoa. Opettajien koulutustausta ja seminaarien ilmapiiri ovat tärkeitä asioita myös siksi, että valtaosalla oppi- ja lukukirjojen toimituskuntien jäsenistä oli takanaan kansakoulunopettajan koulutus. Muutamat kirjojen tekijöistä toimivat myös seminaarien opettajina. (Ks. liite 1.)

Kansakoulunopettajien valmistus tapahtui 1800-luvulta lähtien seminaareissa, joiden kansakoulun oppimäärään pohjautuneet kurssit kestivät viisi vuotta. Opiskelijat oli jaettu sukupuolen mukaan eri osastoihin. Opiskeluun kuului opetusharjoittelujakso joka suoritettiin seminaarien yhteydessä olleissa mallikouluissa. Vuosisadan vaihteesta lähtien myös ylioppilaita alkoi valmistua kansakoulunopettajiksi. Sekä Helsingissä että Jyväskylässä toimi 1920-luvulla ylioppilasseminaari, joissa opiskelu kesti vain vuoden. Kun Jyväskylän kasvatusopillinen korkeakoulu perustettiin, muuttui opiskelu siellä kaksivuotiseksi. Keskikoulupohjaisia seminaareja alettiin perustaa 1920-luvulla. Niissä opinnot kestivät kolme vuotta. Samalla vuosikymmenellä seminaarit jaettiin ala- ja yläkansakouluseminaareiksi.[49]

Seminaarien ilmapiiriä on luonnehdittu "seminaarimaiseksi". Tavallisesti tähän ilmapiiriin on liitetty ahdasmielisyyttä, tiukkaa valvontaa, pikkumaisuutta ja saivartelua. Seminaarikoulutuksella oli tavoitteet, jotka yhteiskunta oli sille asettanut. Näitä päämääriä valvottiin kouluhallituksen avulla. Tavoitteiden taustalla oli sellainen opettajakuva, jonka perusominaisuuksia olivat mm. uskonnollisuus, raittius, isänmaallisuus ja toiminnallisuus.[50]

Isänmaanrakkaus oli Kuikan (1985) mukaan kuitenkin eräänlainen paradoksi, sillä sitä pidettiin seminaareissa pysyvänä idealistisena arvona, jonka konkreettista sisältöä jouduttiin muuttuvassa poliittisessa tilanteessa miettimään uudelleen. Sisällissodan aikaan osa oppilaista palasi kotiseudulleen. Osa liittyi valkoisiin ja osa punaisiin. Monet seminaarien miespuolisista opiskelijoista olivat sodan aikana rintamapalveluksessa naisten toimiessa virkaa tekevinä opettajina kansakouluissa ja muutamien olleessa suojeluskunnissa ruuanjakajina ja sairaanhoitajina. Vuoden 1918 jälkeen monet seminaarien opettajat ja opiskelijat olivat mukana suojeluskuntatoiminnassa. Useimmat opiskelijat kuuluivat oman kotipaikkakuntansa suojeluskuntaan.

---

[49] NURMI 1989, 19-20.
[50] KUIKKA 1985, 102.

Keskeisimpiä seminaarien oman suojeluskuntatoiminnan muotoja oli erilainen sotilaskoulutus ja ympäri vuoden järjestetty urheilutoiminta, johon liittyi eri aselajien harjoituksia ja luentoja. Yhä useammissa seminaareissa muodostettiin 1930-luvulla miesopiskelijoista oma komppania, jonka päällystö koottiin myös seminaarilaisista. Samaan aikaan suojeluskuntien toiminta myös tehostui aikaisempaan verrattuna huomattavasti. Viikottaiset harjoitukset voitiin entistä paremmin sovittaa lukujärjestykseen. Toiminnan vilkastuminen näkyi myös jäsenmäärän kasvuna. Esimerkiksi Rauman seminaarissa jäsenmäärä nousi 72: sta 94:ään prosenttiin oppilaskunnasta vuosina 1935-1939. Samansuuntainen kehitys tapahtui muissakin seminaareissa. Kaikkien seminaarien naisopiskelijoita kuului Lotta Svärd-järjestöön. Lotat olivat avustustehtävissä yhteisissä harjoituksissa suojeluskuntien kanssa. Yhteiskunnan tapahtumat heijastuivat myös seminaarien suojeluskuntiin. Esim. Jyväskylän seminaarin suojeluskunta komennettiin Mäntsälän kapinan aikaan suorittamaan paikallisen kivääritehtaan vartiointia. Osa seminaarilaisista otti myös osaa Karjalan Kannaksen linnoitustöihin 1938-1939.[51]

Kansakouluseminaarien toveri- eli oppilaskuntien keskeisenä toiminnan tavoitteena oli opiskelijoiden sisäisen toiminnan ja yhteistyön kehittäminen. Suurissa seminaareissa toiminta jakaantui moniin harrastuspiireihin. Kaikki pyrittiin kokoamaan yhteisiin tilaisuuksiin joka kuukausi. Oli juhlia, illanviettoja ja konventteja. Toverikunnan aatteet olivat samat kuin seminaarikoulutuksen yleensä. Suomalaisuuden painottuminen näkyi yhteisten tilaisuuksien näytelmissä ja musiikissa. Se ilmeni myös kansallisten merkkipäivien vietossa. Itsenäisyyspäivä ja erilaiset vapaussotaan liittyvät tapahtumat saivat juhlan luonteen.

Isänmaallisuuden ohella toinen seminaarien keskeinen aate oli heimoaate. Varsinkin Viron valtio ja kulttuuri saivat huomiota osakseen. Vietettiin heimojuhlia, Eesti-iltoja ja juhlittiin Eestin kansallispäivää. Eestiin tehtiin opintomatkoja ja sieltä otettiin mielellään vieraita vastaan. Myös eestin kieli oli vapaaehtoisena aineena seminaareissa. Opintomatkoja tehtiin myös mielellään varsinkin Ruotsiin ja Saksaan.[52]

AKS:n toiminnan kannalta pyrkimys vaikuttaa henkilöihin, jotka tulevaisuudessa kasvattavat lapsia, oli kauaskantoista toimintaa. Siksi AKS pyrki saamaan kansan kasvattajista itselleen vankan kannattajakunnan. Seminaarit olivat otollista maaperää seuran toiminnalle, sillä ne tiedettiin jo vanhastaan aatteellisesti hyvin voimakkaiksi paikoiksi, joissa isänmaallisuudella oli kasvatuksessa hyvinkin keskeinen sija. Jyväskylän, Rauman ja Kajaanin seminaareihin perustettiin Karjala-seurat 1926.[53] Kuikan (1985) lainaaman Jyväskylän seminaarin vuosikirjan (1929-30) mukaan Jyväskylän AKS:n alaosaston toiminnan tavoitteena oli:

---

[51] Ibid. 90-92.
[52] Ibid. 81-82.
[53] NYGÅRD 1978, 142-143.

"Voimakkaan kansallistunnon ja aktiivisen isänmaanrakkauden virittäminen ja lujittaminen seminaarin oppilaissa sekä Karjalan ja muiden heimokysymysten tunnetuksi tekeminen ja ajaminen. Seura harjoittaa suomalaiskansallista herätys- ja valistustyötä, etenkin silmälläpitäen seminaarin oppilaiden tulevia tehtäviä"[54]

AKS:n seminaaritoiminta hiljeni hieman 1920-luvun lopussa, mutta vilkastui taas 1930-luvun puolivälissä. Seminaarien Karjala-seurat olivat yhteistyössä paikkakuntiensa muiden Karjala-seurojen kanssa. Ajankohtaisina teemoina olivat 1930-luvun lopulla mm. yliopiston suomalaisuuskysymykset ja kieliasiat. Karjala-seurojen puheenjohtajina toimivat opiskelijat ja niiden kuraattorina oli joku opettajakunnan jäsen.[55]

Kuikka (1985) otaksuu, että seminaarien toiminnassa ei näkynyt poliittisia painotuksia, sillä hänen mukaansa 1920-luvulla kaikki voimavarat keskitettiin suomalaisen yhteiskunnan rakentamiseen. Kouluhallitus kielsi 1930 kaiken poliittisen toiminnan seminaareissa ja valvoi tiukasti kiellon noudattamista. AKS:n ajatus Suur-Suomesta ymmärrettiin tällöin lähinnä henkisen tuen antamiseksi heimokansoille. Mitään sotilaallista tai poliittista tarkoitusta ei silloin asiaan liitetty. Seminaarien Suojeluskunnat olivat taas osa yleistä Suojeluskuntatoimintaa. Monet seminaarilaisista olivat ennen seminaariin tuloaan toimineet suojeluskunnassa. Tämä harrastus jatkui opiskellessakin.[56]

Alapuron (1995) mukaan suojeluskuntatoiminnan lähtökohtana oli yhteinen ja leppymätön kommunisminvastaisuus. Se oli yhtä kuin isänmaallisuus, jonka miellettiin olevan puoluepyyteiden yläpuolella. Koska suojeluskunta oli isänmaan asialla, se ei ollut poliittinen järjestö. Vain suojeluskunnan arvosteleminen oli poliittista. Suojeluskuntien totalistinen isänmaakäsitys oli käytännössä oikeistolainen.[57]

Tulevat opettajat ja suurin osa oppikirjojen kirjoittajista olivat siis koulutusvaiheessa kaikkialta esiin tunkevan isänmaallisuuden vaikutuksen alaisena. Siltä oli varmaankin hyvin vaikea välttyä. Useimmissa tapauksissa koulutus vahvisti entisestään opiskelijan mahdollisesti jo aiemmin omaksumia kansallismielisiä ajatuksia. Isänmaallista ilmapiiriä ei pidetty ahdistavana tai vastenmielisenä. Varsin korkeat luvut esimerkiksi suojeluskuntatoimintaan osallistumisessa kertovat siitä, että isänmaallisuus oli keskeinen osa tulevien opettajien ja oppikirjojen tekijöiden omasta henkilökohtaisestakin arvomaailmasta.

---

[54] KUIKKA 1985, 89.
[55] Ibid. 90.
[56] Ibid. 104.
[57] ALAPURO 1995, 231.

2.2 Opetussuunnitelmat koulutyön ohjaajina

2.2.1 Koulukasvatuksen pedagogiset ja tiedolliset tavoitteet

Koulujen opetus oli lakeja ja asetuksia tarkemmin määritelty opetussuunnitelmissa, joiden laadinnassa Suomen kansakouluissa on vallinnut laaja paikallinen autonomia. Opetussuunnitelma on laadittu jokaista koulua varten erikseen. Kaupunkien kouluilla on kuitenkin ollut yhtenäinen opetussuunnitelma. Kansakoululaitoksen alkuaikoina suunnitelmissa oli vain tuntijako ja oppiaineksen jakautuminen eri vuosiluokille. Myöhemmin opetussuunnitelmiin usein lisättiin tavoitteiden pohdintaa, menetelmällisiä viitteitä ja ohjeita apuneuvojen käytöstä.

Opettajat tekivät yleensä ehdotuksen opetussuunnitelmaksi, jonka koulun johtokunta sitten hyväksyi. Tämän jälkeen vielä kansakoulun tarkastaja vahvisti sen. Laajasta paikallisesta vapaudesta huolimatta opetussuunnitelmat eivät muodostuneet kovin kirjaviksi, sillä niiden laadintaa yhtenäistivät valtakunnalliset ohjeet, joita oli usein laadittu komiteatyönä. Tällaisia olivat mm. Mallikurssit 1881, Oppi- ja lukukirjakomitean mietintö 1899, Alkuopetuskomitean mietintö 1906 ja Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitean mietintö 1925. Nimestään huolimatta vuoden 1925 komiteamietintöä on käytetty kaupungeissakin. Uusia mietintöjä laadittaessa otettiin huomioon aikaisemmat.

Kouluhallitus lähetti tunnettujen auktoriteettien laatimat mietinnöt kaikille kansakouluille harkinnan mukaan opetussuunnitelmien laadinnassa käytettäväksi, ei siis määräysten luonteisina ohjeina. Siitä huolimatta niitä kopioitiin tarkoin. Opetusta yhdistävä tekijä oli myös se, että kouluissa oli käytettävä vain kouluhallituksen hyväksymiä oppikirjoja. Niitä hyväksyessään kouluhallitus on taas pitänyt mittapuuna mainittuja mietintöjä. Paikallisesti oppikirjat on määrätty opetussuunnitelman yhteydessä, ja suunnitelman muun sisällön on täytynyt olla sopusoinnussa niiden kanssa. Näin voidaan sanoa, että se kulttuurisisältö, minkä kansakoulun opetus on oppilaille tarjonnut, on kullakin vuosiluokalla ollut koko maassa sangen yhtenäinen.[58]

Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö on tämän tutkimuksen kannalta tärkein mietintö. Mikael Soinisen[59] johtama komitea sai 13 vuotta työn alla olleen komiteamietintönsä valmiiksi vuonna 1925. Välimietintönsä "*Suuntaviivoja kansakouluopetuksen uudistuksesta*" komitea oli julkaissut jo vuoden 1916 alussa. Komitean ajatukset olivat siis pääosin päättäjien ja oppikirjantekijöiden tiedossa jo ennen varsinaista oppivelvollisuuslakia. Vuodesta 1918 Mikael Soininen ohjasi hallituksen jäsenenä ja kansanedustajana oppi-

---

[58] SOMERKIVI 1985, 15-17.

[59] Mikael Soininen (1860- 1924), Kasvatustieteilijä, poliitikko, Nuorsuomalainen ja Edistyspuolue. Soininen toimi mm. opetusministerinä ja kouluhallituksen johtajana. Ks. myös liite 1.

velvollisuuslain syntyä. Samana vuonna opetusuunnitelmakomitea kutsuttiin saattamaan loppuun ja tarkistamaan työnsä. Työn valmistuminen viivästyi mm. komitean jäsenten sairastellessa. Itse Komitean johtaja kuoli vakavan sairauden murtamana 1924. Soinisen ajatusten mukaan viimeistelty mietintö jätettiin valmiina kouluhallitukselle 17. 1. 1925.[60]

Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitea määritteli alakansakouluopetuksen tehtäväksi niiden taitojen ja tietojen jakamisen, jotka ovat edellytyksenä ylemmän kansakoulun työn menestymiselle. Sellaisia taitoja oli mm. luku- ja kirjoitustaito. Opetettavia aineita oli äidinkielen lisäksi laskento uskonto ja laulu.[61] Alakansakoulussa ympäristöopetus (kotiseutuoppi) toimi runkoaineena johon muut aineet pyrittiin eri tavoin yhdistämään. Kotiseutuoppi pohjusti erityisesti myöhempää maantiedon ja myös historian opetusta.[62]

Yläkansakoulua tuli vuoden 1925 opetussuunnitelmakomitean mukaan kehittää "*käytännölliseen tosielämän tarpeita vastaavaan suuntaan*". Käytännöllisiä opetukseen kuuluneita aineita oli mm. maatalous ja kotitalous.[63] Muita opetettavia aineita oli uskonto, historia, kotiseutuoppi ja maantieto, luonnontieto, äidinkieli, laskento ja mittausoppi, kaunokirjoitus, piirrustus, laulu, voimistelu ja käsityöt.

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeimpien oppiaineiden opetus jakaantui täydellisessä kansakoulussa tarkemmin seuraavasti: Historiaa opetettiin yläkansakoulun kolmannella ja neljännellä luokalla kaksi tuntia viikossa. Kotiseutuoppia ja maantietoa opiskeltiin yläkansakoulun ensimmäisellä ja toisella luokalla kolme tuntia viikossa. Alakansakoulun kahdella luokalla oli maantiedon opetusta pohjustanutta kirjatonta ympäristöopetusta 4,5-5 tuntia viikossa. Äidinkieltä, johon sisältyi lukeminen ja kirjoitus, opetettiin kansakoulun kaikilla luokilla 5-9 tuntia viikossa.[64]

Vuoden 1925 komiteamietinnössä käytännöllistä hyötyä pidettiin tärkeänä oppiaineksen valinnassa. Etusija pyrittiin antamaan myös sellaisille asioille joiden kanssa monet oppilaista joutuisivat myöhemmin elämässään tekemisiin. Erityisesti kotimaan asioiden opettamista suosittiin varsinkin maantiedon, historian, luonnontiedon ja kirjallisuuden opetuksessa.

Koska käytännölliset, oppilaiden omaan maailmaan ja kotimaahan liittyvät asiat saivat tärkeän aseman, nousi ympäristöoppi ja kotiseutuoppi tärkeään asemaan. Myös luonnontiedon osuutta vahvistettiin. Tämä oli hieman ristiriitaista siihen nähden, että maassa vallitsi vielä pitkään komitean johtajan Mikael Soinisen laatimien opetusoppaiden kautta herbart-

---

[60] KOM 1925, 4-6.
[61] Ibid. 8.
[62] RANTANEN 1993, 9-10.
[63] KOM 1925, 49.
[64] Ibid. 37, 65.

zilleriläinen opetusoppi, joka korosti päinvastoin erityisesti ns. "mielensuuntaa muodostavaa" oppiainesta, eli uskontoa, historiaa ja kirjallisuutta.[65]

Herbart-zilleriläinen[66] kasvatus-ja opetusoppi tuli Suomessa tunnetuksi akateemisella tasolla viime vuosisadan lopulla. Yleisesti tunnetuksi ja opettajankoulutukseen se tuli juuri Mikael Soinisen teosten välityksellä. Tämä oppisuunta pohti perusteellisesti kasvatuksen päämääräkysymyksiä. Sen mukaan päämääränä oli lujan, siveellisen luonteen kehittäminen. Tietojen hankkiminen pysyi edelleen arvossa, koska uskottiin, että luonteen jalostamisessa sielunelämän kolmesta alueesta; tieto-, tunne- ja tahtoelämästä voitiin ulkoapäin suoranaisesti vaikuttaa vain tietoelämään ja molempiin muihin vain sen välityksellä. Näin tiedon jakaminen, eli opetus sai tärkeän aseman. Opetuksen tuli olla kasvattavaa ja sen tavoitteena tuli olla monipuolisen harrastuksen herättäminen. Tämän katsottiin takaavan tiedon hankinnan ja luonteenkehittymisen jatkumisen myöhemmälläkin iällä.

Herbart-zilleriläinen kasvatus- ja opetusoppi säilytti asemansa Suomessa aina 1940-luvulle asti. Monien mielestä se oli kuitenkin jo paljon aiemmin vanhentunut. Jo 1910-luvulta lähtien alkoi esiintyä ns. uuden koulun reformipedagogien oppeja, joita moni kansakoulunopettajakin pyrki opetuksessaan toteuttamaan. Pyrittiin etenkin kehittämään aktiivisuutta, omatoimisuutta ja yksilöllisiä työtapoja. Selvimmän ilmaisunsa nämä pyrkimykset saivat työkirjojen teossa, joka kehittyi yleiseksi 1930-luvulla.[67]

2.2.2 Vuoden 1899 Oppi- ja lukukirjakomitean ohjeet oppikirjojen sisällöstä

Kouluissa oli käytettävä vain kouluhallituksen virallisesti hyväksymiä oppikirjoja. Oppikirjoja hyväksyessään kouluhallitus käytti kriteerinä ja mittapuuna komiteamietintöjä. Vuosina 1925-1939 hyväksyttyjen kirjojen mittapuuna on käytetty Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean komiteamietintöä vuodelta 1925. Oppikirjojen tekijöiden tuli perehtyä tarkoin komiteamietintöihin mikäli he halusivat saada oppikirjansa hyväksytyiksi. Kirjojen sisällön oli parasta olla myös virallisen tahon toiveiden mukainen myös siksi, että kirjan julkaiseminen oli taloudellinen riski. Hylkäämispäätöksen myötä koko painos saattaisi mennä hukkaan, sillä kirjat tarkastettiin 1930-luvulle asti painettuina.

Tutkittujen kirjojen joukossa on kuitenkin myös muutama vanhempi oppikirja, jotka on alunperin tehty ja hyväksytty lähinnä vuoden 1899 Oppi- ja lukukirjakomitean mietinnön

---

[65] SOMERKIVI 1985, 17-18.

[66] Johann Friedrich Herbart (1776-1841) Saksalainen filosofi ja pedagogi joka korosti opetuksessa erityisesti luonteenkasvatuksen osuutta. Hänen pedagogiikassaan oppiaineista etusijalla olivat uskonto, historia ja kirjallisuus. Tuiskon Ziller (1817-1882) oli saksalainen pedagogi, joka toimi Leipzigin yliopiston professorina kehittäen edelleen Herbartin luomaa kasvatusoppia. Zillerin perustamat kasvatusopillinen seminaari ja yhdistys olivat laajalti tunnettuja.

[67] SOMERKIVI 1985, 19.

pohjalta. Joistakin näistä vanhemmista oppikirjoista otettiin uusintapainoksia koko tutkimusaikavälin ajan. Tämän vuoksi on tehtävä lyhyehkö katsaus myös vuoden 1899 mietintöön.

Vuoden 1899 Oppi- ja lukukirjakomitean mietinnöllä oli suuri merkitys, sillä se aloitti uuden ajan suomalaisten oppikirjojen suunnittelussa ja laadinnassa. Vuoden 1899 komiteamietinnöstä lähtien suomalaisten oppikirjojen sisällölliselle, pedagogiselle ja typograafiselle laadulle luotiin vahva perusta.[68] Komitean puheenjohtajana toimi seminaarinjohtaja Y. K. Yrjö-Koskinen. Muita jäseniä olivat seminaarinlehtorit Gustav Hedström ja K. Suomalainen, seminaarinjohtajat K. Raitio ja F. W. Sundwall sekä kansakoulujen tarkastaja W. Weckman.[69] Vuoden 1899 Oppikirjakomitea keskittyi antamaan oppikirjojen laatijoille etupäässä teknisiä ohjeita ja suosituksia. Seuraavassa on tiivistelmä komitean ohjeista aineittain ryhmiteltynä. Huomiota on kiinnitetty pääasiassa nationalistisiin painotuksiin:

Äidinkieli

Komitean mukaan äidinkielen lukukirjan tarkoituksena oli mm. tähdätä yleisen kansalaiskunnon ja isänmaallisen mielialan herättämiseen. Lukukirjan tuli myös johdattaa oppilaita helppotajuisemman kansalliskirjallisuuden omaksumiseen. Komitea epäili Historian, maantieteen ja luonnontieteen alalta löytyvän paljon sellaista materiaalia jotka voisivat palvella lukukirjan kasvattavia, isänmaallisia ja kielellisiä tarkoitusperiä. Lukukirjojen lähdemateriaalina olisi käytettävä enimäkseen kotimaista kirjallisuutta.

Lukukirjoissa voisi olla aiheita mm. seuraavista aihepiireistä: Siveellistä, jaloa ja reipasta mielialaa herättävät kertomukset, tai kuvaukset kodin, koulun, luonnon ja inhimillisen elämän moninaisilta aloilta, kuvaukset ja kertomukset kansan elämästä tavoista ja luonteesta, suorasanaiset mukailut vanhasta eepillisestä kansanrunoudesta., muutamat kertomukset ja kuvaukset kotimaisen historian alalta, kuvaukset suhteesta yhteiskuntaan ja isänmaahan, kuvaukset muistorikkaista paikoista kotimaassa, kirkolliset ja isänmaalliset juhlat, kuvaukset sukulaiskansoista, jalojen kotimaisten henkilöiden ja myöskin kansan miesten ja naisten elämänkerrat, kertomuksia esikuvallisista ulkomaisista henkilöistä sekä kertomuksia etevimmistä kotimaisista kirjailijoista ja taiteilijoista.[70]

Alakansakoulun lukukirjan tekstissä tuli ottaa huomioon erityisesti lapsen kehitystaso. Kristillissiveellisissä lukukappaleissa tuli selventää mm. kansan ja isänmaan käsitettä. Erityisen suositeltavaa materiaalia alakansakoulun lukukirjoihin oli komitean mielestä Sakari Topeliuksen tuotanto. Yläkansakoulun lukukirjassa tulisi taasen olla mm. joitain kotimaan

---

[68] HENTTONEN 1990, 6-7.
[69] KOM 1899, 4.
[70] Ibid. 33-35.

historiaan liittyviä kertomuksia. Kyseeseen voisivat tulla esimerkiksi Topeliuksen kertomukset Pernajan pojasta ja Sammatin pojasta eli Agricolasta ja Lönnrotista. Isänmaallisten tarkoitusperien huomioonottaminen oli tärkeää.[71]

Historia

Vuoden 1899 Kansakoulun oppi- ja lukukirjakomitea määritteli historian opetuksen tarkoitukseksi selvittää miten ihmiskunta yleensä ja erityisesti oma kansa on edennyt nykyiselle kehitystasolleen. "*Samalla tulee sen herättää Jumalan johdatuksen tajuamista historian vaiheissa ja isänmaallista mieltä.*"[72] Isänmaa historia oli opetuksessa pidettävä pääasiana ja yleinen historia vain edellisen selittäjänä ja perustana. Molempia aineita varten tuli laatia oma oppikirja. Vaikka yleisen historian aihepiiri on laajempi, tuli Suomen historiaa käsitellä yhtä paljon. Opetus tuli aloittaa yläkansakoulun kolmannella luokalla yleisestä historiasta.[73]

Opetuksen aiheita esitellessään komitea korostaa, että kuluvan vuosisadan aatevirtauksista on erityisesti otettu huomioon kansallisuusaate. Komitean suunnitelmassa Suomen historian oppikirjaa varten suurin osa kappaleista käsittelee poliittista tai sotahistoriaa. Myös Suomen esihistorian aika saa osakseen melko suuren huomion. Kultturielämää käsitellään vain muutamassa kappaleessa.[74]

Komiteamietinnön lopussa on osio, jossa seminaarinlehtori K. Suomalainen[75] esittää eriävän mielipiteensä erinäisiin mietinnön kohtiin. Suomalaisen mukaan komitea ei ole ottanut kylliksi huomioon isänmaallisen mielialan ja kansallistunteen merkitystä. Hänen mukaansa kansallistunnon tärkeimpiä virittäjiä on oman kansan vaiheiden tunteminen. Tämä on otettu Suomalaisen mukaan huomioon monissa suurissa kulttuurimaissa. Suomalainen vaatikin siksi historian opettamisen keskittämistä yksinomaan isänmaan historiaan. Yleisestä historiasta tuli ottaa esille aiheita vain senverran, kuin edellisen käsittämiselle oli välttämätöntä.[76]

Maantieto

Vuoden 1899 oppi- ja lukukirjakomitean mukaan maantiedon opetuksen tarkoituksena on antaa tietoja maasta ihmisen olinpaikkana ja niistä muodoista joihin ihmiselämä on kehittynyt. Isänmaan maantieto oli otettava erityisen tarkastelun kohteeksi. Sen opetuksessa tuli

---

[71] Ibid. 36, 38-39.
[72] Ibid. 65.
[73] Ibid. 65-66.
[74] Ibid. 70, 72-73.
[75] Kaarlo Kustaa Samuli Suomalainen (1850-1907) toimi 1880-1906 Sortavalan seminaarin matematiikan lehtorina ottaen samalla osaa kaupungin kunnallis- ja sivistyselämään. Hän oli hyvä suomen kielen taitaja ja erittäin ahkera kynämies julkaisten novelleja ja näytelmiä sekä oppikirjoja. Hän teki myös muutamia erittäin tunnustettuja romaanisuomennoksia.
[76] KOM 1899, 96-97.

herättää harrastusta ja rakkautta kotimaahan. Aineen opetuksessa oli pidettävä huolta, että se tarjoaa tukea myös samaan aikaan tapahtuvalle isänmaan historian lukemiselle. Varsinainen maantiedon opiskelu alkaa komitean ehdotuksessa Suomen maantiedosta, josta sitten edettiin muiden maiden käsittelyyn. Lopuksi palattiin vielä "laventavalle" Suomen maantiedon kertauskurssille.[77]

Seminaarinlehtori Suomalainen esittää kritiikkiä mietinnön lopussa myös komitean kantaan maantiedon opetuksesta. Hänen mukaansa komitea on omistanut ulkomaiden maantieteelle liian paljon aikaa. Samat syyt, jotka vaativat Suomen historian asettamista etusijaan, vaativat myös isänmaan maantiedon korostetumpaa asemaa.[78]

Avoimesti suomalaiskansallisia arvoja ja ihanteita korostaneilla näkemyksillä ei ollut ilmeisesti mahdollisuuksia tulla virallisesti hyväksytyksi vielä vuonna 1899, joten komitean tuli virallisesti pysyä maltillisella linjalla. Suomalaisen laajan eriävän mielipitteen julkaiseminen komiteamietinnön lopussa on mahdollisesti koko komiteaa koskeva poliittinen kannanotto. Ehkäpä Suomalainen pantiin esittämään arkaluonteiset isänmaalliset kannanottonsa virallisen mietinnön ulkopuolella. Huomionarvoinen seikka on se, että komiteamietintö julkaistiin aivan ensimmäisen sortokauden alussa, Helmikuun manifestin julkaisemisvuonna. Vahvasti suomalaiskansallisia arvoja korostavien ajatusten virallinen esittäminen oli luonnollisesti mahdollista vasta itsenäisessä Suomessa. Vuoden 1925 komiteamietinnön kannat ovatkin paljolti yhteneväisiä seminaarinlehtori Suomalaisen mielipiteiden kanssa.

Herbartilaisen pedagogian vaiheita vuosisadan alussa tutkineen Sakari Suutarisen (1992) mielestä seminaarinlehtori Suomalaisen eriävässä mielipiteessään esiittämä kritiikki pohjautui lähinnä pedagogisiin erimielisyyksiin. Suutarisen mukaan liian moneet oppiaineet olivat Suomalaisen näkökulmasta kansakoulun ongelma. Suomalainen halusi suojella lapsia liialta tiedolta.[79] Vaikka asia olisikin ollut näin, olisi Suomalaisen karsimislinja kuitenkin palvellut nationalismia. Hän halusi nimenomaan keskittyä kotimaisten asioiden ja ilmiöiden opettamiseen ulkomaisten kustannuksella, tarkoituksenaan vahvistaa isänmaallisuutta ja kansallistunnetta.

2.2.3 Vuoden 1925 Opetussuunnitelmakomitean ohjeet

Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö koskee suurinta osaa tutkituista kirjoista. Myös vanhempia vuoden 1899 mietintöön pohjautuneita oppikirjoja on uudistettu tämän mietinnön pohjalta. Vuoden 1925 komiteamietinnössä ei ole kovin paljon suoranaisia

---

[77] Ibid. 74-76.
[78] Ibid. 101.
[79] SUUTARINEN 1992, 109.

ohjeita oppikirjojen tekijöille. Esimerkiksi historian opetuksen kohdalla todetaan oppikirjojen teosta ainoastaan senverran, että oppikirjojen tekijöiden pitää huolehtia siitä, että kappaleet liittyvät sopivalla tavalla toisiinsa. Tämän jälkeen seuraa pitkä lista aiheita, jotka opetuksessa tulisi käsitellä.[80]

Miltei kaikki komiteamietinnön ohjeet aineiden opetuksesta koskenevat myös oppikirjoja, vaikka sitä ei aina erikseen mainitakkaan. Komitea puhuu yleisesti vain "*opetuksesta*". Se ei erityisemmin ohjeissaan erittele *opetusta* ja *oppikirjoja*. Opetussuunnitelmakomitean ohjeet liikkuivat melko yleisellä tasolla. Oppikirjantekijöitä ei sidottu kovinkaan yksityiskohtaisiin ohjeisiin. He saivat siis tietyissä rajoissa valita itse melko vapaasti kirjojen materiaalin ja esitystavan. Seuraavassa on aineittain ryhmiteltynä pääkohdat komitean ehdotuksista. Huomiota on kiinnitetty tässäkin pääasiassa nationalismiin liittyviin kohtiin:

Historia

Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitean mukaan historian opetus ei ole helppo tehtävä. Suurimpia ongelmia on lapsen aikakäsityksen rajoittuneisuus. Samanaikaisten asioiden rinnastaminen on lapselle vaikeaa ja eriaikaisten tapahtumien sijoittaminen oikeaan järjestykseen on myös ongelmallista. Historiaa ei voi myöskään samalla tavalla havainnollistaa kuin esimerkiksi luonnontiedon opetusta. Tämän vuoksi tuli opettajan itse kyetä luomaan oppilaiden tajuntaan sisäisiä, mielikuvituksessa syntyviä havaintokuvia.[81]

Opettajan henkilökohtainen panos oli siis hyvin tärkeä tämän aineen opetuksessa. Opettajan omille mielipiteille ja mielikuville tuli suuri rooli. Hän saattoi värittää verbaalisesti asioita melko lailla oman mielensä mukaan. Oheismateriaalia opetuksen havainnollistamiseksi oli saatavilla vain hyvin rajoitetusti.

Komitean mielestä historian opiskelun aloittamista helpottaisi suuresti mikäli jo kotiseutuopetuksessa kiinnitettäisiin huomiota paikkoihin ja esineisiin, joilla on historiallista merkitystä. Maantiedon opetuksessa tuli taas selvittää erityisesti historian kanssa yhteisiä käsitteitä, joita ovat mm. kansa, heimo, hallitus ja hallitusmuoto, kauppa, teollisuus, uskontunnustus, erilaiset sivistys- ja oppilaitokset, tiede ja taide. Alaluokkien lukukirjoihin tuli ottaa kertomuksia joilla on historiallinen tausta, tai jotka koskevat historiallisia henkilöitä. Esimerkkeinä mainitaan vuoden 1899 komitean lailla "*Pernajan poika*" (=Agricola), "*Sammatin poika*" (=Lönnrot) ja Topeliuksen "*Koivu ja tähti*". Myös uskonnon opetuksessa katsottiin olevan paljon ainesta joka voisi pohjustaa historian opetusta.[82]

---

[80]KOM 1925, 117-123.
[81] Ibid.108-109.
[82] KOM 1925, 109-110., Vrt. KOM 1899, 39.

Vuosien 1899 ja 1925 komiteat käyttivät molemmat Suomen historiasta nimeä "*isänmaan historia*". Tällä nimellä on jo itsellään selvä aatteellinen sisältö. Isänmaan historia tuli vuoden 1925 mietinnössä asettaa historian opetuksessa etusijalle. Oli turha pelätä sitä, että yleisen historian toissijainen asema asettaisi oman maan historian oppilaiden ajatuksissa liian keskeiseen asemaan. Siihen ei suomalaisilla liennyt taipumusta eikä syytäkään. Pääosin tämä kysymys riippui kuitenkin komitean mukaan lähinnä siitä, miten isänmaan historia esitetään opetuksessa.[83] Tämän kannanoton mukaan kotimaata tuli siis kunnioittaa, mutta järkevässä mittakaavassa. "*Koska historian opetuksen tärkeimpiä tarkoitusperiä on oppilaan saattaminen ymmärtämään sitä kansaa, jonka jäseneksi hän kasvaa ja sitä yhteiskuntaa jossa hän elää, komitea katsoo isänmaan historialle tulevan ensimmäisen sijan kansakoulun historianopetuksessa. Isänmaan historiaan on myöskin lasten ympäristössä parhaimmat liittymiskohdat.*"[84]

Soinisen komitean mukaan viimeisten vuosien aikana ovat olosuhteet muuttuneet siihen suuntaan, että ne yhä enemmän puoltavat opetuksen rajoittamista pääasiallisesti Suomen historiaan. "*Suomen asema itsenäisenä valtakuntana tekee välttämättömäksi isänmaallisen hengen vahvistamisen ja perehtymisen oman kansakunnan syntyyn ja vaiheisiin. Kaikki nämä asianhaarat vaativat isänmaan historian asettamista vielä entistä enemmän etusijaan.*"[85] Aineen tärkeydestä johtuen suositellaan joitain isänmaan historian kappaleita luettavaksi kahteen kertaan. Eli toisen kerran uudelleen yläkansakoulun neljännellä luokalla.[86] Olosuhteiden muuttumisella tarkoitettiin Suomen itsenäistymistä. Isänmaallinen henki oli tärkeää itsenäisyyden säilyttämisen ja sisäisten konfliktien välttämisen kannalta. Vuosi 1918 oli vielä tuoreessa muistissa.

Käsitellessään historian opetukseen suositeltava aineistoa, komitea toteaa että rauhallisen edistyksen suurtyöt tulisi ensi sijassa tuoda kasvavan nuorison näköpiiriin. "*Sotaisia ja valtiollisia tapauksia olisi kosketeltava ja käsiteltävä vain senverran kuin kehityksen yhtenäisyyden ymmärtäminen vaatii.*" Lisäksi "*persoonalliset esikuvat samoin kuin tärkeimmät kansan elämänkäsitykseen painuneet uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja kansalliset aatteet olisi koetettava saada niin selvään ja puoleensavetävään valaistukseen kuin mahdollista.*", mutta "*Ainoastaan sotaisiin tapauksiin nähden lisättäköön, että niissä joskus lienee viivyttävä enemmän kuin on tarpeen kehityksen yhtänäisyyden ymmärtämistä varten. Puolustus- ja vapaussodat ovat puolustettavissa ja niissä ilmenevä miehuus, uhrautuvaisuus ja sankarimieli eivät saa jäädä tunnustusta vaille.*"[87] Tähän komitea tosin lisää, että maailmansodan

---

[83] KOM 1925, 111.
[84] Ibid. 111.
[85] Ibid. 112.
[86] Ibid. 112.
[87] Ibid. 113.

kauhut ovat synnyttäneet kautta maailman halun vapautua sodista. Myös nuoriso olisi kasvatettava tähän mielipiteeseen.[88]

Vapaus- ja puolustussotien pitäminen korkeassa arvossa viittaa juuri käytyyn vapaussotana pidettyyn sisällissotaan, jonka saavutukset komitea halusi ilmeisesti turvata. Tämä on melko selkeä osoitus siitä, että kansakoulu oli eräs instituutio, jonka haluttiin pitävän vapaussodan valkoista perintöä ja totuutta elossa. Historian opetuksella ja oppikirjoilla oli tässä oma tärkeä roolinsa.

Komitean laatimasta ehdotuksesta historian opetuksen opetussuunnitelmaksi ja oppikirjojen sisällöksi, voi tehdä muutamia selviä huomioita. Suomalaisten esihistoriallista kautta käsitellään melko laajasti. Siihen liittyviä kappaleita on kaikenkaikkiaan yhdeksän kappaleiden kokonaismäärän ollessa 54. Jotkin näistä aiheista suositellaan käsiteltäväksi kahteen kertaan, eli ensin yläkansakoulun kolmannella ja toisen kerran neljännellä luokalla. Suomalaista 1800-luvun ja 1900-luvun alun kulttuurielämää ja suomalaisuusliikettä käsitteleviä kappaleita on seitsemän. Viimeinen kurssilla käsiteltävä kappale on Suomen *vapaussota* ja itsenäisyys. Suomen historiaa käsitteleviä kappaleita on 46, kun taas yleistä historiaa käsitellään vain kahdeksassa kappaleessa. Komitea toteaa vähentäneensä aikaisempaan nähden selkeästi sotatapahtumien kuvaamista rauhallisen ja rakentavan työn tieltä. Sivistyksellisen elämän todetaan saaneen paljon huomiota siitä syystä, että valtiollinen ja yhteiskunnallinen kehitys on pohja, jolla kansojen sivistyselämä voi kasvaa ja varttua.[89] Lapset tuli siis saada vakuuttuneiksi siitä, että yhteiskunnallisia uudistuksia tulisi tehdä sivistyneesti, rauhanomaisesti ja demokraattisesti, eikä esimerkiksi vallankumouksen avulla, kuten vuonna 1918 tapahtui.

Maantieto

Alakansakoulun kotiseutuopetus toimi pohjustuksena maantiedon opetukselle, samoin kuin historian opetuksellekin. Komitea on sitä mieltä, että kouluun tulevan lapsen kokemuspiiri ja käsityskyky rajoittuu melkein yksinomaan hänen kotiinsa ja kotiseutuunsa. Tämän vuoksi reaaliaineiden opetus tulisi aloittaa kotiseutuopilla, sillä kotoisten olojen tunteminen on kaukaisten asioiden käsittelemisen edellytys.[90]

Komitean laatiman opetussuunnitelman mukaan kotiseutuopissa tuli käydä läpi lapsen henkinen kehitystaso huomioiden seuraavat seikat: Tutustuminen kotiseudun kasveihin, terveysohjeita, ilmansuunnat, retkiä ympäristöön ja karttapiirrustusta, kotipitäjän karttaan tutustuminen, opastusta säähavaintojen tekoon, elinkeinot, yhteiskuntaolot ja tutustuminen eläin-

---

[88] Ibid. 113.
[89] Ibid. 117-124.
[90] Ibid. 125.

kuntaan. Varsinaisen maantiedon opiskelu alkoi yläkansakoulun ensimmäiseltä luokalta. Vuoden 1925 komitean mukaan samat syyt, jotka vaativat kotimaan historian asettamista etusijaan, tekivät myöskin kotimaan maantiedon entistä huolellisemman käsittelyn tarpeelliseksi.[91]

Maantiedon opiskelu tuli aloittaa kotimaasta, jolloin mielikuvitusmatkailun avulla siirryttiin yhä kauemmaksi oppilaiden kotiseudulta. Ensimmäisellä vuorokurssilla kartan tuli olla opetuksessa hyvin keskeisessä asemassa. Kaikki maantiedollinen tieto, jonka pohjana ei ole kartta, on ilmassa häilyvää. "*Mitä kartasta voidaan oppia, sitä ei pitäisi kirjasta lukea.*" Oppikirjoissa tuli olla kysymyksiä, jotka ohjaisivat lapset itsenäisesti etsimään vastauksia kartoista. Lukukappaleiden tekstin tuli olla vaihtelevaa ja hauskassa muodossa.[92]

Jatkossa tuli perehtyä Suomen pinnanmuotoihin ja niiden syntyprosessiin, suomalaisten heimojen asettumiseen maan eri osiin, ruotsalaisten sijoittumiseen ja siirtolaisuuteen. Tutustuttaessa elinkeinoihin tulisi useassa yhteydessä viitata kotiseutuopissa tutuksi tulleisiin asioihin. Opetuksessa ei olisi ainoastaan kuvattava vain tähänastista kehitystä ja saavutuksia, vaan erityisesti olisi tehtävä vertailuja muiden maiden saavutusten kanssa ja osoitettava oman maan mahdollisuuksia, sen luonnonrikkauksia, jotka kutsuvat kansaa ja erityisesti sen kasvavaa polvea työhön. "*Se olisi oman maan rakkauden ja isänmaallisen yhteistunnon ja toimintahalun kasvattamista.*"[93]

Eri maiden ja maanosien käsittelyssä tuli jatkuvasti tehdä vertailuja kotoisiin oloihin. Oppikirjojen lukukappaleiden olisi kerrottava mikä kullekin maalle on ominaista ja antaa sille luonteenomaisen leiman. Erityisesti tuli tuoda esiin, mitä ihmistyö on saanut aikaan luonnon saattamiseksi ihmisen palvelukseen. Samoin oli osoitettava, että myös Suomi tarjoaa omat etunsa ja mahdollisuutensa, "*...jotka eivät ole ulkomaiden rinnalla halveksittavia, kun vain me pystymme niitä samalla tavalla kuin ulkomaalaiset hyväksemme käyttämään*"[94]. Komitean suunnittelemassa tuntijaossa Suomen jälkeen käsiteltäisiin ensin Skandinavia ja sitten Viro ja muut reunavaltiot. Sitten siirrytään Saksaan, jota käsitellään yksittäisistä maista eniten. Venäjän ja Siperian maantieteen yhteydessä tuli käsitellä myös suomalaisia heimoja.[95]

Äidinkieli

Vuoden 1925 Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitean mukaan äidinkielen opetus oli niin perustavaa laatua myöhempään sivistykseen nähden, että sille oli omistettu suurempi

---

[91] Ibid. 139- 140.
[92] Ibid. 141-143.
[93] Ibid. 145.
[94] Ibid. 149-150.
[95] Ibid. 150.

tuntiluku kuin millekään muulle aineelle. Tärkeimmät äidinkielen opetuksen tehtävät olivat 1. puhumisen eli suullisen esityksen opetus, 2. lukemisen opetus, 3. kirjoituksen opetus ja 4. kieliopin opetus.[96] Äidinkielenkin opetuksen tuli olla havainnollista ja omatoimisuutta herättävää. Sen tuli myös liittyä lapsen omaan ympäristöön. Lukemisen harjoitteluun käytettyjen tekstien tuli olla sisällöllisesti hauskoja ja helposti käsitettäviä. Tavallisen tekstin ohella voitiin lukea myös runoja.[97]

Lukemisen opetuksella oli monia tavoitteita. Muodollisen lukutaidon kehittymisen ohella tuli ymmärtää luettua ja esittää se omin sanoin. Opetuksessa piti pyrkiä johdattamaan oppilaita kirjallisuuden tuntemiseen. Lukemisen ja lukukirjan osalle komitea nimesi suuren eetillis-kasvatuksellisen tehtävän: "*ihanteellisen ja erittäinkin isänmaallisen hengen virittäminen oppilaissa*". Lukemisen ja suullisen esityksen opetusta oli voimakkaasti tuettava reaaliaineiden opetuksen puolella. Kirjattoman opetuksen avulla tuli kehittää suullista esitystaitoa ja oppikirjaa käytettäessä avautui hyvä tilaisuus kehittää "*luetun itsenäistä ymmärtämistä*". Tätä oli sovellettu erityisesti komitean kokeilukoulun raamatullisen lukukirjan, maantiedon ja erityisesti historian opetuksessa.[98] Mikäli opetuksessa todella kyettiin edistämään luetun itsenäistä ymmärtämistä, saattoi lukukirjan teksti vaikuttaa lapsen maailmankuvan ja mielipiteiden kehittymiseen.

Toinen keino edistää äidinkielen opetuksen ulkopuolista ymmärtävää lukemista oli perustaa oppilaskirjasto. Komitean mukaan oppilaat käyttäisivät sitä mielellään kunhan kirjat olisivat heidän käsityskykynsä asettamien rajojen mukaiset. Oppilaskirjaston teokset eivät saaneet olla ikäviä ja huonoa makua tai epäpuhtaita ajatuksia herättäviä, sillä oppilaskirjasto oli myös tärkeä osa siveellisyyskasvatusta.[99] Erityisen hyvin luettaviksi soveltuivat komitean mukaan seuraavat teokset: *Kalevala*, Kiven *Lea* ja *Seitsemän veljestä*, Päivärinnan *Elämäni* tai muu kertomus, *Vänrikki Stoolin tarinat*, *Hirvenhiihtäjät*, joku valikoima Juhani Ahon *Lastuja* tai saman *Rautatie* tai *Kevät ja takatalvi* ja joku kokoelma lyyrillistä runoutta. Joku uskonnollinen kertomus (esim. Oravalan *Erämaan profeetta*) olisi myöskin paikallaan. Ruotsinkielisessä kansakoulussa olisi paras lukea Runebergia, Topeliusta ja uudempaa kirjallisuutta (Tegengrén, Mörne, Lagerlöf).[100] Miltei kaikki komitean luettelemat teokset ovat kansallisromanttisen tyylisuunnan klassisia edustajia, jotka olivat syntyneet edellisellä vuosisadalla ja tämän vuosisadan vaihteessa.

Komitean mukaan lukemisessa tarvittaisiin aikaisempaan verrattuna puolta enemmän tekstiä. Siksi jokaista yläkansakoulun vuosiluokkaa varten tulisi olla oma lukukirja. Yllättä-

---

[96] Ibid. 196-197.
[97] Ibid. 28-29.
[98] Ibid. 200-201.
[99] Ibid. 201-202.
[100] Ibid. 289-290.

en kustantajien nimet mainiten suositeltiin otettavaksi käyttöön Otavan ja Valistuksen lukukirjasarjoja. Välttämättömänä ei pidetty sitä, että kaupunkien ja maaseudun kouluille toimitettaisiin eri kirjasarjat. Kaupunkien lasten olisi hyvä tutustua maalaisoloihin ja päinvastoin. Komitean piirissä oli esitetty toivomuksia, että lukukirjan materiaali liittyisi kiinteästi muuhun opetukseen muodostaen helppotajuisen kaunokirjallisen laajennuksen, kuten tekivät Topeliuksen *Maamme-kirja* ja *Luonnon-kirja*. Lukukirjan kokoonpanon periaatteeksi komitea katsoi hyvään kirjallisuuteen tutustumisen. Hyvää kirjallisuutta olivat kansalliskirjallisuuden helmet, sikäli kun ne kullekin ikäryhmälle soveltuivat. Lukukirjojen tuli ala-asteilla sisältää luontoa ja lapsen elämä kuvaavia kappaleita ja valmistuksena myöhempää opetusta ajatellen joitakin maantiedollisia ja historiallisia kappaleita.

Ylemmillä asteilla lukukirjojen materiaalin tuli liittyä kotiseudullisiin ja isänmaallisiin harrastuksiin, oman kansan elämään ja heimokansojen oloihin. Myös kansanrunoudelle tuli varata tilaa. Näiden lisäksi molemmilla asteilla tuli olla eetillisesti ja uskonnollisesti vaikuttavia kappaleita, joiden sisältö tuli valikoida kansalliskirjallisuudesta, jonka parhaimmat edustajat tulivat näin lapsille tutuiksi. Runokappaleiden ei tullut olla välttämättä yhtä helppotajuisia kuin tavallisen tekstin. Sillä muuten moni arvokkaimmista runoista on vaarassa jäädä kirjoista pois, kuten ehkäpä itse *Maamme*-laulu. Runolla oli sitäpaitsi oma erityinen viehätysvoimansa, joka kiehtoo lapsen mieltä ja tekee runon rakkaaksi, vaikkei sen ajatusta kaikin puolin käsitettäisikään.[101]

2.3 Oppikirjojen tekijät

2.3.1 Kustannusalan toiminta ja poliittinen sidonnaisuus

Kustannusalan synty oli myös osa 1800-luvun suomalaiskansallisia pyrkimyksiä. Suomenkielisen kustannustoiminnan uranuurtaja oli vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, joka julkaisi mm. Aleksis Kiven ja Elias Lönnrotin teoksia. Kirjakauppiaat harjoittivat viime vuosisadalla pääosin ruotsinkielisen kirjallisuuden kustantamista. Näistä suurin oli helsinkiläinen G. W. Eklundin kustannusliike, joka 1900- luvun alkuun mennessä oli painanut esim. Topeliuksen Maamme- kirjaa 240 000 kappaletta suomeksi ja 70 000 kappaletta ruotsiksi.[102]

Viime vuosisadan lopulla heräsi vaatimuksia suomenkielisten kustannusyritysten perustamisesta. Jyväskylän seminaarin opettajakuntaan kuuluneet A. G. Weilin ja K. G. Göös perustivat 1872 kustannusliikkeen. Vuonna 1883 perusti Jyväskylässä myös K. J. Gummerus oman liikkeensä. Vuonna 1878 syntyi Porvoossa Werner Söderströmin kustannusliike, joka

---

[101] Ibid. 203-205.
[102] HENTTONEN 190, 3.

muuttui 1904 osakeyhtiöksi (WSOY). Yhtiön toimitusjohtajana Söderströmin jälkeen toimi 1914-1951 Jalmari Jäntti. Helsingissä perustettiin vuonna 1890 kustannusosakeyhtiö Otava, jonka johtoon pian tuli herännäisjohtaja Henrik Renqvistin poika Alvar Renqvist. Hän johti Otavaa vuoteen 1938.[103] Nämä kaikki kustannusliikkeet osallistuivat Weilin & Göös:siä lukuunottamatta 1920-1930-luvuilla oppikirjojen kustannustoimintaan yhdessä muutamien pienempien kustantajien, kuten Kansanopettajain Osakeyhtiö Valistuksen, Kirjan ja Maalaiskuntien Liiton kanssa.

Kustantajan poliittinen suuntautuneisuus on saattanut ainakin jossain määrin vaikuttaa oppikirjojen sisältöön ja oppikirjojen tekijöiden valintaan. Opetussuunnitelmakomitea suorastaan rohkaisi kansallishenkisen, nationalistisen aineiston korostamiseen opetuksessa ja oppikirjoissa. Tämä ei varmaankaan ollut mikään ongelma kustantajille, sillä niiden poliittinen sidonnaisuus oli seuraavanlainen:

Immosen (1987) mukaan, WSOY:n kirjallinen johto ja toimittajakunta oli varsin selvästi ankkuroitunut ns. valkoiseen Suomeen ja sen keskeisimpiin aatteellisiin ja käytännöllisiin tukiorganisaatioihin. WSOY:n yhtiöjärjestyksessä sanottiin, että "*Kustannustoiminnassaan yhtiö pitää päämääränään, pysyen kansallista edistystä tarkoittavalla, uskonnollisella pohjalla, julkaista hyvää suomenkielistä kirjallisuutta*". WSOY:n kustannuspolitiikka ja toimitusjohtaja Jalmari Jäntin ajattelutapa olivat hyvin yhteneväiset. Jäntti oli puoluekannaltaan aktiivinen kokoomuslainen.

Jäntti ilmaisi huolestumisensa ja vastustuksensa koulukirjojen valinnan mahdollisesta siirtämisestä koululautakunnille seuraavasti: "*sosialistit kunnanvaltuustoissa määräävät johtokunnat ja nämä taas määräävät kirjat*".[104] WSOY:n oppikirjoissa saattoi siis olla joitain sellaisia painotuksia, joita Jäntti epäili sosialistien vierastavan.

WSOY:n kustannusvirkailijoina oli keskeisiä AKS-vaikuttajia, kuten Martti Haavio, Niilo Kärki ja Yrjö Jäntti, joka lienee kuulunut myös IKL:ään. Toimittajana oli mm. Martti Raitio, joka oli osallistunut Viron retkiin ja Lapuanliikkeeseen. Hänestä tuli 1924 Gummeruksen johtaja kokoomuksen ostaessa sen osake-enemmistön.[105]

Otavan johto ja virkailijakunta jättäytyi taas useammin yhteiskunnallisen toiminnan ja järjestöjen ulkopuolelle keskittäen huomionsa kustannusyhtiön sisälle. Otavan profiili oli ehkä jonkinverran liberaalimpi kuin WSOY:n. Keväällä 1918 myös Otava samaistui valkoisiin. Toimitusjohtaja Alvar Renqvist oli puoluekannaltaan kokoomuslainen. Kaksikymmenluvulla Otavassa keskeiset päätökset teki johtoryhmä johon kuului kirjalliselta osastolta

---

[103]JÄNTTI 1968,131-135.
[104] IMMONEN 1987, 382.
[105] Ibid. 382.

Ilmari Ahma[106], oppikirjaosastolta Aapo Kohonen ja mainososaston H. J. Viherjuuri. Kolmikymmenluvulla keskeisen neuvotteluryhmän muodostivat Heikki Kari ja Hannes Reenpää. Yhtiön johtokunta koostui pääasiassa vanhakantaisista yliopistomiehistä, joille oli ominaista konservatiivinen perusasennoituminen. Johtokunnan keskeisiä hahmoja oli mm. E. N. Setälä, vannoutunut Suur-Suomi- ja heimomies.[107]

Oppikirjankustantajista Gummerus oli selvimmin poliittinen. Yritys oli ainoa, joka oli keväällä 1918 rintaman valkoisella puolella. Niinpä siitä tuli heti alusta alkaen keskeinen vapaussota-kirjallisuuden julkaisija. Gummerus oli melkolailla sidoksissa Kokoomuspuolueeseen. Kolmekymmenluvun alussa yritys siirtyi pääosin kirjakauppojen omistukseen, jolloin sen kustannuspolitiikka liberalisoitui merkittävästi.

Kustannusosakeyhtiö Kirja perustettiin 1912. Sen johtokunnassa oli pääasiassa tunnettuja kokoomuspoliitikkoja, kuten J. K. Paasikivi ja A. H. Virkkunen. Toimitusjohtajana toimi vuoteen 1931 asti Eino Railio, jolloin yritys siirtyi miltei konkurssitilaan ajautuneena kokonaan WSOY:n omistukseen. Railio oli tunnettu oikeistopoliitikko ja kirjallisuuskriitikko.[108]

Satojen kansakoulunopettajien vuonna 1900 perustaman ja omistaman Valistuksen poliittisesta suuntautuneisuudesta voitaneen päätellä varovaisesti jotain esimerkiksi kansakoulun opettajien poliittisten mielipiteiden pohjalta. Suurin osa opettajistosta oli keskusta- ja oikeistopuolueiden kannattajia. Aktiivisimpia politiikkaan osallistujia opettajien joukossa olivat kuitenkin sosiaalidemokraatit. Vuosina 1907-1937 eduskunnassa oli kansanedustajina 61 kansakoulunopettajaa, joista 25 kuului vasemmistoon.[109]

Kirjankustantajilla oli jokaisella oma uutis- ja mainoskanavansa kouluihin. Valistus julkaisi Opettajain lehteä, WSOY Koulutyö -lehteä, Otava Kansakoulun lehteä ja Maalaiskuntien liitto Kansakoulu -lehteä. Valistus lahjoitti Opettajain Lehden Suomen Kansakoulunopettajain Liitolle 1938 sillä ehdolla, että muiden kustannusosakeyhtiöiden lehdet lopettavat toimintansa. Niin tapahtui ja Opettajain Lehti alkoi ilmestyä Kansakoulunopettajain Liiton äänenkannattajana. Oppikirjojen kustantajat tekivät tämän jälkeen tuotteitaan tunnetuksi yhden yhteisen mainoskanavan välityksellä.[110]

Opettajain lehti oli tutkittavalla aikavälillä kirjoittelussaan oikeistolais-isänmaallinen. Itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä Opettajain lehden kirjoittelussa korostettiin erityisesti kansan eheyttä. Yhteistyökyvyn nähtiin olevan yhteiskunnan sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien avain. Kansan eheyttämisen pääasiallisina keinoina kirjoittelussa nähtiin velvolli-

---

[106] Ahma oli ennen Otavaan tuloaan ollut Itä-Karjalan komitean lehden *Vapaan Karjalan* vastaava toimittaja. (IMMONEN 1987, 391.)
[107] IMMONEN 1987, 390-391.
[108] Ibid. 396-398.
[109] HALILA 1950, 278.
[110] HENTTONEN 1990, 11-12.

suudentuntoinen yhteiskuntajärjestykseen mukautuminen ja isänmaallinen mieli. Lehden kirjoittelussa kansan yhtenäisyyden ja isänmaallisuuden vaatimukset leimasivat kaikkea kansalaiselta odotettua. Isänmaallisuuden oli olla ehdollistunut yhtälailla vaatimuksiin, kuin toimiin. Yhteiskunnan alakerrosten kansan yhtenäisyyttä vaarantavat "mullistavat puuhat" ja "kommunismihaihattelut" liittyivät alhaiseen sivistystasoon.[111]

Oppikirjojen kustantaminen oli merkittävä osa kustantajien liiketoiminnasta, sillä oppivelvollisuuden toteuttamisen jälkeen maassa tarvittiin 1 300 000 oppikirjaa vuosittain. Oppivelvollisuuslain mukaan Oppi-ja lukukirjat oli jaettava kansakoululaisille ilmaiseksi. Tämä oli varsinkin köyhille kunnille suuri taloudellinen rasitus. Tämän vuoksi valtio avusti kuntia maksamalla kaupungeissa neljänneksen ja maalla kaksi kolmannesta kansakoulun kustannuksista.[112]

Joidenkin kansanedustajien mukaan ilmaiset oppikirjat vaativat liikaa valtion varoja. Niinpä eduskunta antoi 1920 hallitukselle velvoitteen toimia niin, että oppikirjojen kustannustoiminta siirtyisi valtion haltuun. Varsinkin vasemmiston piirissä arvosteltiin oppikirjantuotannon trustiutumista ja opettajien sekaantumista liiketoimintaan.[113] Kustantajat olivat näin vaarassa menettää hyvin suuren osan liiketoiminnastaan. Kustantajien yhteistyössä opettajajärjestön kanssa tekemä selvitys osoitti kuitenkin hankkeen taloudellisesti kannattamattomaksi ja pedagogisesti haitalliseksi. Hanke hautautui 1924.

Tämän jälkeen oppikirjankustannus yritettiin siirtää kunnalliseksi monopoliksi, sillä Maalaiskuntien Liitto ilmoitti aloittavansa oman kustannustuotannon ja pakottavansa kunnanvaltuustot hankkimaan vain sen tuottamia kirjoja. Tämän uskottiin pienentävän kuntien koulukirjamenoja. Aie ei kuitenkaan toteutunut, jolloin liitto luopui 1930-luvun puolella kannattamattomasta yrityksestään. Kustantajat olivat yhteistyössä taistellessaan kustantamisen vapauden puolesta. Keskenään käytiin samaan aikaan kuitenkin kovaa kilpailua oppikirjamarkkinoista.

Pula-ajan myötä seurannut supistettujen koulujen yleistyminen vaikutti sekin jonkinverran oppikirjojen levikkiin, mutta haitat olivat suuremmat koulujen toiminnassa kuin kustannusalalla. Kustantajien piireissä ohimenevää huolta aiheutti 1930-luvun puolivälissä myös uusi pedagoginen suuntaus kirjattomasta opetuksesta.[114]

Oppikirjan tekijäksi pyrittiin saamaan tunnettu pedagogi tai tiedemies. Tunnettu tekijäkään ei aina taannut oppikirjan menekkiä. Vakiintuneen aseman saavuttanutta oppikirjaa oli vaikea syrjäyttää ennen oppikirjan vanhenemista. Kouluhallitus pyrki nimittäin taloudellisista syistä rajoittamaan oppikirjojen vaihtuvuutta. Toisaalta se ei estänyt uusien oppikirjojen

---

[111] NAUMANEN 1990, 119-123.
[112] TARKKA 1980, 120, 122.
[113] AUTIO 1986, 71-72.
[114] HENTTONEN 1990, 13-14, 16-17.

pääsyä markkinoille.[115] Uusia oppikirjoja valmistui runsaasti varsinkin Soinisen komiteamietinnön ilmestyttyä. Esimerkiksi vuonna 1928 hyväksyttiin kolmattakymmentä oppikirjaa normaalimäärän ollessa 5-10 oppikirjaa vuodessa. Vuosikymmenen loppu olikin suomalaisen oppikirjatuotannon huippukohta.[116] Tämä näkyy selvästi myös tämän työn tutkimusmateriaalissa.

Kolmikymmenluvulla valmistuneet oppikirjat olivat luonteeltaan erilaisia kuin edellisen vuosikymmenen. Havainnollisuutta ja kiinnostavuutta yritettiin lisätä runsaan kuvituksen ja lastentajuisten piirrosten välityksellä. Uusiin oppikirjoihin kohdistui kuitenkin arvostelua, jonka mukaan ne olivat joissain tapauksissa persoonattomia ja opetussuunnitelmakomitean kaavoihin kangistuneita. Oppikirjojen laadintaan kaivattiin mm. lapsipsykologiaa. Kritiikin mukaan oppikirjat olivat kehittyneet pääasiassa ulkonaisesti, mutta sisäinen kehitys ei ollut seurannut mukana.[117]

Vuonna 1930 kansakoulujen oppikirjamarkkinat jakautuivat Henttosen (1990) mukaan seuraavasti: WSOY:llä oli 40 prosentin osuus, Valistuksella 30 prosentin, Otavalla 20 prosentin ja loput 10 prosenttia jakaantuivat Kirjan, Maalaiskuntien Liiton ja Gummeruksen kesken. Otavan painamista kirjoista olivat menestyneet hyvin mm. Akusti Salon alakansakoulua varten tekemät oppikirjat. Alakansakoulun käyttämistä kirjoista 80 prosenttia oli Salon kirjoja. Syynä tähän menestykseen oli mm. se että Hämeenlinnan alakansakoulunopettajaseminaarin oppilaat tottuivat jo opiskeluaikanaan käyttämään johtajansa tekemiä kirjoja. Myös kirjojen isänmaallinen ja uskonnollinen pohjavire miellytti siihen henkeen kasvatettuja opettajia.[118]

Aimo Halila (1950) antaa tietoja uusmaalaisten koulujen käyttämistä kirjoista. Hänen mukaansa lapset lukivat äidinkielen tunneilla enimmäkseen Valistuksen lukukirjaa (60%), vanhan perinteisen Maamme-kirjan ollessa toisella sijalla (vajaa 30%). Mantere-Sarvan historian oppikirjalla (WSOY) oli myös noin 60 prosentin osuus, Soininen -Noposen teoksen (Otava ja Valistus) ollessa toisena noin 25 prosentin osuudella. Maantiedon oppikirjoista suosituimmat olivat Jotunin (WSOY), Aron (Valistus) ja Leiviskän teokset (Maalaiskuntien liitto). Ainakin Uudellamaalla koulut näyttävät siis lukeneen melkolailla tiettyjä samoja suosikki-kirjoja. Suurta hajontaa kirjojen käytössä ei siis liene ollut. Halila perustelee oppikirjojen selkeää alueellista jakautumista sillä, että oppikirjan valinta riippui suuresti mm. kansakoulun tarkastajan mielipiteestä.[119] Tarkan (1980) mukaan Cajanderin käännös Vän-

---

[115] ROUHIAINEN 1974, 302.
[116] HALILA 1950, 138-139, Ks. myös JÄNTTI 1928, 473.
[117] Ibid. 139-141.
[118] HENTTONEN 1990 14-15.
[119] HALILA 1950 141-142.

rikki Stoolin tarinoista oli lukukirjojen valtakunnallinen ykkönen. Sen 41. koulupainos ilmestyi talvisodan kynnyksellä.[120]

Muutamissa kustantajien historiikeissä on tietoja joidenkin kirjojen painosmääristä ja oppikirjamyynnin arvosta. Kaksikymmenluvun alussa Topeliuksen legendaarisen "Maamme"-kirjan kustannusoikeus siirtyi WSOY:lle. Yhtiö painoi teosta tämän jälkeen vuosittain n. 30 000 kappaletta. Hanna Favorinin "Maantiede"-oppikirjaa painettiin 1914-1924 199 000 kappaletta. Vuonna 1916 julkaistu Jotunin "Kansakoulun Maantiede"-oppikirja saavutti sekin suuren suosion. Vuosina 1921-1928 sitä painettiin 280 000 kappaletta.[121]

Valtaosa koulukirjoista levitettiin kirjakauppojen välityksellä. Otavan ja WSOY:n yhdessä perustaman oppimateriaalin hankintapisteen, Koulutarpeiden keskusliikkeen vuosien 1920-1921 myynti antaa viitteitä tuolloisista markkinaosuuksista ja oppivelvollisuuslain aiheuttamasta menekin lisäyksestä:

	Otava	Valistus	WSOY	
1920	177 700	222 900	153 300	mk.
1921	329 500	568 400	339 200	mk.[122]

2.3.2 Oppi- ja lukukirjojen kirjoittajien tausta

Liitteessä 1. on esitelty tutkimuksen kohteena olevat oppikirjat ja niiden tekijät. Kaikista henkilöistä ei ole saatu täydellisiä tietoja, mutta heidän yhteiskunnallinen asemansa, kiinnostuksenkohteensa ja poliittinen suuntautuneisuutensa on pyritty valottamaan niin hyvin kuin elämäkerrasto-ja kuka kukin on -teoksien perusteella oli mahdollista.

Miltei kaikkien historian ja maantiedon oppikirjojen tekijöiden taustaa pystyttiin selvittämään. Muutamien äidinkielen lukukirjantekijöiden tausta jäi taasen hämäräksi. Hyvin suuri osa pimentoon jääneistä henkilöistä oli lukukirjojen toimittamiseen osallistuneita naisia. Heidän voidaan kuitenkin olettaa muista henkilöistä saatujen tietojen perusteella olleen melko varmasti koulutukseltaan kansakoulunopettajia, joilla ei liene ollut kovin merkittäviä yhteiskunnallisia luottamustoimia tai virkoja.

Niistä joista tietoja löytyy, voidaan tehdä seuraavia huomioita: Lähes kaikki oppikirjojen tekijöistä näyttävät ottaneen osaa hyvinkin aktiivisesti yhteiskunnalliseen elämään. Heillä on ollut monenlaisia luottamustoimia ja jäsenyyksiä kaikenlaisissa toimikunnissa ja komiteoissa. Suuri osa on ottanut osaa ainakin mm. kunnallispolitiikkaan, ja erilaisiin kouluväen etuja

---

[120] TARKKA 1980, 371.
[121] JÄNTTI 1928, 475-476.
[122] TARKKA 1980, 123.

ajaneisiin toimikuntiin sekä jotkut myös kirkolliskokouksiin. Jotkut päätyivät kansanedustajiksi.

Monilla oppikirjan tekijöillä oli koulutustaustana aluksi kansakoulunopettajan koulutus, josta sitten oli saatettu edetä esimerkiksi kansakoulujen tarkastajiksi, tai seminaarien lehtoreiksi ja yliopettajiksi. Muutama päätynyt väitöskirjan tekemisen jälkeen yliopistollisiin virkoihin tai koululaitoksen valtakunnaliseen johtoon. Jotkut olivat hyvin kuuluisia ja arvostettuja oman alansa tutkijoita, kuten historioitsija Väinö Voionmaa, kielitieteilijä E. N. Setälä, maantieteilijä Väinö Auer ja historioitsija Yrjö-Koskinen.

Joidenkin henkilöiden yhteiskunnallinen asema on ollut hyvinkin korkea. Esimerkiksi ministeritasolle ylsivät E. N. Setälä, Mikael Soininen ja Oskari Mantere. Muutamat toimivat myös kouluneuvoksina kouluhallituksen viroissa ja jotkut jopa sen johtajina. Se, että jotkut kirjojen toimittajista työskentelivät kouluhallituksessa on huomionarvoinen seikka. He pääsivät näin itse hyväksymään kilpailijoidensa laatimia oppikirjoja. Tämä aiheutti pahoja puheita muiden kirjantekijöiden taholta. Vasta 1970-luvulla rajoitettiin kouluhallinnon johtavien virkamiesten oikeutta tehdä oppikirjoja.[123] Myös se, että useat oppikirjojen laatijoista toimivat kansakoulujen tarkastajina on huomionarvoista. Kansakoulun tarkastaja valitsi koulun johtokunnan kanssa käytettävät oppikirjat.

Tutkimuksen kohteena olevien oppikirjojen toimituskuntiin kuului kaikenkaikkiaan 45 henkilöä, joista ainoastaan yhdeksäntoista henkilön varma puoluekanta saatiin lähteenä käytetyistä teoksista selville. Ne joiden puoluekanta saatiin selville olivat pääasiassa historian ja maantiedon oppikirjojen tekijöitä. Näiden aineiden kirjoissa käsiteltiinkin runsaasti poliittisia asioita. Lukukirjojen tekijöiden poliittinen tausta jäi taas hämärämmäksi. Lukukirjoissa ei kuitenkaan ole kovin paljon poliittisia aiheita. Lisäksi lukukirjojen toimituskuntien poliittiset asenteet eivät useimmiten vaikuttaneet lukukirjojen sisältöön muuten, kuin niiden sisältämän aineiston valintaprosessin ja mahdollisen muokkaamisen yhteydessä. Vain muutama lukukirja oli tekijöidensä itse kirjoittama.

Ne joiden puoluekanta saatiin selville, kuuluivat yhtä lukuunottamatta kaikki nationalismiin pääosin myönteisesti suhtautuneisiin keskusta- ja oikeistopuolueisiin. Ainoastaan Väinö Voionmaa oli sosiaalidemokraatti, mutta hän painotti politiikan teossaan kansainvälisyyden ohella voimakkaasti myös kansallisia arvoja sekä kuului Suur-Suomi aatteen kannattajiin.

Kokoomus näyttää olleen puolueista suosituin, sillä siihen ja Suomalaiseen puolueeseen kuului yhteensä kymmenen kirjoittajaa. Edistyspuolueeseen kuului viisi kirjantekijää ja Maalaisliittoon yksi. Kaksi Nuorsuomalaisen puolueen jäsentä oli myöhemmin siirtynyt

---

[123] LAPPALAINEN 1992, 151.

toisiin puolueisiin, toinen Kokoomukseen ja toinen Edistyspuolueeseen. Niidenkin henkilöiden, joiden puoluekanta ei ole tiedossa voitaneen olettaa poliittisilta kannoiltaan edustaneet edelläkuvatun kaltaista vasemmisto/oikeisto jakoa: 1/18.

Nationalismin aatteen kannalta on mielenkiintoista, että muutamat tekijöistä olivat osallistuneet Akateemisen Karjala-seuran toimintaan ja Aitosuomalaiseen liikkeeseen. Heimotyö ja erilaiset Karjalaan ja kansanperinteeseen ja runouteen liittyvät asiat olivat myös kiinnostaneet varsin monia. Immosen (1987) vannoutuneeksi Suur-Suomi ja heimomieheksi kuvaama E. N. Setälä kunnostautui erityisesti tässä harrastuksessa. Heimotyö oli myös E. E. Kailan sydäntä lähellä. Hän toimi muunmuassa AKS:n puheenjohtajana. Kaila osallistui myös monien maanpuolustuksellisten ja jopa äärioikeistolaisten järjestöjen toimintaan, edustaen näin ehkä kaikkein vakaumuksellisinta poliittista nationalistia kirjoittajien joukossa. Kailalla oli muutamien muiden ohella vahvat yhteydet myös suojeluskuntajärjestöön.

Monet kirjojen toimittajista olivat tehneet lukuisia opintomatkoja ulkomaille. Yleisimmin matkat suuntautuivat Viroon ja muuallekin Baltiaan. Myös Unkariin pidettiin yhteyksiä. Baltian jälkeen eniten opintomatkoja tehtiin muihin Pohjoismaihin. Monen matka oli suuntautunut myös Saksaan. Matkoilta haluttiin todennäköisesti uusia pedagogisia ideoita, mutta ainakin Viron ja Unkarin matkoja tehtiin myös heimoaatteen innostamana.

Oppikirjojen tekijöitä toimi oppikirjoja kustantaneiden kustantamojen johtokunnissa tai toimituskunnissa. Sangen moni osallistui myös erilaisten lehtien toimittamiseen. Yleisemmin kirjoitettiin kansakouluväen omiin lehtiin ja muista lehdistä varsinkin oikeistoa lähellä olleisiin Uuteen Suomettareen ja Uuteen Suomeen.

Eräs selkeä osoitus suomalaiskansallisen nationalismin kannatuksesta oppikirjantekijöiden keskuudessa on se, että hyvin moni (21 henkilöä) oli muuttanut alunperin ruotsinkielisen sukunimensä suomenkieliseksi. Tavallisimmin tämä oli tapahtunut vuosisadan alkupuolella, muutamat vuonna 1906, jolloin tuli kuluneeksi sata vuotta Snellmanin syntymästä. He olivat siis kielikysymyksessä vakaasti suomen kielen puolella.

Jotkut olivat myös vastustaneet tarmokkaasti sortotoimenpiteitä. Eräät osallistuivat mm. jääkäriliikkeen järjestelyihin. Suomalaisuus- ja itsenäisyystaistelu oli siis jättänyt selvät jäljet muutamiin oppikirjojen tekijöihin. He olivat hyvin todennäköisesti omaksuneet vuoden 1918 sodan valkoisen voittajaosapuolen isänmaallis-oikeistolaisen maailmankuvan ja arvomaailman. Leena Nummila (1997) onkin todennut kansakoulun historian oppikirjojen venäjäkuvaa 1925-72 käsittelevässään tutkimuksessaan, että kirjoittajien maailmankuvan juuria tulisikin etsiä heidän nuoruudenkokemuksistaan, eli aikakaudelta 1880-luvulta 1930-luvulle.[124]

---

[124] NUMMILA 1997, 72-74.

Opetuksen ja myös oppikirjojen tavoitteena on siirtää hyväksytyt ja vallitsevat arvot ja maailmankuva kasvavalle sukupolvelle. Oppikirjat ovat oman aikansa tuotteita, heijastaen näin oman aikansa vallitsevia arvoja. Koska suomalaiskansalliset arvot ja kansallismielinen poliittinen toiminta ovat olleet korkealla oppikirjojen tekijöiden arvoasteikoissa, saattaa tämä näkyä heidän kirjoittamissaan oppikirjoissa mm. tiettyjen asioiden painottamisena ja tiettyjen asioiden vähättelynä ja jopa unohtamisena.

3. Tutkittavien oppikirjojen piirteitä

3.1 Historian ja maantiedon oppikirjat

Historian ja maantiedon oppikirjoilla on useita yhteneväisyyksiä, joten ne on tässä luvussa käsitelty yhdessä. Tutkimuksen kohteena kaikenkaikkiaan kolmetoista eri historian oppikirjaa ja kaksitoista maantiedon oppikirjaa. Samoilta tekijöiltä on saattanut tulla useitakin eri oppikirjoja, joten eri tekijäkokoonpanoja on historiassa kahdeksan kappaletta ja maantiedossa yhdeksän. Samojen kirjoittajien eri kirjaversiot koostuvat enimmäkseen samasta materiaalista. Yleensä historian ja maantiedon oppikirjat painettiin yksiosaisina, mutta joukossa on muutama kaksiosainen teos.

Joidenkin oppikirjojen alkuperäiset tekijät ovat kuolleet jo useitakin vuosia aiemmin. Tällöin joku toinen henkilö on uudistanut heidän kirjoittamansa teokset Ainoastaan näissä tapauksissa voidaan varmuudella tietää, kuka toimituskunnan jäsenistä on kirjoittanut tekstin. Tekijän kuoleman jälkeen tapahtuneista asioista kertovat kappaleet ovat luonnollisesti muiden kirjoittamia.

Useimmissa esipuheissa kerrotaan mitä mietintöä on noudatettu kirjaa laadittaessa. Suurin osa kirjoista perustuu vuoden 1925 komiteamietinnön pohjalle. Tutkittavien kirjojen joukossa on kuitenkin monia teoksia joiden ensipainokset ilmestyivät ennen mainitun mietinnön valmistumista, perustuen näin lähinnä vuoden 1899 mietinnön pohjalle. Vuoden 1925 jälkeen otetut vanhojen oppikirjojen painokset eivät kuitenkaan huomattavissa määrin poikkea rakenteeltaan ja sisällöltään mainitun vuoden jälkeen ensi kertaa julkistetuista oppikirjoista. Vanhempia oppikirjoja onkin siten uudistettu Soinisen komitean hengessä. Joskus tämä uudistaminen mainitaankin kirjan esipuheessa ja joissain tapauksissa myös kirjan nimessä.

Suurimman poikkeuksen vanhojen kirjojen joukossa tekee Mantere-Sarvan "Kansakoulun yleinen historia", joka käsittelee kokonaisuudessaan maailmanhistoriaa. Soinisen komitean mukaan sekä Suomen että yleinen historia tuli käsitellä samassa kirjassa, Suomen historian hallitessa määrällisesti selvästi.(ks. s. 28-29) Mainitusta kirjasta on otettu

kuitenkin painoksia aina vuoteen 1939 Asti. Kyseistä teosta on ilmeisesti käytetty kouluissa, joissa ei oltu vielä siirrytty vanhasta vuorokurssijärjestelmästä[125] Suomen historiaa painottaneeseen "Soinisen yhtenäisjärjestelmään". Monista vanhoista arvostetun aseman saavuttaneista oppikirjoista otettiin uusintapainoksia koko tutkimusaikavälin ajan. Miltei kaikki oppikirjat, vanhatkin, ovat hyvin ajantasalla. Niissä on huomioitu yllättävän nopeasti asiat, jotka ovat tapahtuneet vain vähän ennen painamista.

Sisällysluetteloita ja esipuheita tarkastelemalla voi päätyä siihen johtopäätökseen, että Soinisen komitean ehdotukset ovat toteutuneet hyvin. Historian oppikirjat keskittyvät selvästi pääosin Suomen historiaan. Niissä on myös melko laajasti käsitelty henkisen elämään liittyviä kulttuuriasioita. Maantiedonkin oppikirjat käsittelevät enimmäkseen Suomea. Niissä kiinnitetään, samoin kuin historiankin oppikirjoissa huomiota melko laajasti myös suomalaisten sukukansoihin. Muutamissa maantiedon oppikirjoissa on toteutettu komitean ehdottama kertomusmuotoinen mielikuvitusmatkailu tutustuttaessa kotimaahan ja ulkomaihin.

Tutkittavalla aikavälillä kirjoissa tapahtuu jonkinverran ulkonaista kehitystä. Varsinkin kuvitus tulee laadukkaammaksi ja runsaammaksi 1930-luvun loppua kohden mennessä. Tämä liittynee painotekniikan kehittymiseen. Tavallisimmin historian ja maantiedon oppikirjat ovat n. 200 sivuisia, mustavalkoisella kuvituksella varustettuja kovakantisia kirjoja. Sivukooltaan ne ovat n. 13 x 20 cm. Kirjojen teksti ei useinkaan vaikuta tämänpäivän lukijan silmissä kovinkaan lapsentajuiselta. Kirjat sisältävät joskus varsin pitkiä ja lauserakenteeltaan monimutkaisia virkkeitä. Myös kartat ja muu kuvitus on usein sangen epäselvää.

3.2 Äidinkielen lukukirjat

Äidinkielen lukukirjoja on paljon. Eri kirjoja on ollut tutkittavana kaikkiaan 35 kappaletta. Kuten vuoden 1925 komiteamietinnössä toivottiin, oli kullekin luokalle pyritty laatimaan oma lukukirjansa. Varsinkin uudemmat lukukirjat käsittävät neljästä kuuteen osaa. Lisäksi niihin saattoi liittyä lisälukemistoja. Vanhemmat lukukirjat ovat yleensä yksiosaisia. Erilaisia kirjojen toimituskuntien kokoonpanoja on siten yksitoista kappaletta. Lukukirjojen laadinnassa oli väljät ohjeet, mutta silti niiden koostumuksessa on paljon yhteneväisyyksiä.

Lukukirjojen pituuksissa on vaihtelua. Ne ovat pituudeltaan sadasta kolmeensataan sivua. Lyhyimmät ovat lisälukemistoksi laadittuja vihkosia. Kooltaan ja painoteknisiltä ominaisuuksiltaan varsinaiset lukukirjat ovat samankaltaisia kuin maantiedon ja historiankin oppikirjat. Vanhimmissa lukukirjoissa on tekstifonttina käytetty antikvan ohella joissain kappaleissa myöskin fraktuuraa.

---

[125] = Puolet opetuksesta yleistä historiaa ja puolet Suomen historiaa.

Lasten kehitystaso on otettu lukukirjoissa yleensä paremmin huomioon kuin maantiedossa ja historiassa. Alakansakoulun lukukirjoissa ensimmäiset kappaleet ovat lyhyitä ja niissä on käytetty usein suurempaa tekstikokoa. Aiheet on useimmiten valittu ajatellen lapsen ikää ja maailmankuvaa. Tutusta kotipiirin asioista edetään kaukaisempiin ja vieraampiin asioihin, aivan kuten Soinisen komitea ehdottikin. Varsinkin yläkansakoulun oppikirjoissa on paljon maantiedollisia ja historiallisia kappaleita kyseisten aineiden opetuksen tueksi. Tekstikappaleet on lukukirjoissa laadittu joko tavalliseen asiatekstimuotoon ja varsin usein myöskin kertomusmuotoon. Joukossa on myös muutamia näytelmiä. Lukukirjat sisältävät tavallisen proosan ohella myös hyvin paljon runoja ja lauluja.

Vain muutama lukukirja on tekijänsä, tai tekijöidensä itse kirjoittama. Tavallisesti toimituskunta on valinnut muiden kirjoittamia tekstejä. Näitä tekstejä on usein hieman muokattu lukukirjaan sopivammaksi. Tekstejä on valittu erityisen paljon mm. Ahon, Kiven, Lönnrotin, Runebergin ja varsinkin Topeliuksen tuotannosta. Joihinkin lukukirjoihin on kouluhallituksen suositusten mukaisesti valittu heimokansoista kertovia kappaleita ja heidän omasta kirjallisesta tuotannostaan peräisin olevia tekstejä.

Merkittävä osa lukukirjojen materiaalista on lainattu Topeliuksen Maamme-kirjasta. Tätä itsenäisenäkin lukukirjana yleisesti käytettyä kirjaa ei ole katsottu tarpeelliseksi erikseen tutkia, koska laajoja osia sen sisällöstä löytyy muistakin lukukirjoista. Lisäksi kyseistä teosta on tutkittu aiemminkin. Esimerkiksi Kivisen, Kinoksen ja Rahkosen lukukirjoja koskevassa tutkimuksessa Maamme-kirjasta todetaan, että sen asema on lukukirjojen joukossa vertaansa vailla. Vuonna 1875 ensi kertaa ruotsiksi ja vuotta myöhemmin suomeksi ilmestynyt Maamme-kirja oli lukukirjakäytössä miltei sata vuotta. Maamme-kirjan ihanteelliskansallinen henki vaikutti myös muiden lukukirjojen sisällön muotoutumiseen.[126]

4. Oppikirjojen sisällön analyysi

4.5 Suomalaiset ja sukukansat

4.1.1 Suomalaisten kansalliset erityispiirteet

Tutkituissa kirjoissa on kansallisen identiteetin kannalta hyvin tärkeää tietää mistä suomalaiset ovat alunperin kotoisin ja millaiset muista kansoista eroavat erityispiirteet heillä on. Historian oppikirjat aloittavat suomalaisten vaiheiden kuvaamisen kertomalla Volga-joen mutkan seuduilla eläneistä alkusuomalaisista heimoista, jotka ovat sieltä aikojen kuluessa

[126] KIVINEN, KINOS, RAHKONEN 1989, 30.

siirtyneet länteen ja pohjoiseen saaden samalla kulttuurivaikutteita muilta kansoilta, kuten slaaveilta ja germaaneilta.

Oppikirjat uskovat suomalaisten kuuluvan suomalais-ugrilaisiin kansoihin, joita suomalaisten lisäksi ovat Suomen lähialueilla asuvat virolaiset, itä-karjalaiset, vepsäläiset, vatjalaiset ja liiviläiset. Kaukaisemmiksi sukulaisiksi nimetään Volga-joen seudun mordvalaiset ja tsheremissit sekä votjakit ja syrjäänit. Vieläkin kaukaisimpia sukulaisia ovat melko alhaiselle kehitystasolle jääneiksi luokitellut Siperiaan sijoittuneet vogulit ja ostjakit. Korkeimmalle kehitystasolle ovat sukukansoista edenneet unkarilaiset. Suomen kielen, kuten muidenkin sukulaiskansojen kielten kerrotaan kehittyneen muinaisesta alkukielestä jota puhui suomalais-ugrilainen kantakansa.[127]

Klingen (1981) mukaan varsinkin kieli ja näennäisesti rotu ovat hyvin selviä etnisen ryhmittymisen ja identifioitumisen osviittoja. Pelkästään rotutausta riittää kuitenkin vain harvoin valtiokansan selkeäksi määritelmäksi, tai legitimoimaan sen poliittisen vallan ja rajojen nykyiset ulottuvuudet.[128] Käsitteen epämääräisyydestä huolimatta on rodun määritys tutkituissa oppikirjoissa hyvin tärkeä asia kansallisen ja valtiollisen identifioitumisen kannalta. Kaikkien aineiden kirjoissa esiintyy jonkinverran rotuoppeja. Suomalaisten rotutausta on kirjoissa erityisen tärkeä asia siksi, että niissä pyrittiin todistamaan suomalaisten kuuluminen rodullisilta ominaisuuksiltaan länteen. Suomalaiset haluttiin esittää parhaina pidettyjen lännen germaanikansojen vertaisina.

Kirjat ovat jossain määrin epävarmoja siitä, mihin rotuun suomalaiset oikeastaan kuuluvat. Kirjoissa pohditaan ovatko suomalaiset suomalais-ugrilaisia, indoeurooppalaisia vai sekakansa. Epävarmuus ja sekavuus johtunevat siitä, että suomalaisten vaaleahko olemus ei tunnu sopivan yhteen ilmeisten kielisukulaisuussuhteiden kanssa. Tuolloin käytössä olleella fyysisellä antropologialla ja kielitieteellä ei saatu rodunmäärityksessä päteviä tuloksia. Vasta viime vuosien geenitutkimus on alkanut ratkaista kysymystä suomalaisten alkuperästä.[129]

Etsittäessä vastaitsenäistyneen Suomen kansan identiteettiä puututtiin tiedemaailmassa ja julkisessa keskustelussa usein rotukysymykseen. Roduntutkimus oli ajankohtainen asia aikakauden tieteessä. Mongoliteoria oli jo sata vuotta esittänyt suomalaiset oudossa valossa. Suomalaiset olivat monissa ulkomaisissa kuvauksissa tummia, keltaihoisia, Pohjois- ja Itä-

---

[127] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 8-9. H; Ks. myös esim: FORSMAN-VAARA 1928, 38-39. H; JOTUNI 1927, 224-227. M; AUER-MERIKOSKI 1939, 329-330. M; MANTERE-SARVA 1927, 47-49. H; HÄSTESKO 1931, 52-56. H; LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 166-177. -Matti Pesonen. Ä.

[128] KLINGE 1981, 283-284.

[129] Kielisukulaisuus lienee ainoita asioita, joka nykytietämyksen mukaan pitää paikkansa suomalaisten sukulaisuudesta nk. suomalais-ugrilaisen kantakansaan. Suomalaiset näyttävät nimittäin uusimman geenitutkimuksen valossa olevan biologisesti hyvin lähellä indo-eurooppalaisia kieliä puhuvia kansoja. Itäisten geenien osuus suomalaisten geeneistä on pieni. Geeneiltään huomattavan yhtenäinen nykyinen Suomen väestö lienee suhteellisen pienen alkuryhmän jälkeläisiä.(ks. esim. Häkkinen 1996, 20-21.) Tämä havainto selittää ja ratkaisee oppikirjoissa esiintyneen epävarmuuden suomalaisten ja suomen kielen alkuperästä.

Aasian asukkaiden kaltaisia, tavalla tai toisella ala-arvoisia, lahjattomia ja alkeellisia.

Tämänkaltainen maine katsottiin epäedulliseksi Suomen kansalle ja etenkin suomenkielisille, varsinkin kun Saksassa, Ruotsissa ja Suomen ruotsalaisten keskuudessa ylistettiin germaaneja ja heidän ylemmyyttään. Kemiläisen (1993) mukaan suomenruotsalaisten muistelmista käy ilmi, että he katsoivat vielä 1930-luvulla olevansa parempaa rotua kuin suomalaiset, joten esimerkiksi avioliittoja kieliryhmien välillä ei sopinut ajatella. Rotukeskustelu vaikutti suomalaisten asenteisiin omaa kansaansa ja ulkomaita kohtaan. Oli kiusallista ja joissain tapauksissa myös ärsyttävää ja alentavaa selittää alinomaa suomalaisten mahdollista rodullista koostumusta.[130] Jotunin maantiedon oppikirjassa mahdollisesta sukulaisuudesta mongoleihin sanotaan seuraavasti:

> "Meidän itäisimmät sukulaiskansamme ostjagit ja vogulit ovat kyllä jossain määrin ulkomuodoltaan mongolin kaltaisia. Heillä ovat silmä-aukeamat hieman vinossa asennossa ja kasvot ovat kulmikkaat, kuten mongoleilla. Mutta lännessä asuvat kansat kuten me ja virolaiset, olemme indo-eurooppalaisten näköisiä. Meillä on valkea iho, ja silmä-aukeamat ovat vaakasuorassa asennossa. Me emme ole kuitenkaan indo-eurooppalaisia, sillä meidän kielemme on kokonaan vieras indo-eurooppalaisille kielille"..."Mutta mongolien kanssa ei meillä ole myöskään mitään yhteistä. Meidän sukumme on siis erikoinen kansanryhmä, joka on idässä sekoittunut mongoleihin ja lännessä indoeurooppalaisiin."[131]

Aitosuomalaisen maantieteen professori Leiviskän hieman erilaisen kannan mukaan...

> ..."*Suomalaiset* on aikaisemin luettu mongolilaiseen rotuun kuuluviksi. Suomalaisten rotuominaisuudet ovat kuitenkin samat kuin muiden valkoiseen rotuun kuuluvien kansojen. Ei ole myöskään todistettu, että suomenkieli olisi sukua mongolilaisten kansojen kielille. Päinvastoin on viime aikoina esitetty se mielipide, että suomansukuiset kielet ovatkin sukua indoeurooppalaisille kielille."[132]

Yrjö-Koskisen ja Voionmaan historian oppikirjassa puututaan samaan aiheeseen kertomalla ihmiskunnan jakaantuvan ihonvärinsä ja muiden ruumiillisten tuntomerkkiensä perusteella eri rotuihin. Moni on kuitenkin perusteettomasti luullut suomalaisten kuuluvan samaan rotuun kuin keltaihoiset, suoratukkaiset ja vinosilmäiset kiinalaiset ja japanilaiset. Suomalaiset kuuluvat kuitenkin selvästi valkoiseen rotuun. Valkoinen rotu voidaan Yrjö-Koskisen ja Voionmaan mukaan jakaa alarotuihin esimerkiksi pään muodon perusteella:

Muita rotuja etevämmäksi ja paremmaksi väitetyt urhoollisuudestaan ja valloituksistaan kuuluisat germaanit kuuluvat pitkäkalloiseen tyyppiin. Euroopan rodut ovat kuitenkin aikojen kuluessa melkolailla sekoittuneet. Näin on tapahtunut Saksan ja Pohjoismaiden ohella myös Suomessa. Suomalaiset ovat samanlaista sekarotua kuin muissa pohjoismaissa. Lisätodisteeksi siitä, etteivät suomalaiset ole mongoleita kertovat Yrjö-Koskinen ja Voionmaa Suomessa olevan enemmän vaaleatukkaisia ja sinisilmäisiä ihmisiä kuin Ruotsissa. Yhdeksi

---

[130] KEMILÄINEN 1993, 229, 362, 364.
[131] JOTUNI 1927, 227. M.
[132] LEIVISKÄ 1930 b, 95. M.

kansaksi suomalaisia ei kuitenkaan heidän mukaansa yhdistä ruumiin koko tai muoto, vaan yhteinen kieli, isänmaa ja historia.[133]

Muutamat oppikirjat eivät halua nähdä kaikkia Suomen asukkaita Suomen kansaan kuuluvina. Tähän liittyy joskus hieman ylemmyydentunnetta vähemmistöihin nähden. Mm. saamelaisia ei pidetä kulttuuriltaan ja fyysisiltä ominaisuuksiltaan suomalaisten vertaisina.

Jotunin maantiedon oppikirjassa kuvataan lappalaisten olemusta ja luonnetta seuraavasti: "Lappalaiset ovat kooltaan paljon pienempiä kuin suomalaiset. Raajat ovat lyhyet ja sirot ja kasvojen poskiluut ulkonevat. Lappalaiset eivät kuulu suomensukuisiin kansoihin. Oman kielensä ohella he osaavat suomea. He omaksuvat yhä enemmän suomalaisia tapoja ja luopuvat omistaan." Edellisen lisäksi Jotuni mainitsee lappalaisten hyvinä puolina sen, että he ovat tyytyväistä ja ystävällistä väkeä.[134]

Yrjö-Koskisen ja Voionmaan mukaan "Suomen muusta väestöstä eroavaa rotua ovat pienikokoiset lappalaiset. Mutta kun lappalaisen perhe rupeaa asumaan ja elämään suomalaiseen tapaan, sanotaan sen jälkeläisten tulevan maamme muun väestön kaltaiseksi."[135] Martti Haavion[136] mukaan: "Suomessa, isänmaassamme asuu hiukan lappalaisia, omituisia nahkapukuisia ihmisiä. Heidän kielensä on sukua suomen kielelle, mutta heidän kansansa ei ole samaa heimoa.[137]

Mustalaisvähemmistöön ei Jotunin oppikirjassa suhtaudutakaan yhtä suopeasti kuin lappalaisiin, sillä mustalaiset ovat muualta tulleita, eivätkä elä niinkuin muut: "Meidän maamme mustalaiset polveutuvat Ruotsin mustalaissuvuista. Heillä onkin ruotsalaiset sukunimet. Mustalaiset vaeltavat paikasta toiseen. Varsinaista työtä he eivät tee, vaan elättävät itseänsä hevoskaupoilla, puoskaroimisella, povaamisella ja kerjuulla."[138] Mustalaisten ohella Jotuni nimeää erityisesti myös juutalaiset erääksi Suomen vähemmistökansoista.[139]

Suomen ruotsinkielistä kansanosaa ei kaikissa oppikirjoissa pidetä suomalaisena[140]: "Ruotsalaiset ovat tulleet tähän maahan merien yli. ...Ruotsalaiset ovat hieman kookkaampia kuin suomalaiset. He ovat iloista ja hilpeää väkeä. Varsin runsaasti siirtyy ruotsalaisia maaseudulta kaupunkeihin, ja siitä on seurauksena, että suomalaisia muuttaa ruotsalaisille alueille työmiehiksi, palvelijoiksi ja maanviljelijöiksi."[141] Viimeisessä lauseessa tuotiin selvästi esiin ruotsinkielisten ja suomenkielisten epätasainen yhteiskunnallinen asema.

---

[133] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 9-10. H.
[134] JOTUNI 1937, 254. M.
[135] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 10. H.
[136] Martti Henrikki Haavio (1899-1973) oli, tunnettu ja tunnustettu kansanrunouden tutkija ja P. Mustapäänä tunnettu runoilija. Hän julkaisi useita tutkimuksia ja valikoimia suomalaisesta kansanrunoudesta. Haavio toimi myös Suomalaisen Suomen päätoimittajana 1933-1945. Haavio oli AKS:n jäsen.
[137] KANSAKOULUN LUKUKIRJA IV 1928, 26. -Martti Haavio. Ä.
[138] JOTUNI 1937, 254. M.
[139] Ibid. 254; Ks. myös VALISTUKSEN ISÄNMAALLINEN LUKUKIRJA 1926, 59. -Juhani Aho. Ä.
[140] Ks. esim: TOLVANEN 1927, 35. M; FAVORIN 1927, 16. M; ARO 1929, 40-41. M; VALISTUKSEN ISÄNMAALLINEN LUKUKIRJA 1926, 59-60. -Juhani Aho. Ä.
[141] JOTUNI 1937, 253-254. M.

Kaikkien aineiden kirjoissa laajahkoja kuvauksia suomalaisten heimojen erilaisista ominaisuuksista ja tavoista.[142] Seuraavassa on otteita Ernst Lampénin[143] kuvauksesta lukukirjassa "Suomen kirja II" (1927). Lampén kuvaa suomalaisten ominaisuuksia laajasti, monipuolisesti ja ennenkaikkea hauskasti. Hänen ylistävässä kansallis-idealistisessa kuvauksessaan esiintyvät miltei kaikki muissakin tutkituissa kirjoissa esiintyvät suomalaisten tyypillisiksi väitetyt ominaisuudet. Yleensä suomalaiset jaetaan kirjoissa useimpiin heimoihin; karjalaisiin, hämäläisiin, savolaisiin ja pohjalaisiin. Lampén kirjoittaa kuitenkin vain yksinkertaisesti länsi- ja itäsuomalaisista:

> "*Länsisuomalainen* on Suomenniemen tanakin poika, sen tukevin tyttö. Pituutensa puolesta he ovat Euroopan kookkaisiin kansoihin luettavat; heidän paikkansa on heti skotlantilaisten, norjalaisten ja ruotsalaisten perästä. Mutta yhdessä suhteessa he vievät voiton kaikista. Ei kellään ole sitä lujaa luurakennetta kuin heillä. Ei kellään sitä selkäpeilin leveyttä ja pituutta. ...Tämä selkä, nämä hartiat ja jäntevät käsivarret ovat meidän maamme kovan kamaran penkoneet ylösalaisin. Sadan kilon painoiset kivet on kepeästi lykätty syrjään auran tieltä, hongan juuret kiskottu irti kivimäestä,..."[144] "Nykyaikana on tämä rotu päässyt mittelemään voimiaan muiden kansain edustajain kanssa suurissa kansainvälisissä urheilu- ja voimakilpailussa. Missä ikinä voimannäyte on ollut kysymyksessä, siinä on länsisuomalainen loistavasti suoriutunut kilpailusta. Hän on luotu painijaksi. ...Tämä länsisuomalainen rotu on painanut leimansa koko meidän kansaamme. Meidät tunnetaan maailmassa heidän merkeissään, leveäselkäisenä, jäykkäniskaisena ja tanakkaharteisena kansana. Turvalliselta tuntuu ajatella kansamme tulevaisuutta katsellessamme tuota länsisuomalaisen jättiläismäistä selkää. Luulisi sen kestävän kansainvälisessä kilvoittelussa!"[145]

Länsisuomalaisista löytyy myös ainakin päällepäin huonoilta vaikuttavia piirteitä, sillä...

> ..."Länsisuomalainen on hiljainen, hiljaisempi kuin mikään muu Euroopan kansa. ...Seuramiehenä länsisuomalainen ei ole vilkas eikä hauska. ...Hän ei siis ole mikään loistelias ilonpitäjä, mutta hienotunteinen, ystävällinen ja auttavainen aivan loppumattomiin saakka. ...Mutta kauan kiusattuna hänkin menettää malttinsa. ...Hurjistunut länsisuomalainen on vaarallinen ilmiö. Hän ei asetu, ennenkuin tuho on tapahtunut. Sentähden eivät väkivallantyöt, eivät murhatkaan, ole harvinaisia tämän muuten niin sävyisän väestön keskuudessa. Miestapot ovat tavallisempia kuin iloisten kansojen mailla."[146]

Suomalaisten heimojen ulkonäkö ei Lampénin mukaan ole Eurooppalaisten mittakaavojen perusteella arvosteltuna ensiluokkainen:

> "Ehkä suurempi sivistys ja parempi ruoka vastaisuudessa voi hieman ulkomuotoa kohentaa. Mutta kaikki, mikä maailmassa on tervettä ja elinvoimaista, on tavallaan katsottava kauniiksi. Silloin meidänkin kansamme lasketaan kaunisten joukkoon."[147]

---

[142] Ks. esim. Ibid. 250-254; ARO 1929, 41. M; KANSAKOULUN LUKUKIRJA II 1928, 18-19. -G. Rezius. Ä.

[143] Ernst Adol Lampén (1865-1938) muutti nimensä 1936 Iso-Keisariksi. Hän toimi mm. Helsingin normaalilyseon suomen- ja ruotsinkielen lehtorina, mutta oli ennenkaikkea tunnettu innokkaana kotimaanmatkailun harrastajana, joka julkaisi suuren suosion saaneita pirteitä ja poikamaisen leikillisiä matkakirjoja.

[144] SUOMEN KIRJA II 1927, 8. -Ernst Lampén. Ä.

[145] Ibid. 8-9.

[146] Ibid. 10-11.

[147] Ibid.10.

Eräässä toisessa lukukirjassa on tarkempi kuvaus suomalaisten ulkoisista ominaisuuksista:

> "Hämäläisellä, joka on hartiakas ja tanakka, on karkeat jäsenet. Pää on suuri, leveä ja usein jotenkin kulmikas. Nenä on pieni, suu leveä, pienet harmaansiniset silmät vilkkuvat puoleksi ummistettujen luomien välistä. Pehmeä suora tukka on vaalea, usein pellavankarvainen, lapsilla tavallisesti keltaisenvalkea, mutta tummenee ikää myöten. Karjalainen on solakampi ja pitempi, hänen päänsä on pieni, suu kohtalainen ja nenä pitkä, suora ja terävä. Silmät ovat tumman harmaansiniset, harvoin vinot. Tukka on tavallisesti ruskea, usein kähärä."[148]

Lampén jatkaa anlyysiään kertomalla itäsuomalaisista:

> "*Itäsuomalainen* on ruumiiltaan hintelämpi ja hoikempi. Hänen luustonsa ei ole sitä lujaa tekoa kuin länsisuomalaisen. Hän ei samalla innostuksella ja menestykselläkään puske turpeeseen kiinni, hän hakee helpompia tehtäviä. Maanviljelys ei ole kehittynyt hänen asuma-aloillaan samalle korkealle kannalle kuin läntisillä naapureilla. Hän on antautunut karjanhoidon kepeämpään ammattiin."[149]

Länsisuomalaisen kerrottiin olevan juro ja hiljainen. Karjalaiset ovat taasen toista maata:

> "*Itäsuomalainen* taas on puhelias. Hänen silmiinpistävin ominaisuutensa on avosydämisyys, leikkisyys, tarinantaito. Kehittynein elin on kieli, ruumiinosista suu onnistunein. ...Itäsuomalainen nainen syytää sanoja suustaan kuin kuularuisku ammuksia. Hän olisi sietämätön, jollei osaisi sovittaa sanojansa niin ylenpalttisen kauniisti. ...Hänen mielikuvituksensa on vilkas. Sentähden onkin hänen suustaan kerätty niin runsas kokoelma monenlaista runoutta, että se vie voiton kaikkien muitten kansojen runoaarteista. ...Luotettava hän ei ole samassa määrässä kuin muut kansamme heimot. Hänellä on itäisen naapurinsa virheet näkyvissä, vaikkeivät yhtä räikeässä muodossa."[150]

Suomen eri osissa on eroja myöskin ruokailutottumuksissa:

> "Luulisi, että köyhempi ja alkuperäisempi itäsuomalainen tyytyisi yksinkertaisempaan ruokaan kuin varakkaampi ja kehittyneempi länsisuomalainen. Mutta niin ei ole laita. Itäsuomalainen on herkkusuu taipumuksiltaan. Hän herkuttelee paloilla sellaisilla, jotka ulkotyömiehen sulatuselimille soveltuvat. "*Suolasta sakkeeta, talonpojan makkeeta*", on siellä sananpartena. ...Länsisuomalainen on tyytyväinen paljoa spartalaisempaan ruokaan. Kova reikäleipä, joka oudolta repii ikenet verille, ynnä suolainen silakka särpimenä on hänen mielestään ateria, josta kannattaa kiittää Luojaansa sekä ruvetessa että herjetessä."[151]

Edellisenkaltaisia suomalaisten heimojen luonteen ja tapojen kuvauksia esiintyy kaikkien kolmen aineen oppikirjoissa. Lainatut kohdat edustivat niitä värikkäimmästä päästä. Suomalaisista löydettiin edellä monia hyviä puolia. Aluksi huonoiltakin vaikuttavat piirteet, mm. hiljaisuus ja matalan profiilin säilyttäminen kääntyivät kuitenkin lopultakin hyviksi puoliksi.

---

[148] KANSAKOULUN LUKUKIRJA II 1928, 18-19. -G. Retziuksen mukaan. Ä.
[149] SUOMEN KIRJA II 1927, 9. -Ernst Lampén. Ä.
[150] Ibid. 11-13. -Toisessa lukukirjassa kirjoittavan Alfred Jotunin mukaan karjalainen ei ole epärehellinen, vaan hänellä on vain väärä käsitys rehellisyydestä. Tämä johtuu tietämättömyydestä ja kehittymättömyydestä. (KOULUTYÖSSÄ 1926, 168-169. -Alfred Jotuni. Ä.).
[151] SUOMEN KIRJA II 1927, 18-19. -Ernst Lampén. Ä.

Väkivaltaisiin tekoihin johtava luonteen kiivaus oli ainoita todella huonoja puolia. Myös karjalaisiin oli päässyt tarttumaan hieman epärehellisyyttä venäläisistä.

Kaikenkaikkiaan luku- ja oppikirjat antavat suomalaisten kansallisista piirteistä ja tavoista varsin ihanteellisen kuvan. Suomalaiset haluttiin esittää rodullisesti ja kulttuurillisesti länsimaisten kansojen vertaisina. Oppikirjojen suomalaiset olivat ahkeria, sitkeitä, rehellisiä, vähään tyytyväisiä ja vaatimattomia. Huomionarvoinen seikka on, että maan vähemmistöjä ei kaikissa kirjoissa lueta kuuluvaksi Suomen kansaan. Tämä poikkeaa oppikirjoissa muuten niin vallitsevasta Topeliaanisesta isänmaallisuudesta. Topeliuksen mukaan Suomessa asui kahta kieltä puhuva yksi kansa.[152]

4.1.2 Saavutukset kulttuurin alalla

Lukukirjassa "Työ ja isänmaa" (1926) kulttuurin merkitys määritellään seuraavasti: "Sinä tiedät jo, ettei yksityisen rikkaus ole hänen rahoissansa, vaan hänen henkensä rikkaudessa ja ettei kansojen mahtavuus ole heidän aseissaan eikä heidän alueissaan, vaan se on kansan kunnossa ja sen hengenviljelyksessä."[153]

Leiviskän maantiedon oppikirjassa kulttuurien kehityksen kerrotaan riippuvan mm. seuraavista seikoista: "Maapallon eri seuduilla on sivistys kehittynyt erilaisiin muotoihin osittain ilmastollisten erilaisuuksien, osittain kansojen erilaisten rotuominaisuuksien ja myöskin uskontojen vaikutuksesta. ...Länsi-Eurooppalainen sivistyspiiri jakautuu *romanilaiseen* ja *germaanilaiseen* sivistyspiiriin. Viimeksi mainittuun luetaan Suomi, kuten muutkin Pohjoismaat."[154]

Suomen kansan rotuominaisuuksista kerrottaessa oli tärkeää todistaa suomalaisten kuuluvan samaan ryhmään länsimaiden kansojen kanssa. Samanlainen todistelu on erityisen tärkeää kulttuurin yhteydessä. Esimerkiksi Hainari-Laitakari kirjoittavat Suomen asemasta idän ja lännen rajalla seuraavasti: "Meidän maamme on maantieteellisen ja valtiollisen asemansa vuoksi ollut vuosisadat länsimaisen sivistyksen yhtenä etuvartijana itää vastaan. Mutta sen on täytynyt myöskin olla *välittäjänä aasialaisluontoisen Itä-Euroopan ja sivistyneen Länsi-Euroopan välillä.*"[155] Kursiivilla kirjoittaen alkuperäistekstissä painotettu termi "*aasialaisluontoinen*" oli tässä tarkoitettu halventavaksi ilmaisuksi.

Suomalaisten omaleimaisena pidetty kulttuuri alkoi kehittyä jo muinaisina aikoina, joita kirjoissa pidetään suuressa arvossa. Pakanuuden aika kuvataan jonkinlaiseksi myyttiseksi

---

[152] SERÄLÄ 1989, 31.
[153] TYÖ JA ISÄNMAA 1926, 246. -Nimim. M. J. Ä.
[154] LEIVISKÄ 1930 b, 151-152. M.
[155] HAINARI-LAITAKARI, 1927 b, 164. H. (alkup. kursivointi). Ks myös AUER-MERIKOSKI 1939, 297. M.

ensimmäisen itsenäisyyden aikakaudeksi, jolloin muut kansat eivät hallinneet suomalaisia.[156]

Muinaisten aikojen ihailu ja laaja kuvaaminen liittynevät osin hegeliläiseen filosofiaan ja sen snellmanilaiseen Suomen oloihin sovitettuun tulkintaan, jonka perusteella kansallishengen toteutuminen ja täyttyminen haluttiin kuvata yhtenäisenä kehityskulkuna muinaisuudesta hamaan tulevaisuuteen.[157]

Oppikirjojen ihanteellisissa kuvauksissa muinaisten suomalaisten elämän todetaan olleen yksinkertaista ja puhdasta. Elämä oli pääosin ahkeraa työntekoa, maanviljelystä ja kaupankäyntiä. Vakavien toimien ohessa kerrotaan harrastetun myös joitakin huvituksia, joista "ylevin huvi" oli kanteleen soitto ja runojen laulaminen kalevalaisista sankareista Väinämöisestä, Ilmarisesta, Lemminkäisestä ja Kullervosta.[158] Suomalaisten esivanhemmat saivat runojen laulannasta mielenkevennystä ja helpotusta elämisen kovassa taistelussa.[159] Satoja vuosia myöhemmin näitä muinaisia runoja alettiin kerätä:

> "Suomalaista kansalliskirjallisuutta ei tarvinnut alusta alkaen luoda, sillä se oli olemassa vielä elävässä kansanrunoudessa, lukemattomissa sankarirunoissa, loitsuissa, lauluissa, joissa kansamme kaikkien sukupolvien elämä kotona ja korvessa, niiden tavat, uskonto, elämän viisaus, ilot ja surut kuvastuivat verrattoman kauniissa runollisessa kirkastuksessa. ...Vasta Lönnrotissa näki Suomen kansa itsensä ensi kertaa kokonaisena, lujana, harmaana kalliona, jonka suuriin ääriviivoihin sisältyivät kaikki sen eri osien parhaat ominaisuudet."[160] "...Pieni Suomen kansa omisti niin laajan ja rikkaan kansanrunousaarteen, ettei missään maailmassa ollut sille vertaista. Suomen kansa oli osoittanut olleensa jo varhain lahjakas, kehityskykyinen kansa. Sillä oli jo näytettävänä maailmalle suuret henkiset aarteet."[161]

Edelliset katkelmat edustivat perinteistä Snellmanilaista fennomaanista tulkintaa, jonka mukaan kansallishenki toteutui erityisesti suomenkielisessä kansalliskirjallisuudessa, jota kansanruonous edusti.[162] Erityisen mairittelevaksi tutkituissa kirjoissa katsotaan se, ettei tätä kansalliskirjallisuutta tarvinnut edes luoda, vaan se oli jo olemassa vielä elävässä kansanrunoudessa.

Esimerkiksi E. N. Setälä lainaa snellmanilaisia ajatuskulkuja eräässä lukukirjassa, kirjottaen että Lönnrotin julkaisut tulivat nuoren suomalaisen kirjallisuuden kulmakiviksi, eikä niiden vertaisia suomalaisen kansallishengen ilmituojia ole ennen eikä sen jälkeen suomalaisessa kirjallisuudessa esiintynyt.[163]

---

[156] Ks. esim: MANTERE-SARVA 1927, 51-58. H; HAINARI-LAITAKARI 1926, 45-47. H; SOININEN-NOPONEN 1932, 56-57. H; JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 62-63. H; KUUSI 1932, 50-52. H.
[157] KLINGE 1981, 222; TOMMILA 1989, 61-62.
[158] YRJÖ-KOSKINEN JA VOIONMAA 1925, 13-14. H. Ks. myös UUSI SUOMEN KIRJA I 1925, 222. E. N. Setälä. Ä.
[159] SOININEN-NOPONEN, 1932, 55. H.
[160] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 189. H.
[161] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 197. H.
[162] SIHVO 1989, 355.
[163] UUSI SUOMEN KIRJA I 1925, 226. -E. N. Setälä. Ä.

Lönnrotin keräämiä runoja rinnastetaan Juva-Merikoski-Salmelan historian oppikirjassa jopa vanhaan ja arvostettuun, koko länsimaisen sivistyksen perustajamaan, Kreikan vanhaan runouteen: "Muinaisilla kreikkalaisilla oli Homeroksen laulamat *Ilias* ja *Odysseija*, skandinaaveilla *Edda*-tarustonsa ja saksalaisilla *Niebelungen*-laulunsa. Semmoinen kansa, niin arveltiin, joka varhaisessa muinaisuudessa ja ilman koulusivistystä oli kyennyt luomaan arvokkaita kansanrunoja, oli lahjakasta ja kykeni vastaisuudessakin suuriin kulttuurisaavutuksiin."[164]

Suomen kansanruonouden rinnastaminen antiikin Kreikan runouteen juontaa juurensa jo ajalta ennen Lönnrotin Kalevalan ilmestymistä. Jo yhdenksännentoista vuosisadan alussa Turun romantiikan piirissä mm. Reinhold von Beckerin ja J. J. Tengströmin teksteissä kansanrunous nähtiin eräänlaisena kansallisena uudestisyntymisenä.[165]

Oppikirjoissa esiintyvälle muinaisten aikojen ja silloin syntyneeksi uskotun kansanrunouden ylistämiselle voidaan löytää toinenkin selitys. Voi myös olla niin, että oppikirjoissa haluttiin todistaa vääräksi ruotsalaisten ja Suomen ruotsinkielisen kansanosan vielä 1930-luvulla vallinnut kanta, jonka mukaan suomalaiset eivät olisi kyenneet itse luomaan mitään kulttuurillisesti arvokasta, vaan olisivat kaikesta sivistyksestään ja yhteiskuntajärjestyksestään velkaa ruotsalaisille, jotka olivat liittäneet passiiviset, kyvyttömät ja takapajuiset suomalaiset länsimaiseen kulttuuripiiriin.[166]

Esimerkiksi Yrjö-Koskisen ja Voionmaan oppikirjan mukaan kansallisen olemuksen tärkeimmät perusteet eli oma maa, oma kieli ja oma yhteiskuntajärjestys olivatkin Suomen kansalla olemassa *jo* myyttisenä esiintyvän pakanuuden aikana. Ruotsin vallan vuosisadoista tärkeimmät olivat keskiajan vuosisadat, jolloin kristinusko juurtui Suomen kansaan ja kehittyneempi yhteiskuntajärjestys sai alkunsa.[167]

Keskiajan lopulla, uskonpuhdistuksen myötä syntyi suomen kirjakieli. Tämän oppikirjojen suurena kulttuuritekona pitämän teon tekijä, "suomalaisen kirjallisuuden isä", Mikael Agricola on kirjoissa suuri sankari. Vaikka Agricolan tuotantoon ei sisälly sellaista aineistoa, joka osoittaisi poikkeuksellista kansallispatrioottista motivaatiota[168], tulkitaan hänet silti oppikirjoissa yhdeksi suomalaisuusliikkeen suurmiehistä. Agricolan julkaisemien ensimmäisten suomenkielisten painotuotteiden kerrotaan saaneen aikaan mm. sen, että suomalainen kansallisuus tuli rajoiltaan selvemmin määritellyksi ja kohosi esiin jostakin epäselvästä hämystä.[169]

---

164 JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 195. H.
165 SAARELA 1986, 200-201.
166 Ks. esim. KEMILÄINEN 1993, 165, 179.
167 YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 174. H.
168 LEHTINEN 1989, 21.
169 YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 75-76.H. Ks. myös UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 23-31. -E. N. Setälä. Ä.

Useasta lukukirjasta löytyy Soinisen opetussuunnitelmakomitean suosittelema Topeliuksen kertomus "*Pernajan poika*". Tässä kertomuksessa Topelius toteaa Agricolasta mm. seuraavaa: "Joka kerta, kun olen kuullut suomeapuhuvan kansan kirkossa veisaavan ylistystä Jumalalle tai nähnyt sen lukevan Raamattua kotona pyhäiltaisin, olen taas ajatellut suurta isänmaanystävää, joka opetti tämän kansan puhumaan Jumalan kanssa."[170]

Oppikirjoissa kerrotaan ruotsalaisten ja maan ruotsinkielisen yläluokan suhtautuneen useimmiten nuivasti suomen kieleen ja kansankulttuuriin. Pietari Brahe on poikkeuksellinen ruotsalaisen vallan edustaja, joka esitellään mieluisana miehenä suomalaisille. Hänen kerrotaan ylistäneen Suomen luonnonvaroja, mutta moittineen toisaalta suomalaisia kotioloissaan laiskuuteen ja ruuan ahmimiseen taipuvaiseksi. Mutta silloin kun suomalainen muutti ulkomaille osoitti hän siellä Brahen mielestä toimeliaisuutta ja taitoa. Brahen todetaan pitäneen suomen kieltä erittäin suuressa arvossa. Hänen kerrotaan sanoneen, että virkamiesten tulisi välttämättä osata tätä "puheenlaadultaan sangen sievää" kieltä.[171] Favorinin maantiedon oppikirjassa suomen kieltä luonnehditaan ylistävään sävyyn mm. seuraavasti:

> "Muukalainen ei sitä hevillä opi, ja sitä pidetään kaikkein vaikeimpiin kieliin kuuluvana. Sanojen taivuttelu moninaisia päätteitä liittämällä tekee vieraalle suurimman vastuksen. Mutta meille tämä on helppoa ja rakasta. Kielemme soi pehmeältä ja soinnukkaalta. Siitä syystä se kelpaa erikoisesti laulukieleksi, ja sitä onkin verrattu italian kieleen. Surunvoittoinen sävel ja pehmeänvoittoiset sanat, ne antavat suomalaiselle laululle erikoisen, kaikkialla tunnetun ja ihaillun sävyn. ...Sanavarastoltaan kielemme on sangen rikas. Se taipuu osoittamaan pienimpiäkin vivahduksia."[172]

Oppikirjoissa todetaan ruotsin kielen saavuttaneen ylivallan Suomessa 1700-luvulla, jolloin ruotsin kielen taidon kerrotaan tulleen Suomessakin kaiken sivistyksen alkuehdoksi. "Suomen kieli tästälähin leimasi puhujansa sivistymättömäksi, moukaksi, jonka rinnalla ruotsiapuhuva, olipa kuinka oppimaton hyvänsä, saattoi vallassäätyläisenä kopeilla." Ainoat jotka eivät kuitenkaan taipuneet ruotsalaisuuteen olivat suomalaiset talonpojat, jotka toistuvasti vaativat suomenkielisiä virkamiehiä ja lakien julkaisemista suomen kielellä. Paljon näillä vaatimuksilla ei saavutettu, mutta jotain sentään kerrotaan voitetun. Tärkein seikka tässä kielitaistelussa oli kuitenkin se, että Suomen sivistyneistössä heräsi Ruotsin ajan lopulla "lämmin isänmaallinen mieli". Tämän kerrotaan johtaneen mm. Porthanin ja hänen oppilaansa suomen kielen ja kansanrunouden tutkimukseen. Suomen kielessä nähtiin kuvastuvan Suomen kansan omintakeinen elämä ja kehitys. "Siten löydettiin pohja, jolle tulevaisuudessa voitiin suoma-

---

[170] KANSAKOULUN LUKUKIRJA I 1927, 207. -Z. Topelius. Ä. -Sama kertomus myös esim: UUSI KOTIPIIRIN KIRJA I 1930, 135-139. Ä.
[171] MANTERE-SARVA 1927, 191. H. Ks. myös SUOMEN KIRJA I 1925, 50-52. -Suonio. Ä.
[172] FAVORIN 1927, 16. M. Ks. myös UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 34-35. -E. N. Setälä. Ä.

lainen sivistys ja kansallisuus rakentaa."[173] Muutamissa oppikirjoissa Porthania esitellään laajasti ja lämpimästi suomalaisuuden esitaistelijana.[174]

Yrjö-Koskinen ja Voionmaa toteavat Ruotsin vallan aikana lasketun tärkeitä perustuksia Suomen kansan omintakeista elämää varten. Ruotsin vallan ajan lopulla herännyt kansallinen vaisto teki heidän mukaansa kuitenkin "alistumisemme Ruotsin valtaan ellei vihattavaksi, niin ainakin nöyryyttäväksi."[175]

Rappeutuva suurvalta-asema ei enää kyennyt suojelemaan suomalaisia. Ison vihan jälkeen rajajärjestelyt jakoivat Suomen kansan kahden eri valtion alueelle. Tällöin suomalaisten mieliin kerrotaan alkaneen juurtua käsitys, jonka mukaan mureneva Ruotsi ei voisi enää pitkään suojella Suomea Venäjää vastaan. Ruotsalaiskansallisen liikkeen valtaamaa Ruotsia eivät Suomen huolet liikuttaneet: "Suomalaisille rakkaat pyrinnöt saivat Ruotsin puolelta makeista sanoista huolimatta useinkin osakseen vain halveksumista ja tylyyttä." Tyytymättömyyden kerrotaan aiheuttaneen ensi kertaa itsenäisyysajatusten viriämisen suomen kansassa. Oppikirjat näkevät näiden pyrintöjen "taitavan ja tarmokkaan" asianajajan Yrjö Maunu Sprengtportenissa. Hänen suunnitelmansa eivät kuitenkaan vielä olleet aivan toteuttamiskelpoisia, mutta myöhemmin kun Suomi oli eronnut Ruotsista kerrotaan uusien valtiollisten järjestelyjen yhteydessä niistä jälleen olleen hyötyä.[176]

Venäjään liittyessään Suomen todetaan muutamissa oppikirjoissa tulleen kosketuksiin täysin vieraan ja alempiarvoisen kulttuurin ja rodun kanssa: "Venäläisten sivistys ja koko henkinen kasvatus oli tapahtunut suomalaisille vieraassa itämaisessa hengessä."[177] "Mutta rotunsa, kielensä, uskontonsa ja korkeamman kulttuurinsa vuoksi Suomi niin jyrkästi erosi Venäjästä, ettei voinut tulla kysymykseenkään Suomen täydellinen liittäminen ja sulattaminen Venäjään."[178]

Venäjänvallan alkuaikoina Suomeen levisi muotiin tullut oman kansan alkuperän etsiminen. Historian oppikirjat pitävät suuressa arvossa Porthanin aloittamaa "isänmaallista herätystyötä", jota 1800-luvun alkuvuosina jatkoi mm. Adolf Ivar Arvidsson. Tämän ajan tärkeimmäksi kulttuuriteioksi mainitaan "esi-isiemme kalliin perinnön" eli kansan vanhojen runojen kerääminen ja talteenotto. Elias Lönnrotin julkaisemien Kalevalan, Kantelettaren ja Suomen kansan sananlaskujen ja arvoitusten todetaan vetäneen koko sivistyneen maailman huomiota puoleensa.[179]

---

[173] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 161-162. H. Ks. myös MANTERE-SARVA 1927, 226-227, 245-246. H; HÄSTESKO 1929, 147-149. H.
[174] Ks. esim: MANTERE-SARVA 1927, 245-247. H; SUOMEN KIRJA I 1925, 57-59. A. Oksanen. Ä; HAINARI-LAITAKARI 1926, 170-171. H.
[175] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 175. H.
[176] Ibid.158-159. Ks. myös HÄSTESKO 1929, 146-147. H.
[177] FORSMAN-VAARA 1928, 185.
[178] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 213. H.
[179] Ibid. 187. Ks. myös MANTERE-SARVA 1926, 114-115. H.

Topelius kertoo lukukirjan kappaleessa ihaillen köyhää, yksinkertaista ja agraarista elämäntapaa Elias Lönnrotin syntymäkodista Paikkarin torpasta seuraavaa:

> "Sillä tässä matalassa majassa syntyi mies, jonka nimi aina muistetaan, niin kauan kuin Suomen kansa tässä maassa asuu. Tässä suomalaisen kansanrunouden pelastaja, Suomen muinaisuuden herättäjä, isänmaanystävä, kansanystävä *Elias Lönnrot* ensimmäisen kerran näki päivänvalon. Maja, jossa hän syntyi, ympäristö jossa hän kasvoi, se maa jota hän lapsuudestaan asti oppi niin hellästi rakastamaan, kaikki tämä on silmäimme edessä tätä köyhää torppaa katsellessamme."[180]

Kalevalalla on hyvin suuri merkitys suomalaiskansallisen nationalismin kannalta. Elias Lönnrotin *Kalevala* (1835) koettiin jo ilmestymisestään lähtien kansallista itsetuntoa kohottavaksi eepokseksi. Kalevalan koettiin osoittavan, että Suomalaiset olivat jo varhain olleet urhoollisia ja lahjakkaita.[181] Kalevalan julistaminen kansalliseepokseksi liittyy Klingen (1981) mukaan kansallisromantiikan aatemaailmaan, jonka mukaan kaikilla merkittävillä kansoilla tuli olla oma kansalliseepos kansan myyttisen alkuperän osoituksena ja kansallisen aitouden aateliskirjana.[182] Juuri sellaisena sitä käsitellään tutkituissa oppikirjoissa:

Kansanrunouden asiantuntija Frans Akseli Hästesko kirjoittaa historian oppikirjassaan Lönnrotin työllä olleen suuren merkityksen, sillä "Kansamme ei ollutkaan siis se raaka ja halveksittava rahvas, jommoisena sitä vieraskielinen yläluokkamme oli pitänyt. Suomalaisille itselleenkin Kalevala vakuutti, että he olivat oikeutetut saamaan tässä maassa valta-aseman. Näin Lönnrotin työ valmisti maaperää uutta kansallista herätystä vastaanottamaan."[183] Mantere-Sarvan mukaan "Kansamme itseluottamus kohosi, kun nähtiin, mitkä ihanat runoaarteet se oli menneinä vuosisatoina keskuudessaan kehitellyt."[184]

Kalevalan opetus kohdistui laajoihin piireihin kansakoulun kautta. Kalevala otettiin jo vuosisadan alussa laajassa mitassa mukaan koulujen opetusohjelmiin. Itsenäisyyden ajalla Kalevalan opetusta lisättiin entisestään. Huomattavien kansanrunouden-tutkijoiden ja kielitieteilijöiden kuten E. N. Setälän, Väinö Salmisen ja Martti Haavion toimesta laadittiin lukuisia Kalevalaan pohjautuvia lukukirjoja ja opetusoppaita. Kansakoulujen lukukirjoihin sirotellun kansanrunouden tarkoituksena oli Wilsonin (1985) mukaan nostattaa nuorisossa isänmaallista henkeä.[185]

Wilsonin mainitseman E. N. Setälän toimittamassa lukukirjassa todetaan Alfred Salmelan kirjoittamassa tekstissä Lönnrotista ja Kalevalasta mm. seuraavaa: "Kansojen henkistä lahjakkuutta on totuttu arvostelemaan niiden kirjallisuuden perusteella. ...Nyt nähtiin, ettei Suomen heimokaan ole mikään korpeen ajettu sivistyksestä osaton. Se todettiin niin lahjakkaaksi sivistyskan-

---

[180] KANSAKOULUN LUKUKIRJA II 1928, 43. -Z. Topelius. Ä.
[181] TOMMILA 1989, 55.
[182] KLINGE 1981, 272.
[183] HÄSTESKO 1931, 206. H.
[184] MANTERE-SARVA 1927, 275. H.
[185] WILSON 1985, 99-100.

saksi, että se jo varhain oli kyennyt luomaan rikkaan kulttuurin. ...Siksi me uskomme, että se vast'edeskin kykenee yhtä korkeihin kulttuurisaavutuksiin kuin mikä muu kansa tahansa. Meille on kunniaksi, että olemme Suomalaisia.[186] Toisessa saman lukukirjasarjan osassa todetaan ylpeästi, että "...Suomen kansaa pidetään kaikkialla sivistyskansana, jonka hengentuotteet asetetaan parhaimman rinnalle, mitä mikään kansa on luonut."[187]

Lönnrotin ohella eräs oppi- ja lukukirjojen eniten arvostamista 1800-luvun kulttuurielämän hahmoista on Johann Ludvig Runeberg. Hän tosin kirjoitti ruotsin kielellä, mutta häntä pidetään kirjoissa silti yhtenä tärkeimmistä suomalaiskansallisen isänmaallisuuden herättäjistä. Kreikan kirjallisuuden dosentti Runeberg sai runoudelleen mallia antiikista. Tommilan (1989) mukaan klassinen heroismi tulikin selvästi näkyviin *Vänrikki Stoolin tarinoissa* (1848 ja 1860), joka oli vielä itsenäisyydenkin aikana eniten äidinkielen opetuksessa käytetty teos. Lönnrot sankarillisti muinaissuomalaiset, kun taas Runeberg sankarillisti tavalliset lähimenneisyyden sotamiehet, jotka antoivat kaikkensa isänmaalle.[188]

Hainari ja Laitakari kertovat historian oppikirjassaan Runebergin kuulleen lukuisia tarinoita Suomen sodan veteraaneilta: Veteraanien...

> "...kertomukset kirkastuivat Runebergin isänmaallisessa mielessä ja runoilijasielussa ihaniksi runoiksi, joissa hän lauloi tuon vaiherikkaan sodan sankareista ja tapauksista. Halpa-arvoinen kuormarenki ja älyn lahjoiltaan vajavainen Sven Dufva esiintyvät siinä horjumattoman velvollisuuden tunnon, uskollisuuden ja isänmaanrakkauden edustajina ylhäisten kenraalien rinnalla. *Tämä runokokoelma on ollut suomalaisen kansallistunnon ja isänmaallisuuden parhaimpia virittäjiä.*"[189]

Kun Maamme-laulu laulettiin ensimmäisen kerran, " ...valtasi sanoin kuvaamaton innostus laulajat ja kuulijat. Laulu toistettiin kerran toisensa perästä ja aikansa etevin puhuja, yksi eturivin miehiä suomalaisen kansallistunnon virittäjien joukossa, yliopistomies Fredrik Cygnaeus sai laulun sisältöön ja henkeen syvennyttävällä puheellaan nuorten ja vanhojen sydämissä syttymään isänmaallisen innostuksen palon".[190]

Ruotsiksi kirjoittaneen Runebergin isänmaallisuus oli Sihvon (1989) mukaan yleispatrioottista. Hänen merkityksensä kansallissymbolina on korostunut aina, kun kieliriidat on haluttu unohtaa. Runebergin isänmaa oli historiallis-kansallinen eikä kielellis-kansatieteellinen. Esimerkiksi Snellmanin kannan mukaan Maamme-laulua olisikin voitu laulaa vaikka Norjassa, Ruotsissa ja Skotlannissa, sen sijaan että siinä olisi lausuttu syvempi suomalaisuuden, kansallishengen idea.[191]

---

[186] UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 10. -Alfred Salmela. Ä.
[187] UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, 236. -Wilho Siukonen. Ä.
[188] TOMMILA 1989, 55-56.
[189] HAINARI-LAITAKARI 1926, 201. H. (alkup. kursivointi).
[190] Ibid. 201-202.
[191] SIHVO 1989, 356.

Jyrkimmille suomalaisuusintoilijoille Maamme-laulu olikin "ruotsalaisen miehen sepittämä ja saksalaisen säveltämä". Suomen kansallislaulu olisi kaksi- ja kolmikymmenluvun äärikansallisissa piireissä haluttu vaihtaa johonkin muuhun lauluun, kuten V. A. Koskenniemen *Isänmaan kasvot*-lauluun.[192] Vänrikki Stoolin tarinoiden aloitusruno Maamme-laulu ja Koskenniemen Isänmaan kasvot esiintyvät muutamissa lukukirjoissa, hyvin monien muiden samantapaisten isänmaallisten runojen ja laulujen rinnalla.[193] Suurin osa lukukirjojen nationalistisesta materiaalista onkin niihin valituissa runoissa. Muutamien lukukirjojen runot ja laulut ovat lähes kauttaaltaan isänmaallisia.

Johann Vilhelm Snellmania pidetään oppikirjoissa suomalaisen kansallistunnon varsinaisena poliittisena herättäjänä. Hänen kerrotaan taistelleen erityisesti suomenkielen aseman ja kansansivistyksen parantamiseksi. Snellmanin todetaan mm. osoittaneen, että suomalainen kansallistunto on Suomen kansalle elinehto.[194] Eräässä lukukirjassa Snellmanista kirjoitetaan seuraavaa: "Suomen kansallisen herätyksen isä, suomalaisen Suomen luoja on Juhana Vilhelm Snellman. Snellmanin suku on puhdasta suomalaista alkuperää, polveutuen Pohjanmaalta. Vanha sukutarina kertoo sen kantaisän olleen talonpojan Iisalmen seudulta, Virkkusen nimeltänsä. ...Lahjakkuus, tarmokkuus ja kunto ovat kaikkina aikoina olleet tämän suvun tunnusominaisuuksia, mutta samalla myös luonteen kiivaus."[195]

Suomalaisella kansallisuusliikkellä oli hegeliläinen pohja, jolle Snellman laati kategoriset teesinsä: kielellisen ja kulttuurillisen identiteetin oli kehityttävä suomalaiseksi kansallishengeksi, ruotsin kielen ylivalta oli murrettava ja valta siirrettävä suomen kielelle.[196] Kieliriidat olivat pinnalla vielä miltei sata vuotta Snellmanin teesien kirjoittamisen jälkeenkin, jolloin viitteitä niistä voi nähdä oppikirjoissakin.

Aitosuomalaisten nationalistien mielestä kaksikielisyys oli asia johon kaatuivat suomalaiskansallisen sivistyksen kehittäminen ja voimakkaan kansallisvaltion luominen.[197] Aitosuomalaisten johtomiehen professori Leiviskän maantiedon oppikirjassa tästä aiheesta kirjoitetaan seuraavasti:

> "Historiallisten olojen vuoksi on Suomen sivistys varemmin ollut kaksikielinen, ja suuri osa opillisen sivistyksen saavuttaneista puhuu nytkin sekä suomea, että ruotsia. Mutta väestön laajat piirit s.o. kansa kokonaisuudessaan ei voi olla kaksikielinen, ja senvuoksi ei todellinen kansan-

---

[192] KLINGE 1981, 210-211.
[193] Ks. esim. KANSAKOULUN LUKUKIRJA II 1928, 5-7. Ä. Muita isänmaallisia runoja ja lauluja esim: SUOMALAISTA KIRJALLISUUTTA KOULUILLE XX 1932, 93-94: V. A. Koskenniemi: "Isänmaan virsi"; KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA III 1935, 144: M. K:"Synnyinmaan laulu"; KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA IV 1935, 144: J. H: "Minun maani"; VALISTUKSEN LUKUKIRJA 1926, 195: A. Oksanen: "Suomen valta"; VALISTUKSEN ISÄNMAALLINEN LUKUKIRJA 1926, 58-59: Suonio: "Virsi kotimaan puolesta"; TYÖ JA ISÄNMAA 1926, 247: Alpo Noponen: "Suomen virsi"; LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE II 1930, 244-245: V. A. Koskenniemi: "Isänmaan kasvot"; KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA II 1929, 157: Eino Leino: "Suomen nousu". Ä.
[194] MANTERE-SARVA 1927, 276. H. Ks. myös. esim. HAINARI-LAITAKARI 1927 b, 114-116. H.
[195] KANSAKOULUN LUKUKIRJA II 1928, 156-157. -Helmi Krohn. Ä.
[196] SIHVO 1989, 351.
[197] UINO 1989, 192.

sivistyskään voi olla kaksikielinen. Itsenäisen Suomen elinehtona on täysin suomalainen sivistyneistö ja sen vaikutuksesta syntyvä, kaikkiin kansankerroksiin ulottuva korkea kansansivistys."[198]

Edellisen kohdan kirjoittaja, professori Iivari Leiviskä oli itse joutunut aikoinaan kokemaan syrjintää ruotsinkielisten taholta kielitaistelun repimän yliopiston virkanimitysasioissa.[199] Hänellä oli siis henkilökohtaisia kaunoja ruotsinkielisiä kohtaan.

Historian oppikirjoissa kuvataan opetussuunnitelmakomitean ohjeiden mukaisesti laajasti Suomen kulttuurielämää 1800-luvulla ja vuosisadan vaihteessa. Kansalliseen herätyksen keskeisimmät henkilöt ovat hyvin esillä. Myös suuri osa taiteen kultakauden edustajista esitellään merkittävimpien töidensä kera. Maininnanarvoisia kirjailijoita ovat mm. Aleksis Kivi, Juhani Aho, Minna Canth, Sakari Topelius ja Eino Leino.[200]

Hyvin laajassa ja perusteellisessa Suomen kirjallisuutta käsittelvässä, kahdessa lukukirjassa julkaistussa kirjoituksessaan E. N: Setälä esittelee kuvien kera edellisten kansallisidealistien lisäksi vielä mm. August Ahlqvistin (A. Oksasen), Julius Krohnin (Suonio), Yrjö Koskisen, Pietari Päivärinnan, Paavo Cajanderin, J. H. Erkon, Kaarlo Kramsun, Johannes Linnankosken ja Teuvo Pakkalan. Useiden kirjailijoiden esittelyn yhteydessä tuodaan erityisesti esiin millä tavalla kukin on osoittanut ihanteellista isänmaallisuutta tuotannossaan.[201] Suuri osa lukukirjojen materiaalista olikin valittu juuri näiltä Setälän mainitsemilta kirjailijoilta.

Maalaustaiteen edustajista esille nostetaan erityisesti kalevalalaisia aiheita runsaasti töissään käsitellyt Akseli Gallen-Kallela. Säveltaiteen puolelta oppi- ja lukukirjoissa mainitaan useimmiten Jean Sibelius ja laulaja Aino Acté. Eräänä merkittävimmistä viime vuosisadan kulttuuriteoista pidetään myös itse kansakoululaitoksen syntymistä. Kansakoulun isä Uno Cygnaeus saa kirjoissa tunnustusta.[202]

Arkkitehtuurikin ja tulee huomioiduksi kulttuuria käsittelevissä teksteissä. Se on eräs todiste kansan elinvoimaisuudesta ja kyvyistä:

"Muistakaa, että Helsinki on itse asiassa kokonansa rakennettu sadassa vuodessa, ja silloin, kun kansallinen, omaperäinen toiminta on ollut työn joustimena, silloin on kauneinta syntynyt. Muistakaapa vain Säätytaloa, Valtionarkistoa, Kansallismuseota, Eduskuntataloa ja monia yhtiöiden taloja – Suomiyhtiön, Pohjolan ja monen muun, miten juhlistavasti ne vaikuttavat mieliin, samoin kuin monet valtavat liikepalatsit. Ne ovat merkkejä kansakunnan kyvystä ja vauraudes-

---

[198] LEIVISKÄ 1930 b, 152. M. Ks. myös Kielitaisteluun liittyviä runoja: SUOMEN KIRJA I 1925, 85-86: Paavo Korhonen: "Suomen kielen vähästä arvosta", 87-88: A. Oksanen: "Suomen Valta", 105: Suonio: "Suomalainen Maamme ruotsalaiselle", 108-109: A. Oksanen: "Suomen suomalaisuus".
[199] SIHVO 1989, 417.
[200] MANTERE-SARVA 1927, 314-316. H. Ks. myös FAVORIN 1927, 214. M; YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 204-206.H.
[201] SUOMEN KIRJA I 1925, 222-240. -E. N. Setälä. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 214-235. -E. N. Setälä. Ä.
[202] Ks. esim. YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 204-206. H.

ta."[203] "Stadion on päätetty rakentaa. Tulkoon siitä itsenäisyytemme pysyväinen muistomerkki, Suomen maan ja Suomen kansan historiallinen tunnusmerkki, terveyttä jauhava Sampo kalevalaiselle kansalle, jonka kotimaa on Otavaisen ja Pohjantähden alla!"[204]

Aleksis Kiven tuotannosta lainattiin maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitean suosituksen mukaisesti katkelmia moniin tutkittuihin lukukirjoihin.[205] Kiven *Seitsemän veljestä* (1870) onkin vaikuttanut voimakkaasti kansalliseen ja isänmaalliseen innostukseen. Vähän tunnustusta elinaikanaan saanut Kivi oli talonpoikaista juurta. Hänet koettiin suomalaisuuspiireissä ensimmäiseksi kirjailijaksi joka ajatteli, tunsi ja kirjoitti Suomeksi.[206]

Mantere-Sarvan historian oppikirjassa kaunokirjailijoista korkeimmalle nostettun Aleksis Kiven kerrotaankin itse tavallisesta kansasta lähtöisin olevana kuvanneen kansan elämää aidoimmalla tavalla. Kiven teokset olivat heidän mukaansa parasta mitä suomenkielellä oli siihen asti ilmestynyt.[207]

Köyhänlainen, vaatimaton ja yksinkertainen elämä nostetaan kaikissa oppi- ja lukukirjoissa useaan otteeseen ihailun kohteeksi. Se on aito ja rehellinen suomalainen tapa elää. Tällaisen elämän perikuva tuntuu olevan juuri Aleksis Kivi, joka eli elämänsä väärinymmärrettynä, yksinäisenä ja köyhyydessä: "Juuri silloin kun kuolema vapautti hänet maallisista kärsimyksistä, alkoi hän vasta elää. Hänen henkensä, joka vuosikausia oli olut kahlehdittuna, pääsi nyt vapaaksi ja alkoi elää hänen teoksissansa. Vasta sitten kun hän itse oli poissa, ymmärrettiin, mitä hän kansalleen oli antanut. Vasta sitten tajuttiin, mikä kauneus ja voima hänen runottarellaan oli. Siksipä Aleksis Kivi ei voi koskaan kuolla."[208]

Myös Topelius esitellään tärkeänä isänmaallisena kirjailijana, varsinkin kun hän oli laatinut jokaisen koululaisen tunteman Maamme-kirjan sekä monia muita rakastettuja teoksia. Eräässä lukukirjassa Topeliusta ja hänen tärkeintä teostaan luonnehditaan mm. seuraavasti: "...annettiin meille Maamme-kirja. Se opetti meitä tuntemaan omaa maatamme ja rakastamaan sitä, kertoi meille Suomen muinaisuudesta, antaen meille ensimmäiset tiedot maamme historiasta. ...Ei kukaan myöhemmän ajan lastenkirjailijoista ole rakastanut lapsia niinkuin hän, eikä kellään muulla ole ollut niin puhdasta ja kirkasta lapsenmieltä kuin hänellä. Hänen lapsenmielensä säilyi muuttumattomana aina elämänsä loppuun saakka."[209]

---

[203] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE II 1930, 209. -Kaarlo Hänninen. Ä.
[204] UUSI KOTIPIIRIN KIRJA II 1931, 172. -Toivo Heikari. Ä.
[205] Ks. esim: SUOMEN KIRJA II 1927, 105-131. Ä; KIRJALLISUUTTA LAPSILLE III 1937, 33-36. Ä; KANSAKOULUN LUKUKIRJA IV 1928, esim: 5-6, 29-36, 52-59, 140-159. Ä; KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA V 1931, 81-88. Ä.
[206] SIHVO 1989, 364-365.
[207] MANTERE-SARVA 1927, 314. H.
[208] KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA V 1931, 77. -Helmi Krohn. Ä.
[209] KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA III 1935, 135. -Helmi Krohn. Ä. Ks. myös SUOMEN KIRJA I 1925, 104. -Kaarlo Kramsu. Ä; KANSAKOULUN LUKUKIRJA II, 108-111. -Aune Krohn. Ä.

Muutamat tutkituista lukukirjoista oli laadittu rinnakkaislukukirjoiksi Maamme-kirjan rinnalle. Suurimmassa osassa lukukirjoista oli myös lainauksina kokonaisia kappaleita tästä kirjasta. Sitä oli käytetty jopa lähteenä ja mallina muutaman oppikirjan teossa.

Klingen (1981) mukaan Suomen maantiedon sekä historian oppi- ja lukukirjaksi laaditun Maamme-kirjan tarkoituksena oli esittää koululaisille yhtenäinen kuva Suomen maasta ja kansasta sekä sen historiasta taustallaan runebergiläinen näkemys isänmaasta. Maamme kirja on selittänyt lukemattomille koululaispolville mikä isänmaa on maantieteellis-historiallisena kokonaisuutena ja miksi sitä tulee rakastaa. Se pyrki luomaan, kuten kansakoululaitos muutenkin sen ideologisen kehyksen, jota tarvittiin modernin Suomen syntyessä. Oman pitäjän, tai maakunnan sijaan oli samaistumisyksiköksi omaksuttava Suomi ja perinteisen hallitsijaa kohtaan tunnetun rakkauden sijaan tuli oppia monisäikeisempi isänmaanrakkaus.[210]

Hobsbawm:n (1994) mukaan maailmansotien välisessä Euroopassa esiintyi kaksi nationalismin kannalta merkittävää ilmiötä: Ensinnäkin modernien joukkotiedotusvälineiden eli lehtien, radion ja television avustuksella voitiin tehdä kansallisista symboleista osa jokaisen yksilön arkipäivää. Niillä oli kyky rikkoa yksityisten ihmisten normaalin ja paikallisen elämänpiirin sekä julkisen ja kansallisen elämän välinen raja. Toinen oli urheilu, jonka avulla rakennettiin myös siltaa yksityisen ja julkisen maailman välille. Urheilu muutettiin maailmanlaajuiseksi joukkotapahtumaksi, jossa kansallisvaltioita symboloivat joukkueet ja yksilöt kohtasivat toisensa. Urheilusta tuli siten kansallisen yhtenäisyyden vertauskuva.[211]

Suomalaiset urheilijat menestyivät vuosisadan alussa ja itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä erittäin hyvin kansainvälisillä kilpakentillä. Tästä huolimatta maantiedon ja historian oppikirjoissa on kovin vähän mitään urheiluun liittyvää. Hakalehto-Salmelan maantiedon oppikirjassa aihetta sivutaan seuraavasti: "Taistelu Pohjolan ankaran luonnon ja karun maaperän kanssa on tehnyt suomalaisen ahkeraksi ja kestäväksi työssään sekä kasvattanut sitkeyttä ja suomalaista "*sisua*", joka on viime aikoina näyttäytynyt urheilussakin, kilpailussa muiden kansojen kanssa."[212]

Äidinkielen lukukirjoissa on sen sijaan jonkinverran urheiluun liittyvää materiaalia. Näissä teksteissä urheilusankareista pyritään tekemään koulunuorison esikuvia. Urheilijasankareiden kerrotaan toteuttaneen elämässään oppikirjojen suomalaisen elämänmuodon perushyveeksi nostamaa yksinkertaisuutta ja vaatimattomuutta: "Muitten kansojen edustajat ovat olleet kotoisin maista, joissa vehnä, rieska ja hunaja on ollut jokapäiväisenä ravintona jo kautta

---

[210] KLINGE 1981, 221, 226.
[211] HOBSBAWM 1994, 156.
[212] HAKALEHTO-SALMELA 1931, 47. M.

aikojen; meidän voimailijamme ja kilpajuoksijaimme esi-isät ovat jyrsineet tavan takaa petäjäistä ja juoneet vetistä piimäsintua päälle."[213]

T. T. Kaila[214] kirjoittaa Tukholman olympialaisista ja juoksija Hannes Kolehmaisesta seuraavaa:

> "Suomi ei vielä ollut itsenäinen valtakunta. Suomella ei edes ollut omaa lippua. Mutta sillä oli nimi. Tätä nimeä opetti Hannes koko maailman tavaamaan. Hän opetti maailman tuntemaan sitä, rakastamaan ja pelkäämäänkin. ...Rikkaista maista sinne saapui joukoittain uljaita nuorukaisia. He olivat kaikki saaneet syödä kyllältään. Heidän ei ollut tarvinnut tehdä uuvuttavaa työtä. Heillä oli komea ruumis, paisuvat lihakset, hyvät puvut ja varusteet. Pieneltä ja mitättömältä näytti heidän rinnallaan suomalainen Hannes Kolehmainen. ...Mutta Hanneksella oli jotakin, mikä on vielä paljon tärkeämpää kuin kylläinen vatsa, uhkeat lihakset ja hyvät varusteet. Hänellä oli taito ja kyky voittaa. ...Päivästä toiseen lähettivät maailman suurimmat valtakunnat uusia, harjaantuneita ja levänneitä valiojoukkoja juoksuradalle. Suomi lähetti päivä päivältä saman pienen väsyneen Hanneksen. Ja hän voitti kaikki, kiitäen kepeänä kuin pääsky, jaloissa vanhat huonot juoksukenkänsä, mutta huulilla hymy ja sydämessä voitonvarmuus."[215]

Hannes Kolehmainen muutti Amerikkaan ja lopetti kilpailemisen. "Hanneskin piti paljon amerikkalaisista ja Amerikasta, sen vapaista oloista ja uutterasta työnteosta. Mutta hän rakasti enemmän vanhaa, köyhää isänmaataan. Sen hän sai vielä kerran teoillaan osoittaa."[216] Pitkään harjoittelematta ollut Hannes Kolehmainen kutsuttiin vielä kerran edustamaan Suomea Antverpenin olympialaisiin. Lehdistön kerrotaan otaksuneen Hanneksen parhaiden juoksijainpäivien jo menneen.

> "Mutta Hannes vain hymyili ja alkoi pontevasti harjoitella. Hän oli yhä valmis kun isänmaa kutsui. ...Hän tiesi, ettei pelkkä isänmaanrakkaus antaisi voittoa. Tuli myös tehdä ankaraa työtä sitä varten. Lyhyemmillä matkoilla Suomen puolesta juoksi nouseva tähti, Paavo Nurmi. Hannes Kolehmainen otti osaa kilpailuun maratonmatkalla, joka on yli neljäkymmentä kilometriä pitkä. ...Hän oli karaissut ruumistaan suomalaisella saunalla. Hän oli norjentanut lihaksiaan suomalaisella hieronnalla. Miehen toisensa jälkeen hän sivuutti. Kenessäkään ei ollut sellaista sitkeyttä kuin tässä pienessä suomalaisessa muurarissa. Hän saapui maaliin ensimmäisenä. Voittajantankoon vedettiin Suomen lippu. Hannes oli saavuttanut päämääränsä. Ja hänen iloaan lisäsi se, että lähes parhaana saapui perille virolainen heimoveljemme. Pojat, kolminkertainen eläköön Hannekselle, joka on juossut isänmaamme nimen puolesta ja opettanut meidätkin juoksemaan!"[217]

Tahko Pihkalan tiedetään kehittäneen pesäpallon ajatellen sotilaskoulutusta. Tämä käy ilmi myöskin hänen eräässä lukukirjassa olevasta kirjoituksestaan jossa korostetaan perinteisiä sankarillisia sotilaallisia hyveitä ja ihanteita:

> "Mikään ei kannusta niin riemastuttaviin ja samalla tyydytystä tuottaviin ponnistuksiin kuin toimiminen joukkueen jäsenenä toista joukkuetta vastaan. Palkinto on siinä sivuasiana; tärkeintä

---

[213] SUOMEN KIRJA II 1927, 10. -Ernst Lampén. Ä; Ks. myös UUSI KOTIPIIRIN KIRJA II 1931, 169-172. -Toivo Heikari. Ä.

[214] Toivo Torsten Kaila (1884-1961) oli vuoteen 1901 tunnettu nimellä Johansson. Hän toimi mm. Maalaisliiton Helsingin piirin paikallisosaston puheenjohtajana ja oli jäsenenä lukuisissa erilaisissa toimikunnissa ja komiteoissa. Kaila julkaisi tutkimuksia ja kirjoituksia mm. urheilusta.

[215] KANSAKOULUN LUKUKIRJA I 1927, 185-186. -T. T. Kaila. Ä.

[216] Ibid. 186-187.

[217] Ibid. 186-187.

on v o i t t o. Sen saavuttamiseksi jokainen pelaaja panee kaikki voimansa liikkeelle ja alistuu pelaamaan epäitsekkäästi ja uhrautuvaisesti. Siten on esim. pallonlyönnissä lyöjän lähdettävä usein juoksemaan vain siinä tarkoituksessa, että hän tulisi itse poltetuksi ja siten tarjoaisi toverilleen tilaisuuden saavuttaa sill'aikaa juoksussaan "*piste*". ...Voittamistahdon tulee olla kovaa ja puhdasta kuin teräs. Sen seassa ei saa olla kuonana tappion pelkoa, joka ilmenee ylivoimaisen taikka varsinkin tasaväkisen kilpailun välttelemisessä. Joka ei siedä häviötä ja osaa siitä opikseen ottaa, hänestä ei myöskään tule suurta voittajaa."[218]

Kulttuuripitoinen materiaali keskittyy lähinnä historian oppikirjoihin ja äidinkielen lukukirjoihin. Sen tarkoituksena on herättää isänmaallista oman kansan ja kulttuurin arvostusta. Kulttuurihenkilöt ovat monesti myöskin esikuvallisia ihmisiä. Heidän ympärillään on nähtävissä selvä suurmiehen ja sankarin sädekehä. Urheilijat esitetään ehkä selvimmin esikuvallisina. Oppikirjat pyrkivät antamaan kuvan terveestä, elinvoimaisesta länsimaisesta sivistyskansasta. Joissain kirjoissa Suomen sanotaan olevan jopa antiikin Kreikkaan verrattavissa oleva länsimaisen sivistyksen etuvartijamaa takapajuista ja sivistymätöntä itää vastaan.

4.1.3 Suhtautuminen heimokansoihin

Kaikkien aineiden kirjoista löytyy opetussuunnitelmakomitean suosituksen mukaisesti kuvauksia suomalaisten sukulaiskansojen eli heimokansojen elämästä. Varsinkin maantiedon kirjoissa heimokansoja käsitellään luonnollisesti varsin paljon. Lukukirjojen materiaali keskittyy enimmäkseen lähinnä Suomen olojen ja suomalaisten oman elämän kuvaamiseen. Vieraat kansat ja tapahtumat jäävät lukukirjoissa yleensä vähälle huomiolle. Heimokansoja käsitellään niissä kuitenkin poikkeuksena huomattavan paljon. Erityispiirteenä lukukirjoissa on se, että heimokansoilta (-ja heimokansoista) on otettu kirjoihin monia erilaisia tarinoita ja runoja.[219]

Rakkaimmiksi ja läheisimmiksi sukulaiskansoiksi oppi- ja lukukirjoissa osoittautuvat Baltian suomensukuiset kansat. Varsinkin virolaisiin suhtaudutaan hyvin lämpimästi. Liiviläisten ja virolaisten kohtalon kerrotaan historian melskeissä olleen paljon kovempi kuin suomalaisten, mutta sitkeästi ovat hekin vaikeuksiaan vastaan taistelleet.[220]

Virolaisten heikkoutena mainitaan olleen esihistoriallisina aikoina sama asia kuin suomalaistenkin. Virolaisetkaan eivät muodostaneet yhtenäistä valtakuntaa, mikä teki heidät heikoksi taistelussa muita kansoja vastaan. "Uljaan päällikkö *Lemmityn*" johtamasta puolustau-

---

[218] TYÖ JA ISÄNMAA 1926, 220. -Lauri Pihkala. Ä.
[219] Ks. esim: KIRJALLISUUTTA LAPSILLE III 1937, 24-28. Ä; KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA V 1931, 140-155. Ä; LAITAKARI 1928, 149-150, 200-203. Ä.
[220] KUUSI 1932, 57. H. Ks. myös UUSI KOTIPIIRIN KIRJA II 1931, 166-167. -Alfred Salmela. Ä.

tumisesta huolimatta virolaiset joutuivat ennepitkää saksalaisten ja tanskalaisten hallintaan.[221]

"Meitä suomalaisia yhdistävät monet siteet virolaisiin. He ovat meidän sukulaisiamme. He asuvat meidän naapureinamme ja ovat hyvin ystävällisiä meitä kohtaan. He pitävät suomalaisesta kirjallisuudesta ja taiteesta ja käyvät matkailijoina meidän maassamme. Kauppaa he harjoittavat meidän kanssamme tuoden tänne maansa tuotteita, kuten esim. perunoita, omenoita ja kalaa ym."[222]

Tämän kaupan lisäksi virolaisten kerrotaan elävän maanviljelyksellä, kalastuksella ja meriliikenteen harjoittamisella. Uutteruutensa ja yritteliäisyytensä vuoksi heidän todetaan menestyvän hyvin. Luku- ja kirjoitustaitokin on heidän keskuudessaan korkeampi kuin muualla Itä-Euroopassa. Pelkkää myötätuulta ei virolaistenkaan elämä aina ole ollut sillä he ovat kokeneet paljon sortoa sekä maassa asuvan saksalaisen aateliston, että venäläisten taholta. "Heitä on koitettu venäläistää ja heidän kansallisia pyrkimyksiään on koetettu estää. Mutta se on vain karaissut heitä ponnistamaan kaikki voimansa maansa ja kansansa hyväksi."[223]

Vuoden 1925 opetussuunnitelmakomitean johtaja Mikael Soininen ja AKS:n puheenjohtajana toiminut ja jääkäriliikkeen sekä suojeluskuntien toimintaan ahkerasti osallistunut E. E. Kaila toteavat maantiedon oppikirjassaan virolaisten vastoinkäymisistä seuraavasti: "...näemme, että kansa kaikesta huolimatta on säilynyt virolaisena ytimeltään ja mieleltään, niin silloin uskomme, että kansassa on oikeaa suomalaista sitkeyttä ja että se aikaa myöten kyllä voittaa ne vaikeudet ja epäkohdat, jotka vieras valta sille on tuottanut. Osoittivathan virolaiset vapaussodassaan, jossa Suomen pojat heitä monituhatlukuisina ase kädessä tehokkaasti auttoivat, samanlaista sitkeyttä ja isänmaanrakkautta kuin mekin."[224] Favorininkin mielestä -"Virolaiset ovat uutteraa kansaa. He rakastavat suuresti isänmaataan ja vapauttaan ja pitävät huolta kehityksestään. Niinpä onkin kansanvalistus Virossa korkeammalla kuin missään muualla Itä-Euroopassa."[225]

Muutamissa maantiedon oppikirjoissa Itä-Karjala esitetään eräänä Suomen naapurimaista, tasa-arvoisesti muiden "oikeiden" maiden rinnalla: "P o h j o i s E u r o o p a s s a on kuusi valtiota: *Suomi, Karjala, Ruotsi, Norja, Tanska ja Islanti.*"[226]

Suomen naapurimaiden käsittely aloitetaan usein Karjalasta. Monissa yhteyksissä painotetaan varsinkin Venäläisten haitallista vaikutusta alueen kehitykselle. Heidän sanotaan mm. vääristelleen väkimäärien suhteita, ettei Itä-Karjalalle tarvitsisi myöntää itsehallintoa:

---

[221] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 87-88. H. Ks. myös HÄSTESKO 1929, 69-70. H; LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 169-170. -Matti Pesonen. Ä.
[222] JOTUNI 1937, 83. M.
[223] Ibid. 82.
[224] SOININEN-KAILA 1928, 140. M. Ks. myös esim: JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 224-225. H; HÄSTESKO 1929, 220-221. H; LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 170. -Matti Pesonen. Ä.
[225] FAVORIN 1927, 47. M. Ks. myös HAKALEHTO-SALMELA 1931, 87. M; HÄSTESKO 1929, 221-222. H
[226] TOLVANEN 1927, 15. M. (alkup. harvennus ja kursivointi). Ks. myös esim. HÄNNINEN 1925, 30. M; HAKALEHTO-SALMELA 1931, 84-86. M.

"Väenlaskuun ei voi tarkalleen luottaa, sillä venäläiset ovat laskuja tehdessään pitäneet venäläisinä niitä karjalaisia, jotka ovat vähänkin osanneet venäjänkieltä. Luultavaa siis on, että suomalaisen väestön lukumäärä on todellisuudessa suurempi. ...Venäläisten liioteltukin lukumäärä on pienempi kuin suomalaisten."[227]

Itäkarjalaisten todetaan olevan sivistyksessä paljon suomalaisista jäljessä. Uskonto on kreikkalais-katolista oppia, josta kerrotaan, että se ei vaadi lukutaitoa. "Köyhät olot ja venäläisten sorto ovat vaikuttaneet sivistyspyrkimyksiin lamauttavasti."[228] Venäjällä viime vuosina tapahtuneiden muutosten todetaan huonontaneen itäkarjalaisten asemaa entisestään: "Ennen maailmansotaa tultiin venäläisten huonosta hallinnosta huolimatta melko hyvin toimeen, mutta nyt neuvostovallan aikana ovat olot rappiolla, ja suuri puute vallitsee maassa."[229] "Karjalaista väestöä uhkaa nykyään perikato, sillä heitä on joukoittain väkisin siirretty Venäjän muihin osiin."[230] Stalinin harjoittamasta terrorista ollaan muutamissa oppikirjoissa hyvin tietoisia: "Kemin kaupungin kohdalla Vienanmeressä on **Solovetskin** saaristo. Ennen siellä sijaitsi kuuluisa luostari, mutta nyt se on muutettu kaameaksi vankileiriksi."[231]

AKS kiinnitti muiden heimotyöstä kiinnostuneiden järjestöjen ja lehtien kanssa runsaasti huomiota Neuvostoliiton toteuttamiin inkeriläisten pakkosiirtoihin ja painostettuksen alaiseen asemaan 1920-luvun loppupuolella ja seuraavan vuosikymmenen puolivälissä.[232]

Muutamat oppikirjantekijöistä olivat AKS:n kunniajäseniä. Sellaisia olivat esimerkiksi professorit Väinö Auer ja Iivari Leiviskä. He ovatkin oppikirjoissaan kiinnittäneet huomiota rajantakaisten heimoveljien elämään: Inkerin todetaan olleen ikivanhaa suomalaisaluetta. Suomalaiset ovat kuitenkin joutuneet ahdinkoon sielläkin venäläisväestön lisääntyessä ja Pietarin kaupungin kasvaessa: "Surullisinta on, että tuhannet perheet on karkotettu kodeistaan kauas Aasiaan. Suomalainen väestö on kuitenkin etuvartioasemassaan aikojen kuluessa ollut Suomelle tärkeänä suojana venäläisten pyrkimyksiä vastaan."[233] "Inkeriläiset ovat hyviä maanviljelijöitä ja karjanhoitajia. He tulisivat hyvin toimeen, jos saisivat itse hoitaa asiansa ilman venäläisten sortoa. Kansansivistyksessä ovat inkeriläiset melkein suomalaisten tasalla."[234]

Historian oppikirjoissa olevat heimokansojen oloista kertovat kappaleet kuvaavat yleisimmin heimokansojen vapaustaistelua heitä määräämään pyrkineitä kansoja vastaan. Viron vapaussotaa käsitellään usein Suomen vapaussodan yhteydessä tai sen jälkeen. Monet oppi-

---

[227] JOTUNI 1937, 278. M.
[228] HAKALEHTO-SALMELA 1931, 84. M.
[229] LEIVISKÄ 1930 a, 63. M. Ks. myös LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 168. -Matti Pesonen. Ä; KANSAKOULUN LUKUKIRJA IV 1928, 266. -Martti Haavio. Ä.
[230] AUER-MERIKOSKI 1939, 113. M.
[231] JOTUNI 1937, 279. M. (alkup. vahvennus).
[232] NYGÅRD 1978, 170-180, 221-228.
[233] AUER-MERIKOSKI 1939, 115. M.
[234] LEIVISKÄ 1930 a, 65. M. Ks. myös JOTUNI 1937, 87-89. M; LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 167. -Matti Pesonen. Ä.

kirjat kertovat myös esimerkiksi "Unkarin vapaussodasta", 1800-luvun puolivälissä, jolloin unkarilaisen "isänmaan ystävän" Kossuthin johdolla "Unkarin nuoret päälliköt saivat Euroopan riemuitessa loistavia voittoja Itävallan kokeneista kenraaleista".[235]

Hainari-Laitakari väittävät koko länsimaisen sivistyksen olevan kiitollisuudenvelassa unkarilaisille sillä he ovat olleet Euroopan ja sen sivistyksen tuhatvuotinen suojamuuri idän raakalaisia vastaan.[236] He ovat siis olleet sukukansansa suomalaisten rinnalla länsimaisen sivistyksen etuvartijoina. Hästesko toteaa Unkarin pysyneen maailmansodan aikana uskollisena liittolaisilleen ja taistelleen etupäässä Venäjää vastaan ja siten välillisesti Suomenkin hyväksi.[237]

Kirjojen kuvauksissa unkarilainen sukukansa on monessa suhteessa esikuvallinen ja samankaltainen kuin Suomen kansa. Ehkä näillä kuvauksilla haluttiin jotenkin kehittää ja synnyttää suomalais-ugrilaisten kansojen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Jotuni luonnehtii maantiedon oppikirjassaan unkarilaisten luonteenpiirteitä seuraavasti:

> "Unkarilainen on hetkellinen. Vähästä saattaa hän tulistua, mutta leppyy melkein samassa. Rajaton tasanko on tehnyt hänet vapaudenhaluiseksi ja mielellään hän elääkin huoletonta paimenelämää. Kuitenkin hän on kunnollinen työmies ja urhoollinen soturi, kun niin tarvitaan. Unkarilaiset pitävät arvossa kansallisia tapojaan. ...ja ihailevat kaikkea mikä on unkarilaista. ...Unkarilainen musiikki on herättänyt huomiota kaikkialla sivistysmaissa. Samaa voi sanoa myöskin unkarilaisesta kirjallisuudesta."[238]

Ensimmäisen maailmansodan rauhanteoissa Unkarin alue pieneni huomattavasti, jolloin unkarilaisia jäi samoin kuin suomalaisiakin vieraiden kansojen vallan alle. Lieneekö tämä jonkinlainen Suur-Suomi ajattelun heijastuma, kun AKS:n kunniajäsenen Väinö Auerin ja Kaarlo Merikosken maantiedon oppikirjassa kerrotaan mm. näin?: "Unkarilaiset uskovat lujasti siihen, että heidän isänmaastaan vielä kerran on tuleva suuri ja kokonainen."[239]

Eräässä lukukirjassa on kappale nimeltä "Suur-Unkari ja Tynkä-Unkari". Sinä kerrotaan kuinka valloittajat ovat anastaneet unkarilaisilta alueita, joilla he ovat tuhansia vuosia oikeutetusti asuneet. Kappaleen yhteydessä on kartta jolla havainnollistetaan Unkarin koon dramaattista pienenemistä. Lopuksi mainitaan unkarissa uskottavan maan ylösnousemiseen.[240]

Samassa yhteydessä esitetään myös "*unkarilainen uskontunnustus*", jossa uskotaan Unkarin ylösnousuun ja vapauteen.[241] Voi olla, että näillä kertomuksilla haluttiin epäsuorasti

---

[235] MANTERE-SARVA 1927, 265. H.
[236] HAINARI-LAITAKARI, 1926, 193. H. Ks. myös FORSMAN-VAARA 1928, 39. H; HÄSTESKO 1929, 222-223. H.
[237] HÄSTESKO 1929, 223. H.
[238] JOTUNI 1937, 123. M.
[239] AUER-MERIKOSKI 1939, 163. M. Ks. myös HÄSTESKO 1929, 224. H.
[240] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 195-196. -J. Köveskutin mukaan. Ä.
[241] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 196. -Papp-Vári Elemérnén mukaan. Ä.

vihjata, että suomalaistenkin tulisi ihaillun sukukansan lailla uskoa samanlaiseen tavoitteeseen kokonaisesta ja suuresta isänmaasta.[242]

Tämä ajatus sanotaan suoraan eräässä lukukirjassa, jossa nimettömän kirjoittajan tekstissä todetaan, kuinka suomalaiset heimot ovat *rauhallisesti* valloittaneet maansa Auran rannoilta Ruijansuuhun ja Pohjanlahdesta Aunukseen asti. "Sinä opit vähitellen ymmärtämään, että isänmaa on meidän esi-isiemme työn ja taistelujen tulos, että on kulunut vuosisatoja, ennekuin tämän maan valloitustyö on loppuunsuoritettu, ennekuin eri heimoista on muodostunut yksi kansakunta."[243]

Sukulaiskansoista vain virolaiset ja unkarilaiset saivat päättää omista asioistaan. Kaikki muut sukulaiskansat olivat kirjojen mukaan venäläisten sorron alaisena. Tähän viitataan mm. eräässä lukukirjan kertomuksessa: Kansakoulun lukukirja IV:ssä (1928) on AKS: aan kuuluneen Martti Haavion kertomus jossa ostjakkipoika ja suomalaispoika etsivät kadonneita salaperäisiä taikaesineitä suomensukuisten kansojen keskuudesta. Kuvaus sisältää valkoisen, *vapautensa jo saavuttaneen* Suomen tärkeimpiä ihanteita. Kadonneiden taikaesineiden merkitys alkaa valjeta AKS:aan kuuluneen Haavion kertomuksen lopussa: Ostajakkipojalle kerrotaan, että

> "Suomalaisista, hämäläisistä, kainulaisista ja karjalaisista muodostui sitten Suomen kansa, jota näet ympärilläsi. Se on kansa joka tahtoo aina olla vapaa. Se ei tahdo koskaan alistua ruotsalaisten tai venäläisten valtaan, joitten sorrosta se on taistellut itsensä vapaaksi. ..."*Tiedätkö sinä mitä on vapaus? Et kai, kuinka sinä sitä tietäisit. Mutta kun olen selittänyt sinulle sen sanan merkityksen, luulen melkein, että tiedät jotain taikaesineistä.*" ...Jotta kansa voisi kehittyä, tulla suureksi, sivistyneeksi ja hyvinvoivaksi, täytyy sen saada elää muista kansoista riippumattomana. Mikään muu kansa ei saa sitä hallita. Mikään muu kansa ei saa sitä pakottaa sotimaan puolestaan. Mikään muu kansa ei saa siltä ottaa veroja. Mikään muu kansa ei saa säätää sille lakeja. Mikään muu kieli ei saa sen maassa olla paremmassa asemassa kuin sen oma kieli. Kansan täytyy itse saada hallita itseään. Sellaista on vapaus. Yksi taikaesine on Unkarin, yksi Viron ja yksi Suomen hallussa. Ne kansat ovat saavuttaneet vapauden. V a p a u s on taikaesine. ..."*Meillä on vapaus! Kaikki te veljemme, karjalaiset, vepsäläiset, vatjalaiset, liiviläiset, syrjäänit, votjakit, tseremissit, mordvalaiset, ostjagit ja vogulit, kuulkaa: kaikki taikaesineet ovat löytyneet! Palatkaa! Me haluamme tehdä teidät osallisiksi aarteista. Me tahdomme, että te saavutatte vapauden.*"'"[244]

---

[242] Tällaisilla epäsuorillakin ilmauksilla on voinut olla todellista merkitystä varsinkin jos opettaja selvitti niiden merkitystä. Väinö Linna on romaanissaan "Täällä Pohjantähden alla" kuvannut oppituntia, jossa käsiteltiin mm. juuri edellä mainittuja asioita Suur-Unkarin ja Suur-Suomen yhtäläisyyksistä (ks. s. 104).
[243] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE II 1930, 242-243. Ä.
[244] KANSAKOULUN LUKUKIRJA IV 1928, 265-267. -Martti Haavio. Ä. (alkup harvennus).

4.2 Suhtautuminen vieraisiin kansoihin

4.2.1 Esimerkillisiä kansoja

Vieraista kansoista positiivisimmassa valossa esiintyvät edellä kuvatut heimokansat. Esikuvia haetaan kuitenkin muidenkin kansojen parista. Kuvauksia muiden kansojen elämästä on eniten maantiedon oppikirjoissa. Historian ja äidinkielen kirjat keskittyvät Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnön mukaisesti enimmäkseen kotimaisiin asioihin.

Mikael Soinisen johtama komitea toivoi, että maantiedon oppikirjoissa tehtäisiin vertailuja kotoisten ja vieraiden olojen ja saavutusten välillä. Vertailujen tarkoituksena oli osoittaa oman maan mahdollisuuksia ja tuoda esiin sen luonnonrikkauksia, jotka kutsuvat kansaa ja erityisesti sen kasvavaa polvea työhön. Se olisi komitean kannan mukaan oman maan rakkauden ja isänmaallisen yhteistunnon ja toimintahalun kasvattamista. Myös tämä ohje näyttää toteutuneen. Vieraita maita esiteltäessä niiden oloja ja saavutuksia verrataan jatkuvasti Suomen vastaaviin.

Ruotsalaisia pidetään monessa suhteessa esimerkillisenä kansana. He asuvat kauniissa maassa, jonka luonnonvarat ovat suuret. Ruotsissa nähdään paljon samaa kuin Suomessakin. Jotkin asiat ruotsalaisilla ovat kuitenkin paremmin kuin suomalaisilla. Esimerkiksi heidän tunturinsa ovat "mahtavampia kuin meidän tunturimme ja niiden laelta näkee kauaksi yli metsien ja soiden". Ruotsin kerrotaan omaavan myös merkittävät rautamalmivarat, joista riittää vietäväksi kaikkiin Euroopan rautatehtaisiin kymmeniksi vuosiksi. Verrattaessa Ruotsin ja Suomen vesireittejä toisiinsa huomataan, että Ruotsissa ei ole sellaisia pitkiä ja yhtäjaksoisia järvireittejä kuin Suomessa, mutta kuljetukseen kelpaavia jokia on paljon. Niitä pitkin on helppoa kuljettaa puutavaraa. Ruotsin metsät ovat tosin kärsineet puukaupan takia enemmän kuin Suomen metsät.[245]

Ruotsalaisia pidetään vilkkaana ja toimeliaana kansana, joiden elämä on miltei samanlaista kuin suomalaistenkin. Ruotsalaiset tunnustavat evankelis-luterilaista oppia ja miltei kaikki osaavat lukea. Heidän pääkaupunkinsa Tukholma, on Pohjolan viehättävin kaupunki. Ruotsalaistenkin pääelinkeinona on maatalous, jota voidaan eteläisessä Ruotsissa harjoittaa paljon suotuisammissa oloissa kuin Suomessa. Teollisuuden kehityksessä Ruotsi on Suomea edellä. Energiaa on saatavissa paljon koskista ja raaka-aineidenkin saanti on varsin helppoa.[246]

Ruotsalaiset ovat siis pääosin hyvin esikuvallisia. Heidän huonoja puoliaan on tosin se, että heidän kerrotaan sortavan Ruotsissa asuvaa suomenkielistä väestöä. Suomalaisia todetaan asuvan erityisesti Länsipohjassa. Ruotsissa asuvat suomalaiset tulevat kyllä hyvin talo-

---

[245] JOTUNI 1927, 73-75. M.
[246] Ibid. 76-78.

udellisesti toimeen, mutta heitä yritetään muuttaa väkisin ruotsalaisiksi, pakottamalla käyttämään ruotsin kieltä. Suomenkielisiä kouluja ei ole.[247] Länsipohjan kysymys olikin Suomessa 1920-1930-luvuilla nostettu erityisesti esille AKS:n toimesta, joka vaati suomenkielisille vähemmistöoikeuksia ja suhtautui negatiivisesti ruotsinkielisten ylivaltaan.[248]

Tämän saman keskustelun kaikuja lienee sekin kun Lapin piirin kansakoulujen tarkastajana toiminut kouluneuvos Alfred Salmela toteaa lukukirjaan kirjoittamassaan tekstissä, että Norjalaiset sortavat maassa asuvaa suomensukuista väestöä eli Ruijan suomalaisia. Salmelan mukaan suomalaiset eivät Ruijassa saa suomenkielistä koulutusta tarpeesta huolimatta. Myös heidän taloudellinen asemansa on heikko.[249]

Historian kuluessa suomensukuiset kansat ovat olleet pääosin muiden kansojen hallitsemina. Oppikirjoissa nähdään suomalaisten osan olleen kuitenkin muita sukulaisia parempi, sillä heidät liitettiin Ruotsiin. Liittyessään Ruotsiin Suomi menetti vapautensa, mutta

> "...oli onnellisempaa liittyä Ruotsin yhteyteen. Suomi liittyi näin roomalaiskatoliseen kirkkoon, jonka keskuudessa on tapahtunut suurempi kehitys kuin kreikkalaiskatolisessa. Maamme pääsi myös osalliseksi siitä yhteiskuntajärjestyksestä mikä vallitsi Ruotsissa, ja kaikista Länsi-Euroopan henkisistä virtauksista, ...Raskas kohtalo oli, että Karjalan heimo tuli jaetuksi kahtia, niin että sen itäinen haara on vieläkin vieraan vallan alainen."[250]

> "Onnellisimpaan asemaan muukalaisten valtaan joutuneista suomalaisista kansoista tulivat Ruotsin yhteyteen liitetyt esi-isämme, sillä *maamme valloittanut kansa asui liian etäällä ja Ruotsin valtakunta oli liian heikko voidakseen muiden valloittajavaltojen lailla rasittaa suomalaisia.* Tärkeintä kuitenkin oli, että *ruotsalaiset itse olivat vapautta rakastavaa kansaa,* joka soi sitä myöskin toisille ja osasi pitää toisenkin vapautta kunniassa."[251]

Myös toinen läntinen naapurimaa, Norja saa tunnustusta osakseen. "Norjalaiset ovat uutteraa, karaistunutta kansaa. Vuoristojen kiipeileminen ja taistelu meren myrskyjä vastaan on kasvattanut heidät kestäviksi ja rohkeiksi."[252] Norjalaisten ja tanskalaisten todetaan Tolvasen maantiedon oppikirjassa olevan varakkaampia kuin suomalaiset. Tähän Tolvanen lisää: "Kannustakoon tämä tieto jokaista suomalaista suurempaan uutteruuteen työssä ja huolellisuuteen omaisuuden hoidossa yhteisen isänmaamme hyväksi."[253]

Kansoja luokitellaan joissain oppikirjoissa paremmuusjärjestykseen mm. rotuoppien avulla: "Meillä suomalaisillahan ei ole paljon sukulaisia, vain virolaiset ja muutamat muut Venäjällä asuvat kansat sekä unkarilaiset. Mutta ruotsalaiset, norjalaiset, tanskalaiset, saksalaiset, hollantilaiset, osa belgialaisista, englantilaiset kuuluvat kaikki suureen rotuun jota nimitetään *germaanilaiseksi.*

---

[247] HAKALEHTO-SALMELA 1931, 107-108. M. Ks. myös esim: JOTUNI 1927, 76. M.
[248] NYGÅRD 1974, 221-222.
[249] UUSI KOTIPIIRIN KIRJA II 1931, 154-158. -Alfred Salmela. Ä.
[250] HÄSTESKO 1929, 67-69. H., Ks. myös AUER-MERIKOSKI 1939, 296-297 M; LEIVISKÄ 1930 b, 152. M.
[251] HAINARI-LAITAKARI, 1927 a, 98. H. (alkup. kursivointi).
[252] HÄNNINEN 1925, 162. M.
[253] TOLVANEN 1928, 184. M.

Mikään muu rotu ei nykyään ole germaanilaisen vertainen."[254] Muinaisia germaaneja luonnehditaan kookkaiksi, voimakkaiksi ja erinomaisen rohkeiksi. Germaanien kerrotaan olleen myös luonteeltaan uskollisia ja sanansa pitäviä sekä anteliaita ja vieraanvaraisia, mutta sodassa julmia. Sivistyksen germaanit saavuttivat jo varhain Rooman yhteyteen joutuessaan.[255]

Germaanikansoista ylistetyimpänä oppikirjoissa esiintyy Saksan kansa. Heissä on paljon hyviä puolia, joista suomalaisetkin voisivat ottaa mallia:

> "Saksalainen on yritteliäs, ahkera ja erittäin säästäväinen. Suunnittelukyvyssä ja järjestelmällisyydessä ei ole hänen vertaistaan. Hän tulee toimeen kaikkialla, missä ihmisellä on elämisen mahdollisuuksia. Sanotaan, että missä vain on rako, siitä hän koettaa pujahtaa sisään, missä vain on ansiomahdollisuus, siihen hän tarttuu kiinni. Huomattavana piirteenä on vielä mainittava se, että hän kaikkialla säilyttää kansallisuutensa ja toimii isänmaansa menestykseksi."[256]

> "Kun teollisuus valmistaa enemmän kuin maan oma tarve vaatii, ja kun Saksa on erittäin taajaan asuttu, on tästä ollut seurauksena voimakas laajenemispyrkimys. Viime aikoina Saksa onkin laajentanut aluettaan etenkin kaakkoon päin. Se koettaa saada sieltä raaka-aineita ja sinne kaupaksi teollisuutensa tuotteita."[257]

Saksan itseensä liitämien Tsekkoslovakian alueiden kerrottiin edellä lainatussa Auer-Merikosken maantiedon kirjassa tulleen Saksan haltuun aivan luonnollisena ja rauhallisena talouden integraationa. Samassa kirjassa todetaan myös näiden alueiden joutuneen "Saksan suojelukseen"[258], ei siis valloittamiksi tai miehitetyiksi. Sanamuoto on lainattu suoraan Saksan kansallissosialistisen johdon propagandasta.[259]

Tutkituissa kirjoissa kyllä korostetaan sitä miten Neuvostoliitto on ekspansiohaluinen diktatuuri ja kaikin puolin kurja maa, mutta Saksan yhteydessä diktatuurista tai vähemmistöjen vainoista ei puhuta edes 1930-luvun loppupuolen kirjoissa. Esimerkiksi Auer-Merikosken kirjassa **Saksa** -otsikon alla on vain suluissa "johtajatasavalta".[260] Vain yhdessä oppikirjassa Saksa on mainittu diktatuurimaaksi, mutta ei silloinkaan mitään asian negatiivisia puolia korostaen.[261] Nämä ovat ainoita viittauksia maan poliittisiin oloihin.

Saksalaisten naapureista, myös germaaneihin luettavista hollantilaisista kirjoitetaan positiiviseen sävyyn: "Hollantilaiset ovat ahkeria ja säästäväisiä ja viihtyvät hyvin kotonaan oman perheensä keskuudessa. Kodeissa vallitseekin puhtaus ja järjestys. Lauantaisin pestään asuinrakennukset ulkopuoleltakin. Taistelu merta vastaan on kansaa karaissut. Parempaa merimiestä kuin hol-

---

[254] SOININEN-KAILA 1928, 187. M.
[255] FORSMAN-VAARA 1928, 34. H.
[256] HÄNNINEN 1925, 189. M. Ks. myös TOLVANEN 1927, 125-126. M; JOTUNI 1937, 105. M.
[257] AUER-MERIKOSKI 1939, 130. M.
[258] Ibid. 130.
[259] Ks. SHIRER 1994, 514.
[260] Ibid.127.
[261] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 218. H.

lantilainen saa hakea, eikä mikään kansa ole kanavien ja patojen rakentamisessa hollantilaisen veroinen."[262]

Aro kirjoittaa maantiedon oppikirjassaan englantilaisista mm. seuraavaa:

> "Lujasti hän pitää kiinni ikivanhoista tavoista silloinkin, kun niiden noudattaminen vaatii itsensä hillitsemistä ja kieltäytymistä. ...Englantilaiset pitävät tiukasti kiinni vapaasta valtiomuodostaan. Vieras on englantilaiselle miltei sama kuin vihollinen. Hän on kuuluisa sitkeydestään, tarmostaan, toimeliaisuudestaan ja käytännöllisestä aististaan. Antamastaan lupauksesta ja sanastaan hän ei milloinkaan luovu. ...Hyvinvoivassa englantilaisessa kodissa vallitsee erinomainen järjestys."[263]

Kaikki ei Englannissakaan ole täysin kunnossa, se ei ole tasa-arvoinen maa: "Englannissa on näet suurimman ylellisyyden rinnalla myöskin mitä suurinta kurjuutta. Ei missään muualla ole sellaista kuilua aatelin ja rahvaan, rikkaan ja köyhän välillä."[264]

Englantilaisten kanssa samaa kieliryhmään kuuluvat varsinkin taloudellisesta toimeliaisuudestaan ja suurista luonnonvaroistaan ihaillut amerikkalaiset: "Kun jenkit polveutuvat pääasiallisesti englantilaisista ja puhuvat amerikkalaistunutta englannin murretta, tätä uutta kansaa pidettävä germaanilaisena kansana."[265] Tämän kansan luonteesta tiedetään, että "Jenkit ovat yritteliästä ja tarmokasta kansaa."[266] Tolvanen ihailee erityisen paljon Yhdysvaltoja maantiedon oppikirjassaan. Hänen mukaansa...

> ..."Amerikan Yhdysvallat on *maailman rikkain maa.* Sen kallioperässä on tavattoman runsain määrin kivihiiltä, paloöljyä, rautaa, kuparia y.m. metalleja. ...Näiden raaka-aineiden ja ankaran työnteon avulla Yhdysvallat ovat kehittäneet suuremmoisen *teollisuuden,* joka pyrkii kukistamaan Euroopan suurten teollisuusmaiden Englannin, Saksan y.m. pääelinkeinoja. ...Vielä suuremmoisempi kuin teollisuuden on Yhdysvaltain *maatalouden* tuotanto. Yhdysvallat tuottavat vehnää, maissia, kauraa ja ohraa enemmän kuin mikään maailman maa. Myöskin hedelmien kasvatus on vailla vertaistaan. ...Suuremmoinen rautatieverkko tekee tavarain kuljetuksen maailmanmarkkinoille helpoksi."[267]

Muista kuin valkoiseen rotuun kuuluvien kansojen edustajista ainoastaan japanilaiset ovat ihailemisen arvoisia. Heidän todetaan luoneen länsimaisten esikuvien mukaan maastaan uudenaikaisen teollisuusmaan, jolla on suuri kauppa- ja sotalaivasto. "Henkilöllistä kuntoa, tietämistä ja taitamista ei pidetä missään maassa niin suuressa arvossa kuin Japanissa. ...Japanilaiset harrastavat puhtautta ja eroavat siinä suhteessa kiinalaisista ja muista mongoleista."[268] Japanilaisilla oli siis oikeanlaiset arvostukset, mutta he kuuluivat kuitenkin oppikirjoissa länsieurooppalaisia alempana esiintyvään mongolien rotuun.

---

[262] HÄNNINEN 1925, 184. M.
[263] ARO 1929, 122-123. M.
[264] Ibid.123.
[265] JOTUNI 1937, 187. M.
[266] AUER-MERIKOSKI 1939, 266. M.
[267] TOLVANEN 1928, 99. M. (alkup. kursivointi).
[268] LEIVISKÄ 1930 b, 53. M.

Joidenkin kansojen kerrotaan osoittaneen historian kuluessa esimerkillisiä ominaisuuksia. Myöhemmin nämä kansat ovat tosin taantuneet. Tällaisia ovat kreikkalaiset ja roomalaiset:

> "Historiasta tiedämme, että muinainen Kreikan kansa pyrki kehittämään niinhyvin ruumistansa kuin henkeänsä terveeksi ja sopusointuisaksi. Urheilu kuului kreikkalaisten kansalaiskasvatukseen. He eivät tienneet suurempaa iloa ja nautintoa kuin leikkiä ja urheilla ja pyrkiä toisten edelle k u n n o s s a. Kansalaisina oli heille urheilukunnon saavuttaminen ja säilyttäminen ylevä isänmaallinen velvollisuus. ...Ja tästä urheilua rakastavasta ja urheilevasta kansasta kasvoi terve ja voimakas. Se pystyi puolustamaan maatansa ylivoimaisen vihollisen hyökkäyksiä vastaan ja säilyttämään vapautensa. Mutta vähitellen poikettiin tuolta kuntokunnian ja velvollisuuden tieltä mukavuuden ja velttouden poluille. Suurimmaksi iloksi ja nautinnoksi tuli pitopöytien ääressä viruminen. ...Näin helleenit veltostuivat. Kunto rappeutui. Kansalla ei ollut edes halua, saatikka kykyä torjua vieraita valloittajia rajoiltansa, ja maan vapaus oli pian mennyttänsä."[269]

Aleksanteri Suuri oli esimerkillinen hallitsija ja kansanjohtaja: "Jälkimaailma on antanut hänelle nimen Suuri, sillä hän on mahtavimpia ja nerokkaimpia hallitsijoita, joista historia tietää kertoa." Hänen kerrotaan myös ammentaneen "luonteen jaloutta ja mielen lujuutta" monissa eri yhteyksissä Kalevalaan verratusta Kreikan muinaisrunoudesta. Hän oli myös hyvin tottunut reippaisiin voimaharjoituksiin, jotka tekivät hänet jo nuorena "rohkeaksi vaaroissa ja kestäväksi sotaretkillä" Aleksanterilla oli myös huonotkin puolensa, jotka suistivat hänet turmioon: "Hän tuli ylpeäksi eikä hillinnyt itseään. ...Itämaiset, hekumalliset tavat tarttuivat myöskin häneen. Niinpä hänen kerrotaan nauttineen paljon viinejä ja turmelleen ylellisellä elämällä terveytensä ja suistuneen ennenaikaiseen hautaan."[270]

Myös roomalaiset ovat joissain yhteyksissä ihailemisen arvoisia: "Roomalaisella kunnolla tarkoitettiin roomalaisten miesten ja naisten isänmaanrakkautta ja urhoollisuutta, lainkuuliaisuutta, kykyä hillitä itsensä vaarassa ja pidättyväisyyttä nautinnossa sekä rehellisyyttä."[271]

Edellä esitettyjen lainausten tarkoituksena oli osoittaa minkälaisia kansoja suomalaisten tulisi pitää esikuvanaan. Nämä kansat olivat esikuvia, jonka kaltaisiksi suomalaistenkin olisi syytä tulla. Sukukansojen lisäksi lähinnä vain läntisissä germaanisissa maissa sekä antiikin Kreikassa ja Roomassa nähtiin ihailemisen arvoisia asioita. Samalla muistettiin mainita, että Suomikin on kuulunut jo kaukaa historian hämärästä länsimaiseen germaaniseen sivistyspiiriin ollen siten antiikin sivistyksen suora perillinen. Vaikkei suomalaisten rodullista kuulumista germaaneihin voitu todistaa, kuuluivat suomalaiset oppikirjojen kuvauksissa ainakin henkisesti, kulttuurinsa kautta samaan ihmiskunnan valioiksi väitettyjen ryhmään.

---

[269] TYÖ JA ISÄNMAA 1926, 218. -Lauri Pihkala. Ä. (-alkup. harvennus).
[270] HAINARI-LAITAKARI, 1927 a, 34-35. H.
[271] HÄSTESKO 1931, 37. H.

4.2.2 Esikuvaksi kelpaamattomia kansoja

Liittämällä Suomi oppikirjan tekstissä länsimaiseen kulttuuripiiriin haluttiin tehdä selvä ero Itään, josta ei sitten olekaan paljon mitään hyvää kerrottavaa. Itä on täynnä varoittavia esimerkkejä ja vastenmielisyyksiä: Kertomuksen muotoon kirjoitetussa Mikael Soinisen ja AKS:n puheenjohtajan ja ryssävihaan vannoutuneiden Vihan Veljien keskushahmon Elmo Edvard Kailan maantiedon oppikirjassa kerrotaan venäläisistä mm. seuraavaa:

> "Lopultakin saavumme kylään. Aivan toisenlainen päältäpäin se on kuin meikäläiset kylät, leveän, likaisen raitin molemmin puolin talot ovat toinen toisensa vieressä. ...Talvitupaan astuessamme löyhkää vastaamme lian haju. Ja likainen, kurja tupa todella onkin. ...Ei meillä Suomessakaan kaikistaan ole puhtaudella ylpeiltävä, mutta ei Suomessa toki missään niin siivotonta ole kuin venäläisessä talonpoikaistuvassa. Likainen oli asukkaiden pukukin..."[272]

Tolvanen on maantiedon oppikirjassaan samoilla linjoilla kirjoittaessaan, että "Venäjä on Euroopan eniten takapajulle jäänyt osa. ...Ihmiset asuvat lehmien ja sikojen kanssa saman katon alla, vaikka tavallisesti eri huoneissa."[273]

Kosketuksesta venäläisten kanssa, saattoivat heidän huonot ominaisuutensa ja tapansa tarttua myös muihin. Monissa oppikirjoissa annetaan sellainen kuva, että venäläisillä olisi ollut historian tapahtumien yhteydessä joskus huono vaikutus heitä siveellisempiin ja kulttuurisellisesti kehittyneempiin suomalaisiin. Esimerkiksi Yrjö-Koskinen ja Voionmaa kirjoittavat Suomen sodasta seuraavasti: "...sodan aikaansaama siveellinen turmio oli hirvittävä. Inhoittavat taudit tulivat niin yleiseksi, että uuden hallituksen kiiruimman kautta täytyi ruveta järjestämään sairaaloita erikseen niitä potevia varten. Äpärälasten luku kasvoi peloittavasti niillä seuduin, missä vierasta sotaväkeä kauemmin majaili."[274]

Venäläisten tulon kerrotaan myös lisänneen rikoksellisuutta ja irtolaisuutta. Juoppouskin paisui tavattomaksi sodan seurauksena.[275] Laitakari kirjoittaa seuraavasti käsitellessään ensimmäisen maailmansodan aikaisia vallitöitä: "Kansamme siveellinen taso laski tänä aikana suuresti noiden linnoitus- eli "vallitöiden" vaikutuksesta ja kosketuksesta venäläisten sotilaiden kanssa."[276]

Venäjällä tapahtuneessa vallankumouksessa ja uudessa sosialistisessa järjestelmässä ei nähdä mitään hyvää: "Nykyisen järjestelmän seurauksena on Venäjällä myöskin ollut maanviljelyksen rappeutuminen ja pitkäaikainen nälänhätä."[277] "Venäjällä vallitsee kommunistinen yhteiskuntajär-

---

[272] SOININEN-KAILA 1928, 149. M.
[273] TOLVANEN 1927, 101. M.
[274] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 172. H.
[275] Ibid. 172.
[276] HAINARI-LAITAKARI, 1926, 240. H. -Laitakari oli uudistanut vuonna 1910 kuolleen Hainarin teoksen.
[277] FAVORIN 1927, 46. M.

jestys. Sen mukaan valtio omistaa kaiken maan, metsän, karjan ja muun omaisuuden. Hallitusmuoto on olevinaan kansanvaltainen. Mutta itse asiassa siellä vallitsee mitä ankarin harvainvalta."[278]

Negatiiviset, värikkäin sanamuodoin varustetut kuvaukset Neuvostoliiton oloista ja tapahtumista liittynevät Suomen omaan muutamia vuosia aiemmin käytyyn sisällissotaan. Oli tärkeää osoittaa sosialistinen järjestelmä täysin kelvottomaksi, ettei Suomessa enää haviteltaisi vastaavaa järjestelmää. Uinon (1989) mukaan nationalismia ruokki Suomessa vuoden 1918 tapahtumien jälkeen juuri suhde bolshevismiin, Neuvostovenäjään ja vallankumoukselliseen vasemmistoon. Esimerkiksi aitosuomalaisten piirissä nationalismin uskottiin voivan estää bolshevismin leviämistä Suomen rajojen sisäpuolelle.[279]

Neuvostoliittoa ja venäläisiä koskevilla kommenteilla onkin tutkituissa oppikirjoissa selvästi ideologinen luonne. Neuvostoliittoa koskeva informaatio on samalla kannanotto kommunismiin ja laajemmin myös sosialismiin. Kirjoittajat lukeutuivat itse enimmäkseen porvarillisten puolueiden kannattajiin, joille kommunismi ja bolsevismi olivat vastenmielisiä. Myös sortokaudet ja sisällissota olivat kirjantekijöiden tuoreessa muistissa, jolloin muistot johtivat joissain tapauksissa suoranaiseen venäläisvihaan ja jopa rasismiin.

Venäläisvihaa väitöskirjassaan käsitellyt Outi Karemaa (1998) kirjoittaa Toiseuden ja Itsen välisestä vastakkainasettelusta. Toiseuden luomisen vaiheita ovat Toisen leimaaminen viholliseksi, vihollisleiman oikeuttaminen ja Toisen mytologisointi kansakunnan periviholliseksi. Itsenäisyyden alkuvuosikymmenien vihattu Toiseus oli Suomessa Venäjä ja sen kansa. Venäläisten kuvaaminen vastenmielisiksi liittyi Karemaan mukaan vuoden 1918 sisällissodan traumaan.

Vielä sortovuosien aikaan venäläisvastaisuus oli kohdistunut vihattuun venäläiseen hallintovaltaan ja sen edustajiin, eikä rasistisesti kaikkiin venäläisiin. Saksalais-ruotsalaisen rotuajattelun leviäminen sivistyneistössä ja poliittisesti suuntautuneen kansanosan ylenkatse venäläisyyttä kohtaan loi kuitenkin pohjaa rasismille.

Vasta sisällissota muutti peruuttamattomasti suomalaisten suhtautumisen venäläisiin ja muokkasi kansallisuusstereotypiat ja venäläisvastaisuuden syväksi venäläisvihaksi ainakin valkoisten keskuudessa. Etenkin Akateemisen Karjala-seuran johdolla lietsotusta ryssävihasta tuli mystistä vihaa, jossa yhdistettiin isänmaanrakkaus ja Toista kohtaan tunnettu viha. Venäläisvihasta tuli isänmaallisuuden ja kansallisuustunteen mittari. Kaksikymmenluvulla kansan kokoaminen venäläisvastaisuuden aatteen alle oli Karemaan mukaan edullista jopa sosiaalidemokraateille, jotka sisällissodan jälkeisessä tilanteessa halusivat tulla hyväksytyiksi yhteiskunnassa.[280]

---

[278] AUER-MERIKOSKI 1939, 108. M.
[279] UINO 1989, 188.
[280] KAREMAA 1998, 196-199.

Venäläisvihan yhteydessä runsaasti käytetty venäläisten pilkkanimi "ryssä", ei esiinny kuin muutamia kertoja tutkituissa kirjoissa. Nämä kaikki maininnat ovat sellaisissa kirjoissa, joiden toimittamiseen on osallistunut AKS:n seniorijäsen E. N. Setälä.[281] Hän toteaa itse karjalaisista esimerkiksi seuraavasti: "Niin, "ryssiksi" niitä sanotaan, mutta eivät he ole juuri enemmän ryssiä kuin sinäkään. He ovat kyllä venäjän uskoa, mutta kansallisuudeltaan ovat he *karjalaisia*, itäsuomalaisten lähimpiä heimolaisia."[282] Kouluneuvos Alfred Salmela kirjoittaa saamelaisista ja toteaa, että "Lantalainen on samanlainen haukkumasana kuin lappalainenkin. Sitä lappalaiset käyttävät suomalaisista. Nämä molemmat ovat Lapissa samantapaisia halventavia sanoja kuin muualla "ryssä"."[283]

Sangen jyrkkää ja suorasukaista venäläisyys- ja kommunismivastaisuutta löytyy Hakalehto-Salmelan maantiedon oppikirjasta vuodelta 1931. Venäläisiä luonnehditaan teoksessa veltoksi ja kelvottomaksi kansaksi, joka ei osaa hoitaa asioitaan kunnolla. Kommunismi on pahentanut maan ongelmia entisestään:

> "Neuvostotasavalta ei kuitenkaan ole mikään oikea tasavalta. Kaikki valta on pienen valtiollisen ryhmän hallussa, joka itsevaltiaana hallitsee. Vain yksi puolue, bolsevikit (kommunistit) nauttii kansalaisoikeuksia. (Suomessa jokaisella täysi-ikäisellä ihmisellä on kansalaisoikeudet.)
>
> Kaikki Venäjän tuotantolähteet: pellot, metsät, kaivokset, tehtaat ja liikkeet ovat julistetut valtion omaisuudeksi. Tämä toimenpide on rappeuttanut Venäjän jo ennestäänkin veltosti hoidettuja elinkeinoja. ...Venäjän maa on suunnattoman luonnonrikasta. Mutta kansan tietämättömyyden ja velttouden takia jää suuri osa tulonlähteistä käyttämättä, ja usein nähdään nälkää. ...Kuitenkin Venäjä voisi olla Euroopan vilja-aitta jos maata hoidettaisiin kunnollisesti. On paljon seutuja, joiden talonpoika ei ymmärrä edes ojittamista ja lannoittamista. Nykyään tuottavat pellot keskimäärin vain neljänneksen siitä, mitä ne voisivat tuottaa.
>
> ...metsiä hoidetaan huonosti ja haaskataan tavattomasti. Suuret metsäpalot saavat raivota viikkomääriä. ...Teollisuus on rappiolla. Vaikka maassa on yllinkyllin raaka-aineita, ei voida itse valmistaa likimainkaan kaikkia tehdastuotteita, mitä tarvitaan. ...Kauppa on aivan vähäpätöistä siihen verrattuna mitä se oli ennen maailmansotaa. ...Rautatieverkosto on hyvin harva, vaikka Venäjälle olisi helppo rakentaa rautateitä."[284]

Auer-Merikosken maantiedon oppikirjan tekstissä Neuvostoliiton oloja sekä venäläisen kansan luonnetta ei esitetä aivan niin huonossa valossa kuin monissa muissa. Heidän kirjassaan käytetään kuitenkin kuvitusta hyvin tehokkaasti. Teoksen kuvat ovat muihin kirjoihin verrattuna isoja ja melko laadukkaita. Neuvostoliiton yhteydessä on mm. kuva kodittomista lapsista Venäjällä, jotka makaavat huoneen nurkassa ryysyihin pukeutuneena.[285] Kuvalla halutaan osoittaa Suomen lapsille millainen on lasten osa sosialistisessa Neuvostoliitossa.

Hainarin-Laitakarin historian oppikirjassa törmätään suorastaan hämmästyttävään asiaan. Kokoomuslaisen Laitakarin kuvaus Venäjän vallankumouksesta sisältää antisemitismiä:

---

[281] SUOMEN KIRJA II 1925, 9. -Kasimir Leino. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, 66. Hannes Salovaara. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 205. -Kyösti Vilkuna. Ä.
[282] SUOMEN KIRJA I 1925, 168 -E. N. Setälä. Ä. (alkup. kursivointi).
[283] UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, 84. Alfred Salmela. Ä.
[284] HAKALEHTO-SALMELA 1931, 126-129. M.
[285] AUER-MERIKOSKI 1939, 111. M.

"*Vallankumous Venäjällä jatkui* ja kehittyi yhä jyrkempään *vasemmistosuuntaan.* Väliaikainen hallitus kukistettiin ja vallan anastivat jo muutaman kuukauden perästä *juutalaisten johtamat kommunistit* eli bolsevikit. Koko valtakunta oli hajoamistilassa."[286] Tämän oppikirjan tarjoaman tulkinnan mukaan Venäjä ajautui siis turmion tielle nimenomaan juutalaisten luotsaamana. Samassa oppikirjassa todetaan sisällissodan jälkeisestä Suomen tilanteesta kerrottaessa, että Suomen työväenliike on sodan jälkeen tyyntynyt ja tasoittunut "juutalais-venäläisten bolshevikkien kanssa yhä veljeileviä kommunisteja lukuunottamatta".[287]

Laitakarin maininta juutalaisten johtamista kommunisteista vallankumousta suorittamassa poistettiin oppikirjan myöhemmistä painoksista vuodesta 1928 lähtien. Nummilan (1997) mukaan ainakin juutalaisiin kohdistuviin huomautuksiin suhtauduttiin oppikirjoja tarkastaneessa kouluhallituksessa varauksellisesti. Esimerkiksi vuonna 1937 erään käsikirjoituksen asiantuntijalausunnossa pidettiin ilmaisua "*saksalais-juutalainen Karl Marx*" rotua halventavana.[288]

Laitakari ei ole kuitenkaan ainoa, joka nostaa juutalaiset esiin negatiivisessa valossa. Hakalehto-Salmelan maantiedon oppikirjassa on myös eräs lause, joka voidaan tulkita juutalaisvastaiseksi kannanotoksi. Puolan juutalaisista kirjoitetaan seuraavasti: "Juutalaisia on paljon kaupungeissa. He työntyvät etualalle kaikkialla ja valtaavat kaupan ja teollisuuden."[289] Tekstin käyttämät termit *työntyä etualalle* ja *vallata* eivät ole tässä yhteydessä positiivisessa merkityksessä.

Tolvasen maantiedon oppikirjassa kerrotaan puolestaan puolalaisten ja juutalaisen työväen asuttamien Varsovan kaupunginosien olevan rumia ja siivottomia. Tolvanen toteaa myös Puolan enimmäkseen käsityöllä ja kaupalla itseään elättävien kolmen miljoonan juutalaisen olevan valistuksessa hyvin takapajulla.[290] Edellisten kohtien lisäksi varauksetta amerikkalaista yhteiskuntaa ihaileva Tolvanen mainitsee juutalaisten olevan vihattuja Yhdysvalloissa erikoisuutensa vuoksi.[291]

Nämä yksityiskohdat todistavat osaltaan sen, että antisemitismi oli laajalle levinnyt ilmiö. Vaikka Suomessa ei koskaan ole merkittävää juutalaisväestöä ollutkaan, suhtaudutaan suomalaisissakin oppikirjoissa jostain syystä nuivasti juutalaisiin esim. tuomalla esiin erilaisia negatiivisia seikkoja. Ehkäpä nämä tekstikatkelmat selittyvät lähinnä kirjantekijöiden mahdollisesti käyttämien itä- ja keskieurooppalaisten lähteiden pohjalta. Ja toisaalta sillä, että kommunismi saatettiin samaistaa juutalaisuuteen.

---

[286] HAINARI-LAITAKARI 1926, 243. (alkup. kursivointi). H.
[287] Ibid. 232.
[288] NUMMILA 1997, 87.
[289] HAKALEHTO-SALMELA 1931, 125. M.
[290] TOLVANEN 1927 98-99. M.
[291] TOLVANEN 1928, 100. M.

Kaikki neljä edellä referoitua juutalaisista negatiivisia seikkoja esiintuovaa kohtaa oli kirjoitettu ennenkuin Adolf Hitler ja hänen aatteensa olivat Suomessa, saatikka kovin laajasti muuallakaan kuuluisia. Juutalaiset ovat tunnetusti joutuneet kärsimään äärinationalismista enemmän kuin mikään muu ihmisryhmä.

Puolalaiset esiintyvät oppikirjoissa hieman positiivisemmassa valossa kuin muut slaavilaiset kansat: "Puolalaiset ovat kaunista, iloista, huoletonta kansaa, jotka viljelevät maatansa ja rakentavat tehtaita paremmalla menestyksellä kuin venäläiset."[292] Ehkäpä puolalaisia kohtaan tunnettiin jonkin verran sympatiaa, sillä hekin olivat suomalaisten lailla kärsineet venäläisten sortoa, ja itsenäistyneet samaan aikaan suomalaisten kanssa.

Maantiedon oppikirjan kohta, jossa käsitellään Balkanin oloja, saattaisi soveltua ainakin osin nykyisiinkin oppikirjoihin: "Balkanin niemimaalla, joka on niin hajanaista, sikinsokin vuorien ja laaksojen uurtamaa, nuo monet eri kansat, jotka useimmat ovat slaavilaista juurta, eivät sulautuneet toisiinsa yhdeksi kansaksi eivätkä liioin voineet rauhassa elää. He jatkoivat taisteluita ja vainoja keskenään ja jatkavat vieläkin. Sodissa hävitetään kaupungit, sillat, pellot, kaikki, ja maa on rappiolla, kansa köyhää. ...Suurin syy Balkanin maiden kurjuuteen on kuitenkin turkkilaisissa."[293] Aro luonnehtii maantiedon oppikirjassaan turkkilaisia seuraavasti:

> "He ovat luonteeltaan vakavia, tyyniä, raittiita, vaatimattomia ja kärsivällisiä sekä rehellisiä, mutta kaikkiin uudistuksiin vastahakoisia. Sivistystä he eivät harrasta, vaikka he kyllä olisivat lahjakkaita. ...Jo turkkilaisten uskonto "sallimukseen" luottaminen vaikuttaa, etteivät he katso tarpeelliseksi liiaksi ponnistaa voimiaan, koska kaikki kuitenkin käy niinkuin on edeltäkäsin määrätty. ...Länsimaisten alituinen puuha ja levottomuus on hänestä kovin joutava, jopa käsittämätön. Eurooppalaisia hän halveksiikin oikein täydestä sydämestään. Tällaisen velton kansan keskuudessa ovat tietenkin elinkeinot alhaisella kannalla."[294]

Turkkilaisten huono kuva oppikirjoissa johtunee osaltaan siitä, että Turkki oli tunnettu pitkään Suomen Suuriruhtinaskunnassa emämaan, Venäjän vihollisena. Negatiiviset arviot vanhasta islaminuskoisesta vihollismaasta jäivät todennäköisesti elämään kirjoittajien mieliin ja heidän käyttämiinsä lähdeteoksiin. Myös italialaiset ovat turkkilaisten tapaan huono esikuva:

> "Italiassa ei ole turkkilaisia ollut isännöimässä ja asukkaat ovat sulautuneet yhdeksi kansaksi, italialaisiksi, eivätkä niin ollen sodi keskenään. Mutta eivät italialaisetkaan välitä työnteosta, vaan koettavat päästä niin vähällä kuin suinkin. Monet heistä eivät tee kerrassaan mitään, hankkivat elatuksensa kerjäämällä maanmiehiltään ja varsinkin niiltä lukemattomilta ulkomaalaisilta, jotka Italiaan tulevat nauttimaan sen kauniista ja merkillisestä luonnosta ja ihailemaan sen vanhoja rakennuksia ja taideteoksia."[295]

---

[292] SOININEN-KAILA 1928, 153. M.
[293] Ibid. 208-209. M.
[294] ARO 1929, 132-133. M.
[295] SOININEN-KAILA 1928, 209. M.

Eräs vanhoista Länsi-Euroopan suurvalloista, Ranska, on oppikirjojen kuvauksissa jäämässä muista jälkeen. Ranskaa ei käsitellä yhtä myönteisessä sävyssä kuin vaikkapa Saksaa tai Englantia. Tärkeimmäksi syyksi Ranskan taantuviin oloihin mainitaan mm. se, ettei Ranskan kansa enää kasva. Syntyvyys siellä on paljon alhaisempi kuin muissa maissa. "Siitä syystä Ranska jää muista maista takapajulle."[296]

Kun maantiedon oppikirjoissa päästään käsittelemään muita kuin valkoisen rodun kansoja, alkaa niissä esiintyä suorastaan rasistisia kannanottoja. Esimerkiksi Auer-Merikosken maantiedon oppikirjassa on kuvat kolmesta päärodusta: valkoisesta, mongolista ja neekeristä. Valkoisten edustaja on vaalea nainen. Muut eivät ole häneen verrattuna yhtä edustavia.[297]

Sama kirja on muutenkin muita enemmän rotujen esittelyn yhteydessä (samoin kuin Neuvostoliittoa käsiteltäessä) erikoistunut kuvilla vaikuttamiseen. Teoksessa on kuva mustista naisista joiden huulet on venytetty. Tulos näyttänee tavallisen suomalaisen näkökulmasta sangen epämiellyttävältä, mutta kuvatekstissä kerrotaan neekerien pitävän tätä muotia erityisen kauniina. Samalla sivulla todetaan toisen kuvan tekstissä savimajojen muodostaman neekerikylän pihamaalla kuivattavan heinäsirkkakasaa neekerien herkuksi.[298] Näillä maininnoilla ja kuvilla haluttiin ilmeisesti osoittaa mustan rodun henkinen ja sivistyksellinen alamittaisuus.

Kuvaukset Afrikan kansojen elämästä sisältävät rankkoja stereotypioita. Oikeistolainen Mikael Soininen ja äärioikeistolainen E. E. Kaila esittävät maantiedon oppikirjassaan epätieteellistä, rasistista hölynpölyä afrikkalaisten ulkomuodosta ja tavoista:

> "Ensi näkemältä neekerit tekevät sangen oudon vaikutuksen. Iho on väriltään musta, mustanharmaa tai mustanruskea ja siitä lähtee voimakas, tottumattomalle vastenmielinen, ammoniakin tapainen haju. Lyhyt, musta tukka on kihara kuin lampaanvilla, nenä litteä, huulet paksut, kädet ja jalat pitkät ja hoikat -monella ei esim. ole pohkeita lainkaan. ...Pääkallo on tavattoman luja. Sellainen isku päähän, joka paikalla tuperruttaisi eurooppalaisen, ei vaikuta neekeriin vähääkään. ...*neekeri ei koskaan tee työtä, kun hänellä vain on tarpeeksi syömistä.* ...Koska luonto on Afrikassa niin rikasta ja runsas-antimista, pääsee neekeri hyvin vähällä työllä."[299]

Jotuni tietää mustista maantiedon oppikirjassaan mm. seuraavaa:

> "Neekeri on luonteeltaan turhamainen. Hän on hyvin komeileva ja käyttää monenlaisia koristeita. ...Asunnot ovat likaiset ja likaiset ovat myöskin vaatteet, mikäli niitä pidetään. ...Hengenlahjat eivät ole kehuttavat. Laskennon oppiminen on hyvin vaikeaa, ja uskonnon oppiminen käy hitaasti. Lähetyssaarnaaja saa opettaa neekerille vuosikausia kristinopin ensi perusteita, ennenkuin voi kastaa hänet. Sitkeällä työllä on kuitenkin saatu perustetuksi seurakuntia sinne tänne. Sitä työtä ovat kaikki Euroopan kansat kannattaneet."[300]

---

[296] Ibid. 188.
[297] AUER-MERIKOSKI 1939, 205. M.
[298] Ibid. 1939, 252.
[299] SOININEN-KAILA 1928, 245-246. M.
[300] JOTUNI 1937, 171. M.

Maantiedon oppikirjassaan professori Leiviskä luonnehtii mustaa rotua kutakuinkin samaan tyyliin kuin muutkin, mutta ei ole samaa mieltä älykkyyden suhteen: "Neekerit ovat luonteeltaan iloisia ja huolettomia ja pitävät paljon soitosta ja meluavista leikeistä. Luonteenomaista on vähäinen työhalu, mutta suuri itsekkyys ja epäluotettavuus sekä lapselliseen hyväntahtoisuuteen liittyvä, äkkiä puhkeava julmuus. Aistimet ovat terävät, kuten luonnonkansoilla yleensä, eivätkä henkiset kyvytkään ole niin heikot kuin usein arvellaan."[301]

Toisesta eurooppalaisten alistamasta rodusta, intiaaneista mainitaan, että "Intiaanit ovat jokapäiväisessä elämässään hyväntahtoisia, vakavia ja rauhallisia. Mutta vihassaan he ovat raakoja ja verenhimoisia. He nauttivat kidutuksesta ja kostavat säälittä loukkauksen. Luonto on antanut heille terävän näön ja tarkan kuulon. Sitä paitsi he ovat kekseliäitä, sukkelia ja viekkaita, joten he aikoinaan olivat eurooppalaisille uudisasukkaille sangen vaarallisia."[302]

Maantiedon oppikirjoissa erityisesti mustat vaikuttavat paljon alhaisemmalta rodulta kuin valkoiset. Heidät kuvataan lapsellisena, likaisina ja miltei eläimen kaltaista alkeellista elämää viettävinä. Harva suomalainen olikaan itse omin silmin nähnyt mustia. Tuskimpa kovin moni oppikirjojen kirjoittajistakaan. Kun kyseessä on täysin vieras maanosa sekä ulkonäöltään ja kulttuuriltaan erilainen ihmisrotu, suhtauduttiin siihen useimmille ihmisille luonteenomaisella tavalla eli epäilevästi ja vierastaen. Monet Afrikan olojen kuvauksista perustuivat osin ilmeisesti pelkkiin kuulopuheisiin, joita esimerkiksi merimiehet olivat vuosisatoja levittäneet.

Karemaan (1998) mukaan kansallisia stereotypioita on käytetty tukemaan ja oikeuttamaan mm. nationalistisia päämääriä. Kansalliset stereotypiat tai rotustereotypiat eivät kuitenkaan usein heijasta niiden kohteena olevan kansan todellisia ominaisuuksia, vaan ne ovat yksinkertaistettuja ja usein vääristeleviä, perustuen enimmäkseen huhuihin ja anekdootteihin. Eurooppalaisten rotuennakkoluulojen historiassa keskeistä on ollut ajatus Toisesta joka on Itsen vastakohta, eräänlainen vääristynyt peilikuva. Toinen on kuvattu jollakin tavalla vastenmieliseksi, epänormaaliksi ja sivistymättömäksi, jotta sen avulla olisi helpompaa määritellä Itsen normaalius ja sivistyneisyys.[303]

Historian tapahtumien yhteydessä nationalismin negatiivinen puoli on tunnetusti saavuttanut huipentumansa rotuteorioiden ja rasististen ajatusten ja niitä seuranneiden tekojen yhteydessä. Äärinationalistit ovat pitäneet omaa kansaansa ja rotuaan parempana ja elinkelpoisempana kuin muut. Toisia on pidetty jopa uhkana. Tämä on tunnetusti johtanut traagisiin seurauksiin. Koska oppikirjat lukivat suomalaiset germaanikansojen veroisiksi, esiintyivät kaikki muut maailman kansat kuvauksissa alempiarvoisina. Muut rodut olivat sitä alempiar-

---

[301] LEIVISKÄ 1930 b, 61. M.
[302] JOTUNI 1937, 187. M.
[303] KAREMAA 1998, 10, 196.

voisempia mitä kaukaisempia ja eksoottisempia ne olivat. Suomalaisten naapurit, venäläiset kuvattiin myös erityisen negatiivisessa valossa. Venäläiset ja heidän poliittinen järjestelmänsä olivat suorastaan suomalaisten vihollisia.

Omaa itseään voi ymmärtää esimerkiksi tarkkailemalla toisia ihmisiä. Kuten aiemmin todettiin, jotkut kansat olivat sellaisia, joista suomalaisten tulisi ottaa mallia. Värikkäiden ja joskus myös rankasti vieraita kulttuureja arvostelevien ja pilkkaavien tekstien tarkoituksena oli taas mitä ilmeisemmin osoittaa millaisia suomalaiset eivät ole ja millaisiksi he eivät saa tulla. Toisaalta lapsille suunnatussa tekstissä on varmaankin pyritty mahdollisimman kiinnostavaan ja helppotajuiseen ilmaisuun, jolloin tämä pyrkimys voi tuoda mukanaan tavallista "väritetympiä" kuvauksia.[304] Värikkään ilmaisun taustalla ei siis aina ole välttämättä kiihkeätä ideologiaa.

4.2.3 Suomen viholliset

Nationalismin aatteen kannalta on tärkeää tuoda esiin, ja jopa keinotekoisesti luoda erilaisia uhkakuvia. Jotkin kansat olivat huonoja esimerkkejä. Jotkin niistä ja niiden edustamista aatteista ja tavoista olivat oppikirjoissa jopa niin huonoja, että ne muodostivat jopa suoranaisen uhan Suomelle ja muullekin sivistyneelle maailmalle. Oppikirjoja lukevat lapset haluttiin saada tiedostamaan Suomen uhattu asema ja velvollisuus suojella kukin omine kykyineen isänmaata ja jopa koko muuta samoja arvoja edustanutta maailmaakin.

Oppikirjojen suuressa arvossa pitämien muinaisten aikojen todetaan olleen hyvin sotaisat. Silloin jokaisen miehen tuli turvata omaan voimaansa. Tämän vuoksi jokainen suomalainen mies oli soturi. Hän kantoi kaksiteräistä miekkaa, keihästä sotatapparaa ja puista kilpeä.[305] Suomalaisten kerrotaan olleen pakanuuden aikana usein riidoissa keskenään: "Muistamatta ja tuntematta, että olivat samaa kansaa, levittivät heimot silloin hirveää hävitystä toistensa keskuuteen."[306] Tästä syystä suomalaisten todetaan olleen myös heikkoja puolustamaan itseään muita kansoja vastaan. Yhtenäisen valtakunnan puute haittasi maan puolustusta.[307] Tämän asian mainitseminen voidaan nähdä varoittavana rinnastuksena itsenäisyyden alun tapahtumille, jolloin yhtenäisyyden tärkeys unohdettiin ja suomalaiset jakaantuivat kahteen toisilleen vihamieliseen leiriin.

Kaikkein vaarallisin uhka tuli muinaisinakin aikoina oppikirjojen kuvauksissa kuitenkin maan ulkopuolelta. Esimerkiksi viikinkien ryöstöretkien vuoksi oli suomen rannikko paka-

---

[304] NUMMILA 1997, 8.
[305] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 18. H.
[306] SOININEN-NOPONEN, 1932, 57. H.
[307] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 62-63. H; YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 18. H; HÄSTESKO 1929, 50. H.

nuuden loppuaikoina miltei asumatonta. Vesistöjä pitkin viholliset pääsivät usein etenemään pitkällekin sisä-Suomeen. Tällöin oli suomalaisten peräännyttävä turvapaikkoihinsa joita olivat mm. linnavuoret, joita sitten puolustettiin sankarillisesti.[308]

Urho Karhumäki[309] ei kuitenkaan usko, että muinaiset suomalaiset olisivat perääntyneet mahtavienkaan vihollisten edestä: "Esi-isiemme taistelu ulkoista vihollista ja luonnonvoimia vastaan oli rakkautta tuskassa ja vaivassa. Kun vihollispartio ilmestyi kylään tai viikinkilaiva rannikolle, ei pitkiä puheita pidetty. Jokainen mies lähti vastaan, vain pelkurit ja luihut hiipivät metsiin ja piilopaikkoihin."[310]

Vihollisen hyökkäyksen varalle tuli valmistautua jo hyvissä ajoin: Muinaissuomalaisen miehen kerrotaan jo omaa pientä pirttiään rakentaessa ottaneen huomioon vihollisen mahdollisen hyökkäyksen. Oven kynnys nimittäin jätettiin korkeaksi ja aukko pieneksi, jolloin myös yksin kotiin jäänyt vaimo saattoi paremmin pitää puoliaan vainolaisen pyrkiessä sisään.[311]

Historian oppikirjojen mukaan suomalaiset eivät kuitenkaan olleet varhaishistoriansa aikana passiivista kansaa, joka alituiseen olisi ollut pelkästään hyökkääjien armoilla. Suomalaiset osasivat myös itse kostaa kokemansa vääryydet mm. hyökkäämällä naapureidensa kimppuun. Suomalaisten kerrotaan suosineen erityisesti merihyökkäyksiä, joita tehtiin suurilla sotapursilla. Erityisen kuuluisana retkenä mainitaan karjalaisten 1187 tekemä hyökkäys Ruotsiin, jolloin he hävittivät perinjuurin ruotsalaisten mahtavimman kaupungin Sigtunan.[312]

Suomi tuli sitten aikanaan liitetyksi Ruotsiin ja oppikirjojen mukaan siinä yhteydessä myös *länsimaisten sivistysvaltioiden* joukkoon. Tämän jälkeen taistelu *barbaarista Itää* vastaan on kantava teema kirjoissa. Keskiajan sotia käsiteltäessä eräänlaisena mallisuomalaisena sankarina esitellään pitkänvihan aikuinen pohjalainen Pekka Vesainen, joka teki julmia hävitysretkiä kokoamiensa kotiseutunsa rohkeimpien miesten kanssa vihollisen maahan. Hänen kerrotaan saaneen suuria ryöstösaaliita ja hävittäneen mm. Petsamon luostarin niin perinpohjin ettei se milloinkaan enää noussut samalle paikalle.[313] Luostarin hävittäminen oli tämän kuvauksen mukaan sankarillinen teko. Se oli sankarillinen teko varmaankin vain siksi, että sotatoimi suuntautui idän periviholliseen vastaan.

---

[308] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 18. H.

[309] Urho Johannes Karhumäki (1891-1947) oli kansakoulun opettaja ja kirjailija joka julkaisi useita hieman jäykällä tyylillä kirjoitettuja kansankuvauksia. Hänen kirjoituksilleen oli tyypillistä taitava juoni ja terve ote elämään sekä rakkaus maahan. Karhumäki toimi Nuoren voiman liiton johtajana 1938-1947.

[310] KIRJALLISUUTTA LAPSILLE V 1931, 92. Urho Karhumäki. Ä.

[311] MANTERE-SARVA 1927, 54. H.

[312] Ibid. 57; YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 18-19. H; HAINARI-LAITAKARI 1926, 46-48. H. Ks. myös HÄSTESKO 1929, 52. H.

[313] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 91.H. Ks. myös MANTERE-SARVA 1927, 176. H: Sama kertomus, mutta ei mainintaa luostarista.

Suomen vanhoilla linnoilla todetaan olleen keskiajalta lähtien keskeinen asema Suomen puolustuksessa. Viipurin linnasta kirjoitetaan näin: "Ei se ole niin monitorninen kuin Olavinlinna, mutta vartiopaikallaan Suomenvedenpohjan ja Viipurinlahden välissä se on suojannut enemmän kuin Olavinlinna maatamme idän raakalaisvaltaa vastaan jo ennen. Ja aivan viime aikoinakin se on ollut sodan jaloissa. Se on ollut Suomen luja muuri, se, kuten koko Karjalakin."[314] Hannes Salovaara on samoilla linjoilla kertoessaan Knut Possesta ja Viipurin pamauksesta ja totedeten, että "Kyllä täältä Viipurista on monta kertaa sen jälkeenkin anettu ryssälle kiireinen matkapassi,...".[315] Edellisten lainausten ilmaisuilla "*viime aikoinakin*" ja "*monta kertaa sen jälkeenkin*", viitataan ilmeisesti vuoden 1918 sotaan, jonka vastapuoleksi halutaan nimenomaan kuvata Venäjä.

Suomalaisten mainitaan joutuneen monesti puolustamaan eri puolilla Eurooppaa Ruotsin "suurvalta-asemaa ja sotilaskunniaa". Tällöin jäivät usein omat rajat suojaa ja turvaa vaille: "Vanhojen periviholliset, s. o. venäläisten hyökätessä täytyi puolustusjoukkoja haalia niistä miehistä ja nuorukaisista, yksinpä koulupojistakin, mitä käsiin saatiin. Suomen ollessa suojamuurina levotonta ja raakaa itää vastaan, säästyi Ruotsi hävitykseltä ja oli turvassa."[316]

Hainari-Laitakari ovat sisällyttäneet kirjaansa kertomuksen esimerkillisen sankarillisesta koulupojasta Pertti Simonpojasta, joka oli oman elämänsä uhraten johdattanut suomalaiset voittoon maahan hyökkäävistä ylivoimaisista venäläisistä 1656.[317] Samankaltaisia isänmaan vuoksi uhrautumista ihailevia tarinoita ja runoja on myös muutamissa muissa kirjoissa.[318] Tällaisten kertomusten tarkoituksena oli ilmeisesti osoittaa niitä lukeville koululaisille, että maanpuolustus on asia, jonka eteen jokainen voi ikään katsomatta antaa oman tärkeän panoksensa. Isänmaan edestä kaatuminen on kunniakasta.

Suomen ensimmäisenä sisällissotana pidettyä nuijasotaa läpikäydään laajasti tutkituissa historian oppikirjoissa. Heikki Ylikangas väittää kiistellyssä "Nuijasota"-teoksessaan itsenäisyyden alkuvuosikymmenten suomalaiskansallisen historiankirjoituksen olleen vain aatelin etuja ymmärtävää käsiteltäessä Suomen ensimmäistä sisällissotaa. Talonpoikia pidettiin hänen mukaansa isänmaanpettureina. Ylikankaan mukaan samat vääristyneet Renvallilaiset tulkinnat ovat näkyneet noista ajoista näihin päiviin asti myös koulukirjoissa.[319]

Ylikankaan väite ei kuitenkaan näytä pitävän paikkaansa ainakaan tämän tutkimuksen aineiston perusteella. Tutkituissa kansakoulun oppikirjoissa painotetaan pitkän sotakauden ja linnaleirin talonpojille aiheuttamaa rasitusta. Talonpoikien *oikeutettuja* valituksia ei kuunneltu, jolloin he lähtivät itse ase kädessä hakemaan itselleen oikeutta. Oppikirjat eivät

---

[314] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE II 1930, 198. -Kaarlo Hänninen. Ä.
[315] UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, 66. Hannes Salovaara.
[316] HAINARI-LAITAKARI 1927 b, 19. H.
[317] Ibid. 19-20.
[318] Ks. esim: MANTERE-SARVA 1927, 215. H: Svante Horn; SUOMEN KIRJA I 1925, 48-49. -Kasimir Leino Ä: Kustaa II Adolf; SUOMEN KIRJA I 1925, 49-50. -Arvi Jännes. Ä: Hakkapeliitta.
[319] YLIKANGAS 1996, 13-14.

tulkitse asiaa siten, että kyse olisi ollut talonpoikien henkisestä jälkeenjääneisyydestä johtuneesta ajatuksen katkoksesta, kuten Ylikangas väittää niiden tulkitsevan.

Esimerkiksi Juva-Merikoski-Salmelan kirjassa tätä sotaa pidetään *Talonpoikain vapaustaisteluna.*[320] Erityisen arvolatauksen omaavan *vapaus*-termin käyttäminen tässä yhteydessä on osoitus sodan oikeutettuna pidetystä luonteesta. Saman kirjan mukaan nuijasodan jälkeen Kaarle IX tuli Suomeen rankaisemaan Suomen aatelia. "Suomen talonpojat rakastivat suuresti Kaarle-kuningasta, sillä hän katsoi heidän parastaan. ...Talonpoika tiesi, että hän kaikessa voi turvautua kuninkaan apuun. Sen tähden Kaarle IX saikin Suomen talonpojilta nimen "*hyvä kuningas*"."[321]

Myös jotkin muut hallitsijat ovat ylistettyjä samassa kirjassa. Ruotsin kuningas Kaarle kahdettatoista pidetään sankarina joka hoiti nuoruuden innolla valtakuntansa asioita. Sankarikuninkaan väitetään saavuttaneen venäläisistä suomalaisten avulla loistavia voittoja. Kaarle ei kuitenkaan Suomesta välittänyt vaan lähti valloittamaan Norjaa jättäen suomalaiset taistelemaan yksin venäläisiä vastaan.[322] Hästeskon mukaan Suomen unohtanut Kaarle XII oli "...sankari, jota nuoriso ihailee, mutta hallisijaksi hän ei kelvannut".[323]

Iso viha mainitaan oppikirjoissa "kauheimmaksi" ajaksi jonka suomalaiset ovat koskaan kokeneet. Venäläisten harjoittamista julmuuksista on kirjoissa laajoja kuvauksia.[324] Venäläisten todetaan olleen yhä vieläkin sodankäyntitavoiltaan muista sivistyneimmistä maista jäljessä: "Suuren pohjan sodan aikana olivat venäläiset yhä muita raaempia. Heidän sotajoukoissaan oli silloin vielä pakanoita, jopa kertomusten mukaan ihmissyöjiäkin. Kaikkialla Suomessa he tekivät raakaa väkivaltaa: Polttivat taloja, kyliä ja useita kirkkojakin, ryöstivät mitä löysivät, kiduttivat ja tappoivat rauhallisia asukkaita -vanhuksia ja pieniä lapsiakin -veivät ihmisiä mukanaan, jopa myivät heitä orjiksikin. Ihmishengen arvo oli silloin pieni."[325]

Edellisessä lainauksessa kirjoitettiin venäläisten joukossa olleen "*kertomusten mukaan*" jopa ihmissyöjiä. Koululainen ei osaa verrata kovinkaan hyvin erilaisten lähteiden luotettavuutta, joten kertomustenkin perusteella kuullut asiat voidaan hyvinkin ottaa tosina, siinä missä asiakirjatiedotkin. Edellisenkaltaisten asioiden mainitseminen oppikirjoissa oli tarkoitushakuista. Siten venäläiset saatiin todellakin näyttämään vastenmieliseltä viholliskansalta.

Kaikissa historian oppikirjoissa luonnehditaan isoa vihaa raskaimmaksi ajaksi, jonka Suomen kansa on joutunut kokemaan. "...ja kaameana sen muisto on kansan kesken säilynyt

---

[320] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 144-145. H. Ks. myös esim: UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, 43-44. Ä; HAINARI-LAITAKARI 1926, 123-125. H; YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 92-94. H; HÄSTESKO 1929, 111-115. H.
[321] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 146-147. H.
[322] Ibid.163-165.
[323] HÄSTESKO 1929, 133. H. Ks. myös esim. SOININEN-NOPONEN 1929,88-89. H.
[324] MANTERE-SARVA 1927, 214. H; HAINARI-LAITAKARI 1926, 152-153. H; FORSMAN-VAARA 1928, 154-155. H; YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 130-133. H; HÄSTESKO 1929, 134-135. H. HÄSTESKO 1931, 165-166. H; KUUSI 1932, 136. H.
[325] FORSMAN-VAARA 1928, 154. H.

meidän päiviimme saakka."[326] Hainarin-Laitakarin mukaan kansan hätä ja kurjuus oli ison vihan aikana suuressa osassa maata sanoin kuvaamaton. Tämä johti heidän tulkintansa mukaan siihen, että: "Venäläisviha juurtui entistäkin voimakkaammaksi saloseutujemme asukkaiden mieliin. Missä voitiin, kostettiin venäläisille säälimättä. ...Vuosisatoja kestänyt länsimaisen sivistyksen levittämistyö näytti maassamme ainaiseksi päättyneen ja tilalle tulleen aasialaisen sorron ja villeyden tila."[327]

Suomalaiset osoittivat historian oppikirjojen mukaan urheaa isänmaallisuutta Suomen sodan aikaan. Vihollinen yritti mm. propagandan avulla turhaan houkutella suomalaisia puolellensa, joiden kerrotaan pysyneen lailliselle esivallalleen horjahtamattoman uskollisena. Vänrikki Stoolin tarinoiden innostamissa kertomuksissa Suomen sotaväen väitetään rientäneen innolla isänmaatansa puolustamaan. Monet sotilaat esiintyvät oppikirjoissa esimerkillisiä sankareina kuten "uljas kenraali Klercker". Mutta kuninkaan määräämä ylipäällikkö kreivi Klingspor oli toista maata. "Tämä pelkuri mies ei muuta ajatellut kuin pakoa, vaikka sotaväkemme hehkui taisteluinnosta ja vanha Klercker pani harmaan päänsä pantiksi taistelun onnistumisesta." Myös Viaporin linnoituksen komentajaa Cronstedtia pidetään pelkurina joka petti velvollisuutensa antautuessaan taisteluitta.[328]

Alkuhämmennyksen jälkeen alkoi kuitenkin Suomen armeijan "voittokulku" etelää kohti. Tätä kuvataan ihailevaan sävyyn historian oppikirjoissa. Oppikirjoissa korostetaan erityisesti tiettyjen johtajien kuten Sandelsin ja von Döbelnin urhoollisuutta ja neuvokkuutta.[329] Urheat johtajat pesivät pois Suomen armeijasta sen "...pelkuruuden ja kykenemättömyyden häpeätahran, jonka tähänastinen sodankäynti oli sen maineeseen heittänyt".[330] Suomalaisten "lyhyt, mutta loistava voittokulku" aiheutti sen, että "armeijamme kunnia oli siten pelastettu ja kansamme arvo kohosi voittajienkin silmissä".[331]

Yrjö-Koskisen ja Voionmaan mukaan Suomen sodasta kertovat "Vänrikki Stoolin tarinat ovat kohottaneet Suomen sodan ylevimpäin isänmaallisten muistojemme joukkoon. Onhan tuo sota antanut niin monia ja kauniita todistuksia soturiemme ja koko kansamme velvollisuudentunnosta, urheudesta, uhrautuvaisuudesta ja isänmaanrakkaudesta."[332] Tunnustuksena Venäläisille he mainitsevat, että sodankäynti Suomen sodassa oli aikaisempiin sotiin verrattuna paljon inhimillisempää. Venäläiset päälliköiden ker-

---

[326] HÄSTESKO 1929, 134-135.H. Ks. myös FORSMAN-VAARA 1928, 155. H.
[327] HAINARI-LAITAKARI 1926, 152-153. H.
[328] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 166-167.H. Ks. myös esim: SOININEN-NOPONEN 1929, 70. H; MANTERE-SARVA 1927, 255-256. H.
[329] Ks esim. FORSMAN-VAARA 1928, 184. H.
[330] SOININEN-NOPONEN, 1929, 70. H.
[331] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 171. H.
[332] Ibid. 171.

rotaan pitäneen hyvää kuria joukoissaan ja suojelleen ja säästäneen parhaansa mukaan Suomen asukkaita.[333]

Historian oppikirjoissa Aleksanteri III ja hänen edeltäjänsä esiintyvät oikeamielisinä hallitsijoina, jotka eivät halunneet pahaa suomalaisille. Heidän aikanaan suomalaiskansalliset pyrinnöt edistyivät merkittävästi. Nikolai II:n tultua valtaan kaikki kuitenkin muuttui. Suomea kohtaan vihamieliset mielipiteet pääsivät Venäjällä valtaan vetäen mukaan hallisijankin. Valtiollisesta sorrosta huolimatta suomalaiset eivät oppikirjojen kuvauksissa taipuneet, vaan Suomen henkinen ja aineellinen kehitys jatkuivat herkeämättä.

Sortokaudet ja itsenäisyystaistelu ovat historian oppikirjoissa hyvin yksityiskohtaisesti ja laajasti esillä johtuen mm. lyhyestä ajallisesta perspektiivistä ja asioiden merkittävyydestä. Kuvaukset sisältävät lukuisia melko värikkäitä arvottavia ilmaisuita[334]: Suomeen lähetettiin "surkean kuuluisa kenraali Bobrikov. Viisivuotisena hirmuhallituskautenaan, noina kaameissa muistoissa säilyneinä "routavuosina", Bobrikov yritti tehdä täydellistä loppua Suomen sisällisestä itsenäisyydestä."[335]

Venäläisten ohella suomalaisten viholliseksi oppikirjoissa nimetään kommunismi. Itse asiassa venäläisyys ja tuo aate samaistuvat käytännössä toisiinsa kun oppikirjoissa päästään käsittelemään Suomen itsenäistymistä ja sitä seurannutta sisällissotaa. Kommunismi on oppikirjojen kuvauksissa itäistä, aasialaista ja venäläistä rappiota, joka kiinnostaa yhteiskunnan alinta ainesta.

Venäläiset ovat miltei jokaisessa kirjojen kuvauksessa pääsyyllisiä Suomessa puhjenneeseen sisällissotaan. Oppikirjojen propagandistisin aines onkin yleensä löydettävissä kausilta, joita tutkimus ei ole vielä ehtinyt selvittämään, tai josta ihmisten arvoarvostelmat ovat ristiriitaisia.[336] Laitakari kirjoittaa juutalaisten johtaman vallankumouksen leviämisestä Suomeen seuraavasti:

> "Kesällä 1917 syntyi meillä, Venäjän olojen kehittyessä yhä rajumpaan ja väkivaltaisempaan vallankumoukseen päin ja maassamme oleskelevien venäläisten sotilaiden voimakkaasti myötävaikuttaessa, *työlakkoja maatalous- ja muilla aloilla.* Ne olivat ilmausta Venäjän vallankumouksen pyrkimyksestä levitä muihinkin maihin koko tähänastisen yhteiskuntajärjestyksen tuhoamiseksi. Katuyleisö yhdessä venäläisten sotamiesjoukkojen kanssa koetti mielenosoituksilla uhaten käyttää väkivaltaa vaikuttaa senaatin ja valtiopäiväin päätöksiin."[337]

Laitakari väittää myös neuvostohallituksen hyväksyneen Suomen itsenäisyyden vain Saksan painostuksesta ja silloinkin vastenmielisesti.[338]

---

[333] Ibid. 171.
[334] Ks. esim: YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 200-201, 207-209. H; MANTERE-SARVA 1927, 331-334. H; KUUSI 1932, 200-202. H; HAINARI-LAITAKARI, 1927 b,174-178. H.
[335] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 207. H.
[336] ROUHIAINEN 1974, 303.
[337] HAINARI-LAITAKARI 1926, 243. H.
[338] Ibid. 243. Ks. myös SOININEN-NOPONEN 1929,157. H.

Venäläiset ovat oppikirjojen kuvauksissa lähes poikkeuksetta sisällissodan päävastustaja. Tekstien tulkinnoissa sodan tavoitteena oli itsenäistää Suomi vapauttamalla se Venäjän vallasta. Hyvin tyypillinen kuvaus vuoden 1918 sisällissodasta on hieman lyhennettynä seuraavanlainen:

> "**Vapaussota.** Monet valtakunnat olivat heti valmiit tunnustamaan Suomen itsenäisyyden. Niin teki myös Neuvosto-Venäjä. Mutta siitä huolimatta se ei vienyt sotaväkeänsä täältä pois, vaan kiihotti työväestöämme lisäämään punakaarteja, avusti niiden järjestelyä ja aseistusta ja yllytti niitä anastamaan maan hallituksenkäsiinsä. Kun Suomella ei ollut omaa sotaväkeä, oli eri osissa maata perustettu s u o j e l u s k u n t i a ylläpitämään järjestystä ja suojelemaan maata kaikilta väkivallanteoilta. Hallitus julisti suojeluskunnat maan sotaväeksi ja nimitti valkoisen armeijan ylipäälliköksi kenraali *Kustaa Mannerheimin.* Näin alkoi tammikuun lopussa 1918 S u o m e n v a p a u s s o t a, joka muodostui samalla veljessodaksi, koska sitä oli käytävä sekä venäläistä sotaväkeä, että niihin liittyneitä punakaarteja vastaan.
>
> ...Työväen johtajat valtasivat Helsingissä punakaartin ja venäläisen sotaväen avulla eduskunnan ja senaatin talot ja asettivat oman hallituksensa. Heidän valtaansa joutui eteläinen osa Suomea, jossa heidän kiihoittuneet joukkonsa harjoittivat kaikenlaista julmuutta ja väkivaltaisuutta. ...Valkoisten asema oli sodan alussa hyvin vaikea aseiden puutteen tähden, kun sensijaan punaiset saivat niitä suuret määrät Pietarista. Vasta kun Pohjois- ja Itä-Suomessa olleet venäläisen sotaväen osastot oli riisuttu aseista, voitiin asettua rintamaan joka kulki Vilppulan, Mäntyharjun ja Vuoksen seuduilta poikki Suomen. Noin kuukauden ajan pysyivät rintamat paikoillaan. Sillä ajalla saapuivat jääkärit Saksasta ja ryhtyivät harjoittamaan lisäjoukkoja. Vasta sitten alkoi valkoisten hyökkäys rintaman länsiosassa.
>
> Ankarin taistelu oli T a m p e r e e n valtaaminen, joka vaati paljon uhreja. Etelä-Suomeen saapui myös pieni saksalainen joukko-osasto, joka vapautti Helsingin ja tunkeutui Lahteen asti samaan aikaan, kuin valkoiset tulivat sinne pohjoisesta. Näin oli punaisten rintama murrettu. Valkoinen armeija siirrettiin nyt Itä-Suomeen, jossa V i i p u r i valloitettiin ja katkaistiin punaisten yhteys Pietariin. Toukokuussa oli kapina kukistettu ja maa vapautettu venäläisistä. Isänmaan ystävien vuosisatainen unelma itsenäisestä Suomesta oli toteutunut."[339]

Edellinen Hästeskon (Heporaudan) kuvaus eroaa siinä mielessä muista, että siinä mainittiin vapaussodan olleen samalla myös veljessotaa.

Jotkin kuvauksista ovat selvästi edellistä väritetympiä. Forsman ja Vaara kirjoittavat vapaussodasta mm. näin: "Etelä-Suomi joutui venäläisten ja punakaartilaisten valtaan. Täällä he panivat toimeen täydellisen hirmuvallan. Sokeassa murhanhimossa ja usein julmasti kiduttaen surmattiin suuri joukko aseettomia kansalaisia, kyliä poltettiin ja kirkkoja häväistiin."[340] Soininen-Noposen mukaan: "Niin alkoi pääkaupungissa ja etelä-Suomessa niin verinen hirmuvalta, ettei sen vertaa kansamme historia tiedä. punakaarti pani toimeen lukuisia suurta julmuutta osoittavia murhia; useat parhaat kansalaiset saivat piileskellä metsissä kuin taivaanlinnut karttaakseen raatelevaa kidutusta. Kokonaisia kyläkuntia poltettiin, kirkkoja häväistiin ja m. m. seurakuntain pappeja teloitettiin pöyristyttävällä julmuudella."[341] Näissä kahdessa kuvauksessa kommunismi yritettiin esittää erityisen vastenmielisenä sen kirkkoa ja uskontoa kohtaan omaksuman kielteisyyden avulla.

---

[339] HÄSTESKO 1929, 215-217. H. (alkup. vahvennus ja harvennukset).
[340] FORSMAN-VAARA 1928, 252. H.
[341] SOININEN-NOPONEN 1929,157-158. H.

kommunismi ei ollut pelkästään itäistä, aasialaista rappiota, vaan kaiken huipuksi Jumalaa ja kirkkoa pilkkaavaa ateismia.

Juva-Merikoski-Salmela ja Hästesko väittävät historian oppikirjoissaan, että vapaussodan varsinainen rauha tehtiin sodan vihollisten eli venäläisten kanssa vasta 1920 Tartossa. "Venäjä tunnusti siinä lopullisesti Suomen itsenäisyyden, luovutti Suomelle Petsamon ja sitoutui antamaan koko Itä-Karjalalle itsehallinnon. Tätä lupaustaan se ei ole kuitenkaan pitänyt."[342] Jos rauha solmitaan venäläisten kanssa vuonna 1920, kuten Juva-Merikoski-Salmela ja Hästesko tulkitsevat, kyse ei ollut mistään sisällissodasta vaan todellakin vapaussodasta, jota käytiin venäläisiä vastaan.

Ainut oppikirja jossa vuoden 1918 sisällissodan nimitys ei ole vapaussota tai punakapina on sosiaalidemokraatti Väinö Voionmaan uudistama, vanha Yrjö-Koskisen ja Hainarin "Historiaa kansakouluille". Voionmaa käyttää sodasta nimitystä "*kansalaissota*". Hän kirjoittaa tosin samassa yhteydessä "*vapautuneesta*" Suomesta. Voionmaan tulkinnassa vain osa sosiaalidemokraattista puoluetta nousi kansalaissodassa kapinaan laillista esivaltaa vastaan. Voionmaa ei siis syytä tapahtuneesta koko työväenliikettä. Hän ei myöskään korosta muiden kirjojen lailla venäläisten osuutta tapahtumissa.[343]

Hannu Jalonen (1994) on laskenut kansa- ja keskikoulujen sekä lukioiden oppikirjoissa käytettyjä vuoden 1918 sisällissodan nimityksiä. Hänen laatimiensa taulukoiden[344] mukaisesti sisällissodan nimet jakaantuivat tutkituissa kirjoissa seuraavasti:

vuodet 1918-1929		vuodet 1930-1939	
-punakaartilaiskapina / kapina	34,0 %	-vapaussota	69,4%
-vapaustaistelu	27,7 %	-punakaartilaiskapina / kapina	19.3 %
-vapaussota	25,5 %	-vapaustaistelu	11.3%
-kansalaissota	12,8 %	yht.	100%
yht.	100%		

Jalosen mukaan otsikkovalinnat ovat ainakin jossain määrin heijastumaa kirjoittajan omasta maailmankatsomuksesta. Samalla valintoihin on vaikuttanut myös aikakauden aatteellinen ilmapiiri, yhteiskunnallinen tilanne, vallinneet historiantutkimuksen tulkinnat ja viranomais-

---

342 JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 221. H. Ks. myös HÄSTESKO 1929, 218. H.

343 YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 209-210. H. Myös Soininen-Noponen (1929) mainitsevat sodan nimeksi *kansalaissodan*. He käyttävät samassa yhteydessä myös termiä vuoden 1918 kapina. Nimestä huolimatta heidän kuvauksensa sodasta on eräs eniten Valkoisella propagandalla väritetyneimmistä kuvauksista. (SOININEN-NOPONEN 1929,157, 159. H.).

344 JALONEN 1994, (talulukko I ja II, liite s. 10, 12.)

ten antamat opetussuunnitelmien ohjeet.[345] Kun kirjojen tekijät lähes poikkeuksetta lukeutuivat poliittiseen oikeistoon, ei ole ihme, että voittajan tulkinta tuli kirjoissa vallitsevaksi.[346]

Uusimman tutkimuskirjallisuuden näkemyksen mukaan kaksi- ja kolmekymmenluvun porvarillisesta näkökulmasta Suomen kansa oli omaa esivaltaa vastaan nousemalla tehnyt jotakin hirvittävyydessään käsittämätöntä. Kaiken huipuksi oli vielä liittouduttu venäläisten bolshevikkien kanssa. Oikeastaan vain tämä saattoikin tehdä kapinan ymmärrettäväksi. Siksi sodasta tuli Alapuron (1996) mukaan välttämättä vapaustaistelu riippumatta siitä, mikä venäläisten tosiasiallinen rooli sodankäynnissä oli. Kansallisesta kehyksestä katsoen muuta tulkintamahdollisuutta ei ollut.[347]

Veljessodan järkyttävä todellisuus pyrittiin Karemaan (1998) mukaan psyykkisistä syistä verhoamaan läntisen kulttuurin puolustamiseen ja vapaudesta taistelemiseen. Valkoisten rasistinen venäläisviha tehtiin itsenäisyyden alkuvuosina oikeutetuksi kuvaamalla sota paitsi Suomen taisteluksi itsenäisyytensä puolesta myös myyttiseksi lännen taisteluksi itää vastaan.[348]

Lukukirjassa "Koulutyössä" (1926) on mukailtu Topeliuksen kirjoittama kertomus "Sankarivuoren linna". Se kertoo lasten lumisotaleikistä, jossa linnaa puolustetaan hyökkääviä turkkilaisia vastaan. Kertomus on eräs lukukirjoihin sisältyvistä monista klassisista sankaruustarinoista, joissa yksilö asettaa itsensä suureen vaaraan toverien ja isänmaansa pelastukseksi: "Mutta kunnia jokaiselle, ken mieluummin antaa lyödä itsensä kuoliaaksi kuin viskaa rumpupalikat pois kädestään, kun pitäisi seisoa tai kaatua isänmaa puolesta."[349]

Vaikka kertomus onkin vuonna 1898 kuolleen Topeliuksen käsialaa, on siinä eräs mielenkiintoinen vuoden 1918 tapahtumat mieleen tuova seikka. Linnan puolustajat valitsevat nimittäin itselleen vääränlaisen lipun:

> " "Kapteeni", sanoi ylipäällikkö, "te ette ymmärrä väreistä ja lipuista enempää kuin kissa lusikasta. Olemmeko me merirosvoja ja ryöväreitä, jotta pitäisimme *punaista* lippua? Sen sanon teille, että valkoinen ja sininen ovat meidän värimme: valkoinen talvisten lumihankiemme ja sininen siintävien järviemme vuoksi." – Ja hän kaivoi taskustansa kappaleen kulunutta lippukangasta, jonka hänen sisarensa Sohvi oli eilen kursinut kokoon. *Punainen rosvolippu* hilattiin alas ja kohta sen jälkeen liehui *sinivalkoinen lippu* leipävartaan nenässä."[350]

Matti Klingen (1981) mukaan Topelius esitti tässä vuonna 1854 lastenlehdessä *Eos* ja myöhemmin *Lukemisia -lapsille*-sarjassa ilmestyneessä kertomuksessaan ensi kertaa mitkä olivat Suomen lipun värit.[351] Punainen väri oli työväenliikkeen ja sosialismin tunnuksena jo Tope-

---

[345] JALONEN 1994, 27.
[346] Ibid. 88.
[347] ALAPURO 1996, 311.
[348] KAREMAA 1998, 197.
[349] KOULUTYÖSSÄ 1926, I osa, 30. -Z. Topelius. Ä. Ks. myös LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE I 1929, 120-126. Ä; UUSI KOTIPIIRIN KIRJA I 1930, 82-88. Ä: Sama kertomus nimellä "Urholan linna".
[350] KOULUTYÖSSÄ 1926, I osa, 26. -Z. Topelius. Ä.
[351] KLINGE 1981, 8.

liuksen elinaikana, mutta sinivalkoiseen Suomen valtiolippuun päädyttiin vasta vuonna 1918. Krimin sodan aikana kirjoitetun kertomuksen syntyaikana oli lukijoiden syytä tietää, että punainen oli vastustettava väri, samoinkuin uskonviholliset turkkilaiset.

Näiden vastakohtina olivat sinivalkoiset värit. Nämä samat värit vedettiin sekä lumilinnan salkoon että ranskalais-englantilaisen laivaston maihinnousua vastustavien Venäjän merivoimien laivojen salkoihin. Klingen mukaan Topeliuksen voidaan katsoa aloittaneen sen suomalaisten historiantutkijoiden sarjan, joka on kriisiaikoina ja muutenkin mobilisoitu huolehtimaan "henkisestä maanpuolustuksesta".[352] Tämän sosialismin (ja samalla Neuvostoliiton) punaista "*rosvolippua*" vastustavan kertomuksen vuonna 1926 painettuun lukukirjaan valitsemisen taustalla ovat todennäköisesti vuoden 1918 tapahtumat.

Kansallistietoisuuden ja symbolikielen kansanomaistamisen valtaväylä, kansakoulu, levitti tarkoituksella lipputietoutta. Suomen lapset oppivat hyvin nuorina piirtämään piirtämään tämän tärkeimmän kansallisen symbolin, siniristilipun ja valmistamaan sen koulun leikkeily- ja liimaustunneilla.[353] Muutamat tutkituista oppikirjoista sisältävätkin kaavioita Suomen lipuista ja vaakunoista mittasuhteineen. Suomen lippu esiintyy myös silloin tällöin kirjojen kuvituksessa.[354] Lippuun, ja sen merkitykseen kansallisena symbolina puututaan myös oppi- ja lukukirjojen teksteissä, sen kerrotaan olevan *vapauden* tunnusmerkki.[355]

Sana "Vapaussota" on oppi- ja lukukirjoissa korostetussa asemassa muissakin yhteyksissä kuin vuoden 1918 sisällissotaa käsiteltäessä. Monet ulkomaiset sisällissodatkin on nimetty vapaussodiksi. Vuoden 1925 opetussuunitelmakomitea painotti, että opetuksessa tulisi erityisesti korostaa vapaussotien merkitystä. Tämä tavoite on myös toteutunut. Esimerkiksi Sveitsin "uljaan talonpoikaiskansan" kerrotaan vapautuneen sitkeästi taistellen vieraista sortajista keskiajalla. Myös alankomaalaisten reformeerattujen mainitaan käyneen onnekkaasti vapaussotaa 1572-1581 Filip II:sta, Espanjaa ja katolisia vastaan. Amerikkalaistenkin kerrotaan taistelleen itsensä vapaiksi 1775-1783 vapaussodassa englantilaisia vastaan.[356]

Urheudestaan ihailtujen antiikin kreikkalaisten mainitaan käyneen vapaussotaa vapauttaakseen kansansa persialaisten ikeestä. Kreikkalaistenkin vapaus loppui kuitenkin nopeasti eripuraisuuden ja sisäisten konfliktien seurauksiin jolloin muut kansat pääsivät jälleen "isännöimään" heitä.[357] Mainitsemalla kreikkalaisten kohtalo haluttiin ilmeisesti viitata

---

[352] Ibid. 20.
[353] Ibid. 64.
[354] Ks. esim: AUER-MERIKOSKI 1939, 21. M; LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE IV 1932,175.Ä; SALO 1935, 265. Ä.; TOLVANEN 1927, 15. M.
[355] HÄSTESKO 1929, 226. H; SALO 1935, 265. Ä: (Tällä sivulla oleva Rudolf Koivun piirros lippua kantavista lapsista on myös tämän työn nimilehdellä.); LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE IV 1932, 174-175. - Lauri Pohjanpää. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 239. -Eino Leino. Ä.
[356] MANTERE-SARVA, 1930, 87, 108-109, 134-135. H.
[357] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 28. H.

Suomen omaan vapaustaisteluun ja sisällissodan jälkeiseen nuoren itsenäisyyden tilanteeseen. Suomikaan ei voinut säilyä itsenäisenä, jos kansa ei ole yksimielinen.

Lukukirjassa "Suomalaista kirjallisuutta kouluille XX" (1932) on Juhani Ahon[358] kirjoittama kertomus "Varis ja pääskyset". Tämä kertomus pyrkii vakuuttamaan kansan yksimielisyyden tärkeyttä vihollisen hyökätessä. Tekstissä kerrotaan takamailla elelevästä metsävariksesta, joka on kovin perso pikkulintujen pesille. Kerran se päättää peltovaristen varoituksista huolimatta käydä kylässä asustavien pääskysten pesien kimppuun. Metsävaris luulee saavansa helpon saaliin, mutta pääskyset käyvätkin variksen yllätykseksi yhtenäisenä rintamana sen kimppuun. Variksen aikeista ei tulekaan mitään. Pikkulinnut eivät voi tietenkään kuolettavasti vahingoittaa varista, mutta niiden pitämä meteli herättää koko maailman. Metsävaris joutuu vetäytymään häpeissään.

Varisten kongressissa muut sanovat metsävarikselle, että tuollainen toiminta käy laatuun ehkä takamailla, mutta ei rintamailla. Mikäli metsävaris ei ota opikseen, täytyy muiden varisten ryhtyä vastatoimenpiteisiin. Tarinan opetus on se, että variksetkaan eivät mahda mitään pikkulinnuille, jos ne ovat yksimielisiä.[359] Kovin paljoa mielikuvitusta ei tarvita sen toteamiseen, että varis on Venäjän/Neuvostoliiton vertauskuva ja pikkulinnut Suomen sekä muut varikset lännen suurvaltojen. Variksen asuinalue, takamaat kuvaa sivistymätöntä Aasiaa ja rintamaat kuvaavat sivistynyttä länttä.

Luku- ja oppikirjoissa korostetaan siis vahvasti kansan yhteen hiileen puhaltamisen tärkeyttä. Kaikkien tuli elää sovussa ja rauhassa keskenään. Vuonna 1918 tapahtunut kansakunnan hajoaminen kahtia ei saisi enää koskaan toistua. Eräs oppikirjoissa käytetty keino yrittää estää kansan uusi jakaantuminen oli mm. todistaa marxilaiset opit kelvottomaksi. Edellä onkin jo osoitettu miten suomalaisen äärivasemmiston esikuvaa, Neuvostoliittoa ja sen järjestelmää kuvattiin. Negatiivisen kuvauksen tarkoituksena oli osoittaa, ettei neuvostojärjestelmä ole ihailun arvoinen. Ajatus kansan kasvattamiseksi pois bolshevismistä olikin Immosen (1989) mukaan oikeistossa varsin yleinen. Historialla ja historioitsijoilla oli keskeinen osa itsenäisyyden alkuvuosikymmenten Neuvostoliito-kuvan muotoilussa.[360]

Hainarin ja Laitakarin historian oppikirjassa on tästä hyvä esimerkki. Suhteellisen puolueettoman ja ymmärtävän työväenliikkeen toiminnan esittelyn jälkeen oppikirjassa on kokonainen kappale nimeltä "Marxin opin heikkoja kohtia", jossa koko sosialismin idea pyritään todistamaan perinjuurin kelvottomaksi ja kestämättömäksi. Esimerkkinä voidaan esittää kohta, jossa kommentoidaan Marxin kapitalistisen yhteiskunnan kurjistumisteoriaa ja sitä seuraavaksi ennustettua vallankumousta seuraavasti: "Kuinkapa voisikaan, puutteen, nälän,

---

[358] Kirjailija Juhani Aho (1861-1921) oli fennomanian keskeisimpiä hahmoja. Hänen tuotantoaan käytettiin hyvin runsaasti tutkitujen lukukirjojen materiaalina.
[359] SUOMALAISTA KIRJALLISUUTTA KOULUILLE XX 1932, 89-93. -Juhani Aho. Ä.
[360] IMMONEN 1987, 24.

juoppouden, siveettömyyden ja kaikkinaisen muun kurjuuden heikentämä ja sukupolvien aikana tylstyttämä ihmisjoukko kyetä luomaan uutta ja entistä parempaa yhteiskuntaa, jos se vanhan kykenisikin hävittämään."[361]

Kuten luvussa 2.1.2 (s.17) todettiin, suositteli kouluhallitus maanpuolustuksellisen aineksen ottamista koulujen opetusohjelmaan. Auer-Merikosken vuonna 1939 julkaistun maantiedon oppikirjan esipuheessa mainitaan seuraavaa: "Maanpuolustuskysymyksen tähdentäminen eri oppiaineiden yhteydessä on meilläkin vihdoin huomattu ja tunnustettu niin tärkeäksi, että pohja puolustustahdon muodostamiselle on laskettava jo kansakoulussa. Isänmaan maantiedon yhteydessä olemme sen vuoksi sopivissa kohdissa kosketelleet sellaisia maantieteellisiä seikkoja, joita tässä olisi varteen otettava. Niiden opettamisen jätämme opettajan harkinnan varaan."[362]

Itse teoksessa on sitten runsaasti pienemmällä painettuja kappaleita, jotka ovat kuin suoraan armeijan ohjesäännöistä ja oppikirjoista. Teoksen lopussa on vielä kokonainen luku maanpuolustuksesta, jossa esitetään yhteenveto teoksessa siellä täällä aiemmin olleista maanpuolustuksellisista kappaleista. Siinä käydään läpi Suomen geopoliittinen asema ja todetaan Neuvostoliiton uhkaavan Suomen turvallisuutta. Luvussa tuodaan esiin myös Suomen maantieteen ja ilmaston vaikutukset maan puolustukselle. Samassa yhteydessä todetaan, että Suomen luonto tarjoaa suomalaisille hyvät lähtökohdat puolustuksen toteuttamiseen. Samalla todetaan, että Suomi eristyy muista maista sodan aikana ja joutuu yksin huolehtimaan puolustuksesta ja väestön huollosta. Tämä edellyttää koko kansan lujaa puolustustahtoa.[363]

Auer-Merikosken maantiedon oppikirja ei ole ainut jossa on maanpuolustuksellista materiaalia. Siinä on sitä kuitenkin eniten. Tämä johtunee kiristyneestä kansainvälisestä tilanteesta. Kyseinen tutkittu toinen painos ilmestyi juuri toisen maailmansodan syttymisvuonna 1939. Seuraavassa on lainauksia, joissa Väinö Auer ja Kaarlo Merikoski kertovat maan rajojen merkityksestä:

> "Suomen kansa omistaa kaiken sen maan, mitä tämän rajan sisäpuolella on. Eikä tämä omistusoikeus rajoitu yksinomaan maanpintaan. Kun Suomen kallioperästä löytyy kultaa tai muita metalleja, ei mikään muu valtakunta saa niitä tulla ottamaan. Merenlahtien rannoilta merelle päin kuuluu muutama kilometri vesialuettakin Suomelle. Mutta keskimeri on kaikille yhteinen. Kaikki kansat siinä vapaasti laivoillaan kulkea. Suomi hallitsee oman alueensa kohdalla olevaa ilmaakin. Vieraan maan lentokone ei saa ilman lupaa lentää rajan yli Suomen puolelle.
>
> **Rajan pyhyys.** Raja on pyhä, oli se sitten kodin, maatilan, kylän, kunnan tai valtion raja. Kukaan ei saa mennä naapurin pellolle niittämään sieltä heinää tai ottamaan toisen metsästä puita itsellensä. Vieras valtio ei myöskään saa tulla toisen valtion rajan yli mitään riistämään. Rajavartiojoukot vartioivat Suomen rajoja rauhan aikana.

---

[361] HAINARI-LAITAKARI 1926, 233. H.

[362] AUER-MERIKOSKI 1939, 4. M. -Tästä oppikirjasta on poikkeuksellisesti tutkittu ensimmäisen painoksen sijasta vuoden 1939 toinen tarkistettu painos, sillä siihen on lisätty runsaasti tutkimusaiheen kannalta mielenkiintoista maanpuolustuksellista materiaalia.

[363] AUER-MERIKOSKI 1939, 327-328. M.

Jos vieras pyrkii kodin rauhoitetulle alueelle pahoin aikomuksin, on jokainen perheen jäsen valmis sitä puolustamaan. Samoin tulee jokaisen kansan aina olla valmiina puolustamaan isänmaata vihollisen hyökkäystä vastaan. Sitä tunnetta, joka saa kansalaiset uhraamaan vaikka henkensä isänmaan edestä, nimitetään isänmaanrakkaudeksi."[364]

"Koska Suomen rannikko on täynnä saaria ja kareja, on vieraiden hyvin vaikea siinä laivoillaan liikkua. Tällaista rannikkoa on helppo puolustaa vihollista vastaan. ...Suomen maarajoista on maanpuolustuksen kannalta katsoen Karjalan kannaksen poikki kulkeva raja tärkein. Venäjän miljoonakaupungista Pietarista on rajalle matkaa vain 30 kilometriä. Pietariin on aina sijoitettuna paljon sotaväkeä. Pietarista on Suomen rajalle hyvä liikenneyhteys."[365]

"Kuten historia kertoo, on Venäjä vuosisatojen kuluessa pyrkinyt Suomen omistajaksi ja sitä tietä saamaan haltuunsa hyviä satamia. Venäjällä on nykyään vain yksi jäätymätön valtameren satama Pohjoisen Jäämeren rannalla. Kun otamme huomioon, että Venäjän väestö kasvaa tavattoman nopeasti ja että sen täytyy saada teollisuutensa tuotteet maailman markkinoille, on selvää, että se edelleenkin pyrkii itään, etelään ja länteen valtamerille."[366]

Oppikirjoissa ihaillaan kaikkensa isänmaansa eteen antavia henkilöitä. Nuoren Mika Waltarin kirjoittamassa kertomuksessa "Sotilas on kuollut" ei kerrota mistä sodasta on kysymys, tai mihin aikaan se sijoittuu. Kertomuksessa sotilas viettää viimeisiä päiviään sotasairaalassa. Kertomus päättyy seuraaviin sanoihin: "On niin vaikeaa, ja kuitenkin, miten onnellisena hän kuoleekaan. Kuolemassaan hän saa köyhän, pienen elämänsä loisteliaimman voiton. ...Valkean arkun jäljessä kulkee hämillinen vanha nainen, mustassa puvussaan, päässä lainattu silkkihuivi. Hänen murtuneissa, ryppyisenruskeissa kasvoissaan ei ole mitään ilmettä. Mutta hänen askeleensa ovat surulliset ja ylpeät. Hänen poikaansa viedään hautaan -kunniasaatossa, torvien soidessa ja pienten rumpujen päristessä."[367]

Urho Karhumäen kirjoittama pateettinen teksti ruokkii saman kaiken isänmaansa eteen antavan sankaruuden liekkiä:

"Isänmaa on vaarassa, vanhalla tavalla vaarassa, vihollisella uudenajan hirmukeinot hävitysaseina. Kaasusodan ja myrkkypilven uhka leijuu maan yllä. Isänmaa huutaa ja varoittaa, tuskimpa tarpeeksikaan ehtii varoittaa. Mutta tämä ei sittenkään riitä. Ei riitä vain itsensä suojeleminen. *On ajettava vihollinen pois maasta!* Tekojen mies kuuntelee ja varautuu tähän kamppailuun. Hän harkitsee ja päättelee hiljaisessa mielessään. Hänen tahtonsa terästyy, päätelmänsä kypsyy, ollen lopulta niin järkkymättömän varma kuin pienen hävittäjäkoneensa satahevosvoimainen moottori. ...Ja vihollisen kotka putoaa, ennenkuin on ehtinyt uhrinsa elinhermoihin. Todennäköisesti hän itsekin putoaa, toki synnyinmaan kamaralle, jonka puolesta on uljaan lentonsa lentänyt. Maa ja kansa tekee kunniaa hänen jäännöksilleen. Se mies rakasti paljon Isänmaataan! Itsenäisen Suomen nuori rakentaja! Kaunista on, jos rakastat synnyinmaatasi sanoilla! Satakertaisesti kauniimpaa, jos osoitat sen sekä sanoillasi että teoillasi."[368]

Kommunismi ja Neuvostoliitto eivät olleet ainoita suomalaisten vihollisia. Maan ja kansan turmio voi löytyä myös maan omien rajojen sisältä: Eräs useimmin oppikirjoissa mainituista Suomen kansan vitsauksista olivat juomatavat. Suomalaisten erääksi huonoksi puoleksi

---

[364] Ibid. 25-26. (alkup. vahvennus).
[365] Ibid. 27-28.
[366] Ibid. 112.
[367] SUOMALAISTA KIRJALLISUUTTA KOULUILLE XXII-XXIII 1934, 73. -Mika Waltari. Ä.
[368] KIRJALLISUUTTA LAPSILLE V 1931, 93. -Urho Karhumäki. Ä.

nähdään useissa kirjoissa liiallinen kiinnostus väkijuomia kohtaan. Tämä asia tuodaan esille varmaankin erityisesti siitä syystä, että Suomessa oli vuoteen 1932 asti voimassa kieltolaki. Nationalismiin raittiusliike liittyy siten, että se oli ollut 1800-luvun lopulta keskeinen osa fennomaanista liikettä.[369] Juopottelu ei missään nimessä sopinut ihanteelliseksi tarkoitettuun kuvaan Suomen kansasta. Siksipä tämäkään pahe ei voinut olla sisäsyntyinen. Syyllisiä tuli hakea muualta:

Kiihkeänä raittiusmiehenä tunnettu Väinö Voionmaa toteaa, että erityisen suureksi turmiollinen juoppouden pahe muodostui Venäjänvallan ajan alkupuoliskolla, jolloin Suomi liittyi maailman juopoimpien kansojen joukkoon. Erityisen häpeällistä oli se, että naisetkin hoipertelivat juovuksissa.[370] Voionmaan kuvauksessa tämänkin paheen voidaan tulkita olleen kotoisin itärajan takaa. Venäjän valtakunnan yhteyteen joutuminen alensi suomalaisten siveellisyyttä tässäkin asiassa. Voionmaa toteaa eräässä lukukirjassa väkijuomista seuraavasti: "Kun muistellaan isänmaamme suurimpia vitsauksia ja kansamme pahimpia onnettomuuksia, niin ei voida sotain, ruttojen ja nälkävuosien rinnalla mainita toista suuremman turmion tuottajaa ja syvemmän onnettomuuden synnyttäjää kuin väkijuomat."[371]

4.3 Suomi osana muuta maailmaa

4.3.1 Suomen luonto ja maantiede

Kansallisten ja kulttuurillisten piirteiden ylistämisen lisäksi tärkeä osa nationalismia on oman kansan asuttamien alueiden luonnon ja luonnonvarojen ylistäminen. Tällaisen luontoon assosioituvan isänmaallisuuden tunnetuimpia edustajia Suomessa on ollut Zacharias Topelius. Hänen tulkinnassaan kansan omaleimaiset piirteet kehittyivät luonnon ja kansan alituisen vuorovaikutuksen alaisena. Paljolti Topeliuksen ansiota oli, että Suomi alkoi hahmottua maantieteellis-luonnonhistoriallisesti omaleimaiseksi kokonaisuudeksi. Topeliuksen edustama romanttinen luonnonfilosofia korosti ympäristön, ilmaston ja vuodenaikojen merkitystä kulttuurille. Nämä olosuhteet loivat perustaa kansan identiteetille ja kansallishengelle.[372]

Maantiede ja luonnonolot ovat tärkeitä myöskin maanpuolustuksellisten seikkojen ja kansallisuuksien asuinalueiden mukaan muotoutuviksi toivottujen rajojen kannalta. Historian oppikirjoissa seurataankin tarkasti Suomen rajojen kehittymistä. Erityistä huomiota suunnataan sen pohtimiseen, kulkevatko rajat pelkästään maantieteen perusteella vai kansalli-

---

369 ALAPURO 1988, 96.
370 YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 191.
371 VALISTUKSEN ISÄNMAALLINEN LUKUKIRJA 1926, 243. -Väinö Voionmaa. Ä. Ks. myös esim. JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 157. H.
372 TOMMILA 1989, 57.

suusrajojen mukaan. Ensimmäisen kerran Suomen itäraja määriteltiin Pähkinäsaaren rauhassa. Tästä rajanvedosta todetaan koituneen siitä lähtien paljon harmia, sillä "Tämä raja jakoi Suomen kansan kahden, toistensa kanssa kilpailevan ja kamppailevan valtakunnan ja kahden eri kirkkokunnan piiriin kuuluvaksi. Siten se tuli estämään karjalaisten liittymistä muuhun Suomen kansaan, mikä vähitellen Ruotsin lakien ja yhteiskuntajärjestyksen turvissa nyt alkoi entisistä hajanaisista ja keskenään eripuraisista heimoistamme muodostua."[373]

Maantiedonkin oppikirjoissa todetaan Suomen alueen olleen pitkään idän ja lännen kiistakapulana. Tästä tulkitaan koituneen huonoja rajanlinjauksia:

> "Esi-isämme ovat tämän maan raivanneet ja antaneet sen meille perinnöksi. He ovat sitkeästi pysyneet kiinni turpeessaan ja säilyttäneet omanansa tämän maan, joka on ollut uhattuna milloin lännen, milloin idän puolelta. Suomen historiasta olemme saaneet oppia miten maamme rajat ovat aikojen kuluessa vaihdelleet. Mutta suomalainen kansa on pysynyt samana kansana, vaikka osa siitä onkin ollut yhden, toinen osa toisen valtakunnan alamaisina. Nykyinenkin raja Venäjää vastaan jakaa suomalaisten maan kahteen osaan. Mutta suomalainen kansa on samaa rajan molemmilla puolilla."[374]

Kerran olisi ollut tilaisuus yhdistää suomalaisten asumat alueet, mutta se ei kuitenkaan toteutunut. Juva-Merikoski-Salmelan historian oppikirjassa kerrotaan nimittäin Vanhan Suomen liittämisellä takaisin muun suomen yhteyteen olleen edullinen vaikutus Itä-Suomelle. Tässä asiassa tehtiin kuitenkin yksi virhe: "Kun ei Vienan Karjalan eikä Aunuksen heimolaisiamme kuitenkaan yhdistetty kansaamme, ei maamme itäinenkään raja seurannut kansallisuusrajaa."[375]

Suomen todetaan maantieteeltään ja luonnoltaan eroavan lähes täysin muusta Euroopasta. Olot ovat karut, mutta ne sopivat täysin suomalaisten luonteelle. Suomen luonto on myös ainutlaatuinen, sellaista ei muualta löydy:

> "Suomalainen kansa ei ollut luotu viljelemään Itä-Euroopan hedelmällisiä tasankomaita. Sen tehtävänä on ollut metsäisten erämaiden asuttaminen. Tuntuu siltä kuin meidän esi-isämme eivät olisi viihtyneet Itä-Euroopan yksitoikkoisuudessa, vaan hakeneet itselleen ja perillisilleen järvirikkaan maan. Suomalaisten maa onkin järvirikasta. Missään koko Euroopassa ei ole järviä niin paljon kuin Suomessa ja Vienanmailla. Tälle alueelle ominaisia ovat pitkät reitit ja koskirikkaat joet. Sillä on siis erikoisuutensa, jonka perusteella se eroaa muusta Euroopasta."[376]

> "Muissa maissa liikkuva suomalainen kyllästyy pian ainaiseen viljelysmaan yksitoikkoisuuteen ja keinotekoisuuteen. Hän alkaa kaivata kotimaansa luonnollisia järviä ja varsinkin metsiä, erittäinkin mäntymetsiä. Silloin hän vasta oikein tajuaa niiden ihanuuden. Kun hän taas pääsee kotimaansa puhtaaseen, tuoksuvaan männikköön, tuntuu kuin olisi juhlallisessa jumalanpalveluksessa. Metsä on kaunis kaikkina vuodenaikoina."[377]

> "Metsien maata isänmaamme onkin suuremmassa määrin kuin yksikään muu Euroopan valtakunta. Metsäisyydessä on Suomen kasvillisuuden pääerikoisuus suurien sivistysmaiden rinnal-

---

[373] HAINARI-LAITAKARI 1926, 62. H. Ks. myös JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 84. H.
[374] JOTUNI 1937, 274. M. Ks. myös LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 168. -Matti Pesonen. Ä.
[375] JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, 191. H.
[376] JOTUNI 1937, 275. M.
[377] HAKALEHTO-SALMELA 1931, 318. M.

la; metsärikkaudessa on samalla Suomen erikoisin ja tärkein merkitys kansainvälisen talouselämän alalla."[378]

Oppikirjat antavat useimmiten kuvan, jonka mukaan luonnonvarojen ja luonnon hyödyntäminen ihmisen tarpeisiin on täysin luonnollista ja toivottavaa toimintaa. Eräästä lukukirjasta löytyy kuitenkin harvinainen kappale joka on kirjoitettu luonnonsuojelullisessa hengessä. Kalle Kajanderin kirjoittamassa lukukappaleessa; "Metsiemme puolesta" todetaan mm. seuraavaa: "...ei tarvitse kovinkaan pitkälle seurata vesistöjemme varsia, kun jo huomaa, että meillä on metsiämme vastaan julistettu säännöllinen täydellisesti järjestetty sota, jossa hyökkäysarmeijan johtavina kenraaleina ovat etupäässä sahayhtiöt, puumassa- ja lankkurullatehtaat y. m. puunjalostuslaitokset, sekä paitsi näitä vielä suuri joukko yksityisiä halkokauppiaita ja propsinhankkijoita, jotka tekevät tuhoisia partioretkiään sinne tänne."[379] Myös Tolvanen pitää maantiedon oppikirjassaan metsien käyttöä joissain tapauksissa haaskauksena. Hän syyttää tästä lähinnä pienviljelijöitä: "Järkiperäistä metsänhoitoa harjoitetaan varsinkin kartanoiden, puutavarayhtiöiden ja valtion metsissä. Pientilallisten metsät kärsivät enimmäkseen liikahakkauksesta. Maassamme käytetään puuta yleensä hyvin tuhlaavaisesti."[380]

Tyypillisestä oppikirjojen luonnon ja ihmisen väliseen suhteeseen kohdistamista asenteista antaa esimerkin Jotunin maantiedon oppikirja vuodelta 1927. Jotuni väittää Susien, kettujen, näätien ja ilvesten olevan haitallisia eläimiä. Niiden määrä on kuitenkin saatu vähenemään mm. tapporahoja maksamalla. Ihmisasutuksen leviäminen karkoittaa myös pois monia haitallisia metsäneläimiä. "Mutta samalla leviävät myös monet miellyttävät pikkulinnut, esimerkiksi pääskyset, leivoset, peipposet, kottaraiset, ruisrääkät ja peltopyyt."[381]

Suomen ei sanota olevan pieni maa. Ylpeänä väitetään sensijaan Suomen olevan suuri maa pinta-alaltaan, tasa-arvoisena ainakin siinä suhteessa Euroopan suurvaltojen kanssa. Tosin samalla myönnetään, että Suomi jää näistä paljon jälkeen väkiluvussa.[382] Esimerkiksi isä ja poika keskustelevat eräässä lukukirjassa Suomen koosta seuraavasti: "'"Kylläpä maamme on suuri!" sanoi Tuomo." ..."Kyllä täällä mahdutaan asumaan ja työtä tekemään", vastasi isä. "Suomi on meidän suuri kotimme. Tämä on meidän synnyinmaamme. Täällä me elämme ja teemme työmme. Sillä Jumala on antanut tämän maan meille asuinpaikaksi. Tämän maan poveen meidät sitten haudataankin."'"[383] Kuten edellisessäkin tekstissä, muutamissa muissakin kirjoissa Suo-

---

[378] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE IV 1932, 69. -K. Linkola. Ä. Ks myös HAKALEHTO-SALMELA 1931, 319. M: Miltei sanasta sanaan sama teksti.
[379] TYÖ JA ISÄNMAA 1926, 183. -Kalle Kajanderin mukaan. Ä.
[380] TOLVANEN 1928, 161. M.
[381] JOTUNI 1927, 222. M.
[382] Ibid. 63. Ks. myös HÄNNINEN 1925, 31. M; NIEMI 1925, 119. Ä.
[383] NIEMI 1925, 115. Ä.

mea pidetään jonkinlaisena luvattuna maana, johon Jumala on suomalaiset asettanut suorittamaan tarkemmin nimeämätöntä pyhää tehtävää.[384]

Suomen luonnon kauneutta ylistetään välillä suorastaan ylevän runolliseen sävyyn. Tässä Suomen luonnon ylistämisesssä ja sen kietomisessa kansalliseen identiteettiin on tunnetusti kunnostautunut erityisesti Sakari Topelius, jonka kirjoittamasta Maamme-kirjasta lainattiin runsaasti materiaalia lukukirjoihin:

> "Katso, niin suuri on maasi, että kevään pääskyset kolme viikkoa aikaisemmin tulevat sen eteläisille kuin pohjoisille kukkuloille, ja kun heinäkuun yö jo pimenee kirsikkojen maassa, silloin öinen taivas vielä kaartuu valoisana kuin päivä mesimarjan maassa pohjan perillä. ...Mikähän lienee ollut Jumalan tarkoitus hänen luodessaan maamme niin suureksi ja ihanaksi?"[385] "*Suomi* on Itämeren lempilapsi. ...Onnellinen se maa, jonka helmassa tuhannet järvet lainehtivat ja jolla on rantoja merta vasten sataneljäkymmentä peninkulmaa! Meri tuo valtaa ja vapautta, ja maa, joka on yhteydessä meren kanssa, ei koskaan voi jähmettyä hädän ja sorron alle, jos se vain ei itse ole siihen syypää."[386]

Klingen (1981) mukaan Topeliuksen Maamme-kirjan sanoma on runebergiläinen isänmaanrakkaus ja romanttis-uskonnolinen julistus. Kirjassa on osia, jotka ovat kuin Runebergin *Maamme*-laulun tai *Heinäkuun Viidennen Päivän* monisanaisemmin kerrottuja ja ehkä hieman pehmennettyjä toisintoja. Isänmaan yhdistäminen kauniiseen kesäiseen maisemaan, sen köyhyys ja se miten se kuitenkin on suomalaisille rakkain maa sekä se miten me emme kuitenkaan muualla viihtyisi vaikka me siellä saisimme kuinka paljon tahansa rikkautta ja onnea, suomen kansan ahkeruus ja tyytyväisyys ovat *Maamme*-laulun ja *Maamme*-kirjan yhteisiä teemoja.[387]

Useissa lukukirjoissa on toisiaan muistuttavia kertomuksia joissa esitellään Suomen maakunnat. Maakuntia joko kierretään matkailemalla, tai eri maakunnista kotoisin olevat henkilöt kehuvat vuorollaan omaa kotiseutuaan. Loppujenlopuksi ei kuitenkaan päästä selvyyteen siitä mikä maakunta olisi paras tai kaunein. Kaikki vaikuttavat yhtä hyviltä.[388] Eino Leinon mukaan kotiseutu on osa ihmisen syvintä olemusta:

> "Kunnioittamalla kotiseutuaan kunnioittaa ihminen omaa isää ja äitiään. Rakastamalla kotiseutuaan rakastaa ihminen oman luomisensa Jumalaa. Tutkimalla kotiseutuaan tutkii ihminen oman olemuksensa alkujuurta. ...Mutta lämmin isänmaan rakkaus on ainoastaan terveen ja elävän kotiseuturakkauden pohjalla mahdollinen. Ei ole mitään ihmisyyttä ilman isänmaanrakkautta, ei mitään korkeita, laulavia latvoja ilman syviä juuria ihmisen alkuperäisessä maakamarassa. Ei ole muuta tietä ihmiselle annettu kehittää yksilöllisiä voimiaan, kasvaa lujaksi, va-

---

[384] Ks. esim: SOININEN-NOPONEN 1929,160. H; HAKALEHTO-SALMELA 1931, 350. M; VALISTUKSEN ISÄNMAALLINEN LUKUKIRJA 1926, 60. -Juhani Aho. Ä.
[385] KANSAKOULUN LUKUKIRJA I 1927, 97. -Z. Topelius. Ä.
[386] Ibid. 66.
[387] KLINGE 1981, 221-222.
[388] Ks. esim: KANSAKOULUN LUKUKIRJA I 1927, 148-151. -Z. Topelius. Ä; LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE I 1929, 213-227. Kaarlo Hänninen. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, 50-83. Hannes Salovaara. Ä.

paaksi ja onnelliseksi kuin kotiseudun kultaiset tiet ja niiden iki-ihanan muiston hellä hoivaaminen."[389]

Kirjoissa annetaan sellainen kuva, ettei suomalainen oikein viihdy ja tule toimeen missään muualla kuin rakkaassa Suomessa. Ehkä näillä kuvauksilla haluttiin hillitä maastamuuttohaluja (siirtolaiseksi lähtemisen huippukaudesta ei ollut kulunut kauan aikaa) ja osoittaa Suomen olevan maailman paras maa suomalaiselle. -Maa, jolla on edessään vielä suuri tulevaisuus.

Lukukirjassa on kertomus taitavasta Hollantilaisesta puutarhurista joka yrittää kasvattaa kotimaassaan huonolla menestyksellä Suomesta tuotuja vanamoja. Eräänä päivänä Suomalainen oppinut tulee katsomaan hänen puuhiaan, jolloin hollantilainen valittaa vanamojen viljelemisen epäonnistuneen.

"Suomalainen oppinut hymyili ja vastasi: "Se ei minua lainkaan kummastuta. Vanamo on aito suomalainen kukka. Se rakastaa Suomea. Ei se voi viihtyä uhkeassa kukkatarhassa; sillä se on Pohjolan metsien lapsi." "Mutta teidän maannehan on niin köyhä", muistutti rikas hollantilainen. "Juuri sentähden me rakastamme sitä", lausui kansalaisemme. "Suomi-äiti tarvitsee kaikki kukkansa ja kaikki lapsensa. Me olemme uskollisia köyhälle äidillemme. Köyhälläkin on sellaista, mitä ei voi rahalla ostaa: sillä on lastensa rakkaus; sillä on kukkia, jotka ovat uskollisia kuolemaan saakka."'[390]

Siirtolaisen tai muuten ulkomailla olevan suomalaisen saattaa vallata nopeasti kaipuu rakkaalle kotiseudulle. Suomi ei olekaan niin köyhä ja ankea, kuin asiaa syvällisesti ajattelematta voisi luulla. Se onkin aivan jotain muuta. Tästä kirjoittaa Akusti Salo alakansakoulun lukukirjan kertomuksessaan:

"Leppälintu oli syntynyt Suomessa –köyhässä karussa Suomessa. Ei leppälintu suinkaan niin ajatellut. Leppälinnun mielestä Suomi oli rikkain ja kaunein maa koko maailmassa. Sellainenhan se on syntymäseutu monesta, sillä mitkään muistot eivät ole niin kauniita kuin lapsuudenmuistot. Emonsa mukana leppälintu oli syksyn tullen lentänyt yli tuntemattomien maiden ja merien kauas etelään – Sinne missä koskaan ei ole talvea. ...Ilma oli usein näännyttävän kuuma ja raskas. Tuuli puhalsi kuin leivinuunin suusta. Ei näkynyt järviä, ei pellonaitoja, joilla se lapsena oli istunut. Kaikki oli niin outoa ja ikävää. Kaunis Suomi palasi aina silloin mieleen, ja leppälintu painoi päänsä alas. Miksi se oli tänne tullutkaan?"[391]

4.3.2 Suomalaisten tärkeimmät elinkeinot

Menestyvät elinkeinot ovat kansakunnan tukijalka. Työn tekeminen on eräs tärkeimmistä tutkituissa oppikirjoissa esiintyvistä hyveistä. Kansan suhtautuminen työhön ja sen työnteon saavutukset näyttävät olevan tärkeä kansan elinkelpoisuuden mittari. Kansan aineelliset saa-

---

[389] KIRJALLISUUTTA LAPSILLE V 1931, 35-37. Eino Leino. Ä.
[390] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE II 1930, 223-224. -Mandi Granfelt. Ä.
[391] SALO 1935, 254. Ä. Vertaa: UUSI KOTIPIIRIN KIRJA I 1930, 188-189. -Hannes Salovaara. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, 51. Hannes Salovaara. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 206. Kyösti Vilkuna. Ä.

vutukset kertovat oppi- ja lukukirjojen kuvauksissa sen luonteesta. Ollakseen kunnon suomalainen tuli oppikirjojen kuvausten mukaan olla erityisesti ahkera ja sitkeä.

Elinkeinoista puhuttaessa mystinen, ihailtu esihistorian aika aika nousee jälleen esiin. Suomalaisten väitetään muinaisina aikoina olleen käteviä käsistään. Esimerkiksi naisilla oli vaatteissaan suurella huolella tehtyjä koristeita, Vastaavia ei ollut millään naapurikansoista. Mutta Suomessa niitä kerrotaan olleen jokaisella naisella sekä rikkailla, että köyhillä.[392] Muinaissuomalaiset olivat myös taitavia seppiä, joiden käsissä syntyi monenlaisia aseita, työkaluja ja naisten rakastamia helyjä. Jo muinaisina aikoina kaupankäynti oli tärkeä suomalaisten elinkeino. Kauppasuhteita mainitaan olleen jopa Arabiaan asti. Suomalaiset vaihtoivat muualta tulleet suolan, kankaat ja koristeet turkiksiin.[393]

Esihistorian ajalta lähtien ylivoimaisesti tärkein Suomen elinkeinoista on ollut maanviljelys. Kaikkien aineiden kirjat ovat korostetun agraarisia. Miltei kaikki tavallisen elämän esimerkit, vertaukset ja kuvaukset liittyvät jotenkin maatalouteen.[394] Suomalaisen kansallisuusliikkeen erityislaatu olikin juuri siinä, että se syntyi ennen teollista vallankumousta ja se pysyi agraaripohjaisena vielä sen jälkeenkin.[395] Maanviljelyksessä nousee esiin monien oppikirjojen elättelemä ihanne suomalaisen kansan raivaajaluonteesta: "Paljon ovat esi-isämme saaneet työtä tehdä, ennenkuin maahamme on saatu peltoja muokatuksi. Sillä Suomen maaperä ei ole niin viljavata, että siinä voitaisiin missä tahansa ja helpolla vaivalla viljelysmaita raivata."[396]

Juhani Aho kirjoittaa Valistuksen Isänmaallisessa lukukirjassa Suomesta "luvatuna maana" ja sitkeästä Suomen raivaajakansasta, sekä muiden Suomessa asuvien heikommasta luonteesta:

> "Täällä on kyllä käynyt muitakin maan haussa. Mutta ne ovat joko läpi pihan ajaneet taikka kääntyneet veräjän suulta takaisin. Lappalaisen kynnet eivät saaneet erää Suomen kamarasta, ja pulkissaan he poistuivat vähitellen sinne, missä elatus kasvaa heille itsestään. Ruotsalaiset ottivat haltuunsa rantamaan hedelmällisimmän ruokamullan, mutta kun kahden peninkulman päässä merestä tuli vastaan suo ja korpi, niin siihen he seisattuivat.
>
> ...Suomalaiset, ne olisivat kai nekin löytäneet mehevämpiä maita, joissa rieska ja hunaja vuotaa. Mutta heidän halunsa näyttää aina vieneen heitä karuimmille maille. Ihan kuin uhalla he ovat hakeneet kuivia kankaita, veteliä soita ja synkkiä routapohjakorpia. ...He ovat tunteneet omien sivujensa sitkeyden, ja siinä, missä toisten selkäranka olisi rusahtanut poikki, siinä on heidän selkärankansa vain voimistunut. Kuokka on ollut heidän miekkansa, ja sillä he ovat valloittaneet itselleen maan, jonka voittajakin on tunnustanut heidän omakseen. Minkä nimellinen hän lienee milloinkin ollut, lopputulos taistelusta on ollut se, että taistelutanner jäi suomalaisille itselleen. Ulkolaisille uudisasukkaille se on ollut liian kova pähkinä purra.
>
> ...Mutta juuri se, että me valitsimme kovimman kallioniemekkeen, jossa ainoastaan meidän kaltaisemme katajat voivat kasvaa, se oli meidän suurin viisautemme. Se Mooses, joka

---

[392] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 15. H.
[393] MANTERE-SARVA 1927, 51-52. H.
[394] Ks. esim: SALO 1927, 151-153. Ä; KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA II 1929, 153-157. Ä; UUSI KOTIPIIRIN KIRJA I 1930, 10-12. -Hannes Salovaara. Ä.
[395] SIHVO 1989, 351.
[396] ARO 1929, 42. M.

meidät tänne luvattuun maahamme johti, hän ymmärsi sen omituisen voiman, joka piili hänen kansansa katajuudessa."[397]

Maan raivaaminen ei ollut 1900-luvulle tultuakaan vieläkään lakannut. Maalaisliiton kansanedustajana toimineen Hännisen maantiedon oppikirjassa on eräänlaisena runkona kertomus, jossa kuljetaan varakkaan englantilaisen herran kanssa ympäri Suomea. Lopuksi tuo herra toteaa Suomea ylistäen mm. seuraavaa:

> ""Suuri ja kaunis on sinun maasi, Matti. Se on alaltaan kuin suurvalta, mutta harva on vielä sen asutus muihin Euroopan maihin verrattuna; Suomi voisi helposti elättää viisikertaa niin paljon ihmisiä kuin siinä nyt asuu." ..."Matkoillani näin koillis-suomalaisen ja eteläsavolaisen uudisviljelijän iskevän kuokkansa kiviseen ahoon, niin että tulta iski. Hän uskoi varmasti, että kerran siitäkin leipä lähtee." ..."Paljon on täällä miespolvien aikana tehty työtä, kun karusta ja kylmästä erämaasta, sellaisesta kuin Lapissa näin, on tehty sivistysmaa. Moni kansa ei siihen olisi pystynyt. Minä nostan hattuani Suomen kansalle.""[398]

Toisessa maantiedon oppikirjassa todetaankin, että vielä on paljon työtä tekemättä: "Suomen viljelyskelpoisesta alasta ei ole läheskään kaikki tullut viljellyksi, jotenka Suomessa on *uudisviljelykselle*, etenkin suomailla, erittäin suuret mahdollisuudet, suuremmat kuin useimmissa Euroopan maissa."[399]

Jokaisen suomalaisen velvollisuutena näyttää oppikirjojen ajatusten mukaan olevan "hyödyttömän" luonnon saattaminen ihmisen palvelukseen. Maan raivaaminen, kantojen kiskominen, kivien kääntö ja puunhakkuu tuntuvat oppikirjoissa olevan jonkinlainen pyhä toimitus, jolla lunastetaan oikeus maahan. Esimerkiksi eräässä lukukirjassa Imatran kosken kerrotaan olevan Suomen ja ehkä koko Euroopankin komein ja kuuluisin koski, mutta "Kyllä Imatrakin näyttää, miten ihmisen voima kuitenkin voittaa luonnon voimat,...".[400] Myös toisessa äidinkielen lukukirjassa nousee esille oppikirjoille tyypillinen tapa suhtautua luontoon ihmisen täydellisenä alamaisena:

> "Suo on maanviljelijän vihollinen. Suo on korpimaan linnoitus. Villit eläimet karttavat sitä. Ainoastaan arat kurjet pesivät suolla, ja karhu etsii sieltä muurahaisen munia ja marjoja. Linnoituksen urhoollisia puolustajia ovat itikat. Miljoonittain nousee niitä kesäkuussa sen hetteistä verta himoiten. Mutta viljelijä voi vihollisensa voittaa. Hallan pesät ovat valloitettavissa. Hän käy niiden kimppuun lapioineen. Hän kaivaa syvät ojat, jotka johtavat pois veden. Hän levittää turpeet sarkoihin. Sarkojen elävä kasvipeite kuokitaan ja käännetään. Saroissa saa tuo ruskea, vetinen taikina kuivua mustiksi paakuiksi. Kun turpeet ovat kuivuneet, sytytetään ne palamaan. Tällöin palaa kasvipeitekin. Suosta on näin tullut pelto, jota sopii kyntää ja kylvää. Ja halla on karkoitettu pesästään."[401]

---

[397] VALISTUKSEN ISÄNMAALLINEN LUKUKIRJA 1926, 59-60. -Juhani Aho. Ä; UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 236-237. -Juhani Aho. Ä.
[398] HÄNNINEN 1925, 83-84. M.
[399] LEIVISKÄ 1930 b, 124. M.(alkup. kursivointi). Ks myös HAKALEHTO-SALMELA 1931, 321. M; UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, 211-215. -Einar Juvelius. Ä.
[400] UUSI SUOMEN KIRJA 1930, 67-68. -Hannes Salovaara. Ä.
[401] KANSAKOULUN LUKUKIRJA II 1928, 143. -R. Hult. Ä.

Ahkeruus ja sitkeys eivät olleet ainoita asioita, joita tarvittiin maan raivaamiseen ja viljelyyn. Ilman Jumalan siunausta puuhasta ei olisi tullut mitään: "Suomalainen tietää kovasta kokemuksestaan, ettei leipä tule miehelle vain omasta työstä, vaan yhtä paljon Luojan armosta. Sentähden joka ateria on pyhä toimitus."[402]

Suomalainen maanviljelijä ei kuitenkaan yksin raivannut ja kyntänyt. Suuri merkitys oli myöskin hevosella. Suomenhevosta perempaa rotua ei Leiviskän mukaan tämän maan oloihin edes ollut: "*Hevosta* on Suomessa vanhoista ajoista pidetty arvokkaimpana kotieläimenä. Suomessa onkin kehittynyt ja säilynyt verraten sekoittumattomana maan oloihin täysin soveltuva ja sen tarpeita parhaiten tyydyttävä oma hevosrotu."[403]

Oppikirjat pitävät luonnollisesti Suomen tärkeimpänä elinkeinona maataloutta, josta 1920-1930-luvuilla suurin osa kansasta sai edelleen elantonsa. Maatalouden nähdään kehittyneen viimeisten vuosikymmenien kuluessa. Uudenlaiset työtavat ja viljelylajikkeet ovat kehittäneet maataloutta. Erityisen suuri edistysaskel on ollut karjanhoidon yleistyminen, jonka vuoksi Suomi kerrotaan saavan vuosittain kymmeniä miljoonia markkoja vientituloa voin viennistä.[404]

Sosiaalidemokraatti Väinö Voionmaa ottaa vuonna 1925 julkaistussa oppikirjassa esille myöskin tilattoman väestön aseman. Hänen mukaansa suurin osa maalaisväestöstä kuuluu ns. tilattomiin. Tämä on ollut kipeä epäkohta, jota on tosin ryhdytty korjaamaan uudella lainsäädännöllä. Voionmaa näkee maanomistusoloissa esiintyneiden epäkohtien olleen pääsyynä suureen siirtolaisuuteen, joka on pysyvästi vienyt 150 000 suomalaista Amerikkaan.[405]

Oikeistolaisen Soinisen ja äärioikeistolaisen Kailan maantiedon oppikirjassa siirtolaisuuden syynä ei nähdä sosiaalisia ongelmia vaan pikemminkin joidenkin suomalaisten työhalun puute. Suomessa olisi heidän mukaansa tilaa vielä monille miljoonille ihmisille, ja mahdollisuuksia työntekoon, jos sitä viitsittäisiin tehdä:

> "Luulisipa, että Suomessa, joka on näin harvaan asuttua, olisi hyvästikin tilaa vielä monelle miljoonalle. Mutta näyttää päinvastoin siltä, kuin Suomessa nyt jo olisi ahdasta, koskapa vuosittain monet tuhannet, jopa kymmenet tuhannet lähtevät Suomesta pois Amerikkaan. ...Mitä varten sitten niin moni jättää Suomen, isänmaansa, kotinsa ja tuttavansa? "Siitä syystä ettei Suomessa voi tulla toimeen. Ei Suomi anna meille työtä eikä ansiota -meidän täytyy mennä sitä muualta hakemaan." Niin sanovat siirtolaiset. Lieneeköhän niin, ettei Suomella olisi antaa työtä, vai olisikohan syy siinä, etteivät *suomalaiset* osaa tehdä työtä?"[406]

Maatalouden ohella myös teollisuudessa nähdään viime aikoina tapahtuneen "suuremmoista edistystä". Erityisen hyvin on kehittynyt metsäteollisuus. Jo vanhastaan on ollut suomalaisten

---

[402] SUOMEN KIRJA II 1927, 19-20. -Ernst Lampén. Ä.
[403] LEIVISKÄ 1930 b, 127. M. (alkup. kursivointi). Ks. myös TOLVANEN 1928, 160. M.
[404] MANTERE-SARVA 1927, 293-295. H.
[405] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 202. H. Voionmaa oli uudistanut vuonna 1917 kuolleen Yrjö-Koskisen oppikirjan.
[406] SOININEN-KAILA 1928, 88. M.

puutavaralla menekkiä, mutta 1800-luvunloppupuolelta alkaen paperin ja pahvin valmistus on alkanut tuottaa satoja miljoonia markkoja vuosittaista tuloa suomalaisille. Erityisen hyväksi seikaksi nähdään se että suuri osa tästä tulosta lankeaa yksityisten metsää omistavien viljelijöiden hyväksi. Myös valtiolle ovat metsätulot tärkeitä. Kotimarkkinateollisuudesta tärkeimmiksi mainitaan kone- ja kutomoteollisuus. Väkijuomatehtaiden "turmiollisen vaikutuksen" oli onneksi kieltolaki kumonnut. Tupakkatehtaat levittivät sensijaan vieläkin "huonoa tapaa".[407]

Suomalaisten kulutustottumuksissa nähdään kuitenkin hieman huomautettavaa: "Suomesta viedään ulkomaille puutavaraa, paperia, voita, lihaa, munia ym. Mutta ulkomailta on myöskin paljon ostettava. ... "Osta suomalaisia tuotteita!" Sitä kehotusta olisi koetettava noudattaa. Silloin ei enää tarvitsisi ulkomailta tuoda niin paljon tavaroita kuin nykyään."[408]

Eräitä raaka-aineita ja energiaa oli kuitenkin kaikesta huolimatta pakko tuoda. Mutta olipa Suomella jotain ehtymätöntä omastakin takaa. Kertomusmuotoon kirjoitetussa Soininen-Kailan maantiedon oppikirjassa vastataan omaa maataan kehuneelle saksalaiselle seuraavasti: " "Niinpä niin – Meillä Suomessa ei ole kivihiiltä, eikä meillä ole teidän jättiläistehtaitanne eikä rikkauksianne. Meidän täytyy lämmittää huoneemme metsillämme, ja tehtaisiin ostetaan Englannista kivihiiltä. Mutta meillä on paljon suuria koskia, jotka jo käyttävät monia tehtaita ja vastaisuudessa käyttävät vielä useampia. Ja meidän koskemme ovat olemassa vielä silloinkin, kun teidän kivihiilenne on loppuun poltettu."'[409]

4.3.3 Suomalaisten tulevaisuudennäkymät

Tutkitulla aikavälillä Suomen itsenäisyys oli vielä kovin nuori. Juuri päättyneet Venäjän vallan vuodet sortokausineen olivat vielä tuoreessa muistissa. Maailman poliittinen tilanne oli voimakkaassa kuohumis- ja muutostilassa ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa. Suomen kansa oli juuri itsenäistymisen jälkeen jakaantunut kahtia, jolloin jouduttiin sisällissotaan. Nuoren maan tulevaisuudelle nähtiin siten monia uhkia. Tämän vuoksi varsinkin oppikirjojen loppupuheissa pyritään antamaan lapsille tulevaisuudenuskoa ja neuvoja siitä miten jokaisen yksilön tulisi toimia sekä oman ja perheensä, että koko maan ja maailmankin hyvinvoinnin edistämiseksi. Loppupuheenvuorot muodostuvatkin sitten hyvin isänmaallis-kristillisiksi, kansan yhteen hiileen puhaltamisen tärkeyttä korostaviksi puheenvuoroiksi.

---

[407] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 198-199. H. Ks. myös SALO 1935, 90-92. Ä: Opettavainen kertomus tupakoinnin vaaroista.
[408] AUER-MERIKOSKI 1939, 60-61. M.
[409] SOININEN-KAILA 1928, 172. M.

Väinö Voionmaa arvioi kokonaisuutena Venäjän vallan ajan olleen merkittävin ja kehitysrikkain ajanjakso Suomen historiassa. Sen kuluessa on Suomi edistynyt suuresti niin aineellisesti kuin henkisestikin ja yhteiskunnallisesti sekä valtiollisesti. Tärkeimpiä seikkoja oli se kun Ruotsin vallan aikoina "silvottu" Suomen valtakunnan alue palautui jälleen ehjäksi kun vanha Suomi yhdistettiin 1812 muun valtakunnan yhteyteen. Edistymistä monilla eri aloilla ei kuitenkaan voinut laittaa Venäjän ansioksi. Päinvastoin se oli pyrkinyt ehkäisemään Suomen kehitystä monilla eri tavoilla.

Kehitystä oli sensijaan edesauttanut yleinen sivistyksen nousu, tekniikan kehitys ja erityisesti kansanvaltaisen yhteenliittymisen ja järjestäytymisen henki joka oli ilmennyt mm. yhdistysten, osuuskuntien ja kansanliikkeiden muodossa. Yleinen kansanvaltainen kehitys oli myös pohjana tärkeimmälle tapaukselle koko Venäjän vallan aikana. Se oli Voionmaan mukaan suomalaiskansallinen herätys, suomalaisen kansan nousu. Pitkällisellä kansallisuustaistelulla suomalainen kansa oli saavuttanut sille kuuluvan asemansa omassa maassaan. "Vasta täten isänmaa, sen menneisyys ja tulevaisuus tulivat samalla tavoin suomalaisen kuin ruotsalaisenkin kansan omiksi, laskettiin perustus itsetietoiselle, tasa-arvoiselle, jakamattomalle Suomen valtiokansalle, ja pääsi menestyksellä jatkumaan Porvoon valtiopäivillä alkuunpantu valtiollinen kehitys."[410]

Eräässä lukukirjassa on kertomus juhannuksen vietosta. Siihen liittyy siniristilippua ylistävä juhlapuhe, jossa puhutaan mm. Suomen länsimaisesta kultturiyhteydestä ja ennenkaikkea *vapaudesta*, tärkeänä pidetystä käsitteestä, joka tulee oppikirjoissa usein vastaan varsinkin Suomen itsenäisyydestä puhuttaessa:

> "Korokkeelle nousee juhlapuhuja. Hän pitää puheen vapaan ja itsenäisen Suomen vapaana hulmuavalle lipulle. Hän muistuttaa aluksi, että niinkuin kukka kasvaa täyteen kukoistukseensa auringonvalossa, niin kansakin saavuttaa voimansa täyteyden vain vapauden auringossa. Mutta vapaus, niinkuin kaikki todellinen ja pysyväinen hyvä maailmassa, voidaan saada vain kärsimyksen lunnain. Sitä kärsimystä täynnä on ollut koko Suomen historian *via dolorosa*, tuskien tie. Suomen lippu, jatkoi puhuja sitten, siniristilippu, jonka muoto viittaa länteen, asettaa meidät suureen länsimaiseen kulttuuriyhteyteen, jonka äärimmäisiä etuvartijoita idässä me olemme. Ymmärtäköön ja tietäköön Suomen kansa aina tämän vartiopaikkansa kunnian ja vastuun! Suomen lipun valkea väri on puhtauden väri. Taistelkoon Suomen kansa aina puhtain asein, älköön petos ja vilppi ja salaviha ja pahansuopuus tahratko sen lippua!"[411]

Oppikirjojen mukaan Suomen kansan tulevaisuus on pääosin suomalaisten omissa käsissä. Eräs ulkoinen turva johon Suomi saattoi sotaisessa ja epävakaassa maailmassa luottaa oli maailmansodan opettamien sivistyskansojen luoma kansainliitto. Siitä olikin ollut hyötyä Suomalaisille jo heti itsenäisyyden alussa jolloin "Kansainliiton avulla mm. tuli estettyä Ruotsin aie omistaa Suomen vapaussodan vaiheissa Ahvenanmaa ja nuoren valtakuntamme oikeus tähän

---

[410] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 211-212. H.
[411] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE IV 1932, 174-175. -Lauri Pohjanpää. Ä.

ikivanhaan Suomen alueeseen toteennäytettyä."[412] Edelisessä Laitakarin tekstissä on selvästi näkyvissä kieliriitojen vaikutus. Näkemys on hyvin suomalaiskansallinen. Suomalaisten elintilasta halutaan pitää kynsin hampain kiinni. Tästä syystä tämän asian käsittelyn yhteydessä ei myöskään mainita Ahvenanmaan kulttuurillista ja kielellistä erityisasemaa.

Hästeskon historian oppikirjassa on laajahko loppupuheenvuoro. Siinä hän sanoo mm. seuraavasti:

> "Itsenäisyys tuo mukanaan myös velvollisuuksia. Täytyy olla eteviä miehiä, jotka kykenevät valtakuntaa ohjaamaan ja sitä ulkomailla edustamaan. Onneksi onkin Suomella sellaisia miehiä ollut. Johtajat eivät kuitenkaan voi yksinään turvata maan tulevaisuutta. Pienen kansan vapauden säilyttäminen vaatii jokaisen miehen ja naisen huolenpitoa. Siihen ei kukaan ole liian vähäpätöinen. Kukin palvelee isänmaataan parhaiten siten, että tunnollisesti täyttää velvollisuutensa, olipa työ toisten mielestä kuinka vähä-arvoinen tahansa. Sillä jokainen rehellinen ja hyvin suoritettu tehtävä tuottaa tekijälleen mielenrauhan, ja on kansan ja maan menestykselle yhtä tarpeellinen kuin mikä toinen tehtävä tahansa. Jokaisella on nyt sitäpaitsi äänioikeus, ja niin kukin pääsee myös osaltaan vaikuttamaan kansamme kehitykseen. ...Mutta jokaisen olisi myös opittava noudattamaan oikeutta ja totuutta ja rakastamaan lähimmäisiään. Sillä kansalaisten keskinäisistä suhteista riippuu kansalaisten onni ja hyvinvointi. ...Vaikka ikuinen rauha kenties onkin vielä kaukana, on meidän sitä kohti pyrittävä. Sillä ihmisen ainoa aatelismerkki on sielun jalous, kansojen korkein toive on vapaus, ihmiskunnan suurin hyve on valtakuntain välinen rauha."[413]

Jokaisen ihmisen, siis pienen koululaisenkin panos oli tärkeä rakennettaessa yksimielistä ja onnellista isänmaata.

Valtiollisilla ja kansallisilla symboleilla on erityinen suhde valtion päämieheen. Valtion päämies on itsekin valtion ja kansan sekä sen yhtenäisyyden symboli. Valtion päämieheen liittyy traditionaalisen monarkkisen kansanisän, turvallisuutta luovan viisaan vanhuksen tai voimakkaan johtajan sävyjä.[414] Lukukirjassa Lukemisto Suomen lapsille III (1931) on lopussa edellä lainatun tekstin peräänkuuluttaman "etevän johtajan", presidentti Relanderin terveiset Suomen lapsille. Hän kirjoittaa mm. näin:

> "*Rakkaus isänmaahan kasvattaa Teistä kunnon kansalaisia. Te opitte ymmärtämään, kuinka kaiken työn ja toiminnan ylimpänä päämääränä tulee olla maan ja kansan paras. Isänmaanrakkaus selvittää Teille, kuinka koko yhteiskuntarakennus lepää yhteisyyden pohjalla, kuinka yksilöllisen itsekkyyden on väistyttävä kokonaisuuden edun tieltä. ...Älköön uskonne isänmaanne ja kansanne valoisaan tulevaisuuteen raskaimmissakaan vaikeuksissa horjuko! Luottakaa siihen Jumalaan, joka Suomenkin kansan kohtaloita ohjaa, ja luottakaa tähän kansaan!*"[415]

Uskonnollisuus sekoittuu monissa kohdissa vahvasti isänmaallisuuteen. Tätä tapahtuu varsinkin kaikkien aineiden kirjojen viimeisissä kappaleissa ja erityisesti loppusanoissa, joissa on tulevaisuuden arviointia. Seuraavassa on otteet historian ja maantiedon kirjoista:

---

[412] HAINARI-LAITAKARI, 1926, 240-241. H. Ks. myös MANTERE-SARVA 1927, 342. H.
[413] HÄSTESKO 1929, 227. H.
[414] KLINGE 1981, 228, 271.
[415] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, 236-237. -Lauri Kristian Relander. Ä. (alkup. kursivointi).

"Puolikasvuisen lapsen kaiholla kansamme aikoinaan erosi Ruotsista. Varttuneen miehen itsetunnolla se on katkaissut Venäjän vallan kahleet ja alkanut oman vapaan elämän omain voimainsa varassa. ...Kansamme kohtalo on Jumalan Kaikkivaltiaan käsissä. Tulevaisuutemme on taattu niin kauan kuin me Häneen turvaamme ja pysymme kelpo suomalaisina."[416]

"Olemme lukeneet monista maista, mutta parhain kaikista on **oma isänmaamme.** Olemme lukeneet monista kansoista, mutta kaikkein rakkain meille on Suomen kansa. Hyvä Jumala on niin määrännyt, että saamme asua tässä kauniissa maassa ja kuulua kunnioitettavan sitkeään ja monissa suhteissa kiitosta ansaitsevaan kansaan."[417]

Miltei jokainen oppi- ja lukukirja päättyy edellisenkaltaisiin isänmaallis-uskonnollisiin sanoihin ja joskus myös runoon tai rukoukseen.

Topeliuksen isänmaanrakkaus oli idealisoitua ja uskonnon värittämää. Lukijakuntaa eettisesti velvoittava ahkeruus ja työ isänmaan ja kansan hyväksi oli Topeliuksen tekstien johtoaate. Topeliuksen isänmaanrakkaus kiteytyy ja näkyy selvimpänä ja miltei äärimmilleen vietynä kuuluisassa moneen lukukirjaan sisältyvässä kertomuksessa "Koivu ja Tähti"[418]: ""Te etsitte koivua; -se merkitsi isänmaatanne. Niin, isänmaa olkoon työnne ja rakkautenne päämääränä koko elinaikananne! Te etsitte tähteä; -se merkitsi iäistä elämää. Olkoon se valonanne koko elämänne ajan!""[419]

Enkeli puhuu seuraavasti tottelemattomille lapsille Topeliuksen samankaltaisessa kertomuksessa "Maamme": "Enkeli vastasi: "Isänmaa on suuri äitinne, joka teitä kasvatti, rakasti ja parhaansa teille lahjoitti. ...Lapset muistakaa, että maanne on todistava toimistanne nyt ja tulevinakin aikoina!" ...Tahdommeko olla suuren äitimme tottelemattomia lapsia ja palkita hänen rakkautensa murheella ja kiittämättömyydellä? Vai tahdommeko olla hyviä ja kuuliaisia lapsia, jotka ilahduttavat hänen mieltänsä ja tekevät työtä hänen onnekseen?"[420]

Akusti Salon alakansakoulun lukukirjat ovat Topeliuksen tekstien lailla syvästi uskonnollisia. Hän kirjoittaa samasta aiheesta, samaan tapaan kuin Topelius edellä, velvoittaen lapsia moraalisesti työhön kodin ja isänmaan onnellisen tulevaisuuden turvaamiseksi:

"Jumala on antanut sinulle tämän kasvavan maan, jotta kerran jättäisit sen jälkeesi parempana, kuin se vastaanottaessasi oli. Kun kerran otat äitisi ja isäsi perinnön, tulee sinun muistaa, että velvollisuutesi on panna kaikki parempaan kuntoon, kuin se isälläsi ja äidilläsi oli. ...Jumala tahtoo, että missä hyvänsä näetkin erämaan, on sinun huolehdittava, että siitä tulisi huvitarha. Kun näet jotain kurjaa, rappeutunutta ja huonosti hoidettua, koeta saada se kuntoon ja kelvolliseksi. ...Ymmärrätkö nyt, että sillä tavoin maasi kasvaa? Se kasvaa sinun avullasi, kuinka pieni ja voimaton lienetkään, sillä se kasvaa rakkaudestasi."[421]

---

[416] YRJÖ-KOSKINEN-VOIONMAA 1925, 211, 213. H
[417] HAKALEHTO-SALMELA 1931, 350. M. (alkup. vahvennus).
[418] KLINGE 1981, 222, 226.
[419] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE I 1929, 212. -Z. Topelius. Ä. Ks. myös UUSI KOTIPIIRIN KIRJA I 1930, 118-127. Ä.
[420] KANSAKOULUN LUKUKIRJA I 1927, 99-100. Z. Topelius. Ä.
[421] SALO 1935, 226-227. Ä.

Erään lukukirjan näytelmässä on repliikki, jossa usko ja isänmaallisuus kietoutuvat moraalisesti velvoittavasti täydellisesti toisiinsa: "Jumala ja isänmaa kuuluvat yhteen, sanoo opettaja. Joka kunnioittaa Jumalaa, hän rakastaa isänmaatansakin ja ilahduttaa vanhempiensa mieltä."[422]

Suomen kasvavan nuorison tuli siis huolehtia kotimaansa tulevaisuudesta. Auer ja Merikoski tähdentävät maantiedon oppikirjassaan, että suomalaiset ovat tavallaan vastuussa myös koko läntisen Euroopan onnellisesta tulevaisuudesta ja turvallisuudesta, sillä Suomi sijaitsee Idän ja Lännen rajalla:

> "Kansa, jota voimakas kansallinen ja isänmaallinen mieli elähdyttää, voi silloinkin, kun se lukumäärältään on pieni, saada suuria aikaan. Sillä valtion voimaa ei määrää yksinään sen alueen laajuus eikä suuri asukasluku, vaan kansan isänmaallinen mieli, korkea sivistystaso ja luja taloudellinen pohja. ...Suomi on, samatenkin kuin muutkin Pohjois-Euroopan maat, omaksunut länsimaisen sivistyksen, jonka raja kulkee siinä missä Suomi päättyy ja Venäjä alkaa. Venäjä ei enää kuulu länsimaiseen sivistyspiiriin. Suomi on siis l ä n s i m a i s e n s i v i s t y k s e n e t u v a r t i j a."[423]

Lukukirjassa olevan kertomuksen mukaan suomalaisten tulee olla aina valppaana idän suunnasta uhkaavan vaaran varalta: "Muuan naapurimaan viisas onkin lausunut: Kansa, joka ei entisyydestään välitä, ei ole tulevaisuudenkaan arvoinen. Sepä sattui kuin naulan kantaan, sanoi Aslak. Vähän sinnepäin tuumiskelin minäkin, kun kuljimme eilen Suomenlinnassa. Katsellen noita jyhkeitä muureja, ja kaikkea mitä silloin jo oli tehty suojellaksemme meitä itseämme idän vainolaista, sen pakko- ja väkivaltaa vastaan."[424]

Suurin osa lukukirjojen sisältämästä isänmaallisesta hengestä on niihin valituissa runoissa. Useimmiten tällaiset runot ovat Runebergin ja Topeliuksen sepittämiä. Lukukirjan lisävihkonen "Suomalaista kirjallisuutta kouluille XX" (1932) päättyy suorastaan värisyttävän isänmaallisiin runoihin. Runoista viimeinen on Aunuksen retkellä mukana olleen nuoren runoilijan Uuno Kailaksen[425] toista maailmansotaa mystisesti ennakoiva runo "Rajalla". Seuraavassa on muutama Uuno Kailaksen kuuluisista säkeistä:

"Raja railona aukeaa.
Edessä Aasia, Itä.
Takana Länttä ja Eurooppaa;
varjelen vartija sitä.

- Synkeä, kylmä on talviyö.
Hyisenä henkii itä.
Siel´ ovat orjuus ja pakkotyö;
tähdet katsovat sitä.

---

[422] KOULUTYÖSSÄ 1926, I osa, 19. -Annikki Virmatuli. Ä: Repliikki näytelmässä.
[423] AUER-MERIKOSKI 1939, 297. M. (alkup. harvennus).
[424] LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE II 1930, 209. -Kaarlo Hänninen. Ä.
[425] Frans Uuno Kailas (1901-1933) oli nuori lahjakas runoilija, joka otti jo ennen koulunsa päättymistä osaa vuonna 1919 Aunuksen retkeen. Sodan järkyttävät kokemukset piirtyivät lähtemättömästi hänen herkäntuliseen mieleensä. Pitkällisen sairastelun jälkeen Kailas kuoli 1933 vasta 32 vuotiaana. Hänet muistetaan enenkaikkea ihmisen syvän syyllisyystragiikan ja mystillisen tuonpuoleisuuden suurena runoilijana ja klassisen muodon mestarina.

Takana kaunis isänmaa
kaupungein ja kylin.
Sinua poikas puolustaa,
maani, aarteista ylin.

- Ei ota vieraat milloinkaan
kallista perintöänne.
Tulkoot hurttina aroiltaan!
Mahtuvat multaan tänne."[426]

5. Oppikirja, opetustilanne ja oppilaiden maailmankuva

5.1 Miten opettajat esittivät asiat opetustilanteessa ?

Pelkästään sillä mitä oppikirjassa luki, ei välttämättä ollut mitään käytännön merkitystä. Kirjojen nationalismilla on jotain merkitystä vain jos nationalismia sisältäviä kappaleita luettiin ja varsinkin jos niiden merkitystä selvitettiin oppitunneilla.

Vuonna 1948 julkaistussa oppikirjakomitean mietinnössä pohdittiin oppikirjan asemaa kansakouluissa. Komitean mukaan oppikirjan merkityksen luulisi helposti olevan vähäisen kansakoulussa, sillä sen nuoret oppilaat eivät kykene kovin hyvin itsenäiseen opiskeluun jota oppikirja edellyttää. Käytännössä asia oli kuitenkin aivan päinvastoin, sillä kansakoulussa oppikirjan merkitys oli hyvin suuri. Kansakoulun opettajat olivat opetuksessaan hyvin sidottuja kirjaan. Tämä johtui siitä, etteivät luokanopettajat voineet hallita kaikkia aineita kovin hyvin. Komitea totesikin joidenkin kansakoulun tarkastajien valittaneen monen kansakoulun opettajan opetuksen olleen vain oppikirjan mekaanista luettamista.[427]

Kirjojen sisällöstä huolimatta opettaja voi kuitenkin esittää opettamansa asiat melko lailla oman halunsa mukaan. On melko hankalaa selvittää pelkästään kirjallisuuden ja päättelyn avulla, sitä miten opettajat todella esittivät asiat opetuksessaan. Tämän kysymyksen relevantti selvittäminen edellyttäisi esimerkiksi haastattelujen tekemistä. Jotain sentään uskalletaan ainakin tietyin *varauksin* todeta. Mikäli opettaja oli vakaumuksellinen poliittinen nationalisti, tai mukana suojeluskuntatoiminnassa tai Lotta-Svärdissä, näkyi tämä varmasti ainakin jollain tavalla hänen opetuksessaan.

Vuonna 1940 miltei yhdeksän kymmenestä kansakoulun opettajasta hoiti työtään maaseudulla.[428] He olivat poliittisesti merkittäviä vaikuttajia, koska heillä oli mahdollisuus vaikuttaa alueellaan koko nuorison maailmankatsomukseen. Varsinkin maaseudulla kansakoulunopettaja oli kylän asukkaita kokoava hahmo. Opettajat nousivat vuosisadan alkupuolelta lähtien alueensa henkisiksi johtajiksi pappien rinnalle. He syrjäyttivät usein papit kuntakokousten puheenjohtajina. Opettajat olivat paljon mukana myös yhdistys- ja seuratoiminnassa. Sosiaalisesti kansakoulun opettaja oli yksin. Hän ei kuulunut maaseudun säätyläisiin,

---

[426] SUOMALAISTA KIRJALLISUUTTA KOULUILLE XX 1932, 95-96. -Uuno Kailas. Ä.
[427] KOM 1948, 8.
[428] RANTALA 1997,34.

mutta edusti virkamiehenä harvalukuista sivistyneistöä. Kaupungeissa kansakoulun opettaja miellettiin kuuluvan lähemmäs yhteiskunnan yläluokkaa, kuin työväkeä, vaikka hän olikin työn arvostukselta ja palkkaukseltaan alemmalla tasolla kuin muu sivistyneistö. Valtaosa kansakoulunopettajista kuului porvarillisten puolueiden kannattajiin.[429]

Opettajat pitivät itseään kuitenkin epäpoliittisina, koska he eivät saaneet säädösten vuoksi politikoida kouluissa. Tästä huolimatta työväenluokka vierasti Rantalan (1997) mukaan koulua, sillä opettajat edustivat oikeistolaista, kristillistä ja isänmaallista ajattelutapaa. Toiminta ensimmäistä tasavaltaa tukeneissa suojeluskunta- ja lottajärjestössä oli yleistä opettajien keskuudessa.[430] Väinö Linna on romaanissaan Täällä Pohjantähden Alla kuvannut juuri tuonkaltaista politikointikieltoa harmittelevaa suojeluskuntalaista opettajaa Pentti Rautajärveä. Linnan tekstissä törmätään hämmästyttävän moniin samoihin asioihin kuin kirjojen analyysissä edellä:

> "Juroina he tuijottivat koulun tervattua lattiaa veisatessaan aamuvirttä ja kuunnellessaan opettajan rukousta. Ja pitkin päivää heidän hapuilevat mielikuvansa seurailivat sitten niitä näköaloja, joita opetussuunnitelma yritti antaa heille tieksi kristillissiveelliseen ja kansallisisänmaalliseen maailmankatsomukseen.
>
> Mutta Saul ja Daavid sekaantuivat usein. Kumpi se heittikään toista keihäällä toisen soittaessa harppua. Eivätkä he olleet ikinä nähneet harppuakaan. He tunsivat vain urkuharmonin, viulun, harmonikan ja suupelin.
>
> Lukutunnilla luettiin Maamme kirjaa. Koskelan Vilho ei osannut ulkoa tarinaa karhunampuja Martti Kitusesta ja jäi siitä laiskanläksylle. -Martti Kitunen. Hän oli suomalaisen erämiesperinteen suuria edustajia... On syytä, että tunnet tämän miehen. Senpä vuoksi jäät jälkiläksylle tutustumaan hänen elämäänsä.
>
> Topelius oli kuitenkin Rautajärven mielestä jotenkin mieto ja hento, ja hän valitsi koulukirjastosta muitakin kirjoja. Kun hän oikein innostui, pääsivät lapset helpolla, sillä hän luki tai kertoi vapain sanoin itse...
>
> ...Vapaussodasta hän puhui pitkään ja mielellään.
>
> -Maatessani toverieni kanssa Hämeen hangilla...
>
> Aunuksen retkestäkin hän kertoi, joskin hieman peitellysti ja vaimeasti. Mutta hän näytti kartalta, missä kaikkialla asui suomalaista heimoa, ja vihjaili, että todellinen Suomi on ehkä jotakin muuta kuin tämä tynkä-Suomi. Tynkä-Suomi nimitys oli oikeastaan saatu nimityksestä Tynkä-Unkari, josta hän myös usein puhui. Hän opetti lapsille unkarilaisten uskontunnustuksenkin: "Minä uskon Unkarin ylösnousemukseen..."
>
> Se oli eräänlaista peitekieltä, sillä hänen teki mielensä opettaa heille: "Niin totta kuin uskon yhteen Jumalaan, uskon minä yhteen suureen Suomeen."
>
> Mutta koululautakunnassa oli muun muassa Janne Kivivuori, eikä opettaja uskaltanut oikein puhua avoimesti näistä asioista.
>
> Köyhyydestä sen sijaan sai puhua vapaasti, köyhästä, mutta vähään tyytyväisestä Suomen kansasta. Hän puhui köyhyydestä niin innokkaasti, että kurjimmat lapset katsoivat häveten risaisia vaatteitaan.
>
> -Petäjäiseen on tämä kansa pahana päivänä turvautunut. Petäjäiseen ja Jumalaan.
>
> Mutta kaikki se oli tapahtunut ennen vanhaan. Nyt oli kansa veltostunut puoluepelin vuoksi.
>
> -Istu alas ja nouse uudelleen.
>
> Kun Koskelan Vilho oli hyvin rauhallinen ja hieman hidas, hän sai usein harjoitella seisomaan nousemista.
>
> -Yks kaks sen pitää käydä... Niin kuin sotaväessä.
>
> Poika ei päässyt rytmistään ja opettaja käski hänet juoksemaan kolme kertaa koulun ympäri.
>
> Vilho lähti mutta opettaja huomasi että poika hieman epäröi.
>
> -Vai niin. Juokse kuusi kertaa.
>
> Poika juoksi, mutta hitaasti ja viivytellen.
>
> Ehkäpä se oli vanhaa hapatusta. Isä kapinapäällikkö, isoisä työväinyhdistysen puheenjohtaja ja eno pitäjän sosialistien päämies, joka heti alusta lähtien oli kansakoululautakunnassa hyökännyt opettajaa vastaan opetusohjelman vääristelemisestä ja politiikan tuomisesta kouluun.
>
> Vilho sai erikoisläksyn. Hänen oli osattava seuraavana päivänä kertomus vapaussodasta ulkoa. Vilho ei asian taustaa ymmärtänyt. Kun opettaja oli täynnä sotaa ja erityisesti vapaussotaa, niin tuntui aivan luonnolliselta,

---

[429] Ibid. 29.

[430] Ibid. 32. Ks myös AUTIO 1986, 73.

että hän antoi sellaisen läksyn. Mutta vaitelias ja juro poika oli koko päivän. Ei ainoastaan tunneilla vaan välitunnillakin."[431]

Linnan antama värikäs kuva opettaja Rautajärvestä on tietenkin vain fiktiota. Rautajärvi lienee jonkinlainen ääritapaus. Hänen kaltaisensa eivät toisaalta olleet varmaankaan suuria harvinaisuuksia, sillä seminaarikoulutuksessa omaksutut kansallismieliset ja perinteiset arvot saattoivat hyvinkin siirtyä opetukseen.

Enemmistö opettajista lienee suhtautunut nationalismiin varsin myönteisesti. He eivät välttämättä kuitenkaan Rautajärven tapaan erityisemmin korostaneet sitä, vaan suhtautuivat siihen kutakuinkin samalla tavalla kuin yhteiskunta edellytti opetussuunnitelman kautta heidän siihen suhtautuvan. Edellä on todettu mm. Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean edustaneen vahvasti isänmaallis-kristillistä henkeä.

Jukka Rantala (1997) toteaa väitöskirjassaan, että sisällissodan voittajaosapuoli yritti oppivelvollisuuden säätämisellä saada kansan yhtenäiseksi. Koulun tehtävänä oli kasvattaa hävinneen puolen lapsia yhteisiin arvoihin ja estää siten vallankumouksellisuutta. Rantalan mukaan "paternalismi" tuli osaksi valtion politiikkaa. Kansalaisia kasvatettiin isällisen kontrollin avulla. Tässä työssä olivat vallitsevaa järjestelmää tukeva koululaitos ja opettajat tärkeässä asemassa.[432]

Tämä on ollut aikakauden kansainvälinen ilmiö, sillä Hobsbawm:n (1994) mukaan vuosisadan alkupuolen eurooppalaisilla valtioilla ja hallituksilla oli taipumus vahvistaa valtiopatriotismia "kuvitellun yhteisön" tunteilla sekä symboleilla ja keskittää ne itsensä ympärille. Valtiot käyttivät hyväkseen erityisesti kansakouluja levittääkseen kansakunnan mielikuvaa ja perintöä sekä teroittaakseen mieliin kiintymystä kansakuntaa, koko maata ja lippua kohtaan.[433]

Nationalismiin huomattavan negatiivisesti suhtautuva, Kalevalaa ja kansallisuusaatetta tutkinut yhdysvaltalaissyntyinen William A. Wilson on Hobsbawm:n kanssa samoilla linjoilla todetessaan, että Suomen koululaitos käytti itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä kansanrunoutta hyväkseen iskostaakseen suomalaisnuorison päähän ajan nationalistisia arvoja.

Suomen itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä maassa syntyi tiedotusvälineiden, perinnejuhlien ja koululaitoksen välityksellä eräänlainen folkloren folklore, kokoelma yleisesti hyväksyttyjä uskomuksia vanhasta eeppisestä runoudesta. Tämä uskomuskokoelma muovasi asenteita ja sysäsi ihmisiä äärikansalliseen toimintaan. Lehtien Kalevala-aiheiset jutut ja radion ohjelmat saattoi Wilsonin mukaan jättää väliin, mutta oli mahdoton vaientaa opettajaa, joka teki kansanrunouden opetuksesta "isänmaallisen juhlamenon".[434]

---

[431] LINNA 1987, 795-797.
[432] RANTALA 1997, 30-31.
[433] HOBSBAWM 1994, 103-104.
[434] WILSON 1985, 100-101.

Opettajan henkilökohtaiset arvot saattavat siis ilmetä opetuksessa tiettyjen asioiden korostamisena ja tiettyjen asioiden väheksymisenä tai jopa kokonaan unohtamisena. Mikäli olisi ollut olemassa jonkinlainen "ideaali-opettaja", joka toteutti työssään lähes kaikki opetussuunnitelmakomitean ohjeet, korosti hän todennäköisesti nationalistisia arvoja opetuksessaan. Vuoden 1925 komiteahan asetti opetukselle selkeät kansallismieliset tavoitteet. Kun otetaan huomioon yhteiskunnallinen tilanne, seminaarikoulutuksen arvot, opettajien poliittinen suuntautuneisuus, opetussuunnitelmien ohjeet ja kirjojen sisältämä teksti, voidaan todeta että ainakin historian, maantiedon ja äidinkielen opetus sisälsi useimmiten melko paljon nationalistisia painotuksia.

Nationalismin painotukset ja määrä vaihteli todennäköisesti kouluissa paljolti sen mukaan millä tavoin se esiintyi muussa yhteiskunnassa. Heti sisällissodan jälkeen itsenäistymistä ja siihen liittyneitä tapahtumia pidettiin opetuksessa hyvin suuressa merkityksessä. Punaiset olivat tuolloin huono epäisänmaallinen esimerkki.

Myös heimokansojen oloihin kiinnitettiin varmaankin tuolloin paljon huomiota mm Itä-Karjalan kansannousun ja Tarton rauhaa edeltäneiden neuvottelujen vuoksi. Tunteiden viileneminen sisällissodan jälkeen kohdisti nationalistisia painotuksia muualle, kuten ahkeraan työn tekoon, maan ja kansakunnan rakentamiseen, kultturisaavutuksiin ja urheiluun. Kiristyvä kansainvälinen tilanne ohjasi opetuksen nationalismia maanpuolustuksellisten arvojen korostamiseen kolmikymmenluvun lopulla. Oppikirjoista valittiin tarkemman arvioinnin kohteeksi kulloiseenkin tilanteeseen sopivia tekstejä. Useimmille opettajille ei kirjojen sisältämä nationalismi ollut varmaankaan ongelma, vaan hyvä ja tärkeä asia.

Nationalismi liittyi Suomessa maailmansotien välisenä aikana kiinteästi oikeistolaisten liikkeiden aatemaailmaan ja toimintaan. Työväenliike edusti toisenlaisia, joskus jopa vastakkaisia arvoja, kuten kansainvälisyyttä ja rauhanaatetta ja aseidenriisuntaa. Kannattamalla julkisesti työväenliikettä tai vastustamalla lapuanliikettä, saattoi opettaja joutua vaikeuksiin.

Opetusministeri Paavo Virkkunen kehoittikin 1930 kouluhallitusta tutkimaan hänelle toimitettuja ilmiantoja "epälojaaleista" opettajista. Kansakoulujen tarkastajien suorittamat tarkastukset johtivat opettajalle annettuun muistutukseen tai varoitukseen. Joissain tapauksissa opettaja saatettiin painostaa siirtymään muualle. Myös vasemmistolaisten järjestöjen toimintaan osallistuneet oppilaat saattoivat joutua painostuksen kohteeksi. [435]

---

[435] RANTALA 1997, 33-34. Opettajat yrittivät kieltää työläisoppilailta näiden maailmankatsomuksen. Tämä aiheutti kodeissa kielteistä suhtautumista kouluun, sillä työläisten ja opettajien maailmankatsomukset olivat täysin erilaiset. (RANTALA 1997, 31.)

5.2 Vuoden 1945 kanta sotaa edeltäneen ajan oppikirjoista

Toisen maailmansodan loputtua alkoi oppikirjojen aatteellisen sisällön kannalta mielenkiintoinen episodi. Sodan Neuvostoliittoa vastaan päätyttyä syksyllä 1944 ja poliittisen tilanteen muututtua, joutui koululaitos nopeasti arvostelun kohteeksi. Arvostelu kohdistui koko laitokseen kouluhallituksen ylijohtajasta ja seminaareista opettajiin ja koulukirjoihin. Erinäisiä komiteoita asetettiin arvostelun johdosta tutkimaan koululaitoksen uudistamista.

Erään komitean tuli selvittää oliko kansa- ja oppikouluissa sekä seminaareissa käytössä sellaisia oppikirjoja, jotka antavat erheellistä tietoa ulkomaista, tai saattavat vahingoittaa suhteita niihin. Käytännössä komitean tarkoituksena oli poistaa kirjoista venäläisvastaisuudet, muita valtioita koskevat tiedot eivät komiteaa kiinnostaneet. Tarkastelu laajeni kuitenkin suomenkielisten historian oppikirjojen tarkastajan Yrjö Ruudun[436] toimesta alkuperäisen tehtävänannon ulkopuolelle koskemaan myös sisäpolitiikkaa. [437]

Tarkastuksen kohteena olivat kaikki virallisen hyväksynnän saaneet oppikirjat, yhteensä pari sataa. Keskeisimmässä asemassa olivat kuitenkin maantiedon, historian ja äidinkielen oppikirjat. Toimikunnan mukaan suurin osa kirjoista oli asiallisia, mutta joukossa oli myös paljon oppikirjaksi sopimattomia. Ne oli joko poistettava kokonaan käytöstä tai korjattava. Oppikirjan tekijät olivat komitean mukaan yleensä pyrkineet esittämään asiat tasapuolisesti, mutta joissain tapauksissa kirjoittajan henkilökohtainen kanta oli antanut esitykselle subjektiivisen leiman.

Komitean mukaan vanhimmat historialliset tapahtumat oli kuvattu objektiivisesti. Koska niiden käsittely ei voi vaikuttaa Suomen ja muiden maiden suhteisiin, oli toimikunta niiden käsittelyssä noudattanut suurpiirteisyyttä. Viimeisimpien vuosien vähän tutkitut tapahtumat on kuitenkin esitetty niin subjektiivisesti, että miltei kaikissa historian oppikirjoissa oli jotain oikaistavaa. Värittyneeksi luokittelemaansa tekstiä komitea löysi Suomen itsenäisyystaistelua, Tarton rauhaa, Viron vapaustaistelua, Neuvostoliiton ja Suomen välisiä sotia, Neuvostoliiton kehitystä ja Keskieuroopan viimeaikaisia oloja käsittelevistä luvuista.

Maantieteen oppikirjoista löytyi huomautettavaa luonnollisesti Suomen rajoja ja pinta-alaa käsittelevistä kohdista. Baltian maiden käsittely tuli siirtää Neuvostoliiton yhteyteen. Itä-Karjalaa ja Inkeriä sekä kuolaa ei tullut myöskään käsitellä enää erillisissä kappaleissa, vaan ne tuli käsitellä "*tosiasiallisen asemansa mukaisesti*" Neuvostoliiton yhteydessä käyttämällä virallista nimistöä.

---

[436] Yrjö Ruutu (1887-1956) oli yhteiskuntatieteilijä ja politiikko, joka nuoruudessaan oli ollut aktivisti ja jääkäri. Ruutu propagoi mielipidekirjoillaan uutta valtiososialistista järjestelmää. Hän vaikutti 1920-luvulta lähtien AKS:sä ja toisen maailmansodan jälkeen SKDL:ssä.
[437] ROUHIAINEN 1974, 298.

Äidinkielen lukukirjoissa esiintyi komitean mukaan vanhentunutta tietoa mm. Suomen sukulaiskansoista. Jotkin luovutettuja alueita käsittelevät runot ja lukukappaleet tuli vaihtaa toisiin. Eräiden lukukirjojen teksteissä nähtiin mm. selvä "*hyökkäävä tendenssi*" ja aiheetonta Venäjään kohdistuvaa arvostelua.[438]

Kaikenkaikiaan kymmenen historian oppikirjaa tuli poistaa käytöstä ja kolmetoista uudistaa. Neljäntoista maantiedon oppikirjaa joutui kiellettäväksi ja seitsemään tuli tehdä korjauksia. Äidinkielen lukukirjoista kiellettiin neljä ja uudistaa tuli yhdeksän. Tässä työssä tutkittujen kirjojen joukosta seuraavissa oli huomautettavaa:

kielletyt:

Hainari-Laitakari: Historiaa kansakouluille II

Hainari-Laitakari: Kansakoulun historian oppikirja

Juva-Merikoski-Salmela: Suomen historia moniopettajaisia kansakouluja varten

Juva-Merikoski-Salmela: Isänmaan historia

Mantere-Sarva: Historian oppikirja kansakouluja varten

Auer-Merikoski: Maantieto kansakouluja varten

Hakalehto-Salmela: Isänmaa ja maailma

Hänninen: Kansakoulun maantieto ja kotiseutuoppi

Hänninen: Kansakoulun maantieto ja kotiseutuoppi yksiopettajaisia kouluja varten

Leiviskä: Kansakoulun maantieto

Tolvanen: Kansakoulun maantieto

Horma-Huntuvuori-Saarimaa: Kansakoulun lukukirja IV

Noponen-Tarkiainen: Työ ja isänmaa[439]

uudistettavat:

Kuusi: Historian oppikirja maalaiskansakouluja varten

Jotuni: Kansakoulun maantieto

Airila-Hannula-Salola: Lukemisto Suomen lapsille

Uusi Suomen kirja

Valistuksen lukukirja

Valistuksen isänmaallinen lukukirja[440]

---

[438] KOM 1945, 1-6.
[439] Ibid. liite 1.
[440] Ibid. liite 2.

Oppikirjojen tarkastustoimikunnan mietinnössä on myös liite, jossa esitetään tarkastetuissa oppikirjoissa esiintyneitä virheellisyyksiä ja epäkohtia. Komitean mukaan kouluhallituksen tulisi valvoa, ettei kyseisiä virheitä enää esiintyisi myöhemmissä painoksissa. Toistaiseksi käyttöön hyväksyttyjen ja uudistettaviksi määrättyjen oppikirjojen virheet tuli jättää opetuksessa käsittelemättä, tai oikaista opettajan toimesta.[441] Tarkastamissaan kirjoissa komitea puuttui moniin sellaisiin kohtiin, joita on tässä työssäkin käsitelty.

Kouluhallituksen pääjohtaja Yrjö Ruutu totesi kesällä 1945 demokraattisten opettajien kokouksessa pitämässään juhlapuheessa historian oppikirjojen olleen sisäpoliittisesti "*kapitalistisen luokkapolitiikan propagandisteja*" ja ulkopoliittisesti ne olivat hänen mukaansa lietsoneet venäläisvihaa ja muokanneet maaperää sotaiselle mielialalle. Täten oppikirjat olivat osaltaan vastuussa kahdesta onnettomasta sodasta.[442]

Pelkästään tarkastustoimikunnan mietinnön pohjalta ei voi luoda kovin hyvää kuvaa sotaa edeltävän kauden kirjoista, sillä tarkastus koski pääasiassa sodanaikaisia oppikirjoja ja vanhempien kirjojen sodanaikaisia painoksia, joita oli uudistettu sotatila huomioonottaen. Kaikki tässä työssä tutkitut oppikirjat eivät olleet myöskään enää edes käytössä. Toimikunnan kokoamiseen vaikuttikin lähinnä Suomen arka asema lähes Neuvostoliiton armoilla ja vähemmin se mitä kirjat sisälsivät. Monet komitean väitteistä oppikirjojen ulkopoliittisista vaikutuksista voidaan tulkita ajalleen tyypilliseksi poliittiseksi ylireagoinniksi.

Koulua ja oppikirjojakin siinä sivussa koskeneita puhdistuspyrkimyksiä sodanjälkeisessä Suomessa on vaikea ymmärtää ottamatta huomioon sotia edeltänyttä aikaa, jolloin kommunistien toimintaa oli yritetty tukahduttaa. Rantalan (1997) mukaan osa kommunisteistä koki sodan päättymisen jälkeen itsensä voittajaksi sodassa jota "valkoinen Suomi" oli käynyt "*työläisten isänmaata*" vastaan. Joillekin tilanteessa näkyi vuoden 1918 revanssin merkkejä. Hävinneitä voitiin syyttää väärästä politiikasta ja vaatia vastuuseen. Sisällissodan katkerat muistot olivat vielä monen mielessä. Vielä selvemmin mielessä olivat kuitenkin lapualaisaikojen kokemukset.[443]

Rantalan mukaan oppikirjojen tarkastus suoritettiin kiireessä ja vain pintapuolisesti. Heikosta tuloksesta huolimatta sitä voidaan hänen mukaansa pitää koululaitoksen puhdistamisen konkreettisimpana toimenpiteenä. Tarkastus oli etenkin ulkopoliittisesti tärkeää, ja sitä esiteltiinkin Stalinille esimerkkinä uuden linjan noudattamisesta. Vaikka neuvostovastaisuudet poistettiin, eivät kirjat Rantalan mukaan paljoa muuttuneet. Työn pinnallisuutta korosti se, että itse opetukseen ei kiinnitetty lainkaan huomiota.[444]

---

[441] Ibid. 7 ja liite 3.
[442] ROUHIAINEN 1974, 300.
[443] RANTALA 1997, 249.
[444] Ibid. 67.

Tutkittujen oppikirjojen aatteellisella sisällöllä ei liene ollut kovin suurta vaikutusta aikansa päivänpolitiikkaan, sillä 1925-1939 kansakoulua käyneet alkoivat osallistua täysivaltaisesti vaikuttajina yhteiskunnan toimintaan vasta lähinnä sodan jälkeen. Tuolloisessa tilanteessa nationalististen ajatusten esilletuominen sotaa edeltäneeseen tapaan ei enää ollut mahdollista. Monet tuon ajan koululaisista ehtivät kuitenkin osallistua sotaan. Kirjoilla ja opetuksella on täytynyt olla ainakin tässä yhteydessä jonkinasteinen kannustava vaikutus. Talvisodan hengen perään on usein kyselty. Luulisi tutkittujen oppikirjojen ainakin osaltaan vaikuttaneen tuon mystisen maanpuolustushengen syntyyn.

6. Nationalismi kansakoulun oppi- ja lukukirjoissa 1925-1939

Yhteiskunnassa esillä ollut nationalismi heijastui monin eri tavoin ja monissa eri yhteyksissä tutkimuksen kohteena olleiden oppi-ja lukukirjojen sisältöön. Kirjojen aatteellinen sisältö muodostui kolmen eri tekijän yhteisvaikutuksesta. Nämä tekijät olivat ensinnäkin opetussuunnitelmien ohjeet, toiseksi kustantajan ja oppikirjan tekijän poliittinen suuntautuneisuus ja asenteet sekä kolmanneksi kirjoja käyttäneiden opettajien mieltymykset.

Suomalainen kansallisvaltio syntyi kivulloisesti sisällissodan kautta. Sisällissota jätti syvät arvet koko suomalaiseen yhteiskuntaan. Suomalaisten kansallisen yhteenkuuluvaisuuden korostaminen oli eräs keino parantaa haavat. Nationalismin avulla painettiin nuoressa Suomen tasavallassa ongelmia taka-alalle, tai ne voitiin sen avulla jopa unohtaa kokonaan. Oman kulttuurin ja kansallisten piirteiden ihainnoinnilla ja korostamisella haluttiin saada kansassa aikaan yhteenkuuluvaisuuden tunne. Omaa kansaa ja isänmaata tuli rakastaa, jos itsenäisyys haluttiin säilyttää. Yhteenkuuluvaisuuden tunne oli tärkeä siksi, ettei koskaan enää kävisi niin kuin vuonna 1918, jolloin kansakunta repesi kahtia.

Sisällissodan jälkeisessä tilanteessa koettiin, että oppivelvollisuuskoulu olisi välttämätön instituutio sosiaalisen elämän kohentamisessa. Maahan oli saatava sivistyksellinen kansanvalta. Sivistyksen puutteen katsottiin nimittäin osaltaan johtaneen siihen, että osa kansasta oli noussut kapinaan laillista esivaltaa vastaan. Oppivelvollisuuskoulun toivottiin poistavan kansan keskuudesta kumoukselle alttiin maaperän. Uskottiin, että vain yhtenäinen, isänmaallinen ja puolustustahtoinen kansa voi menestyä. Sellaisen kansan luominen tuli aloittaa jo pienistä koululaisista lähtien. Kansakoulun ja sen käyttämien oppikirjojen tuli kehittää oppilaiden kansallistunne eläväksi ja voimakkaaksi.

Koulujen opetus oli lakeja ja asetuksia tarkemmin määritelty tunnettujen pedagogian auktoriteettien laatimissa komiteamietinnöissä. Komiteamietinnöillä oli oppi- ja lukukirjojen sisällön kannalta suuri merkitys, sillä kirjantekijät käyttivät niitä mallinaan laatiessaan kirjojaan. Nämä olivat mallina siksi, että kouluhallitus käytti samoja mietintöjä kriteerinä hyväksyessään uusia oppi- ja lukukirjoja. Virallisesti hyväksyttyjen kirjojen aatteellisen sisällön voidaan näin todeta edustaneen kouluviranomaisten asettamia kasvatuspäämääriä.

Jo vuoden 1899 Oppi- ja lukukirjakomitean mietintö korosti kansallisen ja isänmaallisen näkökulman tärkeyttä varsinkin historian, maantiedon ja äidinkielen kirjojen yhteydessä. Tämän komitean tuli kuitenkin vielä pysytellä ensimmäisen sortokauden paineessa nationalismin kannalta melko varovaisella linjalla. Itsenäisessä Suomessa vuonna 1925 valmistuneessa Mikael Soinisen johtaman Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä kansallinen, isänmaallinen näkökulma olikin sitten jo aivan keskeisessä roolissa.

Isänmaallisuus oli kristillisyyden ohella tärkein aatteellinen sisältö, jota kyseinen komitea halusi oppikirjoissa ja opetuksessa olevan.

Opetussuunnitelmakomitean kansallishenkisen aineiston korostamiseen rohkaissut linja ei ollut mikään ongelma kustantajille, sillä niiden omistajat ja johtavissa asemissa olleet toimihenkilöt olivat melkolailla sidoksissa nationalismiin myötämielisesti suhtautuneiden oikeistolaisten puolueiden ja liikkeiden toimintaan. Kustantajien poliittinen suuntautuneisuus on ainakin jossain määrin vaikuttanut kirjojen tekijöiden valintaan ja kirjojen sisältöön. Kustantajat ja kirjojen tekijät ottivat opetussuunnitelmakomitean ohjeiden lisäksi luonnollisesti huomioon myös kirjoja käyttäneiden, kristillis-isänmaallista maailmankatsomusta edustaneiden opettajien mieltymykset.

Lähes kaikki kirjojen kirjoittajista ja toimituskuntien jäsenistä olivat hyvin aktiivisia yhteiskunnallisia toimijoita. He osallistuivat monenlaisten toimikuntien ja lautakuntien toimintaan. Jotkut ottivat melko aktiivisesti osaa politiikkaankin. Vain noin kolmasosan varma puoluekanta saatiin käytetyistä lähteistä selville. Kahdeksantoista yhdeksästätoista henkilöstä kuului nationalismiin myönteisesti suhtautuneisiin oikeisto- ja keskustapuolueisiin. Niidenkin joiden varma puoluekanta ei tullut selville voidaan kuitenkin olettaa suurella todennäköisyydellä kuuluneen enimmäkseen keskusta- ja oikeistopuolueiden kannattajiin.

Muista selvän nationalistisen taustan omaavista liikkeistä kirjantekijöitä kiinnostivat mm. Aitosuomalaiset, Akateeminen Karjala-seura ja Suojeluskunnat. Heimotyöhön osallistui myös muutamia kirjantekijöitä. Kirjojen toimittajilla oli omakohtaista kokemusta suomalaisuusliikkeestä, sortokausista, itsenäisyystaistelusta ja sisällissodasta. Nämä nuoruuden kokemukset ja poliittinen toiminta lienevät vaikuttaneen heidän varsin oikeistolais-isänmaalliseksi muovautuneeseen maailmankuvaansa, joka sitten siirtyi myös oppikirjoihin.

Tutkitut oppikirjat pidettiin melko hyvin aikansa tasalla. Soinisen komitean ehdotukset ovat toteutuneet hyvin. Historian oppikirjat keskittyvät pääosin Suomen historiaan. Niissä käsiteltiin myös laajasti kulttuuriasioita. Maantiedonkin oppikirjat käsittelivät enimmäkseen Suomea. Niissä kiinnitettiin, samoin kuin historiankin oppikirjoissa huomiota laajasti suomalaisten sukukansoihin. Äidinkielen lukukirjat etenivät tutuista kotipiirin asioista kaukaisempiin ja vieraampiin asioihin aivan niin kuten Soinisen komitea ehdottikin. Yläkansakoulun lukukirjoista löytyi komitean ohjeiden mukaisesti paljon maantietoa ja historiaa käsitteleviä tekstejä mainittujen aineiden opetuksen tueksi.

Kirjojen sisältöä tutkittaessa osottautui, että rotutausta oli kirjoissa tärkeä asia kansallisen identifioitumisen kannalta. Kaikkien aineiden kirjoissa esiintyi jonkin verran rotuoppeihin viittaavaa materiaalia. Ihmiskunta jaettiin mm. ulkoisten ominaisuuksiensa ja kulttuurin-

sa perusteella eri rotuihin. Parhaimpana esiintyi pohjoiseurooppalainen, länsimainen, germaaninen rotu ja kulttuuripiiri.

Viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alussa oli läntisten rotuteoreetikkojen parissa esitetty suomalaisten itsetuntoa loukanneita väitteitä, joiden mukaan suomalaiset olisivat mongolien sukulaisia. Tämä maine koettiin Suomessa epäedulliseksi. Oppikirjoissakin yritettiin kiistää tällaiset väitteet ja julistettiin suomalaisten olleen, ja olevan vieläkin länsimaisen, germaanisen kulttuurin etuvartioasemassa itää vastaan. Suomalaisia ei kuitenkaan voitu todistaa germaaneiksi.

Itse suomen kansa jaettiin kirjoissa eri heimoihin, joilla kullakin on omat ulkoiset piirteet ja oma luonteensa. Suomalaisia pidettiin sitkeänä ja rehellisenä raivaajakansana, jonka luonteelle sopi täysin asua pohjoisessa karussa ja kylmässä maassa. Suomalaisten elämäntehtävänä oli metsäisten erämaiden asuttaminen. Suomalaiset olivat tässä yhteydessä osoittaneet elinvoimaisuutensa työntäessään heikommat saamelaiset tieltään pohjoiseen. Maan ruotsinkielistä vähemmistöä pidettiin myös hennompana kansana, joka ei pysty hankkimaan elantoaan yhtä karuissa oloissa kuin suomalaiset.

Tutkitut kirjat olivat korostetun agraarisia. Miltei kaikki tavallisen ja normaaliksi ja tavoittelun arvoiseksi määritellyn elämän esimerkit liittyivät maatalouteen ja maalaiselämään. Suomalaisen kansallisuusliikkeen ja -aatteen erityislaatu olikin juuri siinä että se syntyi ennen teollista vallankumousta ja pysyi täten ihanteiltaan agraarisena myöhemminkin. Toinen tätä asiaa selittävä tekijä on tietenkin se, että suurin osa suomalaisista eli vielä tutkitulla ajanjaksolla maalla ja sai elantonsa maataloudesta.

Suomen pohjoisen luonnon kauneutta ja ainutlaatuisuutta ylistettiin runebergiläistopeliaanisia vaikutteita saaneiden kirjojen teksteissä. Lukukirjojen kertomuksissa esiteltiin Suomen eri maakuntia ja niiden parhaita puolia. Kaikki maakunnat vaikuttivat aina loppujenlopuksi yhtä kauniilta ja hyviltä. Suomi oli kuin Jumalan suomalaisille antama luvattu maa, jonka luonnonvaroja tuli käyttää tehokkaasti hyväksi, jotta Suomen kansa menestyisi. Ainoastaan kotimaan puhtaissa ja metsissä ja järvien äärellä suomalainen voi olla onnellinen. Ulkomaille matkustanut siirtolainen alkoi ulkomaiden maiseman yksitoikkoisuudessa pian ikävöimään kaunista kotimaataan.

Esihistorian kausi sai tutkituissa kirjoissa osakseen melkolailla huomiota. Se esiintyi tavallaan Suomen ensimmäisen itsenäisyyden kautena. Tuona mystisenä aikana otaksuttiin suomalaisten jo aivan itsenäisesti luoneen oman omintakeisen kulttuurinsa, josta merkittävimpänä todisteena pidettiin kansanrunoutta. Lönnrotin kokoamaa Kalevalaa verrattiin mm. antiikin Kreikan runouteen. Muinaisten aikojen ja kansanrunouden kunnioituksessa voidaan nähdä yhteys Hegeliläis- Snellmanilaiseen ajatteluun joka kiinnitti huomiotaan kansallishen-

gen kehittymiseen muinaishämärästä aina tuntemattomaan tulevaisuuteen asti. Kansa, joka muinaisuudessa oli ilman koulusivistystä kyennyt luomaan arvokkaita kansanrunoja oli lahjakasta ja kykeni vastaisuudessakin suuriin kulttuurisaavutuksiin.

Monet kulttuurielämän edustajat esiintyvät kirjoissa esikuvallisina sankareina. Heidän elämäntyönsä ja elämänsä sopi esikuvaksi jokaiselle koululaiselle. Esikuvallisia kulttuurihenkilöitä olivat ennenkaikkea Suomen kirjakielen isä Mikael Agricola, kansallisrunoilija Johann Ludvig Runeberg, Suomen muinaisuuden herättäjä Elias Lönnrot, suomalaisen kansallistunnon herättäjä Johann Wilhelm Snellman, kansalliskirjailija Aleksis Kivi, kansakoulun isä Uno Cygnaeus, kansallissäveltäjä Jean Sibelius, kansallistaiteilija Akseli Gallén-Kallela ja isänmaallinen satusetä Sakari Topelius. Kansallista itsetuntoa kohottanut Suomen hyvä menestys kansainvälisessä kilpaurheilussa oli myös pantu muutamissa kirjoissa merkille. Hannes Kolehmainen ja Paavo Nurmi olivat sankareita.

Kirjoissa korostettiin Suomen kiistanalaista asemaa itäisen ja läntisen kulttuurin rajamailla. Suomen kannalta onnellisena kohtalona pidettiin sitä, että Suomi tuli jo varhain liitetyksi Ruotsin valtakuntaan ja sitä kautta länsimaiseen kulttuuripiiriin. Negatiivisena nähtiin taas se, että Karjala tuli tässä yhteydessä jaetuksi kahden eri valtakunnan alueelle, jolloin varsinkaan itäraja ei seurannut kansallisuusrajoja. Karjala oli myös tutkitulla aikavälillä jaettuna kahden eri valtion ja kulttuuripiirin sekä myös kahden eri yhteiskuntajärjestelmän kesken. Itä-Karjalan ja Inkerin asioita seurattiinkin oppikirjoissa hyvin tarkkaan. Venäläisten ja kommunismin haitallista vaikutusta rajantakaisten suomalaisten elämään painotettiin näissä kuvauksissa.

Virallisen opetussuunnitelman ulkopuolella kouluissa annettiin heimo-opetusta opettajan omasta harrastuneisuudesta riippuen. Heimo-opetuksen tarpeet oli huomioitu liittämällä kirjoihin runsaasti materiaalia heimokansojen elämästä. Heimokansoista ei tuotu esiin lähes lainkaan negatiivisia puolia. Heimosukulaiset olivat kaikki jollain tavoin ihailemisen arvoisia. Virolaisiin suhtauduttiin erityisen lämpimästi. Heitä pidettiin ahkerana ja urhoollisena kansana. Unkarilaisten mainittiin olleen suomalaisten lailla länsimaisen kulttuurin etuvartijoina sivistymätöntä ja raakaa itää vastaan.

Heimokansojen lisäksi esikuvallisia ja ihailun arvoisia kansoja oli muitakin. Lähinnä länsimaiset, germaaniset kansat edustivat sellaisia ominaisuuksia, ja saavutuksia joita suomalaistenkin tulisi tavoitella. Muita ihailevat kuvaukset toimivat myös esimerkkinä siitä, millaiseen kulttuuripiiriin suomalaiset itsekin kuuluivat.

Kun kirjoissa käsiteltiin venäläisiä tai kaukaisia, eksoottisia kansoja, muuttuivat kuvaukset välillä avoimen rasistisiksi. Nämä kansat esiintyivät usein kaikin puolin alhaisempina ihmisinä kuin suomalaiset ja muut länsimaalaiset. Nämä ihmiset esitettiinkin nationalismille

tyypillisellä tavalla Toiseutena jonka huonommuuteen Itsen paremmuutta voitiin verrata. Toisen avulla voitiin määritellä Itsen normaalius ja sivistyneisyys. Tällaisella vertailulla pyrittiin vahvistamaan omaa kansallista identiteettiä.

Suomalaisten ja länsimaisen kulttuuripiirin erityisenä vastakohtana ja joskus myös vihollisenä nähtiin itäinen, "aasialaiseksi" leimattu kulttuuri. Idästä ei ollut paljoakaan hyvää kerrottavaa. Se oli täynnä varoittavia esimerkkejä. Negatiivisia asioita korostaneet kuvaukset venäläisistä ja Neuvosto-Venäjän oloista liittynevät Suomen omaan vallankumousyritykseen vuonna 1918. Kirjoissa haluttiin osoittaa sosialistinen yhteiskuntajärjestelmä täysin kelvottomaksi, ettei Suomessa enää tavoiteltaisi vastaavaa järjestelmää.

Taistelu idän periviholliset vastaan oli kantava teema kirjojen idänkuvauksissa. Sodista kerrottaessa nostettiin joitain henkilöitä sankarin asemaan. Sankarikuolemaa isänmaan edestä ihailtiin. Sankaruuden ja isänmaallisuuden kuvaukset olivat keskeisessä asemassa Suomen sotaa käsiteltäessä. Tässä yhteydessä oppikirjojen teksteissä oli nähtävissä runebergiläisiä vaikutteita. Lukukirjat sisälsivät myös runsaasti katkelmia Runebergin tuotannosta. Kansallisrunoilija J. L. Runeberg olikin vielä 1920-1930-luvuilla eräs suomalaisen isänmaallisuuden kulmakivistä.

Itsenäisyystaistelu oli oppikirjoissa hyvin yksityiskohtaisesti ja laajasti esillä johtuen mm. lyhyestä ajallisesta perspektiivistä ja tapahtumien merkittävyydestä. Venäläisiä pidettiin oppikirjoissa miltei poikkeuksetta syypäinä vuoden 1918 sisällissotaan. He olivat sodan päävastustajia. Sodan tavoitteena oli itsenäistää Suomi vapauttamalla se lopullisesti Venäjän vallasta. Yhteiskunnan tapahtumista juuri sisällissota ja sen jälkitunnelmat olivat merkittävin yksittäinen tekijä, joka muovasi kirjojen aatteellista sisältöä nationalismin värittämäksi.

Vuoden 1918 sisällissota oli koko sotien välisen ajan hyvin vaikea trauma koko Suomen kansalle. Oli mahdoton käsittää miten Suomen kansan jakaantuminen kahtia oli mahdollista. Syytä sotaan ei oppikirjoissa haettu Suomen sisäisistä asioista vaan syyllisien ja syiden tuli löytyä maan ulkopuolelta. Kirjoissa lähes ainut selitys sodan puhkeamiselle oli se, että suomalainen työväenliike joutui marxilaisen ideologian ja venäläisten harhaanjohtamaksi ja yllyttämäksi. Venäläisten osuutta vastapuolen johdossa korostettiin, jolloin sota voitiin kuvata vapaussotana. Muuta tulkintamahdollisuutta ei kansallis-idealistisesta näkökulmasta ollut. Veljessodan järkyttävä todellisuus haluttiin psyykkisistä syistä verhota Suomen taisteluksi itsenäisyydestään ja länsimaisen sivistyksen puolustamiseksi.

Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitean toivomuksen mukaisesti vapaussotien merkitys oli oppikirjoissa korostuneessa asemassa. Vapaus oli ihanne, joka jokaisen pienen kansan tuli saavuttaa ja josta tuli myös pitää kiinni. Koululaisille haluttiin osoittaa, että kaikkien tuli elää sovussa ja rauhassa keskenään. Suomen kansan venäläisten harhaan-

johtama osa oli tehnyt vuonna 1918 pahan virheen, joka ei enää koskaan saisi toistua. Silloin oli vaarannettu lähes pyhä *vapauden* arvo ja ihanne. Kirjojen kuvauksissa tehtiin selväksi, että vapaus menetettäisiin mikäli kansa ei ollut yksimielinen. Vapaus voitiin menettää myös vajoamalla velttoihin ja hekumallisiin elämäntapoihin, kuten ihailluille antiikin kreikkalaisille ja roomalaisille kerrottiin lopulta käyneen.

Kansainvälisen tilanteen kiristyessä ja asevarustelun kiihtyessä 1930-luvun loppua kohden mentäessä, esitettiin myös Suomessa muiden maiden esimerkin innoittamina jonkinlaisen sotilaallisen alkeiskoulutuksen tuomista kouluihin. Maanpuolustusopetuksen antaminen riippui kokonaan opettajan omasta harrastuneisuudesta. Sitä annettiin kuitenkin lähes kaikissa kansakouluissa lukuvuosina 1938-1939. Maanpuolustuksellista ainesta oli myöskin muutamissa tutkituissa oppikirjoissa.

Tässä yhteydessä maantieteellisten seikkojen todettiin olevan edulliset Suomen puolustuksen kannalta. Jos Suomella olisi ollut luonnolliset, ennenkaikkea kansallisuusrajojen mukaiset rajat, olisi maanpuolustus ollut vieläkin helpompaa. Kansallisuusrajojen mukaan kulkevien rajojen tavoittelu onkin keskeinen osa nationalismia. Erityisen huonona seikkana pidettiin sitä, ettei varsinkaan itäinen raja noudattanut kansallisuusrajoja. Vienan, Aunuksen ja Inkerin kannalta olisi ollut onnellisempaa olla Suomen yhteydessä. Tällaisten kannanottojen yhteydessä on nähtävissä ainakin epäsuoraa Suur-Suomi ajattelua.

Nuoren maan tulevaisuudelle nähtiin 1920-1930-luvuilla monia uhkia. Tämän vuoksi oppikirjojen loppupuheissa pyrittiin antamaan lapsille tulevaisuudenuskoa ja neuvoja siitä miten jokaisen yksilön tulisi toimia oman perheensä ja isänmaan hyvinvoinnin edistämiseksi. Loppusanat muodostuivat hyvin isänmaallisiksi, kansan yhteen hiileen puhaltamisen tärkeyttä korostaviksi puheenvuoroiksi. Pienen kansan vapauden säilyttäminen vaati jokaisen miehen, naisen ja lapsen huolenpitoa. Siihen tehtävään ei kukaan ollut liian vähäpätöinen. Kukin palveli isänmaataan parhaiten täyttämällä tunnollisesti kaikki velvollisuutensa.

Uskonnollisuus sekoittui isänmaallisuuteen varsinkin kirjojen viimeisissä kappaleissa ja erityisesti loppusanoissa, joissa oli tulevaisuuden arviointia. Miltei jokainen luku- ja oppikirja päättyi isänmaallis-uskonnollisiin sanoihin, runoon tai rukoukseen. Uskonnollista isänmaallisuutta esiintyi erityisen paljon lukukirjoissa. Monet tällaiset kohdat oli lainattu Topeliuksen tuotannosta. Hänen tuotantonsa (useimmiten Maamme-kirja) olikin eniten lukukirjojen lähteenä käytetty materiaali.

On tärkeää huomata, että kaikissa tutkituissa luku- ja oppikirjoissa esiintyi nationalistisia ajatuksia. Nationalistinen sisältö keskittyi ja jakaantui juuri niihin aihepiireihin, joihin kirjojen analysointikappaleet jaettiin. Nationalismia löytyi enimmäkseen Suomen kansan luonteenpiirteiden ja kulttuurin kuvauksista, heimokansojen käsittelystä, esikuvallisten ja esiku-

vaksi kelpaamattomien sekä vihollisina pidettyjen kansojen ja aatteiden käsittelystä, Suomen luonnon kuvauksista, suomalaisten elinkeinojen käsittelystä sekä Suomen ja suomalaisten tulevaisuuden pohdinnoista.

Miltei kaikki nationalismiin liitetyt sekä positiivisina, että negatiivisina pidetyt asiat olivat kirjoissa esillä. Isänmaallisuuden värittämissä oppi- ja lukukirjoissa esiintyi mm. oman kansan ja kulttuurin ihailua, kansojen asuinalueiden mukaan kulkevien rajojen kaipuuta, maanpuolustuksellisuutta, negatiivista suhtautumista joihinkin vieraisiin kulttuureihin ja aatteisiin, rodullista ylemmyydentuntoa sekä uhkakuvien esittämistä.

Suurimmassa osassa kirjoista niissä esiintyvä nationalismi on vain epäpoliittista isänmaallisuutta ja kulttuurinationalismia. Kirjojen poliittisuus ilmeni lähinnä vuoden 1918 tapahtumien seurauksena äärivasemmiston ja Neuvostoliiton vastaisuutena, ja varsinkin tähän perustuvana maanpuolustushenkisyytenä. Tätä maanpuolustushenkistä nationalismia ei kuitenkaan voida pitää sotaisan ekspansiivisena, vaan nimenomaan puolustuksellisena.

Oppi- ja lukukirjojen välillä on suuria keskinäisiä eroja. Joissakin nationalistista ideologiaa on melko paljon, kun taas joissain sitä ei ole paljoakaan. Kirjojen suuret keskinäiset erot asettavat siten aikaisemman tutkimuksen käyttämän satunnaisotos-metodin kyseenalaiseen valoon. Muutamien satunnaisesti valittujen kirjojen aatteellisen sisällön perusteella ei siis voi tehdä kovinkaan pitkälle meneviä yleistyksiä.

Oppikirjojen kirjoittajien taustan perusteella ei voi selittää täydellisesti nationalistisen sisällön paljoutta tai vähyyttä. Esimerkiksi selvän nationalistishenkisen taustan omaavien henkilöiden kirjat eivät välttämättä sisältäneet nationalismia sen enempää kuin muutkaan. Joidenkin suojeluskuntiin, Akateemiseen Karjala-seuraan tai aitosuomalaisiin kuuluneiden kirjoittajien teksteissä oli kuitenkin nähtävissä näiden liikkeiden edustamia mielipiteitä ja ihanteita.

Tärkeää on kuitenkin huomata, että kaikissa tutkituissa kirjoissa esiintyi ainakin jonkinverran nationalismia. Siltä ei siis yksikään lukutaitoinen koululainen voinut kokonaan välttyä. Tutkimusaineiston perusteella voidaan todeta nationalismin olleen kristillisyyden ohella merkittävin yksittäinen aatteellinen sisältö, jota kirjat edustivat.

Kirjojen nationalismilla on käytännön merkitystä vain, jos nationalismia sisältäviä kappaleita luettiin ja niiden merkitystä selvitettiin. Kirjoja luettiin ainakin tarkkaan, sillä kansakoulun opettajat olivat opetuksessaan hyvin sidottuja kirjaan. Tämä johtui siitä, etteivät luokanopettajat voineet hallita kaikkia aineita kovin hyvin. Monen kansakoulun opettajan opetus oli vain oppikirjan mekaanista luettamista.

Kansakoulun opettajat olivat poliittisesti merkittäviä vaikuttajia, koska heillä oli mahdollisuus vaikuttaa toimialueellaan koko nuorison maailmankatsomukseen. Valtaosa kansa-

koulunopettajista kuului nationalismiin myönteisesti suhtautuneiden porvarillisten puolueiden kannattajiin. Toiminta valkoista Suomea tukeneissa Suojeluskunta- ja Lottajärjestössä oli yleistä opettajien keskuudessa. Oppi- ja lukukirjojen nationalismin värittämä materiaali oli täten mieluisaa suurimmalle osalle opettajista, joten sitä myös hyödynnettiin opetuksessa.

Opettajan henkilökohtaiset arvot saattoivat ilmetä opetuksessa tiettyjen asioiden korostamisena ja tiettyjen asioiden väheksymisenä tai jopa kokonaan unohtamisena. Mikäli olisi ollut olemassa jonkinlainen "ideaali-opettaja", joka toteutti työssään lähes kaikki opetussuunnitelmakomitean ohjeet, korosti hän nationalistisia arvoja opetuksessaan. Kun otetaan huomioon yhteiskunnallinen tilanne, seminaarikoulutuksen arvot, opettajien poliittinen suuntautuneisuus, opetussuunnitelmien ohjeet ja kirjojen sisältämä teksti, voidaan todeta että ainakin historian, maantiedon ja äidinkielen opetus sisälsi useimmiten melko paljon nationalistisia painotuksia.

Sodan Neuvostoliittoa vastaan päätyttyä syksyllä 1944, ja poliittisen tilanteen muututtua, joutui koululaitos nopeasti arvostelun kohteeksi. Tässä yhteydessä joutui kiellettyjen ja uudistettavien kirjojen listalle myös useita tässä työssä tutkittuja oppikirjoja. Kirjojen sodanaikaisissa painoksissa oli tietenkin sodan mukanaan tuomaa propagandistista ainesta, mutta oppikirjoja tarkastanut komitea kohdisti huomiotaan laajasti myös sellaisiin kohtiin, joita käsiteltiin tässäkin tutkimuksessa. Näiden nationalismin värittämien kohtien tulkittiin vaarantavan Suomen suhteita ulkovaltioihin ja antavan väärää tietoa niistä.

Tutkittujen oppikirjojen aatteellisella sisällöllä ei liene kuitenkaan ollut kovin suurta vaikutusta aikansa päivänpolitiikkaan, sillä 1920-1930-luvuilla kansakoulua käyneet alkoivat osallistua täysivaltaisesti vaikuttajina yhteiskunnan toimintaan vasta lähinnä sodan jälkeen. Monet tuon ajan kansakoululaisista ehtivät kuitenkin osallistua sotaan. Kirjoilla ja opetuksella on täytynyt olla ainakin tässä yhteydessä jonkinasteinen kannustava vaikutus. Talvisodan hengen perään on usein kyselty. Luulisi tutkittujen oppikirjojen ainakin osaltaan vaikuttaneen tuon mystisen maanpuolustushengen syntyyn. Oppikirjat yrittivät omalta osaltaan eheyttää sisällissodan jakamaa kansaa ja pyrkivät saamaan sitä rakastamaan isänmaatansa, ja toisaalta myös varomaan ja pelkäämään tiettyjä vihollisia. Voitaneen todeta, että ne ainakin omalta osaltaan myös onnistuivat siinä.

Lähteet

Arkistolähteet:

Kansallisarkisto (KA):

- KHA 1909-1918, Kouluhallituksen arkisto V. Kiertokirjeet 1909-1918.
- KHA 1919-1923, Kouluhallituksen arkisto V. Kiertokirjeet 1919-1923.
- KHA 1924-1928, Kouluhallituksen arkisto V. Kiertokirjeet 1924-1928.
- KHA 1929-1933, Kouluhallituksen arkisto V. Kiertokirjeet 1929-1933.
- KHA 1934-1939, Kouluhallituksen arkisto III. Kiertokirjeet 1934-1939.

Komiteamietinnöt:

- KOM 1899, Kansakoulujen oppi- ja lukukirjakomitean komiteamietintö 1899: 10.
- KOM 1925, Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitean komiteamietintö 1925: 13.
- KOM 1945, Oppikirjojen tarkastustoimikunnan komiteamietintö 1945: 5.
- KOM 1948, Oppikirjakomitean komiteamietintö 1948: 5.

Asetuskokoelma (AS.KOK):

- AS.KOK 101, Asetuskokoelma 1921. Laki oppivelvollisuudesta 15. 4. 1921. Helsinki 1921.

Valtiopäivien pöytäkirjat:

- Valtiopäivät 1920, Pöytäkirjat II. Helsinki 1921.

Puolueohjelmat ja poliittiset julkaisut:

- EDISTYSPUOLUE 1929, Kansallinen Edistyspuolue. Ohjelmajulkaisu. Helsinki 1929.
- ISÄNMAALLINEN KANSANLIIKE 1934, Isänmaallinen kansanliike. Toimintaperusteet. 1934.
- KANSALLINEN KOKOOMUSPUOLUE 1921, Kansallisen Kokoomuspuolueen Ohjelma. 1921. Helsinki 1921.
- KANSALLINEN KOKOOMUSPUOLUE 1932, Kansallinen Kokoomuspuolue: Valtuuskunnan Kansallisen kokoomuspuolueen yleiselle puoluekokoukselle Helsingissä 7-8.5.1933 toimittamat puolueohjelman kehittämisehdotukset. Helsinki 1933.
- MAALAISLIITTO 1932, Maalaisliiton puolueohjelma. Helsinki 1932.

Tutkimuksen kohteena olevat oppikirjat:

HISTORIA

FORSMAN-VAARA 1928, Forsman Jaakko-Vaara Väinö, Historia. Oppi- ja lukukirja maalais- ja kaupunkikansakouluille. Helsinki 1928. Otava ja Valistus.

HAINARI-LAITAKARI 1926, Hainari Oskar Adolf ja Laitakari Aatto Verner, Kansakoulun historian oppikirja. Jyväskylä 1926. Gummerus.

HAINARI-LAITAKARI 1927 a, Hainari Oskar Adolf ja Laitakari Aatto Verner, Historiaa kansakouluille I. Jyväskylä 1927. Gummerus.

HAINARI-LAITAKARI 1927 b, Hainari Oskar Adolf ja Laitakari Aatto Verner, Historiaa kansakouluille II. Jyväskylä 1927. Gummerus.

HÄSTESKO 1929, Hästesko (Heporauta) Frans Akseli, Historian oppikirja kansakouluja varten. Porvoo 1929. WSOY.

HÄSTESKO 1931, Hästesko (Heporauta) Frans Akseli, Historian oppikirja moniopettajaisia kansakouluja varten (laajennettu laitos). Porvoo 1931. WSOY.

JUVA-MERIKOSKI-SALMELA 1938, Juva Einar, Merikoski Kaarlo ja Salmela Alfred, Isänmaan historia sekä muiden kansojen vaiheita. Helsinki 1938. Otava.

KUUSI 1932, Kuusi Sakari, Historian oppikirja maalaiskansakouluja varten. Jyväskylä 1932. Gummerus.

MANTERE-SARVA 1927, Mantere Oskari ja Sarva Gunnar, Historian oppikirja kansakouluja varten. Opetussuunnitelmakomitean ehdotuksen mukaan uudistettu laitos. Helsinki 1927. Kirja.

MANTERE-SARVA 1930, Mantere Oskari ja Sarva Gunnar, Kansakoulun yleinen historia. 11.p. Helsinki 1930. Kirja.

SOININEN-NOPONEN 1932, Soininen Mikael ja Noponen Alpo, Historian oppikirja kansakouluja varten. I osa. 8.p. Helsinki 1932. Otava ja Valistus.

SOININEN-NOPONEN 1929, Soininen Mikael ja Noponen Alpo, Historian oppikirja kansakouluja varten. II osa. 6.p. Helsinki 1929. Otava ja Valistus.

YRJÖ-KOSKINEN ja VOIONMAA 1925, Yrjö-Koskinen Yrjö Sakari, ja Voionmaa Väinö, Suomen historia kansakouluja varten. 9.p. Porvoo 1925, WSOY.

MAANTIETO

ARO 1929, Aro Johan Eemil, Kansakoulun Maantieto. 16. p. Helsinki 1929. Valistus.

AUER-MERIKOSKI 1939, Auer Väinö ja Merikoski Kaarlo, Maantieto kansakouluja varten. 2. tarkistettu painos. Helsinki 1939. Otava ja Valistus.

FAVORIN 1927, Favorin Hanna, Maantiede. Kansakoulun oppi- ja lukukirja. 17. korjattu painos. Porvoo 1927. WSOY.

HAKALEHTO-SALMELA 1931, Hakalehto-Falck Alma ja Salmela Alfred, Isänmaa ja maailma. Kansakoulun maantieto. Porvoo 1931. WSOY.

HÄNNINEN 1925, Hänninen Kaarlo, Kansakoulun maantieto ja kotiseutu-oppi. Helsinki 1925. Valistus.

JOTUNI 1927, Jotuni Alfred, Kansakoulun maantiede vuorokursseittain, opetussuunnitelma-komitean ehdotuksen mukaan. Porvoo 1927. WSOY.

JOTUNI 1937, Jotuni Alfred, Kansakoulun maantiede. 23.p. -Tarkistanut ja täydentänyt Eino Kärki. Porvoo 1937. WSOY.

LEIVISKÄ 1930 a, Leiviskä Iivari, Kansakoulun maantieto. Alaluokkien oppimäärä. Helsinki 1930. Maalaiskuntien liitto.

LEIVISKÄ 1930 b, Leiviskä Iivari, Kansakoulun maantieto. Yläluokkien oppimäärä. Helsinki 1930. Maalaiskuntien liitto.

SOININEN-KAILA 1928, Soininen Mikael ja Kaila Elmo Edvard, Kansakoulun uusi maantieto. 5. P. Helsinki 1928. Otava.

TOLVANEN 1927. Tolvanen Viljo, Kansakoulun maantieto I. Opetussuunnitelmakomitean mietinnön pohjalla. Helsinki 1927. Otava.

TOLVANEN 1928, Tolvanen Viljo, Kansakoulun maantieto II. Opetussuunnitelmakomitean mietinnön pohjalla. Helsinki 1928. Otava.

ÄIDINKIELI

KANSAKOULUN LUKUKIRJA I 1927, Kansakoulun lukukirja I. Toim. K. A. Horma, Hilda Huntuvuori, E. A. Saarimaa. Porvoo 1927. WSOY.

KANSAKOULUN LUKUKIRJA II 1928, Kansakoulun lukukirja II. Toim. K. A. Horma, Hilda Huntuvuori, E. A. Saarimaa. Porvoo 1928. WSOY.

KANSAKOULUN LUKUKIRJA III 1928, Kansakoulun lukukirja III. Toim. K. A. Horma, Hilda Huntuvuori, E. A. Saarimaa. Porvoo 1928. WSOY.

KANSAKOULUN LUKUKIRJA IV 1928, Kansakoulun lukukirja IV. Toim. K. A. Horma, Hilda Huntuvuori, E. A. Saarimaa. Porvoo 1928. WSOY.

KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA II 1929, Kansakoulun lukukirjasarja II. Kotitanhuilta kouluteille. Alakansakoulun lukukirja 2. Toim. Hästesko Frans Akseli, Laurila Jaakko, Jussila Juho ja Kantola Severi. Helsinki 1929. Maalaiskuntien liitto R. Y.

KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA III 1935, Kansakoulun lukukirjasarja III. Lukukirja III. Yläkoulun alaluokkain ensimmäinen vuorokurssi. Toim. Heporauta Frans Akseli, Laurila Jaakko, Jussila Juho ja Kantola Severi. Porvoo 1935. WSOY.

KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA IV 1935, Kansakoulun lukukirjasarja IV. Lukukirja IV. Yläkoulun alaluokkain toinen vuorokurssi. Toim. Heporauta Frans Akseli, Laurila Jaakko, Jussila Juho ja Kantola Severi. Porvoo 1935. WSOY.

KANSAKOULUN LUKUKIRJASARJA V 1931, Kansakoulun lukukirjasarja V. Lukukirja V. Yläkoulun yläluokkien ensimmäinen vuorokurssi. Toim. Hästesko Frans Akseli, Laurila Jaakko, Jussila Juho ja Kantola Severi. Helsinki 1931. Maalaiskuntien liitto R. Y.

KIRJALLISUUTTA LAPSILLE I 1930, Kirjallisuutta lapsille I. Satuja ja tarinoita. Kursoorista lukemista. Liittyy lukukirjaan Kotitanhuilta kouluteille. Valinneet Frans Akseli Hästesko, Jaakko Laurila, Juho Jussila ja Severi Kantola. Helsinki 1930. Maalaiskuntien liitto.

KIRJALLISUUTTA LAPSILLE II 1930, Kirjallisuutta lapsille II. Satuja ja tarinoita. Kursoorista lukemista. Liittyy lukukirjaan Kotitanhuilta kouluteille. Valinneet Frans Akseli Hästesko, Jaakko Laurila, Juho Jussila ja Severi Kantola. Helsinki 1930. Maalaiskuntien liitto.

KIRJALLISUUTTA LAPSILLE III 1937, Kirjallisuutta lapsille III. Runoja ja kertomuksia I. Kursoorista lukemista. Liittyy lukukirjaan III. Valinneet Frans Akseli Heporauta, Jaakko Laurila ja Severi Kantola. Porvoo/Helsinki 1937. WSOY.

KIRJALLISUUTTA LAPSILLE IV 1937, Kirjallisuutta lapsille IV. Runoja ja kertomuksia II. Kursoorista lukemista. Liittyy lukukirjaan IV. Valinneet Frans Akseli Heporauta, Jaakko Laurila ja Severi Kantola. Porvoo/Helsinki 1937. WSOY.

KIRJALLISUUTTA LAPSILLE V 1931, Kirjallisuutta lapsille V. Runoja ja kertomuksia III. Kursoorista lukemista. Liittyy lukukirjaan V. Valinneet Frans Akseli Hästesko, Jaakko Laurila, Juho Jussila ja Severi Kantola. Helsinki 1931. Maalaiskuntien liitto R. Y.

KIRJALLISUUTTA LAPSILLE VI 1937, Kirjallisuutta lapsille VI. Runoja ja kertomuksia IV. Kursoorista lukemista. Liittyy lukukirjaan VI. Valinneet Frans Akseli Heporauta, Jaakko Laurila ja Severi Kantola. Porvoo/Helsinki 1937. WSOY.

KOTI JA KOULU 1928, Koti ja koulu. Alakansakoulun lukukirja. Toim. Alpo Noponen ja V. Tarkiainen. 3.p. Helsinki 1928. Valistus.

KOULUTYÖSSÄ 1926, Koulutyössä. Yläkansakoulun I:n ja II:n luokan lukukirja. Toim. Noponen Alpo ja Tarkiainen V. 4.p. Helsinki 1926. Valistus.

LAITAKARI 1928, Laitakari Aatto Verneri, Alakansakoulun lukukirja II. Porvoo 1928. WSOY.

LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE I 1929, Lukemisto Suomen lapsille I. Toim. M. Airila, Mandi Hannula ja E. Salola. Helsinki 1929. Valistus.

LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE II 1930, Lukemisto Suomen lapsille II. Toim. M. Airila, Mandi Hannula ja E. Salola. Helsinki. 1930. Valistus.

LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE III 1931, Lukemisto Suomen lapsille III. Toim. M. Airila, Mandi Hannula ja E. Salola. Helsinki. 1931. Valistus.

LUKEMISTO SUOMEN LAPSILLE IV 1932, Lukemisto Suomen lapsille IV. Toim. M. Airila, Mandi Hannula ja E. Salola. Helsinki. 1932. Valistus.

NIEMI 1925, Niemi Herman, Lukukirja kansanlasten alkeisopetuksen tarpeeksi. 9.p. Porvoo 1925. WSOY.

SALO 1927, Salo Akusti, Lapsuuden kultamailla. Alakansakoulun ja kodin lukukirja II. 7. lisätty painos. Helsinki 1927. Otava.

SALO 1935, Salo Akusti, Meidän lasten elämää. Alakansakoulun kokonaisopetukseen liittyvä lukukirja II. Helsinki 1935. Otava.

SUOMALAISTA KIRJALLISUUTTA KOULUILLE XX 1932, Suomalaista kirjallisuutta kouluille XX. Oman maan historiaa. Koonnut Harry Streng. Porvoo 1932. WSOY.

SUOMALAISTA KIRJALLISUUTTA KOULUILLE XXII-XXIII 1934, Suomalaista kirjallisuutta kouluille XXII-XXIII. Oman maan luontoa ja kansaa. Koonnut Harry Streng. Porvoo 1934. WSOY.

SUOMEN KIRJA I 1925, Suomen kirja I. Kansakoulun lukukirja II. Lukukirja ylemmän kansakoulun kolmatta ja neljättä lukuvuotta varten. Toim. Mikael Soininen, A. Kohonen, K. Raitio ja E. N. Setälä. 9. p. Helsinki. Otava.

SUOMEN KIRJA II 1927, Suomen kirja II. Rinnakkaislukukirja ylemmän kansakoulun kolmatta ja neljättä lukuvuotta varten. Toim. Mikael Soininen, A. Kohonen, K. Raitio ja E. N. Setälä. 3.p. Helsinki 1927. Otava.

TYÖ JA ISÄNMAA 1926, Työ ja isänmaa. Yläkansakoulun III:n ja IV:n osaston lukukirja. Toim. Alpo Noponen ja V. Tarkiainen. 6.p. Helsinki 1926. Valistus.

UUSI KOTIPIIRIN KIRJA I 1930, Uusi kotipiirin kirja I -Yläkansakoulun lukukirja I. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. Helsinki 1930. Otava.

UUSI KOTIPIIRIN KIRJA II 1931, Uusi kotipiirin kirja II -Yläkansakoulun lukukirja II. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. Helsinki 1931. Otava.

UUSI SUOMEN KIRJA I 1930, Uusi Suomen kirja I. Yläkansakoulun lukukirja III. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. Helsinki 1930. Otava.

UUSI SUOMEN KIRJA II 1932, Uusi Suomen kirja II. Yläkansakoulun lukukirja IV. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. Helsinki 1932. Otava.

VALISTUKSEN LUKUKIRJA 1926, Valistuksen lukukirja. Yläkansakoulun ensimmäistä ja toista lukuvuotta varten. Toim. Konr. Hildén, Alpo Noponen, O. Relander ja E. M. Tamminen. 20.p. Helsinki 1926. Valistus.

VALISTUKSEN ISÄNMAALLINEN LUKUKIRJA 1926, Valistuksen isänmaallinen lukukirja yläkansakoulun kolmatta ja neljättä lukuvuotta varten. Toim. Konr. Hildén, Alpo Noponen, O. Relander ja E. M. Tamminen. 13.p. Helsinki 1926. Valistus.

Painamattomat lähteet:

- BARKMAN ja KOHO 1995, Barkman Eija Maria ja Koho Anna Kaisa Maaria, Isänmaallisuus ja kansainvälisyys suomalaisissa lukukirjoissa 1920-luvulta 1980-luvulle. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma. Savonlinnan opettajainkoulutuslaitos 1995.
- JALONEN 1994, Jalonen Hannu, Kapinasta kansalaissotaan -Vuoden 1918 sisällissodan kuva itsenäisyyden ajan Suomen historian oppikirjoissa. Suomen historian pro-gradu. Tampere 1994.

- NUMMILA 1997, Nummila Leena, "Länsi-Euroopasta erotettu takapajulla oleva maa": Kansakoulun historian oppikirjojen Venäjä-kuvan analyysi 1925-1972. Suomen historian pro gradu. Jyväskylä 1997.
- SERÄLÄ 1989, Serälä Eila, Alakansakoulun suomenkielisten lukukirjojen materiaali ja aatesisältö vuosina 1890-1939. Suomen historian opinnäytetyö. Turku 1989.

Kirjallisuus:

- AKATEEMISEN KARJALA-SEURAN JÄSENET 1995, Akateemisen Karjala-seuran jäsenet. Toim. Ville-Paavo Aittola ja Aarne Helle, Helsinki 1995.
- ALAPURO 1988, Alapuro Risto, State and revolution in Finland. Berkeley and Los Angeles 1988.
- ALAPURO 1995, Alapuro Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Porvoo 1995.
- AUTIO 1986, Autio Veli-Matti, Opetusministeriön historia IV -Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917-1944. Järvenpää 1986.
- BORG 1968, Borg Olavi, Sisällönanalyysin tavoitteista ja metodisista pulmista. Tampere 1968.
- HEIKINHEIMO 1955, Suomen elämäkerrasto. Porvoo 1955.
- HALILA 1950, Halila Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Helsinki 1950.
- HENTILÄ 1995, Hentilä Seppo, Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen. Teoksessa Suomen poliittinen historia. Toim. Jussila Osmo, Hentilä Seppo, Nevakivi Jukka, Juva 1995.
- HENTTONEN 1990, Henttonen Antti, Otavan oppikirjojen satavuotinen perusta. Helsinki 1990.
- HISTORIAN SANAKIRJA 1997, Historian sanakirja. Toim. Anssi Halmesvirta, Jari Ojala, Heikki Roiko-Jokela ja Kustaa H. J. Vilkuna. Jyväskylä 1997.
- HOBSBAWM 1994, Hobsbawm Eric, Nationalismi. Tampere 1994.
- HÄKKINEN 1996, Häkkinen Kaisa, Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa. Hämeenlinna 1996.
- IMMONEN 1987, Immonen Kari, Ryssästä saa puhua...-Neuvostoliitto Suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona. Helsinki 1987.
- JÄNTTI 1968, Jäntti Yrjö A., Kirjojen tuotanto ja levitys. Teoksessa Suomen kirjallisuus VII -Kirjallisuuden kenttä. Toim. Matti Kuusi. Helsinki 1968.

- JÄNTTI 1928, Jäntti Yrjö A., Werner Söderström osakeyhtiö. Viisikymmenvuotinen kustannustoiminta 1878-1928. II osa. Porvoo 1928.
- KAREMAA 1998, Karemaa Outi, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917-1923. Helsinki 1998.
- KEMILÄINEN 1964, Kemiläinen Aira, Nationalism. Problems concerning the word, the concept and classification. Studia Historica Jyväskyläensia III. Jyväskylä 1964.
- KEMILÄINEN 1993, Kemiläinen Aira, Suomalaiset, outo Pohjolan kansa -Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. His.Tutk. 177. Helsinki 1993.
- KIVINEN, KINOS, RAHKONEN 1989, Kivinen Osmo, Kinos Sirpa, Rahkonen Pekka, Ajan henki ja lukukirjat suomalaisessa peruskoulutuksessa 1870-luvulta 1980-luvulle. Turku 1989.
- KLINGE 1981, Klinge Matti, Suomen sinivalkoiset värit. Kansallisten ja muidenkin symbolien vaiheista ja merkityksestä. Keuruu 1981.
- KUIKKA 1985, Kuikka Martti T., Suomalainen kulttuuri yläkansakouluseminaarien harrastustoiminnassa 1920 ja 1930-luvulla. Teoksessa Koulu ja kulttuuri -Koulu ja menneisyys XXIII, Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja. Toim. Matti T. Kuikka. Porvoo 1985.
- KUKA KUKIN ON 1950, Kuka kukin on 1950 (aikalaiskirja). Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Toim. L. Arvi P. Poijärvi, I. Havu ja Mauno Jääskeläinen. Helsinki 1949.
- KUKA KUKIN ON 1954, Kuka kukin on 1954 (aikalaiskirja). Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Toim. L. Arvi P. Poijärvi, I. Havu ja Eino Parikka. Helsinki 1954.
- KUKA KUKIN OLI 1961, Kuka kukin oli 1961. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Toim. L. Arvi P. Poijärvi, I. Havu, Iisakki Laati ja Yrjö Blomstedt. Helsinki 1961.
- LAPPALAINEN 1992, Lappalainen Antti, Oppikirjan historia. -Kehitys sumerilaisista suomalaisiin. Porvoo 1992.
- LEHTINEN 1989, Lehtinen Erkki, Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella. Teoksessa Herää Suomi -Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Tommila Päiviö. Jyväskylä 1989.
- LINNA 1987, Linna Väinö, Täällä Pohjantähden alla. Juva 1987.
- MÄNNISTÖ 1994, Männistö Jyrki, Sivistyksen Kylvö. -Suomen kansakoululaitos johtavien puoluelehtien mielenkiinnon kohteena 1918-1939. Tampere 1994.
- NAUMANEN 1990, Naumanen Päivi, Kansalaiskuva Suomessa. -Kansalaista koskevat käsitykset opettajien ammattilehdissä 1880-luvulta 1980-luvulle. Turku 1990.

- NURMI 1989, Nurmi Veli, Kansakoulusta peruskouluun. Juva 1989.
- NYGÅRD 1974, Nygård Toivo, "Suur-Suomen koulu" ja Länsipohjan suomalaiset. H.Aik. 1974.
- NYGÅRD 1978, Nygård Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen - aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Helsinki 1978.
- RANTALA 1997, Rantala Jukka, Sopimaton lasten kasvattajaksi!: Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944-1948. Bibliotheca Historica; 26. Helsinki 1997.
- RANTANEN 1993, Rantanen Jari, Alkeiskoulun kotiseutu ja ympäristöopetukseen sisältynyt maantieteellinen aines Suomessa 1900-1944. Artikkeli tutkimuksessa: Alkeiskoulun kotiseutu- ja ympäristöopin opetus suomalaislasten ensi kosketuksena maantieteeseen. Toim. Eero Hanhijärvi. Turku 1993.
- ROUHIAINEN 1974, Rouhiainen Pirkko, Historian oppikirjat poliittisen mielipiteen muodostajina maailmansotien välisenä aikana. H.Aik. 1974.
- SAARELA 1986, Saarela Pekka, Klassismi ja isänmaa. Antiikin esikuvallisuus ja sivistyksen sankaruus taiteissa Porthanin ajasta Porthanin patsaaseen. Teoksessa: Hyöty, Sivistys, Kansakunta. -Suomalaista aatehistoriaa. Toim. Manninen Juha ja Patoluoto Ilkka. Oulu 1986.
- SHIRER 1994, Shirer William L., Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho I. Kansallissosialistisen Saksan historia. Jyväskylä 1994.
- SIHVO 1989, Sihvo Hannes: Suomalaisuuden pyhä tuli, teoksessa Herää Suomi. - Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Tommila Päiviö. Jyväskylä 1989.
- SOMERKIVI 1985, Somerkivi Urho, Kansanopetuksen opetussuunnitelmat kulttuurin siirron kuvastajina. Teoksessa Koulu ja kulttuuri. -Koulu ja menneisyys XXIII -Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja. Toim. Martti T. Kuikka. Porvoo 1985.
- SUUTARINEN 1992, Suutarinen Sakari, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900-1935). Jyväskylä 1992.
- TARKKA 1980, Tarkka Pekka, Otavan historia. Toinen osa 1918-1940. Helsinki 1980.
- TOMMILA, 1989, Tommila Päiviö, Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa Herää Suomi. -Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Tommila Päiviö. Jyväskylä 1989.
- UINO 1989, Uino Ari: Kielitaistelu ja "uusi suomalaisuusliike" 1918-1939. Teoksessa Herää Suomi. -Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Tommila Päiviö. Jyväskylä 1989.
- VALTIONEUVOSTON HISTORIA 1917-1966 IV 1976, Valtioneuvoston historia 1917-1966 osa IV (Ministerimatrikkeli). Toim. Vaarnas Kalle. Helsinki 1976.

- WILSON 1985, Wilson William A., Kalevala ja kansallisuusaate. Jyväskylä 1985.
- WREDE 1988, Wrede Johan, Se kansa meidän kansa on: Runeberg, vänrikki ja kansakunta. Espoo 1988.
- YLIKANGAS 1996, Ylikangas Heikki, Nuijasota. Helsinki 1996.

Liite 1

Tutkimuksen kohteena olevat oppikirjat, niistä otetut painokset ja kustantaja sekä hyväksymispäivämäärä, kirjoittajien taustaa ja lyhyt luonnehdinta sisällöstä.

HISTORIA

- Forsman-Vaara: Historia. Oppi- ja lukukirja maalais- ja kaupunkikansakouluille. 1-3 p. Helsinki 1928-1938. Otava ja Valistus. Hyväksytty: 29. 8. 1928

Kirjoittajat: *Jaakko Forsman* (1867-1946) oli tunnettu koulumiehenä ja historioitsijana. Hän väitteli tohtoriksi 1914. Forsman oli ammatiltaan lehtori ja tunnettu erittäin itsenäisenä ja herätteitä antavana opettajana. Hän toimi myös Tietosanakirja oy:n kirjallisena johtajana ja kansanvalistusseuran toimikunnassa ja valtuuskunnassa 1905-1946.[1] Puoluekannaltaan Forsman oli kokoomuslainen[2] *Väinö Vaara* (1874-1957) oli vuoteen 1897 tunnettu nimellä Grönvall. Koulutukseltaan hän oli kansakoulunopettaja. Puoluekannaltaan hän oli kokoomuslainen ja osallistui Valkealan kunnallispolitiikkaan ja opettajain yhdistyksen toimintaan.[3]

Sisältö: Forsman ja Vaara käsittelevät Antiikin aikaa ihailevaan sävyyn varsin laajasti. Myös Suomen esihistorian vaihetta ja suomalais-ugrilaisten kansojen vaiheita käsitellään runsaasti. Suomalaisuusliikkeen ja kansallisen heräämisen vaiheet ovat näkyvästi esillä. Sisällissotaa käsitellään ehkä kaikkein värittyneemmin kuin missään muussa kirjassa. Venäläisten osuutta tapahtumissa korostetaan hyvin paljon. Punaisten ja venäläisten väitetään syyllistyneen pöyristyttäviin hirmutekoihin, joita kuvataan hyvin suorasukaisesti. *-Paljon nationalistista sisältöä.*

- Hainari-Laitakari: Historiaa kansakouluille I. 1-2. p. Jyväskylä 1927-1928. Gummerus. Hyväksytty: 13. 6. 1928
- Hainari-Laitakari: Historiaa kansakouluille II. 1-2. p. Jyväskylä 1927-1928. Gummerus. Hyväksytty. 13. 6. 1928
- Hainari- Laitakari: Kansakoulun historian oppikirja. 1-16 p. Jyväskylä 1926-1943. Gummerus. Hyväksytty: 31. 8. 1926

---

[1] HEIKINHEIMO 1955, 207.
[2] NUMMILA 1997, Liite 3.
[3] KUKA KUKIN ON 1950, 809-810.

Kirjoittajat: *Oskar Adolf Hainari* (1856-1910) oli vuonna 1906 suomentanut alkuperäisen nimensä Forsström. Hän oli historian tutkija, joka otti osaa politiikkaan pappissäädyn jäsenenä 1899-1905 ja oli myös eduskunnassa 1908 ja 1909 Suomalaisen puolueen edustajana. Hän keräsi Karjalasta rajaseudulta kansantieteellistä materiaalia ja oli erityisen kiinnostunut tuon alueen asukkaiden kansansivistyksen kohottamisesta.[4] *Aatto Verner Laitakari* (1883-1954) oli vuoteen 1906 tunnettu nimellä Lönnqvist. Laitakari oli uudistanut Hainarin vanhan oppikirjan. Ammatiltaan hän oli lehtori ja toimi mm. kansakoulujen tarkastajana. Laitakari teki opintomatkoja Ruotsiin, Norjaan, Saksaan ja Viroon. Hän oli kirkolliskokouksen jäsenenä useaan otteeseen. Puoluekannaltaan hän oli kokoomuslainen.[5]

Sisältö: Hainarin-Laitakarin teoksissa on klassisen heroismin ihailua. Myös Suomen esihistorian kausi on keskeisesti esillä. Kirjat ovat varsin sotaisia hengeltään, kuvaten suomalaisten vuosisataista myyttistä taistelua idän periviholliista vastaan. Kirjat ovat peittelemättömän venänäläis- ja neuvostovastaisia. Bolshevismin vastaisuuteen sekoittuu myös antisemitismiä. Suomen kulttuurielämää kuvaillaan ihailevaan sävyyn. Monet kulttuurihenkilöt ovat esikuvallisia sankareita. Suomalaisuusliikkeeseen ja kansallisen heräämisen vaiheeseen kiiinnitetään runsaasti huomiota. *-Erittäin paljon varsin poliittista, oikeistolaista nationalismia.*

- Hästesko (Heporauta): Historian oppikirja kansakouluja varten. 1-11 p. Porvoo. 1929-1941.WSOY. Hyväksytty: 12. 7. 1929
- Hästesko (Heporauta): Historian oppikirja moniopettajaisia kansakouluja varten Laajennettu laitos. 1-8 p. Porvoo.1931-1942. WSOY. Hyväksytty: 23. 10. 1931

Tekijä: *Frans Akseli Heporauta* (1879-1946) oli vuoteen 1935 tunnettu nimellä Hästesko. Hän väitteli tohtoriksi 1923 ja toimi Jyväskylän seminaarin lehtorina ja Jyväskylän kaupungin kansakoulujen tarkastajana sekä Helsingin ylioppilasseminaarin johtajana. Hän oli tunnettu taitavana ja lämpimänä opettajana, jolle kansanrunous oli läheinen asia. Kotiseutu ja heimotyö oli erityisen lähellä Heporaudan sydäntä. Hän toimikin Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan sihteerinä ja puheenjohtajana. Hän toimi myös Keski-Suomen nuorisoseurain liiton puheenjohtajana. Heporauta julkaisi oppikirjojen ohella monia kansanperinnettä ja kansanrunoutta käsitteleviä teoksia.[6]

---

[4] HEIKINHEIMO 1955, 267.
[5] KUKA KUKIN ON 1950, 387.
[6] HEIKINHEIMO 1955, 292.

Sisältö: Kirjojensa esipuheissa Heporauta ilmoittaa osuvasti, että hän on kiinnittänyt erityisesti huomiota kahteen seikkaan: Ensimmäinen on suomen valtiollisen itsenäisyyden kypsyminen ja toteutuminen. Toinen on kansallisen sivistyksen elinkysymys; suomalaisuuden taistelu läpi vuosisatojen. Myös varsinaisen kansan suurten joukkojen ponnistuksille ja kärsimyksille on suunnattu huomiota. Teoksessa kiinnitetään paljon huomiota myös sukulaiskansoista erityisesti virolaisten ja unkarilaisten vaiheisiin. *-Teos sisältää runsaasti kulttuurinationalismia.*

- Juva- Merikoski -Salmela: Isänmaan historia sekä muiden kansojen vaiheita. 1-5 p. Helsinki. 1938-1947. Otava. Hyväksytty: 6. 5. 1938

Tekijät: *Einar Wilhelm Juva* (1892-1966) oli vuoteen 1935 tunnettu nimellä Juvelius. Hän toimi vuosina 1923-1924 Suojeluskuntalainen -lehden päätoimittajana, ja 1925-1927 yleisesikunnan sotahistoriotsijana. Vuodesta 1929 hän toimi Turun yliopiston suomen historian professorina ja rehtorina 1935-1945.[7] *Kaarlo Akusti Merikoski* (1878-1954) oli tunnettu vuoteen 1906 nimellä Lindstedt. Hän toimi aluksi mm. kansakoulunopettajana. Myöhemmin kouluneuvos Merikoski toimi Sortavalan seminaarin lehtorina ja kaupunginvaltuuston puheenjohtajana. Merikoski teki opintomatkoja keski-Eurooppaan, Viroon, Ruotsiin ja yllättäen kahteen otteeseen 1913 ja 1936 myös Venäjälle.[8] Puoluekannaltaan hän oli edistyspuoluelainen.[9] Immosen (1987) mukaan Merikoski toimi Sortavalan edistyseuran sihteerinä. Seuran tarkoituksena oli vastustaa Karjalan venäläisiä kouluja ja pitää yllä niiden vastapainoksi suomalaisia kouluja. Merikosken toiminnasta suuri osa oli suuntautunut aivan konkreettisesti venäläisiä vastaan.[10] *Alfred Salmela* (1897-1979) oli tehnyt opintomatkoja Norjaan, Baltiaan ja Ruotsiin. Kouluneuvos Salmela toimi myös Lapin piirin kansakoulujen tarkastajana ja kouluhallinnon eri viroissa. Salmela osallistui useiden eri kansakouluasioita käsitelleiden komiteoiden toimintaan. Hän oli Kansakoulun lehden toimittajana 1929-1938.[11]

Sisältö: Suomalaisten esihistorian aikaa käsitellään Juva-Merikoski-Salmelan oppikirjassa melko paljon. Myös sukukansojen vaiheisiin kiinnitetään runsaasti huomiota. Teos keskittyy ehkä hieman muita enemmän sotien kuvaamiseen, ollen siten varsin maanpuolustushenkinen. Tämä johtuu varmaankin siitä, että Einar Wilhelm Juva oli erikoistunut erityisesti sotahistoriaan. Sankaruus ja vapaussodat ovat suuressa arvossa. Useissa yhteyksissä tuodaan

---

[7] KUKA KUKIN ON 1950, 258.
[8] KUKA KUKIN OLI 1961, 338.
[9] NUMMILA 1997, Liite 3.
[10] IMMONEN 1987, 362.
[11] KUKA KUKIN ON 1950, 657.

esiin luonnollisten kansallisuuksien asuinalueiden mukaan kulkevien rajojen merkitys. Se on ihanne joka tulisi saavuttaa. Itäkarjalaisten joutumista rajan toiselle puolelle, pois muiden suomalaisten yhteydestä harmitellaan. *-Paljon maanpuolustushenkistä nationalistista sisältöä.*

- Kuusi: Historian oppikirja maalaiskansakouluja varten. 1-6 p. Jyväskylä. 1932-1947. Gummerus. Hyväksytty: 20. 7. 1932

Tekijä: *Onni Sakari Kuusi* (1884-1976) vaihtoi 1905 suomalaiseksi ruotsinkielisen nimensä Granfelt. Hän väitteli tohtoriksi 1923. Kuusi toimi Gummerus oy:n toimittajana ja kirjallisena johtajana 1915-1924 ja tämän jälkeen Jyväskylän seminaarin ja kasvatusopillisen korkeakoulun äidinkielen ja historian lehtorina. Hän osallistui Kokoomuksen riveissä kunnallispolitiikkaan Jyväskylän kaupunginvaltuustossa. Kuusi osallistui myös monenlaisten lautakuntien ja komiteoiden toimintaan kuten mm. Jyväskylän Aktivisti-komiteaan ja Vapaussodan historia -komiteaan. Suojeluskuntatoimintaan hän osallistui vääpelin arvoisena.[12]

Sisältö: Kuusi kiinnittää laajasti huomiota muinaissuomalaisten yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Myös muiden heimokansojen vaiheita tarkastellaan pitkältä historian hämärästä lähtien. Kuusi viittaa muutaman kerran suomalaisten myyttiseen taisteluun idän perivihollista vastaan läntisen kulttuuripiirin puolustamiseksi. Kirja ei kuitenkaan ole kovinkaan sotainen, vaan keskittyy enimmäkseen kulttuurielämän ja yhteiskunnan kehityksen kuvaamiseen. - *Teos sisältää hieman kulttuurinationalismia.*

- Mantere-Sarva: Kansakoulun yleinen historia 1-15.p. Helsinki 1916-1939. Hyväksytty: 27. 2. 1917
- Mantere- Sarva: Historian oppikirja kansakouluja varten. Opetussuunnitelmakomitean ehdotuksen mukaan uudistettu laitos. 1-23 p. Helsinki, myöh. Porvoo. 1927-1954. Kirja. Hyväksytty: 29. 10. 1926 ja 20. 6. 1927

Tekijät: *Oskari Mantere* (1874-1942) oli tunnettu poliitikko ja koulumies. Hän väitteli tohtoriksi 1907 ja teki opintomatkoja Jenaan (Saksa), Alankomaihin, Ruotsiin ja Keski-Eurooppaan. Kouluneuvos Mantere toimi kouluhallituksessa vuodesta 1918 lähtien ja sen ylijohtajana 1924-1942. Hän oli Edistyspuolueen valtuutettuna Helsingin kaupunginvaltuustossa ja kansanedustajana 1919-1939. Poliitikon urallaan hän toimi sosiaaliministerinä,

---

[12] Ibid. 370.

opetusministerinä ja pääministerinä. Mantere toimitti useita historian ja uskonnon oppikirjoja.[13] *Väinö Gunnar Sarva* (1879-1952) oli vuoteen 1914 tunnettu nimellä Lindström. Hän väitteli tohtoriksi 1915 ja toimi historian tutkijana. Kouluneuvos Sarva työskenteli kouluhallituksessa vuodesta 1924 lähtien toimien mm. oppikouluosaston päällikkönä. Mantere-Sarvan tekemät monet historian oppikirjat edustivat uutta suuntaa joka otti valtiollisten tapahtumien ohella myös kulttuuriasiat huomioon tasapuolisesti.[14] Sarva oli Edistyspuolueen kannattaja.[15]

Sisältö: Tutkittavalla aikavälillä jo vanhanaikaiseksi jäänyt Mantere-Sarvan yleinen historia on sikäli vuoden 1925 opetussuunnitelmakomitean ohjeiden mukainen, että siinä kuvataan erityisesti vapaussotia. "Historian oppikirja kansakouluja varten" sisältää muista tutkituista historian oppikirjoista poiketen varsin runsaasti yleistä historiaa. Siinä keskitytään myös varsin runsaasti suomalaisen kulttuurielämän ihanteelliseen kuvaamiseen. Kansanrunoutta ihaillaan ja kultturielämän tärkeimpiä henkilöitä käsitellään hyvin perusteellisesti ja laajasti. *-Paljon kulttuurinationalismiksi luokiteltavaa sisältöä.*

- Mikael Soininen ja Alpo Noponen: Historian oppikirja kansakouluja varten. I 1-8. p. Helsinki 1911-1932. Otava ja Valistus. Hyväksytty: Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.
- Mikael Soininen ja Alpo Noponen: Historian oppikirja kansakouluja varten. II. 1-6. p. Helsinki 1911-1929. Otava ja Valistus. Hyväksytty: Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.

Kirjoittajat: *August Mikael Soininen* (1860-1924) oli tunnettu vuoteen 1907 nimellä Johansson. Hän toimi Helsingissä kasvatusopin ylimääräisenä professorina 1907-1917 ja tämän jälkeen kouluhallituksen ylijohtajana kuolemaansa asti, toimien samaan aikaan opetussuunnitelmakomitean puheenjohtajana. Hän oli myös eduskunnan jäsenenä 1907-1910 Nuorsuomalaisen puolueen edustajana ja 1919-1922 Edistyspuolueen edustajana ollen samalla myös hallituksessa opetusministerinä. Soininen teki Suomessa tunnetuksi Herbartzilleriläistä pedagogiikkaa. Soininen oli myös vakaumuksellinen raittiusmies.[16] *Alpo Noponen* (1862-1927) valmistui kansakoulun opettajaksi 1887. Hän toimi monissa kunnallisissa ja seurakunnallisissa sekä Suomalaisen puolueen ja opettajiston luottamustehtävissä. Hän oli

---

[13] KUKA KUKIN OLI 1961, 331.
[14] HEIKINHEIMO 1955, 660-661.
[15] NUMMILA 1997, Liite 3.
[16] HEIKINHEIMO 1955, 700-701.

myös Koulutarvikeliike Valistuksen johtokunnan puheenjohtajana. Noponen avusti myös Uutta Suometarta ja Uutta Suomea sekä toimitti Kansakoulu-lehteä. Hän toimitti lukuisia maantieteen ja historian oppikirjoja.[17]

Sisältö: Soinisen-Noposen kirjat ovat sisällöltään melko maltillisia verrattuna moniin muihin oppikirjoihin. Nationalismiin liitettäviä arvottavia ilmaisuja ei esiinny paljoakaan. Suomalaisten esihistoriallisia vaiheita ja suomalaista kulttuurielämää käsitellään varsin laajasti. Sisällissodan kuvaus on eräs valkoisella propagandalla eniten väritetyistä. *-Kirjat sisältävät hieman kulttuurinationalismia.*

- Y. K. Yrjö-Koskinen-Väinö Voionmaa: Suomen historia kansakouluja varten. 1-9.p. Porvoo 1915-1925 WSOY. Hyväksytty: 25. 8. 1915

Tekijät: *Y. K. Yrjö-Koskinen* (alkup. Forsman) (1854-1917) oli tunnetun historian tutkijan ja valtiomiehen Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen poika. Hänen isänsä sai Snellmanin taholta voimakkaita suomalais-kansallisia herätteitä. Kielikysymyksessä isä oli kiihkeä snellmannilainen kirjoittaen usein Suomettareen, Uuteen Suomettareen ja Morgonbladetiin. Isältään vaikutteita saanut poika Y. K. Yrjö-Koskinen teki väitöskirjansa suomalaisten heimojen yhteiskuntajärjestyksestä pakanuuden loppuaikoina. Hän toimi erilaisissa opettajan tehtävissä, mm. Jyväskylän seminaarin historian ja kasvatusopin lehtorina. Hän oli kouluhallituksen ylijohtajan virassa 1902-1917. Yrjö-Koskinen oli 1898-1899 Jyväskylän kaupunginvaltuuston puheenjohtajana ja osallistui 1885-1905 aatelissäädyn edustajana valtiopäiville ja toimi kansanedustajana 1907-1910 Suomalaisen puolueen riveissä.[18] *Kaarle Väinö Voionmaa* (1869-1947) oli alunperin tunnettu nimellä Wallin. Hän toimi Pohjoismaiden historian dosenttina Helsingissä 1907-1918 ja saman aineen ylimääräisenä professorina 1918-1936. Hän julkaisi useita kuuluisia historian tutkimuksia. Voionmaa toimi 1918-1947 Työväen sivistysliiton puheenjohtajana vaikuttaen ratkaisevalla tavalla järjestäytyneen työväen sivistysharrastuksen kasvuun ja suuntaan. Hän toimi myös perustamansa työväen akatemian esimiehenä ja aktiivisena opettajana. Voionmaa oli sosiaalidemokraattisen puolueen huomattavimpia henkisiä voimia korostaen vakavaa asiallisuutta ja kansainvälisyyden ohella myös lujaa kansallista näkemystä. Hän oli edustajana kaikilla valtiopäivillä 1919-1945.[19] Voionmaa kuului Suur-Suomi aatteen kannattajiin.[20]

---

[17] Ibid. 539.
[18] Ibid. 845-847, Ks. myös KUKA KUKIN OLI 1961, 583.
[19] HEIKINHEIMO 1955, 833.
[20] NYGÅRD 1978, 243.

Sisältö: Voionmaan uudistamassa vanhassa Yrjö-Koskisen ja Hainarin oppikirjassa kiinnitetään erityisen laajasti huomiota suomalaisten kansallisiin piirteisiin ja kulttuuriin. Esihistorian aika esitetään laajasti ja korostetun ihanteellisena. Monissa kuvauksissa on nähtävissä selviä topeliaanisia ja runebergiläisiä vaikutteita. Kansallinen herääminen ja suomalaisuusliikkeen suurmiehet ovat laajasti esillä. Teoksessa kiinnitetään varsin paljon huomiota yhteiskunnallisiin asioihin viime vuosisadan lopulta lähtien. Kirja on ainut jossa sisällissodan nimityksenä on kansalaissota. *-Tämä oppikirja sisältää erittäin runsaasti kulttuurinationalismia.*

MAANTIETO

- Aro: Kansakoulun maantieto. 1-16.p. Helsinki 1908-1929. Valistus. Hyväksytty: Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.

Kirjoittaja: *Johan Eemil Aro* (1874-1928) toimi Viipurin lyseon lehtorina ja teki opintomatkoja Skandinaviaan, Viroon ja Venäjälle. Luonnontieteilijä Aro osallistui politiikkaan mm. Suomalaisen puolueen Viipurin läänin vaalipiirin keskusjärjestön puheenjohtajana.

Sisältö: Aron oppikirjassa kuvataan ihailevaan sävyyn suomalaisten kansallisia piirteitä ja elinkeinoja. Teos sisältää jonkinverran rasistisia kannanottoja muista kuin valkoiseen rotuun kuuluvista kansoista, kun taas länsimaiset, enimmäkseen germaaniset kansat esitetään esikuvallisina. *-Vain vähän nationalistista sisältöä.*

- Auer-Merikoski: Maantieto kansakouluja varten. 1-12. p. Helsinki 1938-1955. Otava ja Valistus. Hyväksytty: 3. 9. 1937

Tekijät: *Väinö Auer* (s.1895) toimi Helsingin yliopiston maantieteen professorina vuodesta 1929 lähtien. Hän teki lukuisia opinto- ja tutkimusmatkoja Skandinaviaan, Viroon, eri puolille Eurooppaa sekä Pohjois- ja Etelä- Amerikkaan. Hän on julkaissut lukuisia maantieteellisiä tutkimuksia ja teoksia.[21] Auer oli Akateemisen Karjala-seuran kunniajäsen.[22] Merikosken tiedot on esitetty jo aiemmin historian oppikirjojen yhteydessä.

---

[21] KUKA KUKIN ON 1950, 46-47.
[22] AKATEEMISEN KARJALA-SEURAN JÄSENET 1995, 2.

Sisältö: Erityisenä muista erottuvana piirteenä tässä Auer-Merikosken oppikirjassa on hyvin runsaasti maanpuolustuksellista materiaalia. Teos korostaa kansallisen yhteenkuuluvuuden ja yhteistyön merkitystä. Suomen kansan oikeutta omistaa ja hallita omaa aluettaan ja sen luonnonvaroja korostetaan monissa yhteyksissä. Venäjän Suomelle ja sukulaiskansoille muodostama poliittinen ja sotilaallinen uhka tuodaan teksteissä selvästi esiin. Suomi esitetään länsimaisen sivistyksen etuvartijamaana. Teoksessa on käytetty tekstin tukena runsaasti laadukasta kuvitusta. *-Hyvin paljon, erityisesti maanpuolustushenkistä nationalistista materiaalia.*

- Favorin: Maantiede. 1-17. p. Porvoo 1901-1927. WSOY. Hyväksytty: Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.

Tekijä ja sisältö: *Hanna Favorinista* ei löydy elämänkertatietoja, mutta hän ilmoittaa teoksen esipuheessa, että kirjan teksti on pääosin mukaelmia lukuisten muiden henkilöiden kirjoituksista. Mukana on esim. Topelius. Lisäksi mm. Yrjö S. Yrjö-Koskisen kerrotaan antaneen neuvoja kirjan laadinnassa. Venäjänvallan aikana ensimäisen kerran ilmestynyt teos on poliittisilta kannanotoiltaan varsin maltillinen. *Tämä oppikirja sisältää jonkin verran kulttuurinationalismiksi luokiteltavaa suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin ihailua.*

- Hakalehto-Salmela: Isänmaa ja maailma -Kouluhallituksen hyväksymä kansakoulun maantieto. 1-13. p. Porvoo 1931-1950. WSOY. Hyväksytty: 25. 3. 1931

Kirjoittajat: *Aaprami Alfred Salmela* (1897-1979) toimi mm. Lapin piirin kansakoulujen tarkastajana ja tämän jälkeen vuodesta 1928 kouluhallituksen virkamiehenä osallistuen monenlaisiin tehtäviin ja lautakuntiin. Hän oli Kansakoulu-lehden toimittajana 1929-1938. Kouluneuvos Salmela teki opintomatkoja Norjaan, Baltiaan ja Ruotsiin.[23] Alma Hakalehto-Falckista ei löytynyt elämänkertatietoja.

Sisältö: Hakalehto-Salmela ihailevat Suomen luonnonvaroja ja luontoa sekä toteavat suomalaisten omaavan hyvät kehitysnäkymät. Sukulaiskansoihin kiinnitetään tässä oppikirjassa varsin paljon huomiota. Itä-Karjala esitellään ensimäisenä naapurimaana itsenäisten maiden lailla. Teoksessa kiinnitetään varsin pajon huomiota eri kansojen rodullisiin ominaisuuksiin.

---

[23] KUKA KUKIN ON 1950. 657.

Kirjassa on Puolan käsittelyn yhteydessä juutalaisvastaisia kannanottoja. Neuvostoliitto ja venäläiset kuvataan hyvin huonossa valossa. *-Hyvin paljon nationalistista materiaalia.*

- Hänninen: Kansakoulun maantieto ja kotiseutuoppi.1-18. p. Helsinki 1925-1944. Valistus. -yksiopettajaisia kouluja varten 2-18.p. 1927-1944 Hyväksytty: 3. 12. 1925, -moniopettajaisia kouluja varten 2-10. p. 1927-1944. Hyväksytty: 20. 8. 1927

Kirjoittaja: *Kaarlo Hänninen* (1876-1939) toimi kansakoulun ja yhteiskoulun opettajana. Hän oli myös kansanedustajana 1924-1939 Maalaisliiton edustajana. Maantiedon oppikirjojen ohella Hänninen kirjoitti muutamia romaaneja, jotka ainakin nimiensä perusteella tuntuivat olleen nuorisolle suunnattuja.[24] Hänninen kuului mm. Suomalaisuuden liiton rajaseutuosastoon 1920-luvun puolimaissa.[25]

Sisältö: Hänninen pitää oppikirjassaan Suomen kansaa sitkeänä ja rehellisenä raivaajakansana, jolla on toiveikkaat tulevaisuudennäkymät. Suomi on mm. Hännisen mukaan alaltaan kuin suurvalta, mutta asukasluvultaan vähäinen. Teoksessa ihaillaan varsin paljon germaanisia kansoja ja niiden saavutuksia esitellään esikuvallisina. *-Vain vähän nationalistista materiaalia.*

- Jotuni: Kansakoulun maantiede. 1-24. p. Porvoo 1916-1939. WSOY. (-tarkistanut ja täydentänyt Eino Kärki: 23-24. p.) Hyväksytty: 24. 11. 1916
- Jotuni: Kansakoulun maantiede vuorokurssittain -opetussuunnitelmakomitean ehdotuksen mukaan. 1-12. p. Porvoo 1927-1943. WSOY. Hyväksytty: 22. 12. 1927 ja 29. 8. 1928 sekä 4. 9. 1929

Kirjoittajat: *Johan Alfred Jotuni* (1878-1934) oli vuoteen 1907 asti tunnettu nimellä Haggrén. Hän teki opintomatkoja eri Euroopan maihin ja Siperiaan. Jotuni toimi Sortavalan seminaarin lehtorina ja sen jälkeen Helsingin suomalaisten kansakoulujen tarkastajana. Vuonna 1919 Jotuni oli Suomen rauhanvaltuuskunnan asiantuntijana Karjalan asiassa Pariisin neuvotteluissa.[26] *Eino Antero Kärki* (s. 1892) oli ammatiltaan luonnonhistorian ja maantiedon lehtori. Hän teki opintomatkoja Unkariin, Italiaan, Pohjoismaihin ja Saksaan. Kärki julkaisi teoksen Itä-Karjalan maantiedosta. Puoluekannaltaan hän oli kokoomuslainen.[27]

---

[24] KUKA KUKIN OLI 1961, 194.
[25] IMMONEN 1987, 362.
[26] KUKA KUKIN OLI 1961, 211.
[27] KUKA KUKIN ON 1954, 427.

Sisältö: Jotuni vertaa Suomen oloja sangen paljon muiden maiden oloihin ja toteaa, että läntiseen kulttuuripiiriin kuuluvissa maissa on paljon esikuvallista, kun taas itä on takapajuinen. Jotuni kiinnittää paljon huomiota myös Suomen luonnonvaroihin ja toteaa, että Suomessa on hyvät kehitysnäkymät eri elinkeinoille. Kirjoissa käsitellään laajasti ihailevaan sävyyn Suomalaisten sukulaiskansoja ja suomalaisten kansallisia erityispiirteitä. Jotuni painottaa venäläisten haitallista vaikutusta suomensukuisten kansojen elämään. *-Runsaasti nationalismiin liittyvää materiaalia.*

- Leiviskä: Kansakoulun maantieto. -alaluokkien oppimäärä. 1-5. p. Helsinki 1930-1941. Maalaiskuntien liitto ry. Hyväksytty: 7. 4. 1925
- Leiviskä: Kansakoulun maantieto. -yläluokkien oppimäärä. 1-5. p. Helsinki 1930-1941. Maalaiskuntien liitto ry. Hyväksytty: 13. 8. 1926

Kirjoittaja: *Iivari Gabriel Leiviskä* (1876-1953) oli Helsingin yliopiston maantieteen dosentti ja ylimääräinen professori 1921-1945. Kolmikymmenluvulla hän toimi Aitosuomalaisen liiton esimiehenä ja otti innokkaasti osaa yliopistosta käytyyn kielitaisteluun. Maantieteellisten tutkimusten ja oppikirjojen ohella hän julkaisi lukuisia suurelle yleisölle suunnattuja tietoteoksia. Leiviskä oli kansainvälisesti tunettu maantieteilijä laajan julkaisutyönsä ansiosta.[28] Leiviskä oli Akateemisen Karjala-seuran kunniajäsen.[29]

Sisältö: Leiviskä kiinnittää sangen runsaasti huomiota eri kansojen rodullisiin ominaisuuksiin. Tässä yhteydessä pyritään erityisesti todistamaan suomensukuisten kansojen läheinen sukulaisuus indo-eurooppalaisiin. Kirjoissa todetaan että Suomi jää esikuvallisista länsimaista jälkeen vain taloudellisissa asioissa, mutta niissäkin nähdään hyvät kehitysnäkymät. Leiviskä näkee eräänä itsenäisen Suomen elinehtona Suomen kielen ja kulttuurin korostamisen. Sukukansoihin kiinnitetään runsaasti huomiota. *-Paljon nationalistista sisältöä.*

- Mikael Soininen-E. E. Kaila: Kansakoulun uusi maantieto 1-5.p. Helsinki 1915-1928. Otava. Hyväksytty: 28. 7. 1915

Kirjoittajat: Soinisen tiedot on kerrottu jo aiemmin historian oppikirjojen yhteydessä. *Elmo Edvard Kaila* (1888-1935) oli alkuperäiseltä nimeltään Johansson. Hän toimi maantiedon

---

[28] HEIKINHEIMO 1955, 451.
[29] AKATEEMISEN KARJALA-SEURAN JÄSENET 1995, 2.

opettajana 1908-1917 ja otti osaa jääkäriliikkeen järjestelyyn ja vapaussodan valmisteluun toimimalla mm. 1917-1918 Aktivistien komitean ja sotilaskomitean sihteerinä sekä ns. "Uuden metsätoimiston" johtajana. Sodan jälkeen Kaila nimettiin jääkäriliiton ensimmäiseksi kunniajäseneksi. Hän toimi suojeluskuntain yliesikunnan ylitarkastajana ja Suojeluskuntalainen-lehden päätoimittajana 1919-1923. Kaila toimi samaan aikaan myös aktivistisen "Sanan ja Miekan" päätoimittajana ja bolsevistis-kommunistista liikettä vastaan työskentelevän tietotoimiston johtajana. E. E. Kaila jatkoi myöhemminkin toimintaansa erilaisissa maanpuolustuksellisissa toimikunnissa ja suojeluskuntajärjestössä.[30] Hän oli myös Akateemisen Karjala-seuran kunniajäsen ja ollen sen puheenjohtajana 1923-1927 ja 1928-1930. [31] Kaila oli AKS:n sisäpiirin, ryssävihaan vannoutuneen Vihan Veljien keskushahmo ja ideologi.[32]

Sisältö: Soinisen ja Kailan oppikirjassa käsitellään laajasti ihailevaan sävyyn Suomen eri maakuntia ja niiden elinkeinoja. Myös heimokansat esitetään ihailtavina. Tämä oppikirja sisältää erityisen paljon rasistista materiaalia, jonka kohteena ovat erityisesti venäläiset, turkkilaiset ja afrikkalaiset kansat. Soinisen ja Kailan oppikirja on kirjoitettu kertomusmuotoon, jossa tehdään matkoja ympäri maailmaa. Ulkomaita liikuttaessa Suomen oloja verrataan jatkuvasti niihin. *-Hyvin paljon nationalistista materiaalia.*

- Tolvanen Viljo: Kansakoulun maantieto I. Opetussuunnitelmakomitean mietinnön pohjalla. 1-4. p. Helsinki 1927-1936. Otava. Hyväksytty: 28. 10. 1927
- Tolvanen Viljo: Kansakoulun maantieto II. Opetussuunnitelmakomitean mietinnön pohjalla. 1-3. p. Helsinki 1927-1937. Otava. Hyväksytty: 30. 12. 1927

Kirjoittaja: *Viljo Antti Tolvanen* (s. 1887) toimi ensin Viipurin yhteiskoulun opettajana ja Otavan palveluksessa maantieteellisten tietokirjojen toimittajana 1919-1932. Vuodesta 1932 hän oli Haminan yhteislyseon maantiedon ja luonnonhistorian lehtorina. Tolvanen toimi myös kotiseutututkimuksen keskusvaliokunnan sihteerinä ja Suomalaisuuden liiton ulkosuomalaisen osaston johtajana. Hän oli myös Haminan kaupunginvaltuustossa. Tolvanen julkaisi erilaisia maantieteellisiä tutkimuksia ja muutaman oppikirjan, sekä teki väitöskirjansa muinais-Päijänteestä vuonna 1943.[33]

---

[30] HEIKINHEIMO 1955, 364.
[31] AKATEEMISEN KARJALA-SEURAN JÄSENET 1995, 2-3.
[32] NYGÅRD 1978, 128.
[33] KUKA KUKIN ON 1951, 786-787.

Sisältö: Tolvanen suhtautuu kirjoissaan huomattavan negatiivisesti venäläisiin ja Neuvostoliittoon. Hän esittää myös pari juutalaisvastaista kannanottoa ja rasistisia huomioita afrikkalaisista. Kirjoissa kiinnitetään sangen usein huomiota myös eri maiden sotilaalliseen voimaan. Tolvanen ihailee selvästi muita Pohjoismaita, Saksaa ja Yhdysvaltoja. Näiden hän toivoo olevan mallina suomalaisille. *-Paljon nationalismiin liittyvää materiaalia.*

ÄIDINKIELI

- Kansakoulun lukukirja. Toim. K. A. Horma, Hilda Huntuvuori, ja E. A. Saarimaa I-IV 1927-1955. Porvoo. WSOY. I: 1-18. p. 1927-1955. II: 1-20. p. 1928-1953. III: 1-16. p. 1927-1952. IV: 1-15. p. 1928-1955. Hyväksynnät: I ja III 31.8. 1927, II ja IV 29. 8. 1928

Tekijät: *Hilda Helena Huntuvuori* (s. 1887) oli kansakoulun opettaja vuodesta 1910 lähtien ja Jyväskylän seminaarin harjoituskoulun opettajana 1913-1914. Hän julkaisi useita romaaneja.[34] *Eemil Arvi Saarimaa* (s. 1888) oli vuoteen 1905 asti nimeltään Söderholm. Hän toimi suomen kielen lehtorina useissa eri helsinkiläisissä oppilaitoksissa, julkaisten kieliopillisia julkaisuja. Hän teki lukuisia opintomatkoja ulkomaille jotka suuntautuivat mm. Viroon, Latviaan, Saksaan ja Pohjoismaihin.[35] *K. A. Horma* oli myös ammatiltaan kansakoulunopettaja. Teoksen toimituskuntaan oli valittu WSOY:n toimitusjohtaja Jäntin mukaan kirjallisuusasiantuntija Saarimaan lisäksi käytännön opetustyössä kouliintuneita opettajia, jotka edustivat sekä maalais- että kaupunkikansakouluja.[36]

Sisältö: Horman, Huntuvuoren ja Saarimaan lukukirjasarjan ensimmäisen osan esipuheessa kerrotaan osuvasti, että suomalaisesta kirjallisuudesta on sarjan kirjoihin valittu kullekin ikäasteelle soveltuvia kertomuksia siten, että ne herättäisivät lapsissa isänmaallista mieltä sekä opettaisivat lapset tuntemaan ja rakastamaan kotoisia oloja. Erityisesti sarjan neljännen osan julistetaan sen esipuheessa olevan "isänmaallisen hengen läpitunkema ja muutenkin siveellisesti arvokas". Vuoden 1925 opetussuunnitelmakomitea toivoikin erityisesti juuri tämän tavoitteen täyttyvän lukukirjoissa. Tämän kirjasarjan lukukirjojen materiaalina on käytetty hyvin runsaasti Topeliuksen kertomuksia ja suomalaisia kansansatuja. Monia tekstejä on valittu myös Juhani Ahon ja Aleksis Kiven tuotannosta. Elias Lönnrotin kokoamista runoteoksista on myös otettu varsin runsaasti materiaalia. *-Kirjasarja sisältää hyvin paljon*

---

[34] Ibid. 212.
[35] Ibid. 648.
[36] JÄNTTI 1928, 475.

topeliaanista isänmaallisuutta sekä ihanteellista Suomen kansan luonteen ja elämän kuvausta.

- Kansakoulun lukukirjasarja II-VI. Toim. Frans Akseli Heporauta, Jaakko Laurila, Juho Jussila ja Severi Kantola. Helsinki 1929-1934 Maalaiskuntien Liitto, Porvoo 1935-1944 WSOY. II: 1. p. 1929., III: 1-4. p. 1935-1944., IV: 1-3. p. 1935-1942., V: 1-2. p. 1931-1942. Hyväksynnät: II: 12. 6. 1929, III ja IV: 31. 7. 1933, V: 2.7. 1930.

- Kirjallisuutta lapsille I-VI. Toim. Kuten edellä. Helsinki 1930-1931 Maalaiskuntien liitto., Porvoo 1937- WSOY. I: 1. p. 1930 II: 1. p. 1930. III: 1. p. 1937. IV: 1. p. 1937. V: 1. p. 1931. VI: 1. p. 1937. Hyväksyntä: -Ei virallista hyväksyntää koska tämä sarja on lukukirjasarjaan liittyvää koulukirjastoihin tarkoitettua oheismateriaalia.

Tekijät: Heporaudan (Hästeskon) tiedot on esitetty historian oppikirjojen yhteydessä. *Jaakko Vihtori Laurila* (1875-1951) oli aluksi kansakoulun opettaja ja toimi sitten kansakoulujen tarkastajana. Hän oli myös Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmakomitean jäsen. Kouluneuvos Laurila toimi erilaisten yhdistysten puheenjohtajana ja politiikkaan hän osallistui Forssan kaupungin valtuutettuna ja sen varapuheenjohtajana. Hän oli myös useaan otteeseen kirkolliskokouksen jäseneneä.[37] Muista sarjan toimittajista ei löytynyt tietoja elämänkertateoksista.

Sisältö: *Kansakoulun lukukirjasarjan* kaikki osat lähtevät kodista ja kotipiirin asioista edeten oman maan ja myöhemmin vieraiden maiden kuvaamiseen. Myös Suomen kansan eri heimot ja sukulaiskansat ovat tarkastelun kohteena. Periaatteena on opetussuunnitelmakomitean suosittelema eteneminen läheisestä ja tutusta kaukaiseen ja vieraaseen. Kaikki kirjat päättyvät isänmaalliseen runoon. Tekstit ovat mukaelmia enimmäkseen suomalaisten kirjailijoiden tuotannosta. *-Jonkinverran kulttuurinationalismia.*

Koulukirjastoihin, lukukirjan rinnalla käytettäväksi tarkoitettu *Kirjallisuutta lapsille* -sarja sisältää enimmäkseen suomalaisten kirjailijoiden ja runoilijoiden tekstejä. Tekstejä on valittu mm. seuraavilta kansallis-idealistisilta tekijöiltä: Yrjö Jylhältä, Uuno Kailakselta, Eino Leinolta, Juhani Aholta, Kyösti Vilkunalta, Sakari Topeliukselta, Aleksis Kiveltä ja Elias Lönnrotilta. Kolmannen osan erikoisuutena on se, että siihen on otettu varsin monia heimo-

[37] KUKA KUKIN OLI 1961, 288.

kansoilta peräisin olevia kertomuksia ja runoja. *-Jonkin verran kulttuuriin ja heimoaatteeseen liittyvää nationalistista sisältöä.*

- Koti ja koulu. Alakansakoulun lukukirja. Toim. Alpo Noponen ja V. Tarkiainen 1-4.p. Helsinki 1922-1929. Valistus. Hyväksytty: -Jostain syystä tietoa hyväksynnästä ei löydy kouluhallituksen lähettämistä kirjeistä. Kirja on kuitenkin todennäköisesti hyväksytty, sillä siitä on otettu neljä muuttamatonta painosta. Kirja ei myöskään poikkea merkittävästi rakenteeltaan ja sisällöltään muista.
- Koulutyössä. -yläkansakoulun ensimmäisen ja toisen luokan lukukirja. Toim. Alpo Noponen ja V. Tarkiainen 1-22.p. Helsinki 1922-1951, Valistus. Hyväksytty: -Jostain syystä tietoa tämänkään teoksen hyväksynnästä ei löydy kouluhallituksen lähettämistä kirjeistä. Kirja on kuitenkin todennäköisesti hyväksytty, sillä siitä on otettu useita painoksia. (22!) Kirja ei myöskään poikkea merkittävästi rakenteeltaan ja sisällöltään muista.
- Työ ja isänmaa. Yläkansakoulun kolmannen ja neljännen osaston lukukirja. Toim. Alpo Noponen ja V. Tarkiainen. 1-19.p. Helsinki 1920-1950. Valistus. Hyväksytty: 3.9. 1920

Tekijät: Noposen tiedot on jo esitelty historian oppikirjojen yhteydessä. *Viljo Tarkiainen* (1879-1951) toimi aluksi suomen kielen opettajana ja keräsi 1899-1900 kansanrunoutta Inkerissä. Hänen väitöskirjansa Aleksis Kiven Seitsemästä veljeksestä oli uraa uurtava teos suomalaisen kirjallisuuden tutkimuksessa. Tarkiainen toimi kotimaisen kirjallisuuden professorina 1924-1946 julkaisten mm. monumentaalisen tutkimuksen "Aleksis Kivi -elämä ja teokset" Hän oli Helsingin yliopiston huomattavimpia luennoitsijoita. Tarkiainen muistetaan suomenkielisen kirjallisuuden tutkimuksen arvostettuna perustajana.[38]

Sisältö: Kaikki Noposen ja Tarkiaisen lukukirjat päättyvät uskonnollis-isänmaallisiin runoihin tai lauluihin. *Koti ja koulu* sisältää lähinnä pienille lapsille tarkoitettuja kertomuksia kodin ja lasten jokapäiväisestä elämästä. Siihen on valittu harvinaisen paljon kertomuksia ulkomaisista, lähinnä saksalaisista lukukirjoista. *Työ ja Isänmaa* keskittyy nimensä mukaisesti paljon suomalaisten elinkeinojen kuvaamiseen ja suomalaisen luonnon ihailuun. Teoksessa käsitellään muutamissa kappaleissa ihanteelliseen sävyyn myös urheilua. *Koulutyössä* sisältää lukuisia isänmaallisia kertomuksia ja runoja, joita on valittu mm. Topeliuksen ja Juhani Ahon tuotannosta. *-Nämä lukukirjat sisältävät paljon kulttuurinationalistista materiaalia.*

---

[38] HEIKINHEIMO 1955, 751-752.

- Laitakari Aatto Verneri, Alakansakoulun lukukirja II. 1-8. p. Porvoo. 1928-1936. WSOY. Hyväksytty: 29. 8. 1928

Tekijä ja sisältö: Laitakarin henkilötiedot on esitetty jo aiemmin historian oppikirjojen yhteydessä. Lukukirjan kappaleet on poimittu lähinnä lasten omasta kokemuspiiristä, jotta se muodostaisi jatkeen ympäristöopetukselle. Suuri osa sisällöstä on satuja, sillä kirja oli tarkoitettu alakansakoulun toiselle luokalle. Joukossa on lukuisia Topeliuksen kertomuksia. Sangen monta kertomusta on valittu myös ulkomaisista, lähinnä saksalaisista lähteistä. -*Vain vähän nationalistista sisältöä.*

- Lukemisto Suomen lapsille. I-IV. Toim: M.Airila-Mandi Hannula-E. Salola 1-18. p. Helsinki 1929-1952. Valistus. I: 1-17. p. 1929-1951. II: 1-18.p. 1930-1952. III: 1-15.p. 1931-1952. IV: 1-11.p. 1932-1951. Hyväksynnät: I: 26. 7. 1929, II: 25. 8. 1930, III: 12. 6. 1931, IV: 10. 6. 1932.

Tekijät: *Kaarlo Martti Airila* (1878-1953) oli aiemmin tunnettu nimellä Nyholm. Hän toimi Jyväskylän seminaarin äidinkielen lehtorina 1906-1924 ja sen jälkeen Helsingin piirin kansakoulujen tarkastajana 1924-1930. Helsingin yliopiston suomen kielen dosenttina hän oli vuodesta 1925 lähtien ja toimi koluluneuvoksena kouluhallituksessa 1930-1934. Hän julkaisi useita kielitieteellisiä julkaisuja.[39] *Mandi Hannula* (1880-1952) oli kansakoulun opettajana 1904- 1930 toimien monenlaisissa luottamustehtävissä koulun ja opettajiston etujen ajajana. Hän työskenteli myös ahkerasti naisten yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi. Eduskunnassa hän oli Edistyspuolueen edustajana 1919-1930 ja 1936-1945 toimien erityisesti naisten ja lasten asemaa parantaneiden uudistusten hyväksi.[40] *Eero Salola* (s. 1902) oli vuoteen 1906 tunnettu nimellä Boman. Hän toimi aluksi kansakoulun opettajana ja myöhemmin suullisen esityksen opettajan monissa eri oppilaitoksissa. Hän julkaisi monia suullisen esityksen taidon julkaisuja. Salola toimi Valistuksen lasten lehden toimittajana vuodesta 1931.[41]

Sisältö: Lukemiston kahdessa ensimmäisessä osassa lähdetään liikkeelle ensin lapsille tutuista asioista: kodista, leikeistä ja lähiomaisista. Myöhemmin koululaiset tutustuvat kotimaan luontoon ja oloihin ihanteellisten kertomuksien ja lukuisten isänmaallisten runojen välityksellä, joita on valittu mm. Topeliuksen, Ahon, Runebergin, ja Leinon tuotannosta.

---

[39] Ibid. 19.
[40] Ibid. 274.
[41] KUKA KUKIN ON 1950, 666-667.

Kaksi ensimäistä osaa päättyvät osioon jossa on lukuisia isänmaa-aiheisia runoja ja kertomuksia. Kolmas ja neljäs osa perustuvat pääosin suomalaisen kirjallisuuteen ja huomiota on suunnattu erityisesti isänmaahan, kansanomaiseen kulttuuriin, luontoon, elinkeinoelämään, heimokansoihin ja suomen kulttuurielämän sankareihin. Kolmannessa osassa on erityisen laaja heimokansoja kuvaava osuus, johon on otettu myös monia heimokansojen omia kertomuksia ja runoja. Neljäs osa keskittyy pääosin suomalaisen luonnon ja elinkeinojen sekä kulttuurielämän ihanteelliseen kuvaamiseen. *-Kaikki tämän lukukirjasarjan teokset sisältävät hyvin runsaasti nationalistista materiaalia.*

- Niemi Herman: Lukukirja kansalaisten alkeisopetuksen tarpeeksi. 1-10.p. Porvoo 1907-1927. WSOY. Hyväksytty: Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.

Tekijä: *Herman Niemi* (1857-1922) Toimi Jyväskylän seminaarin poikaharjoituskoulun yliopettajana 1894-1910. Samalla hän piti 1898-1912 puolisonsa kanssa Jyväskylässä kiertokoulunopettajien valmistuslaitosta. Niemi toimi monissa eri luottamustoimissa ja oli mm. Gummerruksen johtokunnan puheenjohtajana. Hän julkaisi suuren määrän alakansakoulun oppikirjoja.[42]

Sisältö: Herman niemi on pääosin itse kirjoittanut toimittamansa kirjan sisällön. Periaatteena on ollut lähteä lasten omasta jokapäiväisestä elämänpiiristä ja siityä sitten varovasti kauemmaksi maailmaan. Maalainen elämä ja työ esitetään ihanteellisessa valossa. *-Lukukirja sisältää hieman, erityisesti topeliaanista maisemaan assosioituvaa isänmaallisuutta.*

- Salo Akusti: Lapsuuden kultamailla. -alakansakoulun ja kodin lukukirja II. 1-16.p. Helsinki 1919-1952. Otava. 8.p. Hyväksytty: 25. 5. 1929
- Salo Akusti: Meidän lasten elämää. Alakansakoulun kokonaisopetukseen liittyvä lukukirja II. 1-8.p. Helsinki 1935-1950. Otava. Hyväksytty: 8. 4. 1936

Tekijät: *Akusti Mauno Salo* (1887-1951) oli aikaisemmalta nimeltään Lindroos. Kasvatustieteilijä Salo toimi Hämeenlinnan alakansakouluseminaarin johtajana ja kasvatusopin dosenttina ja apulaisprofessorina Helsingin yliopistossa. Hänen elämäntehtävänäkseen muodostui alakansakolun uudistaminen ns. kokonaisopetusperiaatteen mukaan. Salo julkaisi runsaasti

[42] KUKA KUKIN OLI 1961, 354-355.

pedagogista kirjallisuutta ja oppikirjoja. Kunnallispolitiikaan hän osallistui Hämeenlinnan kaupunginvaltuuston jäsenenä 1926-1940, ollen sen puheenjohtajana 1934-1940. [43]

Sisältö: Alakansakoulun toiselle luokalle tarkoitettujen lukukirjojen sisältö on valittu lasten omasta kokemusmaailmasta ja elämänpiiristä. Kirjojen tekstit kuvaavat leikkejä, kodin ja koulun askareita ja ihanteellisella tavalla maalaista elämänmuotoa ja työtä. Kirjoissa on myös raittiusvalistusta. Salon kirjoissa on runsaasti koululaisten hyveitä korostavia ja avuliaisuuteen kehottavia kertomuksia. *-Salon toimittamien lukukirjojen nationalistinen sisältö on melko vähäinen, mutta kirjojen aatteellista sisältöä voisi luonnehtia moraalisesti kasvattavaksi kristillis-isänmaallisuudeksi.*

- Suomalaista kirjallisuutta kouluille XX- XXI. Oman maan historiaa. Koonnut Harry Streng 1-2. p. Porvoo 1932-1936. WSOY.
- Suomalaista kirjallisuutta kouluille XXII-XXIII. Oman maan luontoa ja kansaa. Koonut Harry Streng 1.p. Porvoo 1934. WSOY.
  Hyväksynnät: -Ei virallista hyväksyntää, koska nämä teokset ovat koulukirjastoihin tarkoitettuja, lukukirjoihin liittyvää oheismateriaalia.

Toimittaja ja sisältö: Harry Strengistä ei löytynyt elämänkertatietoja käytetyistä elämäkertateoksista. Strengin toimittamat kirjaset ovat täysin pelkkiä muiden kirjoittamien tekstien kokoelmia, jotka oli tarkoitettu koulukirjastoon käytettäviksi varsinaisten lukukirjojen rinnalla. Srengillä ei siis liene ollut sormiaan pelissä muuten kuin tekstien valintaprosessin verran. Kirjasten sisältö on koostettu kuuluisien suomalaisten kirjailijoiden pääosin isänmaallisesta tuotannosta. Joukossa on tekstejä mm. Juhani Aholta. Eino Leinolta, Kyösti Vilkunalta. Santeri Ivalolta, V. A. Koskenniemeltä, Lauri pohjanpäältä ja Uuno Kailaalta. *-Kirjat sisältävät runsaasti nationalismia.*

- Suomen kirja I. Kansakoulun lukukirja II. -lukukirja ylemmän kansakoulun kolmatta ja neljättä lukuvuotta varten. Toim. Mikael Soininen, A. Kohonen, K. Raitio ja E. N. Setälä. 1- 9.p. Helsinki. 1904-1925. Otava. Hyväksytty: -Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.

- Suomen kirja II. -rinnakkaislukukirja ylemmän kansakoulun kolmatta ja neljättä lukuvuotta varten. Toim. Mikael Soininen, A. Kohonen, K. Raitio ja E. N. Setälä. 1-3.p.

---

[43] HEIKINHEIMO 1955, 656.

Helsinki 1919-1927. Otava. Hyväksytty: -Ei erillistä hyväksyntää, sillä tämä teos on edellä mainitun uudistettu versio.

Tekijät: Soinisen henkilötiedot on jo esitetty maantiedon oppikirjojen yhteydessä. Opetusneuvos *Aapo Kohonen* (1864-1930) valmistui kansakoulun opettajaksi 1886. Vuonna 1910 hänet nimitettiin Otavan apulaisjohtajaksi. Kohonen toimi lisäksi omistamansa Kansakoululehden päätoimittajana 1892-1919. Hänellä oli useita kansakouluväen luottamustehtäviä.[44] *Kosti Rautio* (1855-1924) syntyjään Kolman, oli Sortavalan seminaarin suomen ja ruotsin kielen rehtorina ja Jyväskylän seminaarin suomen kielen lehtorina ja tämän jälkeen Raahen seminaarin johtajana. Hän toimi myös K. J. Gummerruksen palveluksessa ja oli edustajana kirkolliskokouksissa. Hän julkaisi mm. nuorisokirjoja, kielioppeja ja opetusoppaita.[45] *Eemil Nestor Setälä* (1864-1935) osoitti jo varhain lahjakkuutensa ja suuren mielenkiintonsa suomen kieltä kohtaan julkaisemalla 1880 vasta lyseolaisena ollessaan suomen kielen lauseopin, josta tuli pysyvä oppikirja kouluihin ja jopa yliopistoihin. Hänestä tuli kielitieteen dosentti Helsinkiin 1887. Samalla hän hoiti vasta 23 vuotiaana saman aineen professuuria. Setälä teki lukuisia matkoja Viroon ja Unkariin sekä suomensukuisten kansojen pariin. Hän harjoitti myös laajaa kansanrunouden tutkimusta. Setälä toimi myös esimiehenä perustamassaan Kalevala-seurassa. Hän oli valtiopäivillä pappisssäädyn edustajana 1904-1905 ja 1905-1906 sekä kansanedustajana 1907-1927. Aluksi hän oli nuorsuomalaisen puolueen johtomiehiä, kunnes siirtyi 1918 Kokoomukseen ollen sen puheenjohtajana 1920-1921. Vuonna 1925 Setälä oli opetusministeri ja seuraavana vuonna ulkoministeri. Tämän jälkeen hän toimi 1927-1930 Suomen lähettiläänä Kööpenhaminassa ja Budapestissa. Vuonna 1934 hän sai valtioneuvoksen arvonimen.[46] Setälä oli Akateemisen Karjala-Seuran seniorijäsen.[47]

Sisältö: Molemmat teokset täydentävät Topeliuksen Maamme-kirjaa. *Suomen kirja I* sisältää runsaasti isänmaallisia runoja, joista sangen moni käsittelee suomen ja ruotsin kielien välistä taistelua. Eräänä tärkeänä teemana kirjassa on kuvata Suomen kansallista heräämistä. Myös kotimaan luonto ja kansan elämä on keskeisessä asemassa. Miltei kaikki tämän kirjan runot ja lukukappaleet sisältävät nationalismia.

Suomen kirja II sisältää laajoja ihanteellisia kuvauksia suomen kansan luonteesta ja kulttuurista. Kansanperinnekin esiintyy ihailtuna. Siinä on myös muutamia varsin sotaisia sankarikuolemaa ihailevia kertomuksia ja runoja suomen historian tapahtumista. Aleksis Ki-

---

[44] Ibid. 396.
[45] Ibid. 604.
[46] Ibid. 678-679.
[47] AKATEEMISEN KARJALA-SEURAN JÄSENET 1995, 3.

veltä on valittu erityisen paljon tekstikatkelmia. Esipuheessa ilmoitetaan, että kirjan tavoitteena on esittää pienoiskuva Suomesta, sen historiasta, tehtävistä, sivistyksestä ja luonnosta sellaisena kun se esiintyy suomalaisten kirjailijoiden ja runoilijoiden tuotannossa. *-Erittäin paljon nationalistista sisältöä.*

- Uusi kotipiirin kirja I -Yläkansakoulun lukukirja I. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. 1- 4.p. Helsinki 1930-1942. Otava. Hyväksytty: 2. 7. 1930.
- Uusi kotipiirin kirja II -Yläkansakoulun lukukirja II. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. 1-3.p. Helsinki 1931-1939. Otava. Hyväksytty: 21. 8. 1931.
- Uusi Suomen kirja I. Yläkansakoulun lukukirja III. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. 1-3.p. Helsinki. 1930-1943. Otava. Hyväksytty: 3. 10. 1930.
- Uusi Suomen kirja II. Yläkansakoulun lukukirja IV. Toim. E. N. Setälä, A. Kohonen, Alfred Salmela ja Hannes Salovaara. 1-2.p. Helsinki. 1932-1937. Otava. Hyväksytty: 2. 9. 1932.

Tekijät: Setälän ja Kohosen henkilötiedot on esitetty juuri edellä. Salmela on käsitelty historian oppikirjojen yhteydessä. Koulumiehenä ja luonnontieteilijänä vaikutanut *Hannes Adolf Salovaara* (1886-1935) oli vuoteen 1905 tunnettu nimellä Sillgren. Hän toimi maantiedon, luonnonhistorian ja matematiikan lehtorina Turussa, Savonlinnassa ja Helsingissä. Tämän lisäksi hänellä oli lukuisia erilaisia luottamustoimia. Hän toimi eräässä vaiheessa mm. Turun Sanomien vt. päätoimittajana ja myöhemmin Itä-Savon päätoimittajana. Savonlinassa hän oli kaupunginvaltuuston jäsenenä. Salovaara julkaisi muutamia maantieteellisiä ja luonnontieteellisiä teoksia.[48]

Sisältö: Kotipiirin kirja I ja II ovat tarkoitettu käytettäväksi Topeliuksen Maamme-kirjan rinnalla. Erikoisuutena lukukirjojen joukossa näissä teoksissa on lukuisia syväpainokuvia sisältävä laadukas kuvitus. Molemmissa teoksissa suomalainen elämänmuoto kuvataan ihanteellisena maalaiselämänä ja rehellisenä työntekona. Varsinkin ensimmäisessä osassa on runsaasti materiaalia Topeliuksen tuotannosta ja Lönnrotin Kantelettaresta. Toisessa osassa on runsaasti kouluneuvos Salmelan lukukirjaa varten kirjoittamaa materiaalia. *-Vähän nationalistista sisältöä.*

---

[48] KUKA KUKIN OLI 1961, 449.

Uusi suomen kirja I ja II ovat myös kuvitettu hyvin laadukkaasti suurikokoisilla kuvilla. *Ensimmäinen osa* keskittyy erityisesti Suomen kansan vaiheiden ja elämän kuvaamiseen. Siinä on laajoja kappaleita, joissa kuvataan ihanteelliseen sävyyn Suomalaisten elämää historian vaiheissa ja nykyaikana eri puolilla maata. Laadukasta kuvitusta käytetään kotimaan maisemien ihanteelliseen kuvaamiseen. Ensimmäinen osa sisältää myös muutamia isänmaallisia runoja. Sen lopussa on hyvin laaja osio, jossa käsitellään kansallis-idealistisesta näkökulmasta suomalaista kirjallisuutta ja säveltaidetta.

Toinen osa koostuu lähes kokonaan näytteisiin suomalaisesta kirjallisuudesta. Kansallis-idealistista Materiaalia on otettu mm. Kantelettaresta, kansansaduista, Juteinilta, Lönnrotilta, Kiveltä, Linnankoskelta, Aholta, Leinolta ja Koskenniemeltä. Mukaan on otettu myös muutamia tekstejä sukukansoilta sekä muutama näyte maailmankirjallisuudesta. *-Paljon nationalistista sisältöä.*

- Valistuksen lukukirja. -yläkansakoulun ensimmäistä ja toista lukuvuotta varten. Toim. Konr. Hildén, Alpo Noponen, O. Relander ja E. M. Tamminen. 1-41.p. Helsinki 1906-1951. Valistus. Hyväksytty: -Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.

- Valistuksen isänmaallinen lukukirja. -yläkansakoulun kolmatta ja neljättä lukuvuotta varten. Toim. Konr. Hildén, Alpo Noponen, O. Relander ja E. M. Tamminen. 1-25.p. Helsinki 1907-1950. Valistus. Hyväksytty: -Mainitaan hyväksytyksi kouluhallituksen 30. 4. 1912 kansakoulun tarkastajille lähettämässä luettelossa.

Tekijät: Alpo Noposen tiedot on esitetty jo aiemmin. *Karl Adof Oskar Relander* (1863-1930) toimi vuosisadan vaihteessa Jyväskylän seminaarin suomen kielen lehtorina ja samoihin aikoihin myös Jyväskylän kaupunginvaltuuston puheenjohtajana. Tämän jälkeen hän oli Helsingin piirin kansakoulujen tarkastajana sekä sen jälkeen Sortavalan seminaarin johtajana. Väitöskirjansa kansanrunoudesta hän sai valmiiksi 1894. Hän teki useita runonkeräysmatkoja Karjalaan ja Aunukseen. Relander oli jääkäriliikkeen suosimisen vuoksi karkoitettuna Siperiaan 1916-1917. Kokemuksistaan hän kirjoitti kirjan "Vankilasta ja Siperiasta". Relander toimi monin eri tavoin Karjalan olojen kehittämiseksi.[49] *Emmanuel Tamminen* (1852-1946) oli vuoteen 1871 tunnettu nimellä Ekqvist. Koulutukseltaan hän oli kansakoulunopettaja. Hän julkaisi runoja ja suomensi myös niitä. Tamminen suuntasi tarmoaan myös

[49] HEIKINHEIMO 1955, 618.

raittiustyöhön ja otti osaa pariin otteeseen myös kirkolliskokoukseen.[50] Hildénistä ei löytynyt tietoja.

Sisältö: Nämä laajassa käytössä olleet Valistuksen lukukirjat koostuvat muiden kirjoittamista teksteistä, joita on erityisen runsaasti valittu mm. sellaisilta kansallis-idealisteilta kuten Juhani Aho, Sakari Topelius, J. L. Runeberg ja Aleksis Kivi. Teoksissa on myös varsin runsaasti uskonnollista materiaalia. *Isänmaallinen lukukirja* on tarkoitettu täydentämään Topeliuksen Maamme-kirjaa. Esipuheen mukaan kirjan tarkoituksena on juurruttaa lasta yhä kiinteämmin ja syvemmin siihen isänmaahan jota Maamme-kirja kuvaa. Lapsia tutustutetaan "parhaimpien kirjailijoiden" johdolla isänmaan luontoon ja vaiheisiin. *-Nämä Valistuksen lukukirjat sisältävät melkolailla kultturinationalismia ja topeliaanista isänmaan luontoon ja maisemaan assosioituvaa isänmaallisuutta.*

---

[50] KUKA KUKIN OLI 1961, 514.